

ISSN 1727-0200

Беркут

Український
орнітологічний журнал
Ukrainian Journal of Ornithology

Том 32

2023

Випуск 1-2

Над випуском працювали:

відповідальні редактори – В.М. Грищенко, І.В. Скільський
відповідальні секретарі – Є.Д. Яблоновська-Грищенко, Л.І. Мелешук
комп'ютерний макет – В.М. Грищенко
видання та розповсюдження – І.В. Скільський

1 стор. обкладинки – молода чорношия гагара (*Gavia arctica*), 24.08.2013 р., південний берег Тарханкутського п-ова біля с. Окунівка, АР Крим,

фото В.М. Грищенка

4 стор. обкладинки – золотисті бджолоїдки (*Merops apiaster*), 26.08.2016 р., долина р. Рось біля с. Хутір-Хмільна, Черкаська обл.,

фото В.М. Грищенка

Адреса: Скільський І.В.
а/с 532,
58001, м. Чернівці,
Україна

Address: I.V. Skilsky
P.O. Box 532
58001, Chernivtsi
Ukraine

e-mail: aetos.ua@gmail.com, aetos2@ukr.net
<http://aetos.kiev.ua/>

Edited by V.N. Grishchenko & I.V. Skilsky

Редакційна рада:

Editorial board:

А.А. Бокотей, с.н.с., д.б.н., м. Львів, Україна
М.Н. Гаврилюк, доц., к.б.н., м. Черкаси, Україна
І.В. Загороднюк, доц., к.б.н., м. Київ, Україна
М.Л. Клестов, с.н.с., к.б.н., м. Київ, Україна
М.П. Книш, доц., к.б.н., м. Суми, Україна
В.А. Костюшин, с.н.с., к.б.н., м. Київ, Україна
І.В. Марисова, проф., к.б.н., м. Ніжин, Україна
Г.В. Фесенко, м. Київ, Україна
А.Б. Чаплигіна, проф., д.б.н., м. Харків, Україна

A.A. Bokotey, Dr., Lviv, Ukraine
M.N. Gavrilyuk, Dr., Cherkasy, Ukraine
I.V. Zagorodniuk, Dr., Kyiv, Ukraine
N.L. Klestov, Dr., Kyiv, Ukraine
N.P. Knysh, Dr., Sumy, Ukraine
V.A. Kostyushin, Dr., Kyiv, Ukraine
I.V. Marisova, Prof., Dr., Nizhyn, Ukraine
G.V. Fesenko, Kyiv, Ukraine
A.B. Chaplygina, Prof., Dr., Kharkiv, Ukraine

Засновники та видавці – І.В. Скільський і В.М. Грищенко
Реєстраційне свідоцтво Чц 116 від 26.12.1994 р.

РЕВІЗІЯ СТАТУСІВ ДЕЯКИХ РІДКІСНИХ ВИДІВ ТА НОВІ ТАКСОНИ ПТАХІВ У ФАУНІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

P. Bradbeer¹, О.С. Настаченко², В.В. Сижко³

¹ Університет імені Альфреда Нобеля; вул. Січеславська Набережна, 18, м. Дніпро, 49000, Україна
Alfred Nobel University; Sicheslavs'ka Naberezhna str. 18, Dnipro, 49000, Ukraine

² Азово-Чорноморська орнітологічна робоча група; вул. Арабатська, 108, м. Дніпро, 49087, Україна
Azov-Black Sea Ornithological Working Group; Ararats'ka str. 108, Dnipro, 49087, Ukraine

³ Азово-Чорноморська орнітологічна робоча група; пр. Шевченка, 27/33, м. Верхньодніпровськ, Дніпропетровська область, 51600, Україна
Azov-Black Sea Ornithological Working Group; Shevchenko ave. 27/33, Verkhnyodniprovsk, Dnipropetrovsk region, 51600, Ukraine

✉ О.С. Настаченко (O.S. Nastachenko), e-mail: berkut15al@gmail.com; Oleksandr Nastachenko <https://orcid.org/0009-0000-7419-3421>

Revision of the status of some rare species and new taxa of birds in the fauna of Dnipropetrovsk region. - P. Bradbeer, O.S. Nastachenko, V.V. Syzhko. - Berkut. 32 (1-2). 2023. - We summarized and analyzed our data, collected in 1994–2023, messages from colleagues, and information from the Internet and literature sources. The article describes 65 species, 3 subspecies, and one hybrid form of birds that are rare and poorly studied in Dnipropetrovsk region, and some of them in Ukraine in general. *Falco amurensis* is listed for the first time for the ornithofauna of the country and Dnipropetrovsk region. Another 15 species are new to the faunal lists of the Dnipropetrovsk region: *Somateria mollissima*, *Pluvialis fulva*, *Chroicocephalus genei*, *Larus argentatus*, *Stercorarius pomarinus*, *Aegypius monachus*, *Lanius senator*, *Phylloscopus inornatus*, *Acrocephalus melanopogon*, *A. dumetorum*, *Iduna caligata*, *Curruca cantillans*, *Tarsiger cyanurus*, *Saxicola maurus*, and *Linaria flavirostris*. *Garrulus glandarius krynicki* and the hybrid form *Cyanistes caeruleus/cyanus* were found for the first time in the region. Two species started breeding: *Saxicola maurus* and *Serinus serinus*. Their appearance is related to range expansion. *Glareola nordmanni* disappeared from the breeding fauna. Breeding of *Aythya nyroca* was confirmed. We found the literature sources that evidenced about nesting of *Lanius senator* in the past. Data about records of some other rare and new species are presented. [Ukrainian].

Key words: fauna, distribution, breeding, migrations, vagrant.

Узагальнені та проаналізовані дані авторів, зібрані в 1994–2023 рр., повідомлення колег та інформація з інтернету й літературних джерел. У статті розглядається 65 видів, 3 підвиди та одна гібридна форма птахів, які є рідкісними та маловивченими у Дніпропетровській області, а деякі з них і в Україні загалом. Вперше для орнітофауни країни та області наводиться амурський кібчик. Ще 15 видів є новими для фауністичних списків Дніпропетровської області: гага, бурукрила сивка, тонкодзьобий мартин, сріблястий мартин, середній поморник, чорний гриф, червоноголовий сорокопуд, лісовий вівчарик, тонкодзьоба очеретянка, садова очеретянка, мала берестянка, червоновола кропив'янка, тайговий синьохвіст, білоший чекан і гірська чечітка. Вперше на території області відмічені кавказький підвид сойки і гібридна синиця Плеске. Два види вперше знайдені на гніздуванні: білоший чекан і канарковий в'юрок. Поява їх пов'язана з розселенням. Простежено зникнення з гніздової фауни степового деривосту. Підтверджено гніздування білоокої черні. Виявлені літературні джерела, які свідчать про гніздування в минулому червоноголового сорокопуда. Для окремих видів, що фігурують у сучасних фауністичних списках птахів Дніпропетровської області, вперше наведено дані про їх фактичні знахідки. Для низки видів також уточнено характер перебування та наведено нові реєстрації.

Ключові слова: фауна, поширення, гніздування, міграції, заліт.

Аналізу видового складу та характеру перебування птахів Дніпропетровської області присвячено кілька статей та два томи монографії (Булахов, Губкин, 1996; Сижко, 2007а; Булахов та ін., 2008, 2015). У цих працях використовується систематика Л.С. Степаняна (1990). Наведена в них інформація дещо відрізняється в силу об'єктивних і суб'єктивних причин. Зокрема, це стосується трактування даних Б.С. Вальха (1900, 1911), який описав птахів Катеринославської губернії. До її складу входила частина території сучасної Дніпропетровської області та деяких інших.

Починаючи з 1994 р. нами та іншими бьордвотчерами й орнітологами, як аматорами, так і професіоналами, а також фотографами-анімалістами, зібрана велика кількість даних, які суттєво доповнюють таксономічний склад птахів області та уточнюють статуси деяких рідкісних і маловивчених видів. Деякі уточнення зроблені також на підставі аналізу літературних джерел, музейних зборів і результатів спостережень за птахами, поміченими GPS-GSM передавачами. Таким чином, наша робота може слугувати підставою для чергового перегляду списку орнітофауни області.

Матеріал і методика

Основою для статті послугували дані авторів, зібрані протягом 1994–2023 рр.¹ Кількість днів, коли ми вели спостереження, перевищує тисячу. Дослідження проводились у всі пори року. В області і в Україні набирає обертів рух бьордвотчингу, тому протягом останніх років деякі аматори приєднувалися до наших виїздів або спостерігали за птахами самостійно. Найцікавіші з таких спостережень ми включили в публікацію. Також використані дані з відкритих інтернет-джерел: www.ebird.org – міжнародний сайт спостереження за птахами; www.uabirds.org – сайт українських любителів спостереження за птахами (фотографічний) та деяких інших. Декілька пропущених нових видів описані у статті на підставі інформації з літературних джерел.

Наведені в цій роботі оригінальні дані авторів та інших спостережників і фотографів стосуються найбільш рідкісних, на думку авторів, видів (відомі за поодинокими

¹ Р. Bradbeer проводить дослідження з 1996 р., О.С. Настаченко – з 2008 р., В.В. Сижко – з 1991 р., але більш регулярно з 1994 р.

Картохема розташування колишньої Катеринославської губернії відповідно до сучасного адміністративно-територіального поділу України. Поділ губернії за Б.С. Вальхом (1911): В. – схід, З. – захід, С. – північ, Ю. – південь.

Scheme of the location of the former Katerynoslav province according to the modern administrative-territorial division of Ukraine. Division of the province according to B.S. Walch (1911): В. – east, З. – west, С. – north, Ю. – south.

знахідками та інвазіями).² Розглядаються 65 видів, 3 підвиди та одна гібридна форма птахів, які є рідкісними та маловивченими у Дніпропетровській області, а деякі з них і в Україні загалом. У таблицях і тексті (в дужках) ми вказуємо авторів спостережень.

У цій роботі ми з обережністю підійшли до трактування даних Б.С. Вальха (1911) про спостереження або статуси таксонів птахів, що розглядаються, інформація про які наведена ним без детальних прив'язок до місцевості або населених пунктів для колишньої Катеринославської губернії.³ Як видно з картохеми (рис.), територія її вклю-

чала частини 7 сучасних областей України: Дніпропетровської, Запорізької, Донецької, Луганської, Харківської, Кіровоградської, Херсонської. У той же час, Дніпропетровська область входила до складу губернії не повністю.

Також поділ губернії на східну, північну, західну й південну частини, прийнятий Б.С. Вальхом, не зовсім відповідає їх просторовій орієнтації. Він більше пов'язаний із ландшафтними особливостями різних частин губернії і має зональний характер. Так, східна частина, під якою фактично мається на увазі степ, на схемі представлена трьома осередками, один із яких знаходився на заході губернії (у Правобережжі), другий – на півночі, а третій охоплює значну територію східної половини губернії (Рединов, Панченко, 2018).

Переважно ми спостерігали за птахами в центрі області, від м. Кам'янське на схід до м. Павлоград і від сіл Спаське, Кочережки на південь до с. Вовніги, що на кордоні з Запорізькою областю. Наводимо ключові локації спостережень за птахами, де проводиться регулярний моніторинг.⁴

Дніпровський район – Нижнє Приорілля й Петриківський рибгосп; околиці м. Кам'янське вздовж лівого берега Кам'янського водосховища⁵; північно-західні околиці м. Дніпро (села Партизанське, Балівка, Обухівка і Горянівське); Ландшафтний заказник «Отченашків наділи» й околиці сіл Перемога та Спаське в заплаві р. Кільчень (нижня й середня течії); околиці м. Підгороднє, особливо Присамарська частина, с. Олександрівка з його виходом на р. Самара, південна околиця м. Дніпро в районі степових угідь між селами Новоолександрівка й Сурсько-Литовське, а також ряд прибережних сіл, що розташовані на Дніпрі (Звонецьке, Микільське-на-Дніпрі, Військове, Башмачка та Вовніги).

Кам'янський район – частина Кам'янського водосховища неподалік від с. Мишури́н Ріг; околиці м. Верхньодніпровськ і сіл Домоткань, Самоткань, балки в напрямку м. Верховцево, Римський ліс; правобережна частина Кам'янського водосховища поблизу м. Кам'янське, гребля Середньодніпровської ГЕС, саме місто (переважно прибережні заплавні локації, що виходять на Дніпро з лісонасадженнями).

Новомосковський район – нижнє Присамар'я (Самарський розлив, Самарський рибгосп, околиці с. Новоселівка з різноманіттям стариць); південно-західна частина Самарського бору (Самарського лісу) на околицях м. Новомосковськ і с. Піщанка; центральна частина Самарського бору від с. Хаше́ве і вверх по течії річки до с. Василівка; степове Присамарське Правобережжя, де також поширені лісисті балки на північ і північний схід від с. Андріївка і в напрямку до с. Попасне; степове Присамарське Лівобережжя разом із солончаками й озерами (лиманами) від с. Орлівщина й на схід до с. Новотроїцьке, включаючи

² Всього авторами на території області відмічено 288 видів птахів. У дану статтю ми не включили ті з них, для яких кількість реєстрацій, за окреми винятками, більша 20 за період наших досліджень. По цих видах ми плануємо підготувати окрему роботу.

³ На це також звертали увагу К.О. Рединов та П.С. Панченко (Рединов, Панченко, 2018), аналізуючи знахідки степового канюка (*Buteo rufinus*) в Україні.

⁴ З 19.07.2020 р. відповідно до Постанови Верховної Ради України Дніпропетровська область налічує 7 районів замість ліквідованих 22.

⁵ З 8.11.2017 р. Розпорядженням Кабінету Міністрів України Дніпродзержинське водосховище перейменоване на Кам'янське. А 19.05.2016 р., в ході декомунізації, Дніпродзержинська ГЕС перейменована в Середньодніпровську.

Кадастр зустрічей червоноголої казарки у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Red-breasted Goose in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
25.03.2000	3	оз. Булахівський Лиман	2 особини трималися на луках разом зі зграєю великої білолобої гуски (<i>Anser albifrons</i>) і гуменника (<i>Anser fabalis/serrirostris</i>) чисельністю близько 3000 ос. Одного разу зграя злетіла й було видно 3 казарки.	P. Bradbeer (Сижко, 2007a)
1.04.2000	min 16	-/-	Летіли разом з двома тисячами великої білолобої гуски, гуменниками, перелітали через луг і сіли на нього.	-/-
15.04.2000	2	-/-	У скупченні більш ніж 1200 великої білолобої гуски та гуменників на лимані близько 10 ранку.	-/-
8.04.2000	5	оз. Солоний Лиман	Кружляли у великому скупченні великої білолобої гуски та гуменників.	-/-
10.03.2008	min 18	-/-	Моновидова зграя прилетіла, сіла на воду й через 15 хв. полетіла на північний схід близько 15-ї год.	P. Bradbeer
16.03.2008	1	Петриківський рибгосп	Летіла разом із великими білолобими гусками й гуменниками.	P. Bradbeer, В.В. Сижко
25.03.2012	3	-/-	Відпочивали на міліні разом із великими білолобими гусками. Потім бачили як ці казарки в окремій зграї летіли у східному напрямку, так само й гуси.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
25.03.2016	1	оз. Солоний Лиман	Відпочивала на острові у групі огарів (<i>Tadorna ferruginea</i>).	-/-
22.03.2017	1	-/-	Над східною частиною озера птах летів на схід у голові зграї з великими білолобими гусками.	Ю.В. Мухін (особ. повід., фото)
7.10.2017	1	м. Дніпро, центральна набережна*	Трималась неподалік від правого берегу р. Дніпро на центральній набережній приблизно з 9 ⁰⁰ до 12 ³⁰ .	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото), В.В. і Т.Р. Нікулєнки
29.10.2017	1	Середньодніпровська ГЕС	Летіла у клині з близько 50 великими білолобими гусками. Це було приблизно на 3 км на південь від греблі на р. Дніпро. Зграя прямувала в північно-західному напрямку.	-/-
7.12.2022	1	околиці м. Марганець Нікопольського району	Північніше міста птах годувався на полі у зграї великих білолобих гусок.	К.С. Кормина (фото)**
11.11.2023	2	ландшафтний заказник «Отчешкові наділи»	Казарки летіли у складі міграційної групи великих білолобих гусей.	Є.В. Лобода (особ. повід., фото)***

Примітки. * Тут і далі під центральною набережною м. Дніпро ми маємо на увазі місце на правому березі р. Дніпро за пам'ятником загиблим воїнам-афганцям. Там знаходиться гирло р. Половиця, правої притоки Дніпра, яка протікала в історичний час через центр тодішнього Катеринослава і для якої зробили систему штучних підземних тунелів. Зараз це підземна річка. У місці виходу вод Половиці з колектору часто скупчуються водоплавні птахи, особливо в осінньо-зимовий період. Навіть у суворі зими там залишається невелика ділянка відкритої води.

** Фото розміщене на сайті iNaturalist: <https://www.inaturalist.org/observations/143942133>

*** <https://ebird.org/checklist/S154237776>

озера Велике⁶ та Солоний Лиман. Окремо треба згадати північ цього району (найбільш північну частину області), де знаходиться заплава р. Оріль від с. Гупалівка на схід і вгору по течії до с. Ковпаківка, але тут спостереження за птахами проводилось нерегулярно.

Павлоградський район – східна частина Самарського бору біля сіл Кочережки та В'язівки; степове Присамарське Лівобережжя від с. Карабінівка до с. Межиріч, включаючи прилеглі луки й солончаки, а також оз. Булахівський Лиман і озеро без назви біля с. Межиріч.

Спостереження проводились також у парках, лісопарках, житлових кварталах та на р. Дніпро в різних частинах м. Дніпро.

У роботі використані назви населених пунктів та районів згідно нового адміністративно-територіального устрою. Назви районів, актуальні станом на 1.01.2020 р., наведені в дужках курсивом поряд із новими назвами.

Назви районів і населених пунктів дані з урахуванням перейменування окремих із них (станом на 1.09.2016 р.) у зв'язку з прийняттям закону №317-VIII від 9.05.2015 р. «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

У статті ми використовуємо наукові латинські назви згідно IOC World Bird List⁷, а українські – праці В.М. Грищенко (Grishchenko, 2004) з уточненнями й доповненнями.

⁶ Знаходиться біля с. Знаменівка Новомосковського району.

⁷ <http://www.worldbirdnames.org>

Кадастр зустрічей малого лебедя у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Tundra Swan in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
14.03.2001	1	Самарський рибгосп	Дорослий птах тримався разом з 16 лебедями-кликунами (<i>Cygnus cygnus</i>).	P. Bradbeer (Сижко, Бредбіер, 2005)
7.04.2005	1	околиці м. Верхньодніпровськ	Молодий птах виявлений на Кам'янському водосховищі.	В.В. Сижко (Сижко, Бредбіер, 2005)
25.12.2005	1	Середньодніпровська ГЕС	Молода особина трималась разом з 7 лебедями-шипунами (<i>C. olor</i>).	P. Bradbeer, В.В. Сижко (Сижко, Бредбіер, 2005; Бредбіер, 2007)
6.04.2015	1	Петриківський рибгосп	Дорослий птах виявлений близько 10 ⁴⁰ на південно-західному ставку, разом із двома молодими лебедями-шипунами. Спочатку всі лебеді прилетіли з півдня й сіли на ставок до ще одного дорослого лебедя-шипуна. Тут же вони тримались до 15 ³⁰ . Більшу частину часу птахи відпочивали, спали, але зрідка піднімали голову.	P. Bradbeer
23.03.2023	7	оз. Булахівський Лиман	Зграю помітили близько 11 ³⁰ на одному з озерець, де трималось також 45 лебедів-шипунів і 13 лебедів-кликунів. Лебеді тримались окремо розрізненими по видах групами, через деякий час розлетілись. У зграї малих лебедів була родина з двох дорослих і 3 молодих птахів. Ще 2 дорослих птахи, які спочатку сиділи разом з усіма лебедями, полетіли у східному напрямку у зграї лебедів-кликунів. Близько 15 ⁰⁰ родина малих лебедів відлетіла у східному напрямку. Цього дня також відмічений активний переліт у великої білолобої гуски.	О.С. Настаченко (фото 1)

По маршруту ми переміщувалися пішки, іноді на автомобілі та/або велосипеді. У пониззі р. Самара з червня 2010 р. переважно в літній період проводилися спостереження з човна. Найбільш результативним пошук птахів виявився при роботі вдвох, коли одна людина моніторить біноклем ближні й середні відстані, а друга шукає птахів за допомогою підзорної труби й таким чином перекидає дальній радіус. Також ми приділяли особливу увагу реєстрації птахів за їхніми голосами.

Із обладнання ми використовували біноклі 10× і 12× та підзорну трубу 27,5× із штативом; для запису голосів птахів і програвання співу та покликів застосовували мобільні телефони і смартфони, а також динаміки з тех-

нологією USB-flash, а згодом Bluetooth. Фототехніка теж використовувалась.

Усі дати до 31.01.1917 р. включно наведені за новим стилем.

Результати та обговорення

Червоновола казарка (*Branta ruficollis*). У Дніпропетровській області має статус рідкісного пролітного виду (Булахов та ін., 2008; Коцюруба, 2011а). Наразі відомо 13 зустрічей цих птахів (табл. 1).

Весняна міграція триває понад місяць: 10.03–15.04. Пік міграції припадає на період з 22.03 по 1.04. Під час осінньої міграції казарок спостерігали лише чотири рази (двічі в жовтні, по разі в листопаді і грудні). Ключові місця прольоту – Присамарські озера, рибгоспи і долина Дніпра.

З початку ХХІ ст. чисельність червоноволих казарок у зграях гусей має тенденцію до зниження. Наприклад, за останні 10 років реєстрували лише поодиноких птахів, тоді як раніше спостерігали до 18 ос. Показово, що зменшуються з кожним роком розміри та кількість міграційних зграй інших гусей, що пролітають через регіон: сірих (*Anser anser*), гуменників⁸ і великих білолобих, до

Фото 1. Дорослі малі лебеді з виводком над оз. Булахівський Лиман. 23.03.2023 р.

Тут і далі фото О.С. Настаченка, якщо не вказаний інший автор.

Photo 1. Adult Tundra Swans with three young birds.

⁸ У систематиці, яку ми використовуємо, є два окремих види гуменників: *Anser fabalis* – великий і *A. serrirostris* – східний. Донедавна ці види в регіоні рахувалися підвидами одного виду *A. fabalis*. Зазначалося, що вони обидва зустрічаються на території області як пролітні (Булахов та ін., 2008), те ж саме описано

Кадастр зустрічей білоокої черні у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Ferruginous Duck in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
7.04.2000	2	оз. Булахівський Лиман	Пара трималась на північно-західному озері.	P. Bradbeer (Сижко, 2007a)
15.04.2000	2	-//-	-//-	-//-
10–14.03. 2005	3	околиці м. Верхньо-дніпровськ	Птахи тримались на водоймі-відстійнику поблизу очисних споруд.	В.В. Сижко, (Сижко, 2007a)
9.04.2007	1	оз. Булахівський Лиман	Самець тримався на північно-західному озері.	P. Bradbeer
30.04.2012	1	-//-	Птах знаходився на північному озері, що межує з Самарським бором.	P.I. Барабаш (особ. повід.)
12.04.2014	3	окол. с. Ковпаківка Новомосковського району	Птахи тримались на озері біля села, поблизу очеретяного островця, постійно переміщувались, пізніше відлетіли.	-//-
29.06.2014	2	околиці с. Олександрівка Дніпровського району	На розливі р. Самара при впадінні її притоки р. Кільчень спостерігали 2 крупних пташенят. Дорослих птахів поряд не було. Вдалося зробити світліну з пташенятами, на якій чітко видно залишки пухових пір'їн по боках тіла. Пташенята тримались посеред відкритої води біля островця очерету, там же була й молодь лиски (<i>Fulica atra</i>).	О.С. Настаченко (фото 2)
31.08.2014	2	Середньодніпровська ГЕС	Птахи тримались у скупченні чубатої черні (<i>Aythya fuligula</i>) в затоці нижньої частини ГЕС.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
2.05.2015	2	околиці с. Ковпаківка Новомосковського району	Пара птахів облітає гніздову ділянку (імовірно 1 пара гніздиться) східної частини Ковпаківського лиману, навпроти соснового лісу.	М.В. Банік, О.Л. Пономаренко, А.А. Атемасов (Пономаренко та ін., 2018)
15.10.2015	5	природний заповідник «Дніпровсько-Орільський»	Птахів відмітили на оз. Сомівка на Таромському уступі.	О.Л. Пономаренко (Пономаренко та ін., 2018)
25.03.2016	1	-//-	Самка відмічена на оз. Солоному.	-//-
24.04.2016	2	окол. с. Олександрівка Дніпровського району	Пара птахів летіла в західному напрямку разом із самкою чубатої черні поряд із Самарським рибгоспом.	P. Bradbeer, В.В. Сижко, П.Т. Чегорка, В.Ю. Кайстро
2.05.2016	2	околиці с. Ковпаківка Новомосковського району	Пара птахів облітає гніздову ділянку (імовірно 1 пара гніздиться) східної частини Ковпаківського лиману, навпроти соснового лісу.	М.В. Банік, О.Л. Пономаренко, А.А. Атемасов (Пономаренко та ін., 2018)
1.07.2016	6	с. Личкове Новомосковського району	Дорослі особини (одна чітка пара) були на мілководді лиману, що знаходиться на північній околиці села й межує з с. Лиманівка (Харківська область), також відмічено живлення, імовірно неподалік є місце гніздування.	М.В. Банік, О.Л. Пономаренко, Р.І. Барабаш (Пономаренко та ін., 2018)
19.08.2017	1	околиці с. Новоюлівка Криворізького (Софіївського) району	Дорослий самець тримався на ставку на р. Кам'янка серед групи малих норців (<i>Tachybaptus ruficollis</i>).	В.М. Севідов (особ. повід., фото)*
22.06.2019	1	оз. Булахівський Лиман	Самець тримався у групі крижнів (<i>Anas platyrhynchos</i>) на першому ставку вище дамби озера. Потурбований спостерігачем, він полетів.	P. Bradbeer
16.02.2020	1	Середньодніпровська ГЕС	Доросла особина трималась у невеликій групі крижнів у нижній частині греблі.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)

Примітка. * <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=048300687>

зграй яких нерідко приєднуються поодинокі особини або невеликі групи червоноволих казарок.

Враховуючи кількість зустрічей червоноволої казарки, ми вважаємо доцільним змінити її статус в області на нечисленний пролітний вид.

і для території України, причому вказується що обидва підвиди звичайні пролітні (Полуда, 2018a). Тому тут і далі в тексті публікації ми будемо писати скорочено «гуменник», оскільки у згаданих випадках не було можливості визначити цих гусей до виду. Хоча більш звичайним видом гуменника, який під час

Малий лебідь (*Cygnus columbianus*). Для області відомо 6 спостережень виду (Сижко, Бредбір, 2005; нові дані) (табл. 2). На підставі їх вид включений до складу

міграції трапляється на території України і Дніпропетровської області, є східний гуменник підвиду *rossicus*.

Більш детальну інформацію з міграційними маршрутами всіх видів гуменників, які летять через Європу, можна подивитися на сайті фінського товариства мисливців із посиланням на докторантуру університету Oulu:

<https://wildlifegenomics.wordpress.com/2021/01/25/subspecies-composition-of-the-finnish-bean-geese-hunting-bag/>

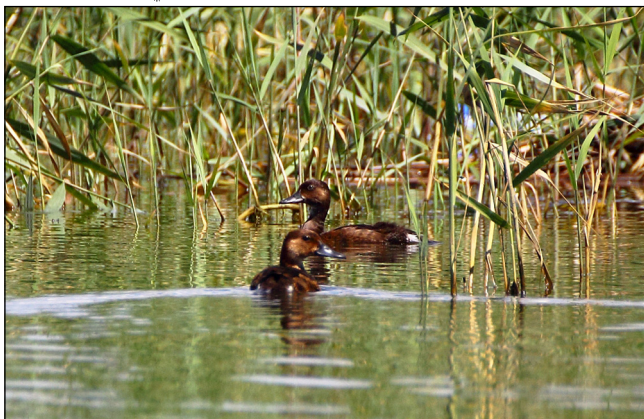

Фото 2. Молодь білоокої черні на Самарському розливі при впадінні р. Кільчень. 29.06.2014 р.
Photo 2. Young Ferruginous Ducks.

фауни Дніпропетровської області (Сижко, 2007а; Булахов та ін., 2008; Пономаренко та ін., 2011а).

Більшість зустрічей малого лебедя припадають на період весняної міграції: 14.03–7.04. На підставі спостереження птаха 25.12.2005 р. нами припускалася можливість зимівлі виду (Бредбіер, 2007; Сижко, 2007а; Сижко, 2007б). Враховуючи відсутність інших зимових реєстрацій малого лебедя в наступні роки на території області, ми вважаємо доцільним віднести її до періоду закінчення осінньої міграції. Це підтверджується і спостереженнями в інших регіонах України. Наприклад, 20.12.2015 р. недалеко від с. Ровжі (середня частина Київського водосховища, Північна Україна) ще фіксували 6 ос. (Мороз та ін., 2015). Також і по інших роботах помітна досить масштабна міграція на Київщині та Черкащині протягом усього листопада, включно і в кінці місяця (Chovan, Kazannik, 2015). До речі, в останній роботі є неточність. На карті зустрічей виду в Україні вказано с. Гупалівка Новомосковського району Дніпропетровської області (14.03.1954 р.). Хоча в першоджерелі (Гавриленко, 1960) говориться про 4 малих лебедів, які сіли на річку Оріль «на грязь» (так дослівно написано) між с. Гупалівка й оз. Лиман, що біля с. Шедієво Полтавського району Полтавської області. Додається, що лебеді знаходилися в повній знемозі й не робили спроб полетіти, коли їх брали руками. Також повідомляється, що був лебідь, якого підібрали на Полтавській стороні біля с. Бурти. Тому твердження про зустріч із цим видом саме на території Дніпропетровської області є необґрунтованим, оскільки описані місця й біотопи на березі Орілі не дають точної прив'язки до якоїсь конкретної області.

Пропонуємо надати малому лебедю статус: рідкісний пролітний вид.

Білоока чернь (*Aythya nyroca*). В області це – рідкісний пролітний, спорадично зимуючий та практично зниклий на гніздуванні (в минулому був звичайним гніздовим) вид (Вальх, 1900; Булахов та ін., 2008). Відомі зустрічі цієї черні в регіоні відносяться до Криворіжжя й заплави Дніпра на Кам'янському водосховищі, а востаннє молодих особин спостерігали в колишньому Петриківському районі у 2005 р. (Коцюруба, 2011б).

Наразі відомо 17 спостережень виду, в тому числі доведено факт гніздування (табл. 3).

Птахів зустрічали під час весняної (16.02–30.04) та осінньої (19.08–15.10) міграцій і літніх кочівель (22.06–1.07). Факт гніздування виду встановлено на розливі р. Самара у 2014 р.⁹ Також у гніздовий період цих птахів виявлено у Приоріллі (табл. 3). Загалом для басейну р. Оріль, включаючи південь Полтавської й Харківської областей, статус білоокої черні визначено як рідкісний, нечисленний гніздовий вид (Банік та ін., 2017).

Пропонуємо надати білоокій черні статус: рідкісний нерегулярно гніздовий та нечисленний пролітний вид. Щодо зимівлі, необхідні факти, які доводять це, тим паче, що початок весняної міграції може припадати вже на середину лютого.

Гага (*Somateria mollissima*). У списках птахів Дніпропетровської області вид не згадується (Сижко, 2007а; Булахов та ін., 2008). О.О. Герасимчук (2008) повідомив про спостереження 10.01.2004 р. за 4 км на південь від м. Кривий Ріг на ставку-накопичувачу шахтних вод 33 гаг. Як відомо, місця зимівлі гаги приурочені до морів та лагун поблизу місць гніздування, а зимові зустрічі виду, як і в інші періоди року, в материковій частині Європи мають випадковий характер – відмічають поодинокі птахів або групи чисельністю до 10 ос. (Полуда, 2018б; ebird.org). Враховуючи це, а також те, що О.О. Герасимчук не вказав статеві-віковий склад птахів та інші подробиці спостереження, ми його вважаємо недостовірним та не беремо до уваги.

Гага включена до фауни області на підставі даних кільцювання. Птах, помічений пташеням 26.07.1971 р. у Фінляндії, здобутий 3.10.1971 р. в межах колишнього Верхньодніпровського району (Гудина, 2007; Полуда, 2018б).

Пропонуємо для гаги статус: залітний вид.

Турпан (*Melanitta fusca*). В області цей вид вважається пролітним, у невеликій кількості трапляється під час міграцій, переважно в жовтні – листопаді й до замерзання водойм, значно рідше – у березні. Бувають поодинокі випадки зимівлі (Булахов та ін., 2008). Першим для регіону цей вид почав відмічати Б.С. Вальх ще з весни й осені 1893 р., а також осені 1896 р. на околицях м. Павлоград. На жаль, дати автор не наводить (Вальх, 1900). За спостереженнями в 1954–1956 рр., турпан указаний як зимуючий вид (спостерігався в січні – лютому) незамерзаючих ділянок Дніпра біля о. Фурсин (Стаховский и др., 1960).

Наразі відомо 13 реєстрацій виду (табл. 4).

По цій порівняно невеликій вибірці даних можна зробити висновок, що період перебування турпанів у регіоні триває до 5 місяців: з 29.10 і по 20.03 та відповідає термінам, вказаним у монографії (Булахов та ін., 2008). Переважна більшість зустрічей припадає на зимівлю (2.01–17.02), 5 відносяться до періоду осінньої міграції (включаючи й реєстрацію 11.12), 2 – весняної (4.03 та 20.03). Хоча, на нашу думку, дуже складно відокремити для такого північного виду зимівлі та міграції. Не виключено, наприклад, що зустрічі в лютому вже відносяться до міграційного періоду.

Більшість реєстрацій турпана відбулися біля греблі Середньодніпровської ГЕС і менше – в межах м. Дніпро.

⁹ У даному місці також звичайним видом на гніздуванні є червоноголова чернь (*Aythya ferina*) (О.С. Настаченко).

Кадастр зустрічей турпана у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastr of records of the Velvet Scoter in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
2.01.2002	1	Середньодніпровська ГЕС	Нижче дамби, на великій ділянці відкритої води.	Р. Bradbeer (Бредбьер, 2007; Сижко, 20076)
18.01.2002	1	-//-	Вище дамби на великій ділянці відкритої води, вірогідно той же птах.	-//-
6.02.2005	3	-//-	Вірогідно молоді самці, нижче греблі, іноді пірнали, було добре видно, як птахи часто піднімали хвіст.	-//-
20.03.2005	3	-//-	-//-	Р. Bradbeer (Бредбьер, 2007)
5.11.2005	1	м. Верхньодніпровськ	Птах тримався на Кам'янському водосховищі.	В.В. Сижко
17.02.2009	1	Середньодніпровська ГЕС	Птах тримався майже під самою греблею.	Р. Bradbeer
13.11.2009	2	м. Верхньодніпровськ	Птахи трималися на Кам'янському водосховищі, майже в тому ж місці, де й у 2005 р.	В.В. Сижко
4.03.2012	1	Середньодніпровська ГЕС	Приблизно на 1,5 км нижче греблі. Дніпро повністю відкритий від льоду. Спочатку птаха бачили на воді, а потім він пролетів біля нас у західному напрямку.	Р. Bradbeer, О.С. Настаченко, В.В. Сижко, В.А. Волошин
2.12.2016	1	-//-	Майже під греблею відмічений молодий птах або самка.	Р.І. Барабаш (особ. повід, фото)
11.12.2016	3	-//-	Птахи були приблизно за 2–2,5 км нижче греблі, активно годувались.	Р. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
11.01.2018	2	м. Дніпро	Трималися разом на Дніпрі неподалік від коси каналу для греблі (близько 200 м) навпроти яхт-клубу, близько опівдня.	Р. Bradbeer, М.-А. Bradbeer, Ю.В. Мухін (фото)
13.01.2018	2	-//-	Там же, але близько до берега, потім відлетіли. Вірогідно ті ж особини.	Р. Bradbeer, В.В. і Т.Р. Нікулєнки (фото)
29.10.2022	1	-//-	Неподалік від берега, навпроти ж/м Червоний Камінь нижче по течії від безіменної коси. Птах тримався сам, хоча поряд знаходилися качки родів <i>Anas</i> , <i>Aythya</i> й одна пара червонодзьобі черні (<i>Netta rufina</i>), два гоголі (<i>Bucephala clangula</i>). Турпан активно пірнав і в полі зору був лише декілька хвилин, він сплавлявся вниз по течії Дніпра. Наступного дня турпана ми не виявили.	О.С. Настаченко (фото), В.В. Нікулєнко

Майже всі птахи були самками або молодими особинами. Реєстрували від 1 до 3 ос. (табл. 4).

Пропонуємо надати турпану статус: нечисленний пролітний та зимуючий вид.

Синьга (*M. nigra*). Для Дніпропетровської області наводиться (Сижко, 2007а; Булахов та ін., 2008) з посиланням на роботу Б.С. Вальха (1911). На жаль, конкретика по реєстраціях виду в першоджерелі відсутня. Статус описаний так: «*дуже рідкісний на осінній міграції для західної та східної частин Катеринославської губернії*». Прив'язки до відповідних локацій автор не вказує, як і не пише скільки було зустрічей і скільки самих птахів відмічено або здобуто. Враховуючи площу і структуру губернії, стверджувати, що птахів спостерігали якраз на території нинішньої Дніпропетровської області, не коректно.

Наразі відомо лише 2 реєстрації, обидві на Дніпрі.

17.11.2019 р. самку або молодого птаха відмітили у верхній частині греблі Середньодніпровської ГЕС (О.С. Настаченко, Т.В. Журій). Качка трималася відносно недалеко від лівого берега в невеликій групі гоголів і великих крохалів (*Mergus merganser*). Незважаючи на значний туман, вдалося добре роздивитися її польові ознаки і

зробити деякі фото. Птах активно годувався, пірнав, часто був разом із двома гоголями. Синьгу ми бачили досить короткий час і згодом вона змістилася далі від берега.

10.12.2023 р. групу з 7 молодих птахів відмітили на Дніпрі в межах м. Дніпро (Є.В. Лобода, особ. повід., фото). Качки трималися неподалік від берега навпроти ж/м Червоний Камінь нижче по течії від безіменної коси. Їх неодноразово спостерігали до 21.12 включно, інколи при щоденній перевірці (О.С. Настаченко, Є.В. Лобода та ін.). При огляді цієї локації 22.12.2023 р. птахів не виявлено, а 24.12 були 3 молоді особини (Є.П. Шнайдер, особ. повід., фото). 31.12 птахів не виявлено (Є.В. Лобода, особ. повід.).

Пропонуємо для синьги статус: рідкісний пролітний вид.

Морянка (*Clangula hyemalis*). З часів Б.С. Вальха (1900) й по сьогодні має статус пролітного та зрідка зимуючого виду (Булахов та ін., 2008; Пономаренко та ін., 20116).

Наразі відомо 12 реєстрацій. Птахів спостерігали в пізньоосінній та зимовий періоди: 13.11–1.03. Більшість з них були самками чи молодими особинами (табл. 5).

Кадастр зустрічей морянки у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Long-tailed Duck in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
7.12.1997	1	м. Дніпро	Самка чи молодий птах тримався у скупченні більш ніж 300 крижнів вище по течії від Кайдацького мосту. Качки зрідка пірнали. Ця частина ріки в той час була вільна від льоду.	P. Bradbeer (Сижко, 20076)
19.01.2003	1	околиці с. Кудашівка Кам'янського (Криничанського) району	Самець тримався біля гирла балки Петрівської.	В.А. Волошин (2010)
13.11.2005	1	Середньодніпровська ГЕС	Самка чи молодий птах плавав біля західної частини греблі приблизно з 14 ⁴⁵ по 15 ³⁰ . Пірнав достатньо близько від берега, поряд з автодорогою з активним рухом.	P. Bradbeer, В.В. Сижко (Бредбиер, 2007)
1.03.2007	1	-/-	Самка чи молодий птах плавав у нижній частині греблі навпроти нижніх «зап'ятих»* у зграї більш ніж 120 гоголів з 10 ³⁰ до 11 ³⁰ . Потім вони всі разом полетіли й сіли на воду трохи нижче по течії. Морянка активно годувалась.	P. Bradbeer (Бредбиер, 2007)
10.02.2008	2	-/-	Самки або молоді птахи плавали вище греблі на відкритій від криги ділянці води.	В.В. Сижко, П.Т. Чегорка
25.01.2014	1	-/-	Самка чи молодий птах плавав у нижній частині греблі у великому скупченні гоголів, інколи пірнав.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото), В.А. Волошин
24.01.2017	1	-/-	Самка чи молодий птах плавав у нижній частині греблі у скупченні гоголів.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко
18.11.2018	2	-/-	Дорослі самки тримались у верхній частині греблі з крижням та одним великим норцем (<i>Podiceps cristatus</i>). Морянки відпочивали, пірнали неактивно.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
16.02.2020	1	-/-	Доросла самка трималась у нижній частині греблі у скупченні чубатої черні. Морянка переважно спала, зрідка пірнала.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото), Ю.В. Мухін
27.02.2021	1	-/-	Самка чи молодий птах тримався за 3 км вниз по течії від греблі у скупченні близько 500 гоголів.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото), В.О. Гедзюк, І.А. Настаченко, М.М. Сах
22.01.2022	1	-/-	Дорослий самець тримався за 3 км вниз по течії від греблі у скупченні близько 500 гоголів. Птах активно пірнав.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
6.02.2022	1	-/-	-/-	P. Bradbeer, О.П. Варшавський, І.В. Міщенко, В.В. і Т.Р. Нікулєнки

Примітка. * Штучні споруди, які виконані у вигляді дугоподібних пірсів для коригування течії на водосховищі.

Пропонуємо надати морянці статус: нечисленний пролітний і зимуючий вид.

Савка (*Oxyura leucoccephala*). Першим для сучасної території області цей вид згадує Б.С. Вальх (1900): «Лід Павлоградом звичайна на весняному прольоті на заливом водою степу, рідкісна на лиманах восени й дуже рідко трапляється влітку». У 1893 р. Б.С. Вальхом цей вид здобувався 14, 16, 17, 18 та 24.04 навесні, 30.09 і 20.10 восени. Весною савки траплялися парами і групами по 4–6 ос.; восени – частіше поодиночки. Також у цій роботі автором вказується, що в Олександрівських плавнях цей вид гніздиться: «Тут її часто вбивали влітку і звідси ж є в мене молодий екземпляр, вбитий на початку серпня 1897 року». Але тут відсутній фактаж про гніздування на території сучасної Дніпропетровщини: не виключено, що мова може йти про сучасну територію Запорізької області. У

монографії (Булахов та ін., 2008) і Червоній книзі області (Пономаренко та ін., 2011в) чомусь вказуються Нікопольські плавні. Крім того, початок серпня за новим стилем – це середина серпня. Тобто, мова йде про час міграції качок.

У наступній роботі Б.С. Вальха (1911) конкретики про гніздування не додалось: «Рідкісна, зустрічається зрідка, але послідовно» – для сходу та заходу губернії, та «Птах у підходящих угіддях не рідкісний для прибережної полоси Дніпра, але переважно плавні, на просторі від м. Олександрівська¹⁰ до межі губернії». Щодо міграції, то Вальх зазначав, що для західної частини губернії савка рідкісна восени й дуже рідкісна для східної частини. А стосовно весняної міграції, писав лише про західну частину губернії – птах у підходящих угіддях не рідкісний.

¹⁰ Нині це м. Запоріжжя.

В.Г. Аверін (1928) повідомляв, що йому було передано мисливцем савку, яку той здобув під час полювання на оз. Гракове неподалік від ст. Бузівка (зараз Придніпровської залізниці). Автор не вказує дату, але оскільки це була молода особина, то її здобули в пізньолітній або осінній період 1928 р.¹¹ З савки було зроблено опудало.

Таким чином, у часи Б.С. Вальха савка могла потенційно гніздитися на території сучасної Дніпропетровщини, але докази цього відсутні.

Після початку 1950-хх рр. савка не реєструвалась (Булахов та ін., 2008). Нам відомо 2 сучасні зустрічі виду.

9.10.2005 р. самка чи молода особина трималася на Петриківському рибгоспі (Сижко, 2007а; Пономаренко та ін., 2011в). Савка відпочивала та іноді пірнала. Часто хвіст тримала під кутом 60 градусів. Деякий час ховала голову, чистила оперення, одного разу змахувала крилами. Савка одиноко плавала на ставку й переміщувалася по різних частинах водойми. Потім вона змістилася до скупчення близько 10 особин чубатих і червоноголових черней; також там було понад 30 великих норців (Р. Bradbeer, В.В. Сижко).

10.10.2010 р. самка чи молода особина трималася на Карачунівському водосховищі, що біля м. Кривий Ріг, разом із чубатими чернями (С.О. Рижков, особ. повід., фото¹²).

Пропонуємо надати савці статус: залітний вид, вірогідно гніздовий у минулому.

Саджа (*Syrhaptes paradoxus*). Попередньо цей вид було включено до складу фауни Дніпропетровської області на підставі роботи Б.С. Вальха (1911) (Сижко, 2007а). У той же час, в іншому списку фауни області (Булахов та ін., 2008) саджа не згадується взагалі. У першоджерелі вказується наступний статус для Катеринославської губернії: «випадкова гніздова для всієї території, а також як випадковий мігрант навесні й випадково зимуючий для західної і східної частин губернії». Скоріше за все, мова йде про масштабну інвазію виду в 1908 р. (Кістяківський, 1957). До речі, в цій же роботі О.Б. Кістяківського пишеться щодо саджі наступне: «Окремі пари гніздилися в степовій зоні (Дніпропетровська область, Асканія-Нова)». Але якщо автор посилався на данні Б.С. Вальха про Катеринославську губернію, то не може бути абсолютної впевненості, що гніздування було саме на Дніпропетровщині.

Судячи з усього, саджа мала широку географію залльотів на цій території. На жаль, жодної конкретної локації Б.С. Вальх не наводить, також це стосується й кількості особин, біотопів тощо. У В.Г. Аверіна (Аверин, 1909) є інформація про спостереження птахів (кількість не вказано) у 3 декаді травня 1908 р. біля с. Варварівка Павлоградського району¹³. Дещо пізніше інвазія 1908 р. згадується в роботі І.І. Барабаша-Нікіфорова (1928). Йдеться про зустріч групи садж із 9 особин, яких спостерігали на початку 1908 р. біля с. Богданівка Дніпровського району¹⁴. Один екземпляр був здобутий, але тушка не збереглася. На

Фото 3. Самець хохітви над луками біля оз. Булахівський Лиман. 4.11.2018 р.

Photo 3. Male Little Bustard.

підставі цих зустрічей, пропонуємо надати саджі статус: інвазійний вид у минулому.

Хохітва (*Tetrax tetrax*). Для регіону першим цей вид згадає Б.С. Вальх (1900). Він писав, що навіть місцями по Павлоградському (міжріччя Малої і Старої Терси) та Новомосковському (біля с. Знаменівка Новомосковського району) повітах вид гніздиться у великих кількостях. А в кінці серпня та на початку вересня 1897 р. хохітва у політньому степу та на толоках біля хут. Варварівка Павлоградського повіту (с. Варварівка Павлоградського району) іноді може траплятися сотенними зграями. У наступній роботі дослідника цей птах наводиться як звичайний гніздовий і мігруючий вид у таблиці для губернії й без подробиць (Вальх, 1911).

Після середини минулого сторіччя хохітва траплялася поодинокими особинами як залітний вид (Булахов та ін., 2008), зокрема в 1967 р. – 1 ос., 1979 р. – 4, 1994 – 1, 1996 – 2, 2001 – 1, а в 1983 р. – знайдена кладка з 5 яєць¹⁵ (Пономаренко та ін., 2011г).¹⁶ Деталі окремих із цих знахідок оприлюднено авторами раніше (Губкін та ін., 1996). Мисливцями здобуто 1 птаха у 1960-ті рр. у Дніпровському (Дніпропетровському) районі. 2.09.1979 р. зі зграйки з 4 птахів здобуто одного в Павлоградському районі, поодинокого самця спостерігали 8.10.1994 р. у Дніпровському (Дніпропетровському) районі.

Нами¹⁷ вид спостерігався на оз. Булахівський Лиман практично в одному й тому ж місці: 8.09.2012 р. – 1 ос. (Настаченко, Бредбіер, 2012); 4.11.2018 р. – самець у післяшлюбному вбранні з характерним свистом від крил вилетів майже з-під ніг із лучної рослинності між селами Булахівка та Карабинівка Павлоградського району (фото 3). Пролетівши на схід метрів 300–400, птах знову сів у

¹¹ Замітка вийшла в останньому номері журналу (№ 11–12) за 1928 р.

¹² <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=047900092>

¹³ Тоді це був хутір Варварівка Павлоградського повіту.

¹⁴ Тоді це був хутір Богданівка Катеринославського повіту.

¹⁵ Щодо сучасного гніздування виду є великі сумніви (Сижко, 2010), оскільки відсутні подробиці знахідки та її походження.

¹⁶ Є повідомлення про спостереження 10.04.1994 р. пари хохітв в околицях житлового масиву Бажаново у південно-східній частині Покровського району м. Кривий Ріг (Лукашук, 1996). Судячи з опису місця зустрічі та поведінки птахів, це були фазани (*Phasianus colchicus*). Тим паче, що в узагальнюючій таблиці цей вид відсутній.

¹⁷ В обох випадках це були Р. Bradbeer і О.С. Настаченко.

Таблиця 6

Кадастр зустрічей червоношийого норця у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Horned Grebe in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
13.11.2005	1	Середньодніпровська ГЕС	Дорослий птах у повному зимовому вбранні відмічений неподалік від штучного острова поблизу греблі.	P. Bradbeer, В.В. Сижко (Бредбиер, 2007)
15.10.2006	1	Петриківський рибгосп	Дорослий птах у повному зимовому вбранні. Спочатку тримався разом із самкою морської черні (<i>Aythya marila</i>) та 12 великими норцями, потім окремо від інших птахів.	P. Bradbeer, В.В. Сижко
1.10.2016	1	Середньодніпровська ГЕС	Дорослий птах у перехідному в зимове вбранні тримався в затоці в нижній частині греблі у скупченні водно-болотних птахів.	О.С. Настаченко
5.11.2016	1	м. Дніпро	Доросла особина у перехідному в зимове вбранні в оточенні групи великих норців трималась неподалік від коси гребного каналу.	P. Bradbeer, Ю.В. Мухін
29.11.2016	2	-/-	У повному зимовому або в перехідному в перше зимове вбрання тримались на значній дистанції від берега разом із 3 великими норцями. Від попередньої локації приблизно на відстані 700–1000 м.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
1.10.2017	2	понизя р. Самара	У повному зимовому вбранні птахи тримались у південно-західній частині Самарського розливу (нижня течія р. Самара) у зграї з 15 великих норців і одного чорношийого норця (<i>Podiceps nigricollis</i>).	О.С. Настаченко (фото)
16.10.2017	1	-/-	Птах знаходився майже в тому ж місці, що й минулого разу.	О.С. Настаченко (фото), В.В. і Т.Р. Нікуленки
29.10.2017	4	Середньодніпровська ГЕС	Птахи тримались біля групи близько 60 лисок у нижній затоці. Три з них були повністю дорослі в зимовому вбранні, а одна – молода, в перехідному в перше зимове вбрання, мала блідуваті щоки замість яскраво-білих. У цей же час мігрували чорноший норці, обліковано не менш 30 ос.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото), В.В. і Т.Р. Нікуленки
31.12.2017	3	-/-	У повному зимовому вбранні тримались у верхньому б'єфі, два з них були разом, а третій птах – окремо у скупченні водно-болотних птахів. У цей день також обліковано близько 85 великих норців.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
7–8.12. 2018	1	м. Дніпро	Доросла особина в зимовому вбранні активно годувалась у затоці Дніпра на ж/м Червоний Камінь.	-/-
14.10.2020	1	Середньодніпровська ГЕС	Дорослий птах у зимовому вбранні тримався недалеко від берега в затоці в нижній частині греблі. Там же був і чорноший норєць, але вони тримались окремо один від одного.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото 4)
7.11.2020	2	Карачунівське вдсх., околиці м. Кривий Ріг	Дорослі птахи в зимовому вбранні, тримались поряд.	В.М. Севідов (особ. повід., фото)*

Примітка. * <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=048301225>

траву. А через деякий час бачили як він піднявся й полетів на схід. Хохітва трималася на ділянці луки з відносно невисокою травою (до 25–30 см), що межує з масивом очерету та поля. Цікаво, що на полі в момент зустрічі працювали 2 трактори.

Пропонуємо надати хохітві статус: залітний вид.

Степовий журавель (*Grus virgo*). Наприкінці ХХ ст. орнітологами було виявлено, що вид ще гніздиться на території області (Губкин і др., 1994; Сижко, 2007а; Гудина, 2008). На початку ХХІ ст. на Дніпропетровщині він мав статус рідкісного гніздового виду південного сходу області, котрий трапляється під час міграції також на півдні регіону (Булахов та ін., 2008; Пономаренко та ін., 2011г).

В.А. Волошин (2010) в околицях с. Кудашівка Кам'янського (Криничанського) району в Житловій балці спо-

стерігав 27.03.2010 р. 3 птахів і 15.04.2010 р. – 5 птахів в одній зграї з 2 огарами.

Нам удалося відмітити цей вид лише одного разу. 4.05.2021 р. дорослу особину спостерігали (P. Bradbeer, О.С. Настаченко, є фото) в західній частині оз. Солоний Лиман. Журавель на декілька хвилин сів на мілководну частину лиману до невеликої групи звичайних мартинів (*Chroicocephalus ridibundus*), потім знову полетів. У цей же день спостерігали також незначну міграцію й сірих журавлів (*Grus grus*).

Пропонуємо для степового журавля статус: рідкісний пролітний вид. Сучасне гніздування потребує уточнення.

Червоноший норєць (*Podiceps auritus*). Вперше вид на території області зафіксували навесні 1895 р. на

Фото 4. Червоношийний норець у зимовому вбранні в нижній затоці біля Середньодніпровської ГЕС. 14.10.2020 р.
Photo 4. Horned Grebe in winter plumage.

Фото 5. Бурокрила сивка на мілководді південної частини оз. Солоний Лиман. 8.07.2016 р.
Photo 5. Pacific Golden Plover.

Солоному озері¹⁸, де був здобутий дорослий самець у шлюбному вбранні (Вальх, 1900).

У монографії чомусь указується, що вид почали реєструвати з 1982 р. і є лише декілька зустрічей (Булахов та ін., 2008). Сучасний статус червоношийного норця в регіоні зазначається як рідкісний пролітний вид (Пономаренко та ін., 2011д). Наразі відомо 11 зустрічей виду (табл. 6).

Птахів спостерігали у жовтні – листопаді (1.10–29.11), а також двічі взимку: 7–8.12 та 31.12. Реєстрації у грудні можна формально віднести до продовження міграції, частково зимівлі. Наприклад, у 2017 р. початок зими був теплим, мінусових температур не було до січня 2018 р. Міграція проходить переважно по руслу Дніпра.

Зростання кількості реєстрацій червоношийного норця у ХХІ ст. ми пов'язуємо з інтенсифікацією досліджень та покращенням навичок відрізняти його в польових умовах від норця чорношийного. Часто це буває зробити складно, оскільки обидва види звичайно тримаються далеко від берега, тому бажано мати гарну оптику та сприятливі погодні умови, щоб побачити основні польові ознаки. Для визначення виду необхідно обов'язково роздивитися форму щокі в комбінації з пропорцією і формою голови. Якщо птах дорослий у повністю зимовому вбранні, то дуже допомагає в ідентифікації виду яскраво-білий колір щокі.

Поведінка червоношийних норців була досить типовою для роду *Podiceps*: птахи активно пірнали, часто знаходилися в оточенні інших водно-болотних птахів.

Пропонуємо надати червоношийному норцю статус: нечисленний пролітний вид.

Хрустан (*Charadrius morinellus*). Основні фауністичні роботи (Сижко, 2007а; Булахов та ін., 2008) щодо зустрічей хрустана посилаються лише на Б.С. Вальха (1911). Хоча останній не наводив конкретних локацій, де відмічав або здобував цей вид на території губернії. Лише писав, що це мігруючий вид для сходу («птах у сприятливих угіддях не рідкісний навесні та дуже звичайний восени»), а також для заходу («спорадично за місцем та часом поширений для прибережної смуги Дніпра, але переважно у плавнях,

на просторі від м. Олександрівська¹⁹ до межі губернії» і додавав, що птах у сприятливих угіддях не рідкісний навесні. А щодо осіннього періоду, то вказується те ж саме, що і для весняної міграції, тільки замість спорадично поширеного Б.С. Вальх наводив цього птаха вже як рідкісного: «зустрічається зрідка, але послідовно». За даними формулюваннями не можна стверджувати, що хрустан достовірно відмічався саме на території сучасної області.

По суті, єдина згадка виду з детальним описом є в публікації Ф. Нойбаура (Neubaur, 1951). Автор щоденно з 26 і по 30.10.1943 р. спостерігав у степу недалеко від с. Широке Криворізького району зграйки з 20, 40 та 90–100 ос. хрустана: «Перелітаючи з місця на місце, вони подавали політний поклик “тру-тру-тру” в різних тонах, часто з додаванням високого “у-у-у-у-у-у” у швидкій послідовності, після ще і “тру-тру, но, но, но, но” (падаючи на півтону). Птахи були лише трохи обережними».

Відсутність сучасних знахідок виду ми пояснюємо тим, що цей кулик під час міграції зупиняється на полях, навіть ріллі (Кістяківський, 1957; Черничко, 2015; О.С. Настаченко, неопубл. дані), де спеціальні пошуки його не проводилися.

Пропонуємо надати хрустану статус: рідкісний пролітний вид.

Бурокрила сивка (*Pluvialis fulva*). Новий вид у фауні Дніпропетровської області.

На оз. Солоний Лиман 8.07.2016 р. ми (Р. Bradbeer, О.С. Настаченко) спостерігали самця у шлюбному оперенні (фото 5). Птах тримався у групі інших куликів, переважно з турухтанами (*Calidris pugnax*) і чайками (*Vanellus vanellus*). Сивка відпочивала на міліні озера в південній його частині. Загальний вигляд птаха: живіт мав велику площу чорного і в той же час на спині залишався золотистий наліт (візерунок). У польоті виділялися довгі лапи, що виступали за хвіст; спід крил світло-сірого кольору. Навіть візуально птах виглядав більш струнким, ніж золотиста сивка (*P. apricaria*), але в той же час спід крила й низ тіла

¹⁸ Найімовірніше, мова йде про оз. Солоний Лиман.

¹⁹ Олександрівськ, нині це м. Запоріжжя, знаходився в південній частині Катеринославської губернії.

Кадастр зустрічей середнього кроншнепа у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Whimbrel in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
4.05.2003	1	Самарський рибгосп	Близько 16 ⁰⁰ птах тримався у східній частині рибгоспу у скупченні близько 40 великих грициків (<i>Limosa limosa</i>). Кроншнеп стояв, чистив оперення.	P. Bradbeer, B.B. Вернер (Bradbeer, 2003)
9.05.2003	1	-//-	Птах тримався в західній частині рибгоспу, годувався на напівсухому ставку, потім полетів на схід, подавав поклики.	P. Bradbeer (2003)
2.05.2004	2	оз. Булахівський Лиман	Птахи прилетіли й сіли на залитий водою солонець у північно-західній частині озера, подавали поклик.	P. Bradbeer, W. Scott
9.08.2006	1	гирло р. Домоткань	Птах тримався на луках.	B.B. Сижко
5.10.2008	1	околиці с. Новогурівка Кам'янського (Криничанського) району	Птах пролетів у південному напрямку недалеко від ставка.	B.A. Волошин, B.B. Сижко (Волошин, 2010)
10.04.2009	2	Петриківський рибгосп	Птахи відпочивали на піщаному острові разом із 4 великими кроншнепами (<i>Numenius arquata</i>) та 25 великими грициками. Потім вся ця група кроншнепів перелетіла на другу частину ставка, обидва види подавали поклики.	P. Bradbeer, B.B. Сижко
23.04.2013	1	Середньодніпровська ГЕС	Відпочивав на бетонному березі на північ від греблі Середньодніпровської ГЕС, потім полетів у південному напрямку.	P. Bradbeer
5.04.2015	1	оз. Солоний Лиман	Птах летів у східному напрямку, подавав поклик.	Ю.В. Мухін (особ. повід., фото)
8.04.2016	1	оз. Булахівський Лиман	Годувався на залитому водою солонці в північно-західній частині озера разом із 10 турухтанами, потім полетів у південному напрямку.	P. Bradbeer
28.04.2016	1	Самарський рибгосп	Птах летів із характерним покликом у північно-східному напрямку біля рибгоспу.	O.C. Настаченко (фото)
11.07.2017	1	оз. Солоний Лиман	Кроншнеп поодинокі годувався на північному сході озера на міліні біля узбережжя.	P. Bradbeer
26.04.2019	2	-//-	Птахи відпочивали в західній частині острова, що розташований у центрі озера.	-//-

були світлішими, ніж у американської сивки (*P. dominica*): в останньої темно-сірий спід крила й загальний вид птаха, що сидить, ще темніший, ніж у бурокрилої сивки. Під час польоту бурокрила сивка подала типовий поклик.

В Україні цей кулик має статус залітного виду (Кістяківський, 1957; Дядичева, Кинда, 1998; Grishchenko, 2004; Черничко, 2015 та ін.). Такий же його статус і для Дніпропетровської області.

Середній кроншнеп (*Numenius phaeopus*). Згідно даних монографії (Булахов та ін., 2008) та Червоної книги області (Пономаренко та ін., 2011e), на Дніпропетровщині здобувався на початку XX ст., після 1950-х рр. рідкісний залітний вид. Зауважимо, що твердження про перебування виду на початку XX ст. ґрунтується на даних Б.С. Вальха (1911).²⁰ Але в цитованій публікації Б.С. Вальх пише про західну частину губернії, вказуючи наступне: «Знайдений (або екземпляр здобутий) на прибережній смугі р. Дніпро, переважно у плавнях, на просторі від м. Олександрівська до меж губернії». Таким чином, ці дані можуть стосуватися, як сучасної території Дніпропетровської, так і Запорізької областей.

Фактично перша достовірна знахідка для області була 10.05.1909 р. біля с. Тарасівка Верхньодніпровського по-

віту (нині це Кам'янський район), птаха здобули на березі Дніпра (Барабаш-Нікіфоров, 1928).

Наразі відомо 12 зустрічей виду (табл. 7).

Птахів спостерігали в I декаді квітня – I декаді травня (5.04–10.05, n = 10) та II декаді липня – I декаді жовтня (11.07–5.10, n = 3) (Барабаш-Нікіфоров, 1928; табл. 7).

Переважно траплялися поодинокі особини, лише тричі бачили двох птахів.

Ми вважаємо, що в регіоні – це нечисленний пролітний вид, а не рідкісний залітний, як указано в монографії (Булахов та ін., 2008). На це один із авторів звертав увагу в рецензії на монографію (Сижко, 2010).

Малий грицик (*Limosa lapponica*). У Дніпропетровській області має статус пролітного виду (Булахов та ін., 2008). Перше спостереження його для області датується 1893 р.: малого грицика здобуто 26.09 на лимані Гнилокиш в околицях Павлограда (Вальх, 1900).

Наразі відомо 5 зустрічей виду (табл. 8).

Малих грициків спостерігали під час весняної міграції у травні (31.05, n = 1), а під час осінньої міграції – у III декаді вересня – I декаді жовтня (21.09–5.10, n = 5) (Вальх, 1900; табл. 8). Вид відмічався в більшості випадків на рибгоспах.

Пропонуємо надати малому грицику статус: рідкісний пролітний вид.

²⁰ Це ж стосується й узагальнення B.B. Сижка (2007a).

Таблиця 8

Кадастр зустрічей малого гричика у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Bar-tailed Godwit in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
28.09.2003	1	Самарський рибгосп	Молодий птах годувався разом із 8 великими гричиками приблизно з 13 ⁰⁰ і до 15 ³⁰ .	P. Bradbeer (Bradbeer, 2003; Сижко, Бредбір, 2005)
31.05.2004	1	-//-	Дорослий птах у шлюбному вбранні годувався й відпочивав, двічі залітав у зграйки інших куликів, раз подавав поклик.	P. Bradbeer (Сижко, Бредбір, 2005)
29.09.2005	1	Петриківський рибгосп	Молодий птах активно годувався разом із 4 великими гричиками.	P. Bradbeer (Сижко, Бредбір, 2005)
21.09.2006	2	-//-	Молоді особини годувалися по краю води разом із молодими турухтанами.	P. Bradbeer
5.10.2013	1	-//-	Молодий птах активно годувався разом із 16 великими гричиками. Сапсан (<i>Falco peregrinus</i>) намагався робити атаку на цю групу гричиків.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)

Ісландський побережник (*Calidris canutus*). У Дніпропетровській області має статус нечисленного пролітного виду (Булахов та ін., 2008). Перше спостереження його датується 1895 р.: 6 птахів було здобуто зі зграї у 20 ос. 24.09 в околицях м. Павлоград. Птахи трималися відкритого піщаного болота біля р. Самара (Вальх, 1900). Крім того, є інформація про те, що в листопаді 1943 р. кількох ісландських побережників на південь від м. Нікополь спостерігав проф. R. Stempel, але без подробиць (Neubaur, 1951). Вірогідніше за все, мова йде про заболочену низовину в долині Дніпра. Ми припускаємо, що це сучасна територія Нікопольського району Дніпропетровщини.

Наразі відомо 11 зустрічей виду (табл. 9).

Ісландських побережників спостерігали лише під час осінньої міграції у III декаді серпня – III декаді вересня (27.08–24.09, n = 12)²¹ (Вальх, 1900; табл. 9). Більшість спостережень припадає на 2001–2005 рр. Саме в ці роки були сприятливі умови для зупинок виду, працював Самарський рибгосп. Восени ісландський побережник відмічався щороку.

Ми згодні з тим статусом, який указаний у монографії по Дніпропетровській області (Булахов та ін., 2008): нечисленний пролітний вид.

²¹ Без урахування інформації про спостереження виду в листопаді (Neubaur, 1951).

Таблиця 9

Кадастр зустрічей ісландського побережника у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Red Knot in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
27.08.2001	1	Середньодніпровська ГЕС	Птах годувався на мулистому мілководді в затоці нижче за течією від греблі.	P. Bradbeer (Bradbeer, 2003; Бредбіер, 2007)
21.09.2002	1	Самарський рибгосп	Молода особина	P. Bradbeer (Bradbeer, 2003)
4.09.2003	2	-//-	На тому ж самому місці тримались молоді особини.	Bradbeer, 2003
8.09.2003	1	-//-	-//-	-//-
11.09.2004	1	оз. Солоний Лиман	Птах у східній частині озера.	P. Bradbeer
4.09.2005	1	Середньодніпровська ГЕС	Птаха виявили на штучному бетонному острові вище (західніше) за течією від греблі.	P. Bradbeer (Бредбіер, 2007)
8.09.2005	1	Самарський рибгосп	Молода особина.	P. Bradbeer
15.09.2005	3	-//-	Дорослі особини в зимовому оперенні тримались однією групою.	-//-
5–6.09. 2016	1	оз. Булахівський Лиман	Молода особина. Рівень води був дуже низьким. 11.09. 2016 р. лиман повністю висох і куликів там уже не було.	P. Bradbeer, В.Ю. Кайстро (особ. повід.)
3.09.2017	2	-//-	Молоді особини тримались у скупченні різних видів куликів, але переважно разом із турухтанами та болотяними побережниками (<i>Calidris falcinellus</i>). Рівень води на лимані був дуже низьким.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
14.09.2019	1	Середньодніпровська ГЕС	Активно годувався разом із молодими турухтанами на мілководному мулистому острівці в нижній частині греблі в середині затоки.	P. Bradbeer

Кадастр зустрічей степового дерихвоста у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Black-winged Pratincole in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
13.09.2008	2*	околиці с. Вовніги Дніпровського (Солонянського) району	Дорослі особини з характерними покликами транзитом пролетіли вздовж берега Дніпра в західному напрямку не дуже високо над землею.	О.С. Настаченко (Настаченко, 2010)
3.08.2010	2	оз. Булахівський Лиман	Молоді особини відпочивали на міліні, чистили оперення, через спеку відкривали дзьоби, пили воду; зрідка підбирали з землі корм, ігнорували інших куликів. У цей же час там було близько 70 чайок, 50 болотяних коловодників, 25 турухтанів і 21 червоногрудий побережник, усі вони відпочивали на висохлій частині озера. Лементували і поверталися назад, подавали характерні поклики. Між собою були на відстані від 5 до 20 м.	P. Bradbeer
8.08.2010	4	-/-	У птахів була така ж сама поведінка, як і 3.08.2010 р. У цей же день було мінімум 60 довгоногів (<i>Himantopus himantopus</i>) і 20 чайок.	-/-
22.08.2010	2	-/-	Виявлено протягом дня. Птахи неодноразово полювали в повітрі й потім сідали поряд на відпочинок. Там же трималось 48 болотяних побережників.	-/-
4.09.2010	2	-/-	Поведінка така ж, як і 22.08.2010 р. Дерихвости окремо від інших куликів відпочивали на ледве вологому солонці.	О.С. Настаченко (фото)
4.09.2015	2	-/-	Відпочивали, зрідка піднімалися у повітря для полювання за комахами і знову сідали. Птахи сиділи на міліні в західній частині лиману у зграї куликів, серед яких були 42 чорногрудих побережники. Дерихвости часто подавали поклики. Птахів спостерігали з 13 ³⁰ до 14 ⁴⁵ .	P. Bradbeer
26.08.2018	4	-/-	Молоді особини, трималися весь час разом. Часто сиділи на маленьких острівцях мулу з великими куликами: чайками, турухтанами та бекасами (<i>Gallinago gallinago</i>). Рівень води для куликів був достатнім, але стрімко падав унаслідок відсутності опадів у кінці серпня.	О.С. Настаченко (фото)
2.09.2018	4	-/-	Птахи продовжували триматися на дрібних калюжах. 15.09 лиман повністю висох, жодних куликів не виявлено.	-/-
23.08.2021	10	-/-	Зграя молодих особин. Разом відпочивали на міліні, часто сиділи близько один до одного та постійно підлітали до великих куликів. Майже регулярно однією групою вилітали полювати за комахами у степ.	О.С. Настаченко (фото 6)

Примітка. * У публікації помилково вказано 2 пари.

Арктичний побережник (*Calidris melanotos*). Перша зустріч цього кулика для Дніпропетровської області та країни загалом відбулася 26.09.2004 р. (P. Bradbeer) на Петриківському рибгоспі (Сижко, Бредбір, 2005). На тому ж самому ставку рибгоспу 14.09.2008 р. знову зустріли арктичного побережника. Птаха побачили приблизно об 11⁴⁵. Це була, як і попереднього разу, молода особина (P. Bradbeer).

Птах активно годувався, шукав їжу на поверхні вологої багнюки на межі лінії води, чистився, купався. Ставок діючий, наповнений водою, в цей день там були рибалки. Побережник безупинно ходив, переважно сам по собі, іноді зближався з малим побережником (*C. minuta*). Конкретно в цій локації більше не було представників групи *Calidris*, а тільки деякі турухтани, що трималися окремо. Арктичний побережник вишукував здобич переважно з поверхні й одного разу намагався дослідити мул на мілководді. Але через короткий дзьоб він не діставав безхребетних, як це

роблять, наприклад, чорногруді побережники (*C. alpina*), безпосередньо з самого мулу. Близько 13⁰⁰ через фактор турбування він із іншими куликами на деякий час зник з поля зору. Повертаючись з маршруту близько 17⁰⁰, автор знахідки знову виявив його на колишньому місці.

Птах помітно виділявся й за допомогою наявних оптичних засобів визначений за низкою ознак. Він здавався трохи більшим за чорногрудого побережника, хоча останнього не було в полі зору для порівняння. Разом із тим, він був такого ж розміру, що й перевізник (*Actitis hypoleucos*). Дзьоб виглядав закоротким для поширених в Україні куликів роду *Calidris* і був трохи вигнутим на кінці. Ноги у птаха були не дуже довгими, неясного зеленувато-жовтого кольору. Він здавався пузатим, трохи горбатим. Центр ваги припадав на середину довжини тіла. Коли, подібно до турухтана, птах витягував шию, вона виглядала довшою, ніж у чорногрудого побережника, та інколи шия була відведена до тіла. Найбільш помітна для визначен-

ня риса пір'я – чітке розмежування між густо вкритою цяточками верхньою частиною грудей, що закінчується класичним «горжетом», та повністю білою нижньою частиною грудей і живота. Плями на грудях коричневі на жовтуватому фоні. Птах мав чітку «брову» (смугу над оком) кремового кольору із натяком на ще одну блідувату смугу ще вище («розділену брову»). Щодо голови, то вона смугаста, але смуги не настільки розмежовані, як у болотяного побережника. Пір'я на спині виглядало наче луска через бліді краї. На спині, зверху та знизу були чіткі V-подібні смуги. У гарному сонячному світлі, з південного сходу птах виглядав вохристим. У тьмянішому світлі, приблизно о 5-й вечора, він здавався темнішим, з густо-чорними грудями, загалом нагадуючи дорослого білого побережника (*C. alba*) в літньому оперенні. Коли раніше він здійснив короткий політ, було видно темну смугу на куприку та тонку й малопомітну білу смугу вздовж крила.

Серед куликів у цей же день, окрім згаданих вище, були: болотяний коловодник (*Tringa glareola*) та 6 малих побережників, молоді червоногруді побережники (*Calidris ferruginea*) та молоді з дорослими чорногруді побережники, кожного з видів більше 20 ос.

Останнім часом із причини неповноцінного функціонування рибгоспів у регіоні майже відсутні необхідні біотопи, на яких може зупинитись арктичний побережник, як він це робить в інших країнах Європи. Наприклад, у сусідній Угорщині цей вид здебільшого зустрічається саме на рибгоспах у період осіннього спуску води там.²²

Щодо статусу перебування арктичного побережника в області та країні, то він залишається залітним видом.

Лучний дерихвіст (*Glareola pratincta*). У Дніпропетровській області нині рідкісний залітний птах (Пономаренко та ін., 2011е). Історично гніздився в регіоні з кінця 1950-х рр. і до 1965 р. на солончакових луках Обухівських заплав колишнього Дніпропетровського району (Булахов та ін., 2008). Було відомо про колонію чисельністю до 20 пар.

З тих пір і по сьогодні відомо лише два (Р. Bradbeer) випадки зальотів у середині травня.

19.05.2001 р. – 3 дорослі ос. поводити себе як на гніздовій території, часто «кланялися». Це було біля оз. Булахівський Лиман (Bradbeer, 2003).

11.05.2013 р. – 2 птахи летіли над оз. Солоний Лиман на південний схід.

Пропонуємо надати лучному дерихвосту статус: залітний вид.

Степовий дерихвіст (*G. nordmanni*). З кінця XIX ст. до початку XXI ст. цей птах у Дніпропетровській області змінив статус перебування з чисельного гніздового і пролітного виду до зникаючого гніздового (Вальх, 1900, 1911; Булахов та ін., 2008). Так, наприклад, остання відома гніздова колонія, біля с. Булахівка, зменшилася до 1–4 гніздових пар. За даними Червоної книги області (Пономаренко та ін., 2011ж), ситуація у кращій бік не змінилася.

Востаннє гніздування виду в регіоні ми спостерігали (Р. Bradbeer) у 2003 р. на оз. Булахівський Лиман (Bradbeer, 2003). Після 2003 р. степовий дерихвіст трапляється лише під час осінньої міграції (табл. 10).

Фото 6. 5 із 10 степових дерихвостів відпочивають на мілководді оз. Булахівський Лиман. 23.08.2021 р.
Photo 6. Black-winged Pratincoles resting in shallow water.

Ключовим місцем зупинок цих птахів під час осінньої міграції є оз. Булахівський Лиман. Тут їх спостерігали в I декаді серпня – II декаді вересня: 3.08–13.09 від 1 до 10 ос. Більшість були молодими особинами.

Певний інтерес мають спостереження за поведінкою степового дерихвоста на оз. Булахівський Лиман. Птахів ми помічали, коли вони сиділи на міліні або в момент розльоту чи посадки на ґрунт і в польоті. Дерихвости часто кружляли над самим озером, але в пошуках їжі відлітали переважно у степ і через якийсь час знову поверталися до тих же мілин, де відпочивали раніше (неодноразово бачили птахів із повним волом). На мілинах завжди вибирали такі місця, щоб можна було сісти поруч із великими куликами: чайка, турухтан і навіть одного разу бачили поруч із куликом-сорокою (*Haematopus ostralegus*). У місцях відпочинку вони також пили воду та купалися. Дерихвости більшу частину часу тримаються разом, відпочивають чи летять на полювання.

4 степових дерихвости відмічені 28.07.1943 р. на ставку біля с. Єлизаветівка сучасного Дніпровського району (Blażyk, Steinbacher, 1954).

Пропонуємо надати степовому дерихвосту статус: залітний вид.

Дерихвіст (*Glareola* sp.). У шести випадках спостерігали не визначених до виду дерихвостів.²³

4.05.2003 р. – 1 ос. швидко й досить низько летіла над Самарським рибгоспом близько 13¹⁵.

5.05.2004 р. – 1 ос. бачили в польоті над оз. Солоний Лиман, птах досить стрімко летів над східною частиною.

1.10.2007 р. – 1 ос. відпочивала на міліні ставка, де був низький рівень води, у зграї з 200 чайками на Петриківському рибгоспі. Потім зграя двічі активно перелітала і знову сідала. Бачили як дерихвіст полював у повітрі на комах між 12⁰⁰ та 13⁰⁰, піднімався високо й потім знову перемістився на ставок і сів на попереднє місце.

21.06.2011 р. – 1 ос. відпочивала разом із 80 чайками на ставку Петриківського рибгоспу.

3.08.2015 р. – 1 ос. сиділа з чайками (більше 70 ос.) на оз. Булахівський Лиман, потім птахи разом полетіли на схід.

²² <https://www.mme.hu/en/magyarorszaggadarai/madaradatbazis-calmel>

²³ Птахів відмічав Р. Bradbeer.

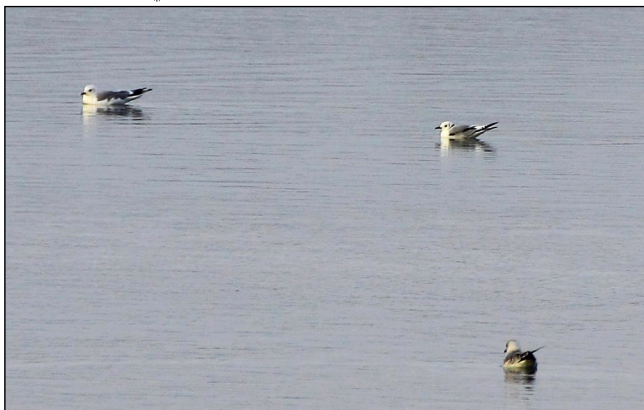

Фото 7. Трипаллий мартин разом з іншими мартинами відпочиває на Дніпрі навпроти центральної набережної м. Дніпро. 5.01.2017 р.

Photo 7. Black-legged Kittiwake with other gulls.

5.09.2016 р. – 2 ос. сиділи у групі з 400 турухтанами, 70 великими грициками і 60 чайками на оз. Булахівський Лиман. Дерихвости інколи злітали для полювання за комахами. Наступного дня одного птаха в цьому ж місці сфотографував В.Ю. Кайстро.²⁴ Він вважав, що це був лучний дерихвіст, але якість фото не дозволяє однозначно стверджувати, що це не степовий.

Трипаллий мартин (*Rissa tridactyla*). Раніше на території області не спостерігався (Булахов та ін., 2008). Наразі відомі 5 реєстрацій, усі на Дніпрі в межах м. Дніпро.

4–8.11.2013 р. – молоду особину спостерігали (Р. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)) на ж/м Перемога-6 (Настаченко, Бредбьер, 2013).

10.11.2015 р. – молода особина відмічена на центральній набережній міста. У цьому ж місці трималося близько 100 звичайних мартинів. Спочатку трипаллий мартин сидів на воді, іноді літав досить близько від берега. Одного разу подав поклик. Неодноразово проявляв агресію щодо звичайних мартинів. Потім полетів униз по течії у східному напрямку (Р. Bradbeer).

5.01.2017 р. – молодого птаха спостерігали у групі сивих (*Larus canus*) і жовтоногих мартинів (*L. cachinnans*) на центральній набережній міста. Птах певно щойно підлетів, оскільки до цього ми протягом 30 хв. проводили обліки, але його не бачили. Через 4–5 хв. трипаллий мартин полетів угору по течії в західному напрямку (Р. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото 7)).

3.11.2020 р. – молодого птаха спостерігали кілька хвилин на центральній набережній міста, потім він полетів униз по течії у східному напрямку (Р. Bradbeer).

26.12.2023 р. – молода особина разом із молодим сивим мартинком пролетіла в північно-західному напрямку вздовж берега р. Самари, в гирловій частині неподалік від її впадіння в р. Дніпро на території сел. Шевченко, що розташоване в межах м. Дніпро (Є.В. Лобода, особ. повід., фото).

Як бачимо, спостерігали виключно молодих птахів, більшість зустрічей відбулася в І декаді листопада: 3.11–10.11, також є два спостереження взимку: 26.12 та 5.01.

Фото 8. Один із двох молодих середземноморських мартинів відпочиває разом з іншими мартинами на мілководді оз. Булахівський Лиман. 29.07.2023 р.

Photo 8. Young Mediterranean Gull with other gulls.

Пропонуємо надати трипалому мартину статус: рідкісний пролітний та зимуючий вид.

Тонкодзьобий мартин (*Chroicocephalus genei*). Раніше на території області не спостерігався (Булахов та ін., 2008). Наразі відомо 3 реєстрації, всі на оз. Солоний Лиман.

7.05.2016 р. – 2 ос. відмічено близько 14³⁰. Цього дня стояла похмура погода з дрібним дощем, була значною мірою виражена міграція малого мартина (*Hydrocoloeus minutus*) – обліковано близько 80 дорослих особин. У західній частині озера є традиційне місце скупчення відпочиваючих малих мартинів, що ми фіксуємо переважно щороку у травні під час міграції (Р. Bradbeer, О.С. Настаченко). Саме над цим скупченням вдалося виявити тонкодзьобих мартинів, які пролітали в північному напрямку. О 15⁰⁰ вони перелетіли й сіли на острів озера й відпочивали там близько півгодини. Потім знову полетіли на південний захід до групи малих мартинів і там сиділи поряд з ними на воді, іноді на березі, активно годувались. Імовірно за все, ці птахи були однорічними. Вони виглядали як дорослі, але на кінці хвоста була тонка чорна смуга. Один із птахів мав слабо виражений коричневий колір на передньому краї крила. Тонкодзьобих мартинів спостерігали приблизно до 16¹⁵, потім вони полетіли на північ вздовж берега (Р. Bradbeer);

15.06.2019 р. – не менш як 5 дорослих особин стояли на мілководній частині озера трохи західніше від острова. Це було приблизно о 13⁰⁰. Потім мартини полетіли у східну частину озера. Близько 16¹⁵ виявлено 6 дорослих особин на невеликому прісному озері, що розташоване трохи на схід від Солоного Лиману. Птахи час від часу здобували якихось безхребетних із поверхні води. Після того, як поряд проїхала автівка, тонкодзьобі мартини полетіли разом із жовтоногими мартинами на захід, можливо туди, де ми їх побачили спочатку (Р. Bradbeer).

12.09.2021 р. – дорослий та однорічний птахи ходили по мілководдю озера в південній його частині поряд з іншими мартинами та куликами, але тримались окремо від звичайних мартинів (Р. Bradbeer, О.С. Настаченко, В.С. Пилипишин та М.М. Сах (фото)).

²⁴ <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=046000532>

Кадастр зустрічей середземноморського мартина у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Mediterranean Gull in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
14.06.1994	1	м. Верхньодніпровськ, міське сміттєзвалище	Відмічено молодого птаха у скупченні жовтоногих мартинів.	В.В. Сижко (Сижко, Бредбір, 2005)
9.05.2003	1	Самарський рибгосп	Доросла особина у шлюбному вбранні трималась на острові великого південного ставка в загальній групі разом з іншими мартинами та кричками.	Р. Bradbeer (Сижко, Бредбір, 2005)
29.10.2006	1	Середньодніпровська ГЕС	Молода особина сиділа на бетонному березі й потім літала у верхній частині греблі.	Р. Bradbeer, В.В. Сижко (Бредбіер, 2007)
18.08.2010	1	оз. Солоний Лиман	Молода особина сиділа поодинокі у східній частині лиману на прісному озері.	Р. Bradbeer
20–24.10.2015	1	м. Дніпро, центральна набережна	Молоду особину спостерігали 5 днів. Неодноразово бачили як мартин активно щось збирав із поверхні води. Оскільки ця локація – місце відвідування багатьох людей і підгодовування птахів (голубів, мартинів та качок), то й цей мартин також не відмовлявся отримувати корм від людей; часто показував агресію по відношенню до звичайних мартинів, іноді забирав їжу в голубів. Протягом цих днів птах на очі показувався нерегулярно, але часто. Іноді сидів на пірсі, іноді на воді. 24.10 сідав на паркан навпроти церкви.	Р. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото), В.Ю. Кайстро
29.07.2016	1	оз. Солоний Лиман	Молода особина сиділа на воді у скупченні 500 звичайних мартинів у південній частині лиману. Трохи годувалась, щось збирала з поверхні води. Пізніше активно літала і змістилась у західну частину лиману, зникнувши з поля зору. Це було близько 9 ³⁰ .	Р. Bradbeer
28.07.2018	1	-/-	Доросла особина трималась у скупченні звичайних мартинів, довгоногів, 3 круглодзьобих плавунців (<i>Phalaropus lobatus</i>) на прісному озері.	Р. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
20.09–3.10.2018	1	м. Дніпро, центральна набережна	Молодого птаха неодноразово спостерігали протягом зазначеного періоду. Він тримався у скупченні звичайних мартинів. Іноді відпочивав на пірсі й годувался на міліні.	-/-
14.10.2020	3	Середньодніпровська ГЕС	Молоді птахи тримались у верхній частині греблі. Вони годувались разом із сивими та звичайними мартинами.	-/-
8.11.2020	2	-/-	-/-	-/-
3.09.2020	1	лиман біля с. Орлівщина	Молодий птах тримався в західній частині лиману, сидів на воді, іноді щось збирав з поверхні.	Р. Bradbeer
1.08.2021	3	оз. Солоний Лиман	Молоді особини літали над озером, зрідка бачили їх на воді.	Р. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото), В.В. і Т.Р. Нікулєнки
30.08.2021	3	-/-	-/-	С.А. Камінський (особ. повід., фото)*
5.09.2021	24	-/-	Молоді особини відпочивали на висохлій східній частині озера у скупченні кількох десятків звичайних мартинів.	Р. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
29.07.2023	2	оз. Булахівський Лиман	Молоді особини відпочивали на висохлому солонці серед скупчення звичайних та малих мартинів.	О.С. Настаченко (фото 8)
19.11.2023	1	острів Самарський	Доросла особина в зимовому вбранні сіла на калюжу, що утворилася на польовій дорозі у східній частині острова.	Є.В. Лобода (особ. повід., фото)**
25.11.2023	1	м. Дніпро	Дорослий птах кілька разів пролітав уздовж берега р. Самари в гирловій частині неподалік від її впадіння у Дніпро на території сел. Шевченко. Скоріше за все, цей же мартин тримався там ще 28.11.2023 р. (Ю.В. Мухін, особ. повід.).	О.С. Настаченко (фото) та ін.

Примітки. * <https://ebird.org/checklist/S94059929>

** <https://ebird.org/checklist/S154794297/>

Пропонуємо надати тонкодзьобому мартину статус: рідкісний пролітний та літуючий вид.

Середземноморський мартин (*Ichthyaetus melanocephalus*). До фауни області занесений на підставі двох

реєстрацій птахів у 1994 та 2003 рр. (Сижко, Бредбір, 2005) як рідкісний залітний вид (Булахов та ін., 2008). Зазначимо, що вид на Дніпровському водосховищі спостерігався в червні 1959 р. (Стаховський, Мясоедова, 1962),

Таблиця 12

Кадастр зустрічей полярного мартина у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Glaucous Gull in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
9.01.2006	1	Середньодніпровська ГЕС	Молодий птах тримався на греблі.	P. Bradbeer (Сижко, Бредбір, 2005; Бредбіер, 2007)
11.12.2016	1	-/-	Молодий птах пролетів над спостерігачами й сів у затоці нижньої частини греблі на мілководді до чорноголових реготунів (<i>Ichthyaetus ichthyaetus</i>) та жовтоногих мартинів. Пізніше полетів у тому ж напрямку, звідки прилетів.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото 9)
15.12.2016	1	м. Дніпро, центральна набережна	Молодий птах близько 15 ³⁰ стояв на кризі Дніпра у скупченні з близько 1000 жовтоногих мартинів. Приблизно за 200 м від берега була невелика ополонка, на яку прилітали купатись і чистити оперення мартини, в тому числі й полярний мартин. На наступний день ополонка зникла, а разом з нею і скупчення мартинів.	P. Bradbeer
12.02.2017	1	Середньодніпровська ГЕС	Молодий птах сидів на крижині разом із групою жовтоногих і сивих мартинів біля греблі.	В.М. Севідов (особ. повід., фото)*
28.02.2018	1	м. Дніпро, центральна набережна	Молодий птах тримався у скупченні жовтоногих мартинів на центральній набережній м. Дніпро.	P. Bradbeer, В.В. Нікуленко
3.03.2018	1	-/-	-/-	О.С. Настаченко (фото), В.В. Нікуленко
6.03.2018	1	-/-	-/-	В.Ю. Кайстро (фото)**
21.02.2021	1	Середньодніпровська ГЕС	Молодий птах знаходився у нижній частині греблі Середньодніпровської ГЕС.	P. Bradbeer, О.П. Варшавський, В.В. і Т.Р. Нікуленки (фото)*** та І.В. Міщенко
23.02.2021	1	-/-	Близько 15 ³⁰ на залишках криги почали збиратися на ночівлю жовтоногі мартини. Серед них виявлено молодого полярного мартина, коли згряя піднялась у повітря.	О.С. Настаченко

Примітки. * <http://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=048300458>

** <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=046000886>

*** <https://ebird.org/checklist/S82135389>

але, на жаль, подробиці автори не повідомляють. Наразі відомо 17 реєстрацій виду (табл. 11).

У більшості випадків спостерігали молодих особин і тільки двічі бачили дорослих птахів у шлюбному вбранні. Також більша частина реєстрацій стосуються зустрічей

Фото 9. Полярний мартин летить над затокою нижче греблі Середньодніпровської ГЕС. 11.12.2016 р.
Photo 9. Glaucous Gull in flight.

поодиноких птахів, рідше трапляються зграйки з 2–24 ос. Більшість спостережень припадає на період осінньої міграції (28.07–28.11, n = 15). Одне спостереження стосується весняної міграції (9.05) та одне – літніх кочівель (14.06).

Пропонуємо надати середземноморському мартину статус: нечисленний пролітний та літучий вид.

Полярний мартин (*Larus hyperboreus*). До фауни області включений на підставі однієї реєстрації птаха у 2006 р. (Сижко, Бредбір, 2005) як залітний вид (Булахов та ін., 2008). Наразі відомо 9 реєстрацій 6 особин (табл. 12).

Птахів спостерігали у проміжок часу між 11.12–6.03, всі особини були молодими.

Пропонуємо надати полярному мартину статус: рідкісний зимуючий вид.

Сріблястий мартин (*L. argentatus*). Тривалий час сріблястий мартин розглядався систематиками як єдиний вид із багатьма підвидами, пізніше вони були «підняті» до рангу виду. Вже на початку ХХІ ст. сріблястий і жовтоногий мартини в орнітофауні України фігурують як окремі види (Grishchenko, 2004; Фесенко, Бокотей, 2007). Тому на час виходу монографії (Булахов та ін., 2008) у фауні області значився лише жовтоногий мартин, а сріблястий «зник». Перша згадка про сріблястого мартина для області відноситься до початку 2000-х рр. (Сижко, 2007а), але на

Кадастр зустрічей чорнодзьобого крячка у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Gull-billed Tern in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
27.05.2000*	2	оз. Булахівський Лиман	Сиділи з чайками в північно-західній частині озера в пообідя. Потім підлетіла група з 25 білощоких крячків (<i>Chlidonias hybrida</i>) і 17 звичайних мартинів. Пізніше птахи полетіли на луки на захід у пошуках комах. Одно-го разу крячки напали на великого яструба (<i>Accipiter gentilis</i>), що летів на північ у напрямку Самарського бору. Птахи трималися принаймні до 15 ³⁰ в тому ж районі. Активно подавали поклики.	P. Bradbeer (Сижко, Бредбір, 2005)
2.05.2002	1	Самарський рибгосп	Сидів на водній рослинності разом зі звичайними мартинами на великому південно-східному ставку з низьким рівнем води.	P. Bradbeer, М.А. Листопадський (Сижко, Бредбір, 2005)
28.05.2002	1	-//-	Птах тримався того ж самого місця, сидів самостійно на піщаному березі, зрідка літав.	P. Bradbeer (Сижко, Бредбір, 2005)
6.06.2004*	1	оз. Булахівський Лиман	Летів на схід над луками на північ від лиману в пошуках комах близько 11 ⁰⁰ .	P. Bradbeer, В.В. Вернер (Сижко, Бредбір, 2005)
7.06.2012	1	оз. Велике	Птах сидів у скупченні мартинів та крячків на міліні.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
28.04.2013	1	оз. Булахівський Лиман	Птах на північному заході озера летів у східному напрямку.	-//-
19.05.2013	1	оз. Солоний Лиман	Птах летів уздовж берега в західному напрямку. Потім бачили його ще раз у південній частині озера.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото), Ю.В. Мухін
17.06.2014	1	оз. Булахівський Лиман	Птах ловив у польоті комах над південною частиною озера.	P. Bradbeer
25.05.2019	2	оз. Солоний Лиман	Птахи летіли на захід уздовж північного берега, спускаючись до поверхні води.	-//-
31.05.2021	1	-//-	Птах летів на північ уздовж західного берега, ненадовго призупинився, потім продовжив шлях на північ.	-//-
11.06.2021	2	оз. Булахівський Лиман	Дорослі птахи полювали на комах недалеко від озера.	Ю.М. Кодруль (фото)**

Примітки. * У статті (Сижко, Бредбір, 2005) ці дати вказані не вірно.

** <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=047501870>

жаль без конкретних деталей про знахідки.²⁵ Тому наші спостереження цього виду мають певний інтерес. Переважно нам він траплявся на Дніпрі в межах обласного центру та на греблі Середньодніпровської ГЕС, а також на Кам'янському водосховищі в межах м. Верхньодніпровськ в осінньо-зимовий період (з 6.09 по 16.01).

19.10.2006 р. – 1 дорослий птах на Кам'янському водосховищі в м. Верхньодніпровськ (В.В. Сижко).

10.01.2016 р. – 1 напівдорослого птаха в зимовому вбранні відмічено в нижній частині Середньодніпровської ГЕС (О.С. Настаченко, фото).

28.12.2016 р. – 1 дорослу чи напівдорослу особину та одного трьохрічного птаха спостерігали на центральній набережній м. Дніпро у скупченні з близько 1000 жовтоногих мартинів на кризі. Вдалося добре роздивитися строкатість на голові, більш крупні бліді очі, ніж у жовтоногого мартина; загальний габітус компактніший, ніж у жовтоногого мартина (P. Bradbeer).

2.01.2019 р. – мінімум 4 різновікових особини сріблястого мартина: 2 дорослих птахи в зимовому вбранні,

1 напівдорослий і 1 молода особина трималися відносно недалеко від пірсу яхт-клубу «Січ» у м. Дніпро у скупченні жовтоногих та інших мартинів (P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)).

6.09.2020 р. – 1 дорослого птаха в зимовому вбранні бачили там же, він сидів на міліні серед групи мінімум із 80 жовтоногих мартинів та 30 чорноголових реготунів (О.С. Настаченко, фото).

16.01.2021 р. – 1 дорослого птаха у другій половині дня спостерігали там же, на кризі серед 1500 жовтоногих мартинів (P. Bradbeer).

3.12.2023 р. – 1 дорослу особину в зимовому вбранні помітили на березі р. Самари в гирловій частині неподалік від її впадіння у Дніпро на території сел. Шевченко, що розташоване в межах м. Дніпро. Птах тримався відносно недалеко від берега серед невеликої групи інших мартинів, переважно жовтоногих і сивих. У цей же день відмітили міграцію різних мартинів, у тому числі був помічений 1 дорослий малий мартин (О.С. Настаченко, О.Ю. Присяжнюк (фото), С.В. Нудьга).

Пропонуємо надати сріблястому мартину статус: нечисленний пролітний і зимуючий вид. Також на території Дніпропетровської області можливі зустрічі іншого так-

²⁵ Це стосується й білошийого чекана (*Saxicola maurus*), хоча на гніздуванні він почав з'являтися у регіоні недавно (див. нижче).

Таблиця 14

Кадастр зустрічей каспійського крячка у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Caspian Tern in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
4.09.1997	2	Самарський рибгосп	Виявлені дорослий та молодий птахи.	P. Bradbeer (Сижко, Бредбір, 2005)
31.05.2004	1	-//-	Молодий птах з оперенням, перехідним у доросле вбрання.	-//-
10.04.2005	2	Петриківський рибгосп	Птахи тримались на ставку.	-//-
1.10.2005	1	околиці с. Заріччя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Птаха спостерігали над акваторією водосховища в гирлі р. Домоткань.	B.B. Сижко (Сижко, Бредбір, 2005)
8.06.2011	4	оз. Солоний Лиман	Дорослі птахи у шлюбному вбранні відпочивали у скупченні більше 200 звичайних мартинів на південному березі близько 15 ⁰⁰ у сонячну погоду й досить жаркий день.	P. Bradbeer
27.05.2018	1	-//-	Дорослий птах летів над східною частиною озера з характерним криком. Потім бачили його відпочиваючим на мілководді острова разом із річковим крячком, 4 чоботарями (<i>Recurvirostra avosetta</i>) та 2 жовтоногими мартинами.	O.C. Настаченко (фото), M.B. Скирпан
28.07.2018	1	-//-	Дорослий птах сидів у скупченні звичайних мартинів у західній частині озера.	P. Bradbeer, O.C. Настаченко (фото)

сону, виділеного в самостійний вид – скельного мартина (*L. michahellis*).

Чорнодзьобий крячок (*Gelochelidon nilotica*). На підставі трьох реєстрацій (Сижко, Бредбір, 2005) чорнодзьобому крячку надано статус залітного виду (Булахов та ін., 2008). В околицях с. Вищетарасівка Нікопольського (Томаківського) району цього річний самець здобутий 25.08.1956 р. П.П. Орловим (Пекло, 19976).

Наразі відомо 11 реєстрацій виду (табл. 13).

Всі зустрічі стосуються весняної міграції: 28.04–17.06. Лише одного разу птах був здобутий восени: 25.08.

У більшості випадків траплялися поодинокі птахи, лише тричі спостерігали по дві особини.

Пропонуємо надати чорнодзьобому крячку статус: нечисленний пролітний вид.

Каспійський крячок (*Hydroprogne caspia*). У Дніпропетровській області має статус залітного виду, фіксується з 1979 р. (Булахов та ін., 2008). У Червоній книзі області (Пономаренко та ін., 2011з) згадується 10 реєстрацій виду: 1979–1981 рр. (по 2 птахи), 1991 (4), 1993 (3), 1997 (2), 1991 (1), 2002 (2), 2004 (1), 2005 (3), 2009 (1).

Наразі відомо 7 реєстрацій каспійського крячка (табл. 14). Птахів спостерігали під час весняної та осінньої міграції і літніх кочівель між 10.04 і 1.10, від 1 до 4 особин. За даними Л.О. Смогоржевського (1970), через внутрішні області України йде проліт каспійських крячків північних популяцій, причому він став регулярним лише після створення каскаду водосховищ на Дніпрі.

Пропонуємо надати каспійському крячку статус: нечисленний пролітний та кочуючий вид.

Рябодзьобий крячок (*Thalasseus sandvicensis*). У Дніпропетровській області вид має статус випадково залітного (Булахов та ін., 2008). Відомо лише 3 зустрічі.

27.05.1999 р. – 1 ос. відмічено (P. Bradbeer) на Самарському рибгоспі (Сижко, Бредбір, 2005).

3.06.2007 р. дорослий птах у шлюбному вбранні відпочивав на мілководді затоки біля нижньої частини греблі Середньодніпровської ГЕС у скупченні більше 100 річкових крячків близько 10⁰⁰. Крячок кілька разів злітав, але не полював і потім знову сідав на міліну (P. Bradbeer).

Третя реєстрація стосується особини, поміченої GPS-GSM передавачем в Естонії (Jaanus Elts / BirdLife Estonia). Птах залетів на територію області 7.09.2023 р. о 14³⁸, у цей момент він летів транзитом без зупинки над руслом Дніпра з Кіровоградської області на південний схід у напрямку м. Кам'янське. О 16⁰⁷ крячок долетів до аванпорту Середньодніпровської ГЕС. Скоріше за все, птах деякий час годувався, бо він кружляв біля штучного бетонного острова в затоці біля верхньої частини греблі, але вже через 3 хв. крячок продовжив міграцію й полетів на південний схід, цього разу змінивши курс. Рябодзьобий крячок пролетів над правобережною частиною м. Кам'янське, а далі продовжив рух на південь. О 16²⁸ птах мігрував над північною частиною с. Благовіщенка Кам'янського району, після чого знову змінив напрям польоту на південний схід у бік смт Томаківка Нікопольського району. Покинув територію області птах у цьому ж районі, пролетівши над с. Вищетарасівка і полетів далі над Запорізькою областю аж до Утлюцького лиману, куди прибув о 21⁰⁶ цього ж дня. Трек переміщення поміченого супутниковим передавачем рябодзьобого крячка можна подивитися на сторінці автора кільцювання у Фейсбуці.²⁶

Спостереження Б.С. Вальха (1911) рябодзьобого крячка стосувалися лише приморського півдня Катеринославської губернії.²⁷

²⁶ <https://www.facebook.com/jaanus.elts/posts/pfbid0hTzEh36VyVoZ9uewPH4FWrQXtKTvpeue3wS2D4AJWLFwnREStyaqv8eDCjeYMEg3l>

²⁷ Нині це Маріупольський район Донецької області.

Кадастр зустрічей червоношиїї гагари у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Red-throated Diver in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
27.10.1996	1	м. Дніпро, ж/м Перемога-6	Дорослий птах, що мав фрагменти червоного кольору на горлі, тримався поблизу коси гребного каналу.	P. Bradbeer
24.10.1998	1	Самарський рибгосп	Птах тримався разом із двома чорношиїми гагарами (<i>G. arctica</i>).	-//-
19–20.11.2001	1	м. Дніпро, ж/м Перемога-6	Трималась у штучній затоці, деякий час на віддалі 40–50 м від берега. Наступного дня птах залишався на місці, але дещо далі.	P. Bradbeer, В.В. Вернер
2.11.2004	1	м. Верхньодніпровськ	На Кам'янському водосховищі була спіймана місцевим жителем на березі.	В.В. Сижко
15.11.2008	2	Середньодніпровська ГЕС	Гагари трималися біля греблі у верхній її частині в затоці аванпорту. Між собою вони були на відстані близько 100 м.	P. Bradbeer
5.11.2016	1	м. Дніпро, ж/м Перемога-6	Доросла особина в повністю зимовому вбранні спочатку трималась у затоці приблизно за 200 м від берега, але поступово змістилась до русла річки, де знаходилися також 2 чорношиї гагари.	-//-
12.11.2017	1	м. Дніпро, ж/м Червоний Камінь	Трималась нижче по течії від безіменної коси поодиноким й разом із чорношиєю гагарою.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
27.10.2018	1	м. Дніпро, центральна набережна	Птах знаходився на воді на значній відстані, потім злетів, зробив 3 кола над місцем, де сидів, і полетів вниз по течії у східному напрямку.	О.С. Настаченко (фото), В.В. Нікуленко
2.11.2018	1	м. Дніпро, ж/м Червоний Камінь	Трималась нижче по течії від безіменної коси.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
29.10.2022	1	-//-	-//-	О.С. Настаченко (фото), В.В. Нікуленко

Пропонуємо надати рябодзьбому крячку статус: рідкісний пролітний та кочуючий вид.

Середній поморник (*Stercorarius pomarinus*). У списках птахів області не згадується (Сижко, 2007а; Булахов та ін., 2008). П.П. Орлов 20.10.1957 р. здобув 1 ос. на Каховському водосховищі біля м. Нікополь (Пекло, 1997б).

Пропонуємо надати середньому поморнику статус: залітний вид.

Короткохвостий поморник (*S. parasiticus*). У Дніпропетровській області має статус випадково залітного виду. Фіксувався переважно по руслу Дніпра й на водосховищах. Трапляється найчастіше у вересні, жовтні, майже завжди поодиноким (Булахов та ін., 2008). У рецензії на цитовану монографію зазначається, що це рідкісний мігрант, а не випадково залітний вид (Сижко, 2010).

Ми бачили цього поморника лише двічі. 22.08.2002 р. дорослий птах світлої морфи летів низько на захід над греблею Середньодніпровської ГЕС близько 15⁴⁰ (P. Bradbeer). Під час польоту він побачив річкового крячка й погнався за ним (Бредбьер, 2007).

3.09.2010 р. біля о-ва Кучугури (гирло р. Самара) на південь летів молодий птах світлої чи проміжної морфи (В.В. Сижко).

Пропонуємо надати короткохвостому поморнику статус: рідкісний пролітний вид.

Поморник (*Stercorarius* sp.). Варто згадати також зустріч невизначених особин, котрих спостерігали в той же день (22.08.2002 р.) і майже в тому ж місці, де бачили короткохвостого поморника біля Середньодніпровської ГЕС

(див. вище). 10 поморників летіли в південному напрямку близько 13²⁰ дещо вище по течії від греблі (P. Bradbeer). День був теплий, ясний із невеликим серпанком, вітер південно-західний. Два птахи з цієї групи були світлої морфи. Долетівши до правого берега, поморники піднялися, набрали висоту і зникли з виду (Бредбьер, 2007).

Червоношия гагара (*Gavia stellata*). В області має статус нечисленного мігранта, осіння міграція більш виражена (Булахов та ін., 2008; Пономаренко та ін., 2011и). Першим для регіону відмічав Б.С. Вальх 5.11.1897 р. Тоді був здобутий старий самець на оз. Великому²⁸ (Вальх, 1900).

Наразі відомо 10 реєстрацій виду (табл. 15).

Всі зустрічі стосуються осінньої міграції: 24.10–20.11. У більшості випадків траплялися поодинокі птахи, лише раз спостерігали дві особини. Частіше всього червоношию гагару спостерігали на Дніпрі.

Пропонуємо залишити статус червоношиїй гагарі без змін: нечисленний пролітний вид.

Малий баклан (*Microcarbo pygmaeus*). В області має статус залітного виду (Булахов та ін., 2008; Пономаренко та ін., 2011и). Наразі відомо 6 реєстрацій (табл. 16).

Малого баклана спостерігали під час весняної й осінньої міграцій, кочівель та взимку.

Пропонуємо надати йому статус: рідкісний пролітний та зимуючий вид.

²⁸ У роботі вказано оз. Великий Лиман, скоріше всього це оз. Велике біля с. Знаменівка Новомосковського району.

Таблиця 16

Кадастр зустрічей малого баклана у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Pygmy Cormorant in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
7.05.2001	4	Самарський рибгосп	Дорослі особини тримались на одному зі ставків рибгоспу.	P. Bradbeer (Сижко, Бредбір, 2005)
26.08.2008	2	Середньодніпровська ГЕС	Молоді птахи спостерігалися в затоці біля нижньої частини греблі близько 13 ⁰⁰ . Вони прилетіли зі сходу й сіли на воду у скупчення великих норців і лисок. Поблизу знаходилось близько 100 великих бакланів (<i>Phalacrocorax carbo</i>), але разом вони не тримались. Малі баклани іноді пірнали, годувалися. Близько 15 ³⁰ всі птахи, що перебували в затоці, були чимось налякані й розлетілись, малі баклани полетіли у східному напрямку.	P. Bradbeer
22.09.2009	1	Петриківський рибгосп	Доросла особина в післяшлюбному вбранні активно пірнала на одному зі ставків. Ми побачили птаха близько 11 ³⁰ . Баклан полював недалеко від масиву очерету. Часто тільки його голову було видно над водою. Потім птах сідав на очерет, сушив крила.	P. Bradbeer, В.В. Сижко
25.01.2009	4	Середньодніпровська ГЕС	Птахи кружляли відносно високо над пірсом у нижній частині греблі близько 11 ³⁰ , потім полетіли вниз по течії у східному напрямку. Верхній б'єф був укритий кригою.	P. Bradbeer
21.05.2016	1	околиці с. Дебальцеве Синельниковського (Васильківського) району	Птах тримався на Дебальцевському лимані.	Р.І. Барабаш (особ. повід.)
8.08.2023	1	Миколаївське водосховище	Птах сидів на сухому дереві разом із великими бакланами в південній частині водойми, ближче до м. Марганець.	К.Є. Кормина (фото)*

Примітка. * <https://ebird.org/checklist/S146773870>

Коровайка (*Plegadis falcinellus*). У Дніпропетровській області має статус залітного виду (Булахов та ін., 2008; Коцюрба, 2011в). У той же час, є інформація (Губкін та ін., 1996) про спостереження виводка з 4 пташенят у 1993 р. в очеретяних заростях заплавної озера у Дніпровському (Дніпропетровському) районі. Авторами не вказано дату спостереження й інші подробиці, тому ми не включаємо цей вид до гніздової фауни області. Також факт гніздування ставить під сумнів і О.М. Гудина (2007).

Опублікованих даних про зустрічі виду досить мало. Першим для сучасної території Дніпропетровської області коровайку згадує Б.С. Вальх (1900): «бачив засушені голови п'яти коровайок, вбитих навесні 1894 р. в долині р. Малої Тернівки, в Павлоградському повіті». П.П. Орлов здобув молоду самку 11.08.1951 р. в околицях с. Грушівка (колишнє Ленінське) Криворізького (Апостолівського) району (Пекло, 1997а). Коровайку здобуто під час проведення орнітологічних досліджень у червні 1953–1954 рр. у районі Базавлукських плавнів (Стаховський, Мясоедова, 1957). Є дані про спостереження виду 30.04.1990 р. та 8.05.1992 р. на солончакових озерах Павлоградського району (Губкін та ін., 1996). У вересні 1990 р. зграйку з 6 коровайок спостерігав В.В. Хорунжий в околицях смт Васильківка колишнього Васильківського району (Гудина, 2007).

Наразі відомо понад 28 реєстрацій виду (табл. 17).

Коровайок спостерігали під час весняної міграції (7.04–17.05, n = 9), літніх кочівель (7.06–16.06, n = 4) та осінньої міграції (2.07–22.09, n = 15).

Як бачимо з таблиці 17, у роки, коли в літній період не висихають заплавні луки, коровайка може кочувати в регіоні протягом деякого часу в різні періоди літа. Також можна згадати публікацію, що описує це явище й під час Другої світової війни (Neubaur, 1951). Автор зазначає, що на водних просторах відкритої Придніпровської низовини між с. Приморське²⁹ Василівського району Запорізької області й м. Нікополь коровайка не була рідкістю у весняно-літні місяці і додає, що «Птахи полюбують триматися разом, тому часто можна побачити зграї по 20–25 птахів. Їм подобається шукати їжу на мілководних болотах у низовині Конки, де вони привертають увагу своєю довірливістю».

Пропонуємо надати коровайці статус: нечисленний пролітний та кочуючий влітку вид.

Косар (*Platalea leucorodia*). У Дніпропетровській області має статус залітного виду (Булахов та ін., 2008; Пономаренко та ін., 2011і), який спостерігався лише у травні. У більш ранній публікації є вказівка на зустріч виду 7.05.1993 р. на солончакових водоймах Павлоградського району, зазначено, що вона єдина для області в сучасний період (Губкін та ін., 1996).

Для нинішньої території області вперше згадується Б.С. Вальхом (1900), який спостерігав групу з 6 косарів у 1894 р. з 30.03 по 5.04 в околицях м. Павлоград. Зграя постійно змінювала дислокацію: трималася на берегах р. Самара, на її численних рукавах або заплавної болотах.

²⁹ До 1964 р. село мало назву Царицин Кут.

Наразі відомо 6 реєстрацій. Усі вони припадають на період літніх кочівель і початок осінньої міграції: 7.06–23.07 (табл. 18). За літературними даними (Вальх, 1900; Губкін та ін., 1996), весною птахів спостерігали з 30.03 по 7.05.

Пропонуємо надати косарю статус: рідкісний пролітний та кочуючий влітку вид.

Кучерявий пелікан (*Pelecanus crispus*). Першим для сучасної Дніпропетровщини цей вид згадує Б.С. Вальх (1911): «У кінці 90-х рр. у Дніпровських плавнях, вище Нікополя, влітку пелікани були звичайні, а в 60-х роках водились під Нікополем у численних кількостях; кажуть що вони тримаються там і зараз».

Таблиця 17

Кадастр зустрічей коровайки у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Glossy Ibis in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
1	2	3	4	5
8.06.2001	2	Петриківський рибгосп	Вірогідно дорослі особи годувалися на наполовину спущеному ставку.	P. Bradbeer
16.06.2001	1	оз. Булахівський Лиман	Дорослий птах летів на схід.	-/-
31.07.2002	2	Петриківський рибгосп	Прилетіли й сіли на ставок.	-/-
17.05.2006	2	оз. Булахівський Лиман	Дорослі птахи піднялися зі зграї більше 30 великих білих чапель (<i>Ardea alba</i>) та окремих сірих чапель (<i>A. cinerea</i>). Їх налякав очеретяний лунь (<i>Circus aeruginosus</i>). Після чого коровайки розлетілися в різні боки.	-/-
12.06.2006	4	Самарський рибгосп	Гелікоптер підняв дорослих птахів, яких автор не міг бачити. Пізніше вони полетіли на північний ставок, що нагадував луку, й там годувалися на міліні з низькою залитою водою травою.	-/-
22.09.2009	1	Петриківський рибгосп	Птах пролетів на південний схід біля продуктивного ставка.	P. Bradbeer, B.B. Сижко
28.04.2013	1	оз. Булахівський Лиман	Дорослий птах спочатку сидів у прихованому від авторів масивом очерету місці, потім полетів на схід.	P. Bradbeer, O.C. Настаченко (фото)
7.06.2014	1	Самарський рибгосп	Доросла особина годувалася на залитому ставку серед пташиного різноманіття. Потім птахів щось налякало й вони почали розлітатися, коровайка теж.	Ю.В. Мухін (особ. повід, фото)
5.05.2015	1	околиці с. Широке Криворізького району	Птах тримався на луках недалеко від ставка, що знаходиться в західній частині села.	А.Л. Сальнік (фото) ¹
29.04.2016	5	оз. Булахівський Лиман	Дорослі птахи прилетіли з півдня й сіли на болото біля солонця близько 13 ⁰⁰ . Потім їх бачили на північному заході озера, звідки вони полетіли в західному напрямку.	P. Bradbeer
2.07.2016	7	околиці с. Авдотівка Криворізького (Софіївського) району	Коровайки трималися на залитій водою луці недалеко від ставка.	В.М. Севідов (особ. повід., фото) ²
5.08.2016	3	оз. Булахівський Лиман	Коровайки трималися у східній частині озера. Близько 10 ⁰⁰ і 15 ³⁰ їх відмічено в загальній групі птахів, яка запанікувала та розлетілась. Після 10 ⁰⁰ коровайки сідали на мокрий мул вологої луки й там годувалися.	P. Bradbeer
8.05.2022	9	між м. Павлоград та с. Тернівка	Дві зграйки з 4 і 5 ос. трималися на численних озерах заплави р. Самара.	Р.О. Рись (особ. повід, фото)
7.04.2023 ³	55	околиці м. Марганець	Птахи годувалися зграєю на луках південної частини Миколаївського водосховища.	К.Є. Кормина (фото) ⁴
23.07.2023	2	окол. с. Богуслав Павлоградського району	Птахи сиділи на залитій водою луці поряд із заплавою р. Самара. Потім полетіли в західному напрямку.	Р.О. Рись (особ. повід, фото)
12.05.2023	4	околиці м. Марганець	Птахи годувалися зграєю на луках південної частини Миколаївського водосховища.	К.Є. Кормина ⁵
26.07.2023	1	околиці с. Новопавлівка Синельниківського (Межівського) району	Птах сидів на ґрунтовій дорозі поряд із залитими водою луками в заплаві р. Солоня недалеко від села.	В.В. Гаврилов (особ. повід.)
6.08.2023 ⁶	7	-/-	Птахи трималися на просторих луках серед зграї чайок недалеко від попереднього місця трохи вище по течії річки.	P. Bradbeer, O.C. Настаченко (фото), В.В. і М.В. Гаврилови
8.08.2023	7	околиці м. Марганець	Північніше залізничного вокзалу група коровайок летіла над луками заплави р. Томаківка.	К.Є. Кормина ⁷
10–14.08.2023	1	ок. с. Богуслав Павлоградського району	Коровайка трималася у тому ж місці, що й 23.07.2023 (див. вище) більш-менш постійно.	Р.О. Рись (особ. повід., фото)

Закінчення таблиці 17

End of the Table 17

1	2	3	4	5
15.08.2023	7	-/-	Птахи трималися на затітій водою луці.	-/-
17.08.2023	8	околиці м. Марганець	Птахи годувалися зграєю на луках південної частини Миколаївського водосховища.	К.Є. Кормина ⁸
18.08.2023	2	-/-	-/-	К.Є. Кормина ⁹
18.08.2023	3	окол. с. Богуслав Павлоградського району	Птахи трималися на затітій водою луці.	Р.О. Рись (особ. повід., фото)

Примітки. ¹ <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=045300007>

² <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=048300355>

³ 10 і 13 квітня спостерігали поодиноких птахів.

⁴ <https://ebird.org/checklist/S132920089>

⁵ <https://ebird.org/checklist/S137184937>

⁶ 7 та 8 серпня відмічено 6 коровайок (В.В. Гаврилов, особ. повід.).

⁷ <https://ebird.org/checklist/S146774010>

⁸ <https://ebird.org/checklist/S147477252>

⁹ <https://ebird.org/checklist/S147541917>

Нині у Дніпропетровській області цей птах має статус рідкісного залітного й інколи літучого виду, спостерігали від 1 до 6 особин одночасно (Булахов та ін., 2008; Коцюруба, Стригунов, 2011). У більш ранній публікації (Губкін та ін., 1996) зазначено, що зустрічаються поодинокі особини. Вид спостерігали на Кам'янському водосховищі 25.10.1959 р. та на оз. Булахівський Лиман 5.05.1993 р.

У ХХІ ст. відомо 2 реєстрації виду.

28.05.2007 р. на оз. Солоний Лиман близько 13⁰⁰ у західній частині острова помічено кучерявого пелікана, який стояв на міліні (Р. Bradbeer, В.В. Сижко). Варто відмітити, що цей острів щороку слугує місцем колоніального гніздування жовтоногого мартина та поодиноких пар чорноголового реготуна. Пелікан намагався відпочивати на острові, але мартини його атакували, прагнули вигнати з колонії, на що пелікан реагував специфічно: направляв дзьоб догори, неодноразово відкривав його. Через 10 хв. пелікан усе ж піднявся в повітря, покружляв над озером і

полетів у західному напрямку. Важливо уточнити, що птах прилетів на острів незадовго до того, як ми його побачили, оскільки ми це місце раніше оглядали. Це була напівдоросла особина, про що свідчить забарвлення: ноги сірі, груди трохи вохристі, дзьоб не такий яскравий, як у шлюбному вбранні; птах мав невеликий чубчик. Загальне забарвлення тіла білувате, трохи сіре. Виразно бачили бліде око, яке не було оточене рожевою шкіряною «маскою». У польоті було помітно, що знизу кінцівки крил були темно-сірими, а другорядні махові зверху – білуваті й не чорні.

19.06.2011 р. Д.Л. Бондарев спостерігав 1 ос. на ухвісті о. Крячаний, що розташований на території природного заповідника «Дніпровсько-Орільський» (Коцюруба, Стригунов, 2011; Пономаренко та ін., 2018).

Пропонуємо надати кучерявому пелікану статус: залітний вид.

Стерв'ятник (*Neophron percnopterus*). Залітний вид (Булахов та ін., 2008; Стригунов та ін., 2011). Після пер-

Таблиця 18

Кадастр зустрічей косаря у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.

Cadastre of records of the Spoonbill in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
13, 15.06. 2000	1	Самарський рибгосп	Молодий птах годувався на ставку та відпочивав на міліні.	Р. Bradbeer, П.Т. Чегорка
21.06.2009	4	околиці с. Авдотівка Криворізького (Софіївського) району	Птахи трималися на ставку.	В.В. Сижко
7.06.2012	1	окол. с. Орлівщина Новомосковського району	Дорослий птах кружляв над озером деякий час і потім зник з поля зору.	Р. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
9.07.2016	2	оз. Булахівський Лиман	Відмічені молодий і дорослий птахи.	В.Ю. Кайстро (фото)*
23.07.2016	1	-/-	Молодий птах кружляв деякий час над озером, а потім полетів у західному напрямку.	Р. Bradbeer
8.07.2018	1	-/-	Молодий птах летів над озером.	О.В. та А.С. Малигіни (особ. повід., фото)**

Примітки. * <http://www.uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=046000468>

** <http://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=053300292>

шого спостереження виду в області 23, 25³⁰ і 28.07.2000 р. на околицях кошари біля балки Бражино за 1,5 км на північний схід від с. Івано-Михайлівка Новомосковського району (Пономаренко, 2001) додалося 2 нових реєстрації, одна з яких завдяки супутниковій телеметрії.

Стерв'ятник з ім'ям Dobromir, помічений у гнізді на півночі Болгарії у 2012 р., згідно карти переміщень, пролетів територією Дніпропетровської області. 5.08.2014 р. він із північного сходу Миколаївщини попрямував у напрямку м. Кривий Ріг, облетівши його з півночі. Далі перетнув р. Дніпро через Дніпропетровську область приблизно на половині відстані від м. Дніпро до м. Запоріжжя. Продовжив рух на північний схід і наступного дня точка вже була неподалік від м. Павлоград. Далі птах попрямував на північний схід до р. Сіверський Донець (Цвельх і др., 2018).

Ще раз стерв'ятника спостерігали 6.07.2017 р. близько 10³⁰ поблизу с. Спаське (Р. Bradbeer). Спочатку він летів разом із десятком круків (*Corvus corax*). Згодом птахи набрали висоту й дещо змістилися на схід. Потім стерв'ятник залишився тільки з одним круком. Розмір хижача був приблизно з малого підорлика (*Clanga pomarina*). На крилах – контраст як у підорликів, птах майже не махав крилами. Хвіст мав вигляд клина. Стерв'ятник полетів у західному напрямку, пролетівши поряд зі спостережником, і в черговий раз набрав висоту та щез із поля зору. Птах мав значну довжину хвоста, махові пера добре виділялись у вигляді «пальців», линяння не помічено. Голова була вузькою, шия – довгою, дзьоб видовжений і тонкий. По віку птаха визначили як особину, якій рік і більше. Крила він тримав ніби трохи попереду. Статура виглядала таким чином: крила достатньо довгі й тіло не широке.

Пропонуємо залишити статус стерв'ятника без змін – залітний вид.

Чорний гриф (*Aegypius monachus*). Залітний вид. На території Дніпропетровщини раніше не реєструвався (Цвельх і др., 2018 та ін.). До складу фауни регіону чорний гриф занесений на підставі супутникової телеметрії. Птах з ім'ям Dzhuranli, помічений GPS-GSM передавачем у Болгарії, двічі пролітав через територію Дніпропетровської області.³¹

Залетівши зі сторони Харківщини, птах з'явився неподалік від с. Йосипівка Новомосковського району 27.03.2022 р. о 16³² та продовжив свій переліт, о 16⁵² пролетів через південну околицю м. Перещепине й до 17³² ще летів у напрямку південного сходу, зупинившись на ночівлю в полезахисній лісосмузі між селами Солонці й Олександрівка Павлоградського району. Наступного дня близько 9²⁸ птах продовжив рух у східному напрямку в бік м. Лозова та приблизно о 10⁰⁸ покинув територію області, залетівши на Харківщину. Ще варто відмітити, що близько 9⁴⁸ птах пролетів дещо південніше орнітологічного заказника державного значення «Волошанська дача».

Наступного разу гриф пролетів територією Криворізького району. Трохи східніше с. Павлівка 10.05.2022 р. о 16³⁰ гриф залетів з боку Кіровоградської області та продо-

вжив рух на південний схід у напрямку Карачунівського водосховища. О 16⁵⁰ хижак трохи північніше с. Мусіївка розвернувся на південь і о 17¹⁰ долетів до локації, розташованої на північний схід від с. Полтавка. Потім знову змінив курс на південний схід і попрямував у бік м. Зеленодольськ та пролетів південніше цього міста. О 18¹⁰ гриф покинув територію області, продовжуючи летіти на південний схід до берега Дніпра на Херсонщині.

Цікаво, що птах інколи летів досить швидко й високо: 72 й більше км/год, інколи швидкість сягала 105 км/год. Причому, висоти могли доходити до позначки 773 м н.р.м.

Вся інформація щодо детального переміщення чорного грифа надана нам згідно дозволу організаторів проекту. Додаткова інформація взята з Балканського сайту збереження хижих птахів³², а також сайту Українського центру досліджень хижих птахів³³.

Пропонуємо надати чорному грифу статус: залітний вид.

Малий підорлик (*Clanga pomarina*). Даних про перебування виду на території області обмаль. У монографії (Булахов та ін., 2008) він згадується як літучий вид на підставі спостережень Б.С. Вальха (1911) в західній частині Катеринославської губернії та реєстрації птаха у 2003 р. (Сижко, Бредбір, 2005). Зазначимо, що в цитованій праці Б.С. Вальха надано інформацію для східної, західної та північної частин губернії в таблиці: «рідкісний, зустрічається зрідка на гніздуванні й на прольоті» без жодних деталей. Оскільки територіально західна частина губернії та сучасна територія Дніпропетровської області співпадають лише частково, стверджувати, що вид спостерігався саме на території області, не коректно. Стосовно східної та північної частин губернії, які Б.С. Вальх теж указує в таблиці, то тут також не можна бути впевненим, що були реєстрації й тим паче гніздування на території Дніпропетровщини.

Під час досліджень хижих птахів степової зони України, 28.06.2002 р. виявлено територіальну пару малих підорликів біля с. Пушкарівка Кам'янського (Верхньодніпровського) району (Стригунов та ін., 2008). На підставі цього спостереження припускається гніздування не більше 5–6 пар малого підорлика на території регіону згідно Червоної книги Дніпропетровської області (Стригунов, Милобог, 2011а).

Наразі відомо 7 реєстрацій виду під час міграцій та літніх кочівель (табл. 19).

Пропонуємо надати малому підорлику статус: нечисленний пролітний і літучий та ймовірно гніздовий вид.

Великий підорлик (*C. clanga*). Тривалий час вважався гніздовим видом, починаючи з робіт Б.С. Вальха (1900, 1911) й закінчуючи монографією (Булахов та ін., 2008), доки В.В. Сижко (2008) не звернув увагу на плутанину, пов'язану з тим, що могильників вважали за великих підорликів. Це стосується і знахідок гнізд О.Д. Колесниковим (1965, 1979) у Самарському лісі. В.В. Сижко (2010) поставив загалом під сумнів гніздування виду на

³⁰ У цитованій публікації невірно вказано дату – 25.08.

³¹ Bright Future for Black Vulture LIFE14 NAT/BG/649.

³² https://greenbalkans.org/birdsofprey/indexdetails.php?menu_id=79&elem_id=4684

³³ <https://raptors.org.ua/6451#ref>

Таблиця 19

Кадастр зустрічей малого підорлика у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Lesser Spotted Eagle in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
9.05.2003	1	заказник «Новоселівський лиман»	Птах вилетів із масиву кущів і дерев на луках близько 10 ⁴⁵ , коли проходили поряд із ним, та швидко піднявся вгору. Він виглядав меншим і компактнішим за могильника (<i>Aquila heliaca</i>) та більш кремезним за орла-карлика (<i>Hieraaetus pennatus</i>). Оскільки орел був високо, а сонце яскраве, то складно було визначити його вік. У підорлика верхня частина голови й шия були бліді, золотисті. Верхня частина крила бліда – ця риса була помічена, коли він низько летів, перш ніж зник за деревами. Все це контрастує з його загальним темним, але не дуже коричневим оперенням. Була чітко виражена біла пляма на верхніх основних і блідих верхніх покритках хвоста. Іноді він робив вражаюче пірнання і обертася. Одного разу звичайний боривітер (<i>Falco tinnunculus</i>) нападав на нього, а одного разу – очеретяний лунь.	Р. Bradbeer (Сижко, Бредбір, 2005; Сижко, 2007a)
19.07.2015	1	ок. с. Знаменівка Новомосковського району	Птах кружляв над острівним лісом, розташованим північніше оз. Велике.	Р.І. Барабаш (особ. повід., фото)
9.05.2016	1	околиці Самарського рибгоспу	Дорослий малий підорлик кружляв над р. Татарка неподалік від с. Олександрівка. Це приблизно за 6 км від попередньої локації 9.05.2003 р.	Ю.В. Мухін (особ. повід., фото)*
11.06.2016	1	заказник «Волошанська дача»	Відмічений напівдорослий птах, що кружляв недалеко від лісу.	В.Ю. Кайстро (фото)**
24.09.2017	5	м. Дніпро	Над лісопарком «Дружби» спостерігали 5 ос. у складі полівидової групи хижих птахів, які кружляли і змішувались у південно-східному напрямку. Зграя хижаків була досить щільною та включала 2 підгрупи. До першої входили тільки підорлики, вони пролетіли першими, а потім рухалась інша підгрупа, до якої входило 10–12 звичайних канюків (<i>Buteo buteo</i>) і 3 осоїди (<i>Pernis apivorus</i>). Усі птахи пролетіли досить низько над нами.	О.С. Настаченко (фото), В.В. Нікулєнко
22.09.2019	1	оз. Булахівський Лиман	Мігруючий птах спостерігався трохи східніше від озера. В цей же день була незначна міграція хижих птахів, серед яких відмічено: 1 зміїда (<i>Circaetus gallicus</i>), 1 малого яструба (<i>Accipiter nisus</i>), 4 очеретяних лунів і 1 чорного шуліку (<i>Milvus migrans</i>).	О.С. Настаченко
4.05.2023	1	оз. Солоний Лиман	Напівдорослий птах летів у східному напрямку над західною частиною озера.	О.С. Настаченко (фото)

Примітки. * <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=046100670>

** <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=046000439>

Дніпропетровщині. У Червоній книзі області (Стригунов та ін., 2011б) чисельність виду описано наступним чином: «У Дніпропетровській області на початку ХХ ст. був звичайним гніздовим птахом майже всієї території. Проте, деякі орнітологи вважають, що в минулому його плутали з могильником. Зараз на гніздуванні відсутній. Починаючи з 1996 року зареєстровано 4³⁴ трапляння поодиноких птахів». В.В. Вернер (2023) у своїй статті пробує довести, що дані про гніздування великого підорлика, цілком могли відноситися саме до цього виду. На жаль, він не наводить ніяких ґрунтовних аргументів, які б це підтвердили (опудала птахів, фотографії і т.п.). Також він не пояснює, чому ніхто не помічав раніше могильників, яких у 1995–1996 рр. у Самарському лісі³⁵ виявлено відразу 6

пар (Ветров, 1998). Таким чином, питання про гніздування великого підорлика в минулому у Дніпропетровській області залишається не з'ясованим і спірним.

Один із авторів (Р. Bradbeer) на Дніпропетровщині бачив великого підорлика тричі, причому два рази скоріше за все одну й ту ж особину.

4 та 18.10.2000 р. – молодий птах, що линяв у напівдоросле вбрання, відмічений на Самарському рибгоспі. 4.10 він сидів на невеликому дереві на краю ставка. На нього нападали сороки (*Pica pica*). 18.10 близько 9²⁵ підорлик низько пролетів над ставком, потім сів на дно напівсухого ставка із залишками води, на якому сиділо близько 10 круків, потім прилетіли й сіли біля нього більше 100

гніздиться у старих сосняках, розташованих на арені, рідше в листяних лісах. Іноді зустрічається в байрачних та штучних лісових масивах. Зареєстрований на гніздуванні у Новомосковському та Павлоградському районах». Авторами припускалося гніздування цього орла ще у 5 районах області.

³⁴ При цьому на карті чомусь стоїть 5 точок місць реєстрації.

³⁵ У публікації А.А. Губкіна з колегами (1996) лише припускається гніздування могильника в Самарському лісі, в той час, як великий підорлик – «рідкісний гніздовий вид», який «найчастіше

граків (*Corvus frugilegus*). Через півгодини великий підорлик полетів, граки вирушили за ним, пікірували на нього. Він недалеко відлетів і сів біля західного берега цього ж ставка.

1.06.2002 р. – птаха в першому літньому вбранні спостерігали на оз. Солоний Лиман. Він кружляв низько над островом і потім зник із виду. Скоріше за все підорлик сів на острів, судячи з тривожної поведінки мартинів, його не було видно близько 15 хв. Потім птах знову з'явився над островом, спричинивши гвалт у мартинів, і полетів у північно-західному напрямку. Його переслідував деякий час жовтоногий мартин.

Також важливо згадати птаха з ім'ям Одуванчик, поміченого пташеням GPS-GSM передавачем 24.07.2019 р. в Московській області рф. Восени 2019 р. він під час міграції перетнув Дніпропетровську область з півночі на південь (Мищенко і др., 2022). На картосхемі видно, що підорлик з'явився з боку Харківської області орієнтовно в районі м. Перещепине Новомосковського району. Далі полетів на південний захід у напрямку м. Дніпро, потім попрямував до м. Нікополь і приблизно в тій же частині області перетнув її межу та продовжив рух у напрямку Херсонщини. У публікації наводяться лише дати початку (22.09) й кінця (7.11) міграції. Ми припускаємо, що над територію Дніпропетровщини підорлик пролетів у жовтні. Автори зазначають, що середньодобове переміщення Одуванчика під час осінньої міграції 2019 р. складало при транзитному русі – 162 км, а якщо птах робив міграційні зупинки – 111 км.

На підставі наявних даних пропонуємо надати великому підорлику статус: рідкісний пролітний та літучий вид.

Підорлик (*Clanga sp.*). Маємо 4 зустрічі невизначених підорликів (Р. Bradbeer).

16.05.2004 р. – дорослий або напівдорослий птах летів у східному напрямку досить високо над оз. Булахівський Лиман близько 14⁰⁰. Бачили як дорослий самець очеретяного луна пікірував на нього.

19.09.2004 р. – 2 птахи летіли над с. Булахівка в південно-східному напрямку близько 10⁰⁰.

21.04.2008 р. – птах летів над Петриківським рибгоспом близько 12⁰⁰ у північно-східному напрямку, кружляв, на нього пікірував крук. Потім хижак набрав висоту і зник із поля зору.

30.03.2010 р. – птаха бачили в північній частині Петриківського рибгоспу близько 11³⁰. Підорлик зависав, потім сів на дерево біля ставка, після чого полетів у північному напрямку, піднявся високо, на нього спробував нападати великий яструб.

Крім того, В.В. Ветров (1998) спостерігав 15.06.1995 р. не визначеного до виду підорлика в Самарському лісі або його околицях.

Беркут (*Aquila chrysaetos*). Сучасний статус цього орла в регіоні – мігруючий і частково зимуючий вид, найчастіше трапляється з листопада по березень. Причому зазначається, що трапляється рідко (Булахов та ін., 2008; Стригунов, Милобог, 2011в).

Твердження про історичне гніздування цього виду в області викликає багато питань. Так, у перших публікаціях

для регіону (Вальх, 1911) було вказано про гніздування на півночі Катеринославської губернії, тобто розглядався північно-західний кут Самарського бору, потім про це згадують у більш пізніх роботах (Сижко, 2007а). Аналогічним чином, як і з великим підорликом, постулат про гніздування беркута підхопив і О.Д. Колесников (1979). Найцікавіше, що про могильника не було жодних згадувань, тоді як про великого підорлика і про беркута писали, що це гніздові види (Вальх, 1911; Колесников, 1979). Це викликає дуже великі сумніви щодо статусу перебування виду в минулому. Показово, що для сусідньої Полтавської губернії, а згодом Полтавської області, вказано, що беркут суто пролітний і зимуючий вид, і навіть бродячі особини влітку майже не зустрічаються (Гавриленко, 1929).

Б.М. Попов (1937) спостерігав пару беркутів 15.10.1931 р. та одного птаха 16.10.1931 р. в Самарському лісі біля с. Василівка Новомосковського району. Беркута, що пролітав на північ, відмічено 13.04.1943 р. біля с. Єлизаветівка сучасного Дніпровського району (Błaszyk, Steinbacher, 1954).

Наразі відомо 9 реєстрацій беркута. Птахів спостерігали в осінньо-весняний період, під час міграцій та зимівлі: 15.10–30.03 (табл. 20).

Пропонуємо надати беркуту статус: рідкісний пролітний та зимуючий вид.

Коротконогий яструб (*Accipiter brevipes*). У Дніпропетровській області сучасний статус – залітний (Сижко, 2007а); можливо гніздовий, перелітний (Булахов та ін., 2008); мігруючий (Стригунов, Милобог, 2011г) вид.

Для Катеринославської губернії коротконогий яструб згадується М.М. Сомовим (1892) та Б.С. Вальхом (1911), але без фактичних даних, які б підтверджували перебування цього виду саме на території сучасної Дніпропетровської області.

Перша достовірна знахідка датована 25.06.1914 р.³⁶ Птаха здобута на о-ві Фурсин³⁷ на Дніпрі (трохи вище по течії від м. Кам'янське, не доходячи до м. Верхньодніпровськ) (Барабаш-Нікіфоров, 1928). На цьому ж острові цитований автор 15.05.1927 р. здобув з пари самця з добре розвиненими сім'яниками. Також 12.07.1918 р. ним здобуто стару самку з пари, що гніздилася в Самарському лісі поблизу м. Новомосковськ.

Зазначимо, що 1 ос. відмічено 23.05.1943 р. в с. Єлизаветівка сучасного Дніпровського району (Błaszyk, Steinbacher, 1954).

Нами вид спостерігався лише раз. У східній частині оз. Солоний Лиман 19.08.2006 р. зустріли дорослу самку (Paul, Joseph та Mary Bradbeer). Птах летів із заходу на південний схід. Яструба атакували річкові крячки й сільські ластівки (*Hirundo rustica*). Виразно було видно темні кінці крил у нижній частині, вони виглядали відносно гострими.

Пропонуємо надати короткономому яструбу статус: рідкісний пролітний вид.

³⁶ У роботі про видовий склад птахів Дніпропетровщини (Сижко, 2007а), допущена помилка при цитуванні даних зі статті Барабаш-Нікіфорова: стоїть невірна дата 25.04.1914 р.

³⁷ Затоплений Кам'янським водосховищем.

Кадастр зустрічей беркута у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Golden Eagle in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
24.10.1998	1	околиці с. Високе Кам'янського (Криничанського) району	Птах підстрелений бракон'єрами у степовій балці.	Коцюруба, 2002; Сижко, 2007а
30.03.2005	1	околиці м. Кривий Ріг	Дорослого птаха спостерігали на східній околиці міста над полем озимини.	Янчук, 2006, 2010
15.10.2005	1	ландшафтний заказник «Отченашкові наділи»	Птах відмічений у межах заказника.	Вернер, 2007
31.12.2005	1	Самарський рибгосп	Птах тримався на території рибгоспу.	Вернер, 2007
30.10.2009	1	с. Підлужжя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Високо в небі пролітав на північний схід.	В.В. Сижко
30.10.2011	1	Петриківський рибгосп	Напівдорослого птаха спостерігали близько 14 ⁰⁰ . Він кружляв разом із орланом-білохвостом (<i>Haliaeetus albicilla</i>) над ставком, де сиділо ще 11 орланів на мулі. У беркута було добре видно на хвості і з нижньої сторони хвоста, а також під крилами білі плями, але не такі яскраві, як у молодих особин. Птах був візуально меншим за орлана. Спостерігали його близько 8 хв., потім він попрямував у північно-західному напрямку.	Р. Bradbeer, В.В. Сижко
12.11.2013	1	ландшафтний заказник «Отченашкові наділи»	Молодий беркут (орієнтовно другорічний птах) летів над луками в південно-західному напрямку на висоті близько 60–70 м. Птаха бачили близько 10 ⁴² . У цей же день спостерігалася незначна міграція зимняків (<i>Buteo lagopus</i>) і польових лунів (<i>Circus cyaneus</i>).	О.С. Настаченко (фото)
26.10.2015	1	-/-	Напівдорослий беркут пролетів у південно-західному напрямку на незначній висоті. Типові білі плями на крилах і хвості, виражені не так чітко, як у молодих особин.	О.С. Настаченко
4.11.2018	1	оз. Булахівський Лиман	Трьохрічний беркут пролетів над озером на висоті 150–200 м у південно-західному напрямку. Протягом дня в цьому напрямку прослідкували не менш як 10 зимняків, 2 звичайних канюки і 3 малих яструби.	Р. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)

Амурський кібчик (*Falco amurensis*). Новий вид для Дніпропетровської області та загалом України, раніше не відмічався (Grishchenko, 2004; Фесенко, 2022).

Над приватним сектором м. Дніпро неподалік від Севастопольського парку 4.08.2020 р. о 10²⁶ цього сокола

Фото 10. Амурський кібчик кружляє над м. Дніпро. 4.08.2020 р. Фото М.-А. Bradbeer.
Photo 10. Amur Falcon circles over Dnipro city.

спостерігала Maria-Adel Bradbeer (особ. повід., фото 10). Вона побачила і сфотографувала птаха над садом власного двору, координати: 48°26'40,3' N, 35°03'45,2' E. Дана локація знаходиться у східній частині міста на схилі, на відстані близько 900 м до берегової лінії Дніпра. Maria розповіла, що над садом часто пролітають хижакі в період міграції. Так, наприклад, неодноразово вона спостерігала кібчиків (*F. vespertinus*) над двором.

Цей день був спекотним та сонячним, вдалося зробити фото, достатні для визначення виду. Птах був високо в небі, літав колами, а потім полетів у північному напрямку. Спостереження тривало близько 2 хв. Відразу було видно, що це дрібний сокіл, але у птаха передня частина крил із нижньої сторони була яскраво білою та блискучою. Край крил у задній частині виглядав контрастуючи чорним. Крила та хвіст були довгими та видовженими. Тулуб темно-сірий.

Статус амурського кібчика для України та області – залітний вид.³⁸

³⁸ Згідно даних сайту www.tarsiger.com, ця зустріч амурського кібчика є 18 для Західної Палеарктики: http://www.tarsiger.com/news/index.php?sp=find&lang=eng&species=9020&sel=1&place=&country=&day=0&month=0&year=0&find_button=Search

Таблиця 21

Кадастр зустрічей балабана у Дніпропетровській області в 1994–2023 pp.
Cadastre of records of the Saker Falcon in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
8.05.2000	1	оз. Булахівський Лиман	Кружляв близько 11 ³⁰ над солонцем. Кулики, що сиділи на лимані, почали розлітатись, але сокіл не полював на них. Потім кружляючи змістився в південному напрямку.	P. Bradbeer
4.10.2000	1	Самарський рибгосп	Сидів на березі одного із ставків.	P. Bradbeer
13.03.2005	1	ок. с. Карабинівка Павлоградського району	Швидко летів у південно-західному напрямку над луками.	P. Bradbeer, B.B. Вернер
12.10.2008	1	Петриківський рибгосп	Полював над західною частиною рибгоспу між 11 ³⁰ та 13 ⁰⁰ . Декілька разів налякав усіх куликів, що там знаходились.	P. Bradbeer
30.11.2013	1	ландшафтний заказник «Отчешкові наділи»	Пролетів у південно-західному напрямку.	О.С. Настаченко (фото)
18.09.2015	1	оз. Булахівський Лиман	Намагався вполювати бекаса.	P.I. Барабаш (особ. повід., фото)
18.11.2017	1	ландшафтний заказник «Отчешкові наділи»	Дорослий птах, вірогідно самка. Сокіл кружляв на невеликій висоті, потім полетів у північно-східному напрямку. Скоріше за все, незадовго до зустрічі вполював здобич, бо було добре помітно роздуте воло.	О.С. Настаченко

Балабан (*F. cherrug*). У Дніпропетровській області гніздовий, перелітний вид (Булахов та ін., 2008). Станом на 2011 р. для Дніпропетровщини чисельність складала 15–18 пар (Милобог, 2011).

Нам відомо 7 реєстрацій у період міграцій (табл. 21).

Пропонуємо балабану надати статус: рідкісний гніздовий та пролітний вид.

Балабан/сапсан (*F. cherrug* / *F. peregrinus*). Є дві зустрічі невизначених крупних соколів (P. Bradbeer).

17.08.1998 р. – молодого птаха спостерігали на оз. Солоний Лиман. Декілька разів він робив атаки на зграю турухтанів, кулики в паніці розлітались.

4.10.1999 р. – молодий птах сидів на ставку Самарського рибгоспу, потім полетів.

Болотяна сова (*Asio flammeus*). Для області наводиться як переважно осілий досить численний вид (Булахов та ін., 2008). За останні 10 років достовірні гніздові знахідки відомі в багатьох районах (Стригунов, Коцюрба, 2011).

Наводимо дані про 11 реєстрацій болотяної сови. Птахи спостерігали у гніздовий період та під час весняної (1.03–21.04) й осінньої (11.10–27.11) міграцій (табл. 22).

Пропонуємо болотяній сові надати статус: нечисленний пролітний та рідкісний гніздовий вид.

Червоноголовий сорокопуд (*Lanius senator*). У списках птахів Дніпропетровської області вид не згадується (Сижко, 2007а; Булахов та ін., 2015). М.М. Сомов (1897) повідомляє, що проф. М.Ф. Белецький знаходив гнізда та яйця червоноголового сорокопуда в Новомосковському повіті, тобто на території сучасної Дніпропетровської області. Також він уточнює данні М.О. Зарудного (1892) про гніздування виду в Харківській губернії, неподалік від сучасної Дніпропетровщини. Як йому повідомив автор знахідки, пара гніздилась у гайку «Великого» саду біля с. Грякове³⁹ сучасного Полтавського району Полтавської області в долині р. Орчик.

Зазначимо, що інформація про гніздування виду у Дніпропетровській та Полтавській областях, до речі, як і в Одеській області (1896 р. – знайдене гніздо; Шугуров, 1903) та м. Київ (пара у 1936 р. – Шарлемань, 1938), не відображена у капітальних зведеннях (Дементьев, 1954; Воинственский, 1960 та ін.).⁴⁰

Як показує аналіз літератури, в середині XIX – на початку XX ст. червоноголовий сорокопуд був більш широко розповсюдженим і численним видом у Європі, ніж зараз. З початку XX ст. чисельність почала знижуватись, і в багатьох країнах на північній межі ареалу він зник на гніздуванні (Dyrce et al., 1991; Cramp, Simmons, 2004; Панов, 2008 та ін.). Зокрема, в Польщі зниження чисельності помічене з початку XX ст., у другій половині його цей сорокопуд поступово зник, хоча його чисельність і оптимістично оцінювали в 1960–1980-х pp. у 200–300 пар, вже наприкінці 1990-х pp. гніздилося не більше 5–10 пар, а після 2000 р. випадки гніздування не зафіксовані (Stawarczyk et al., 2017). Зазначимо, що для виду характерне гніздування окремих пар, часто спорадичне, чи утворення невеликих локалітетів на значній відстані від основного ареалу (Cramp, Simmons, 2004; Панов, 2008; Stawarczyk et al., 2017 та ін.). Це й пояснює випадки його гніздування на теренах України.

Таким чином, інформацію про гніздування виду у Дніпропетровській області та інших місцях України в кінці XIX – на початку XX ст. ми вважаємо достовірною.

Пропонуємо червоноголовому сорокопуду надати статус: епізодично гніздовий вид у минулому.

Кавказька сойка (*Garrulus glandarius krynicki*). Сойка в області представлена на гніздуванні, під час кочівель, міграцій та зимівлі номінативним підвидом *G. g. glandarius* (Булахов та ін., 2015). Відомо також про здобуття 26.08.1927 р. в околицях м. Дніпропетровськ

³⁹ Тоді це був хутір Грякове Валківського повіту Харківської губернії.

⁴⁰ В Україні, крім зазначених вище локалітетів, відомо про гніздування виду в XIX ст. на Волино-Поділлі (Страутман, 1963).

Кадастр зустрічей болотяної сови у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Short-eared Owl in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
Березень 2001	2	околиці с. Кудашівка Кам'янського (Криничанського) району	Птахи трималися в балці Чобіт.	Волошин, 2010
16.06.2004	2	ландшафтний заказник «Отченашкові наділи»	Доросла особина вилетіла з трави близько 12 ⁴⁵ на відстані 30 м від спостережника, подавши крик тривоги. У цей же час навпроти ще одна доросла сова сиділа на куші. Близько 15 ⁰⁰ пара сов вилетіла з місця, де бачили їх раніше, й сіла приблизно за 100 м у траву. 31.05.2004 р. тут також відмічено пару болотяних сов (В.В. Дем'янов, особ. повід.).	P. Bradbeer
1.03.2009	1	оз. Булахівський Лиман	Сову підняли з солончакової рослинності у східній частині озера, птах полетів на південь.	-/-
7.04.2009	1	околиці с. Кудашівка Кам'янського (Криничанського) району	Птах низько летів у північному напрямку в балці Бабцівській.	Волошин, 2010
21.04.2009	1	околиці смт Меліоративне Новомосковського району	Вилетіла з-під ніг. Птах перебував у болотяно-лучних угіддях, поряд знаходилися пасовища. Сова пролетіла 100 м на південь і знову сіла у траву.	P. Bradbeer
27.11.2011	1	оз. Булахівський Лиман	Сову спостерігали в північно-східній частині озера ближче до Самарського бору. Птах знаходився у траві, поряд було невелике локальне сміттєзвалище. Сова вилетіла із трави, перелетіла недалеко й сіла на купку цеглин. Майже відразу на неї стала налітати очеретяна вівсянка (<i>Emberiza schoeniclus</i>). Хижак полетів на південний схід досить далеко, в якийсь момент сову переслідував крук.	О.С. Настаченко (фото)
9.04.2013	1	околиці смт Меліоративне Новомосковського району	Сова вилетіла з лучної рослинності й сіла за 100 м, тривожно крутила головою.	P. Bradbeer
11.10.2020	1	о-в Самарський, пониження р. Самара, Дніпровський район	Сова вилетіла із залишків лучної рослинності, що межують із полем. Була дощова погода. Птах перелетів і сів на невисоке деревце, потім полетів на південь.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко
21.03.2021	2	оз. Солоний Лиман	Вилетіла з трави в західній частині озера та полетіла у північному напрямку. Приблизно за 30 хв. до цього одночасно 2 птахів колеги спостерігали майже в тому ж місці. Не виключаємо, що ми бачили одну й ту саму особину з тих двох сов.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото), М.А. Листопадський і Є.П. Шнайдер
22.11.2021	1	оз. Булахівський Лиман	Сову спостерігали в північно-східній частині озера ближче до Самарського бору. Вона трималася серед лучної рослинності на межі з солончаком, потім полетіла на південь.	О.С. Настаченко (фото)
Травень – липень 2023	пара	околиці м. Павлоград	На північно-східній околиці міста 7.05.2023 р. відмічена 1 ос. Протягом травня – липня тут спостерігали пару птахів, востаннє 22.06, 4.07 і в кінці липня. Біотоп перебування: комбінація степу й луків.	Р.О. Рись (особ. повід., фото)

птаха, віднесеного до кримського підвиду *G. g. iphigenia* (Barabasch, 1933). Зграйку з 4–5 сойок кавказького підвиду вперше на території регіону спостерігав 7.02.2023 р. Р.О. Рись (особ. повід., фото 11) у заплавної частині лісу в околицях м. Тернівка Павлоградського району. Трималась ця група сойок до 22.02.

Нова зустріч відбулася 14.10.2023 р. у західній частині оз. Солоний Лиман.⁴¹ Птах тримався серед групи кущів і дерев (Є.В. Лобода, особ. повід., фото). Наступного дня його не виявлено (О.С. Настаченко, Є.В. Нудьга).

Для України цей підвид згадувався переважно для східних областей (Загороднюк, Резнік, 2007). Згідно цієї роботи, епіцентр зустрічей припадав на Луганську й

Фото 11. Сойки кавказького підвиду в пошуках їжі в Самарському лісі поблизу м. Тернівка. 7.02.2023 р.

Фото Р.О. Рися.

Photo 11. Caucasian Jays looking for food.

⁴¹ <https://ebird.org/checklist/S152183469>

частково Донецьку області з тенденцією поширення на захід. Нещодавно мінімум по 1 ос. спостерігали на заході Донецької області: 2.12.2019 р.⁴² та 23.12.2020 р.⁴³ – біля с. Урожайне Волноваського району, але траплялися зальоти й набагато західніше вказаного регіону⁴⁴.

Пропонуємо надати кавказькому підвиду сойки статус: інвазійний підвид.

Горіхівка (*Nucifraga caryocatactes*). Інвазійний вид, який в окремі роки трапляється під час кочівель.

Наприкінці XIX ст. в околицях м. Павлоград горіхівку зрідка зустрічали восени і взимку, а в жовтні й листопаді 1896 р. там їх фіксували чимало (Вальх, 1900). На початку XX ст. масових нальотів для більшої частини губернії не помічено, але вказується, що в осінньо-весняний час бувають випадкові зустрічі цих птахів.

Появу горіхівок у значній кількості спостерігали в середині жовтня 1911 р. поблизу с. Вільне (Новомосковський район), частину птахів вдалося здобути (Барабаш-Нікіфоров, 1928). Також автор додає, що 26.07.1918 р. самотній птах летів у вечірній час у західному напрямку над с. Богданівка (Дніпровський район), а за ним гналась юрба ластівок.

З того часу й до початку 2000-х рр. горіхівок не реєстрували (Сижко, 2007а; Булахов та ін., 2015).

Для останньої потужної інвазії виду в Україну, у 2008/2009 рр. (Гаврилюк та ін., 2010) маємо кілька раніше неопублікованих спостережень.⁴⁵

28.09.2008 р. – 2 птахи над Петриківським рибгоспом (Р. Bradbeer, В.В. Сижко) близько 11³⁰ прямували в південно-західному напрямку.

2.10.2008 р. – 1 ос. у с. Перше Травня Дніпровського району. Ще 1 ос. в той же день біля місцевого кар'єру (трохи на південь від села) (обидва спостереження – В.В. Сижко).

5.10.2008 р. – 3 ос. біля с. Кудашівка Кам'янського (Криничанського) району (В.В. Сижко).

6.10.2008 р. – 2 ос. біля с. Підлужжя Кам'янського (Верхньодніпровського) району (В.В. Сижко).

12.10.2008 р. – 2 ос. летіли над Петриківським рибгоспом у південно-східному напрямку близько 11⁰⁰ (Р. Bradbeer).

20.10.2008 р. – 1 ос. біля с. Тарасівка Кам'янського (Верхньодніпровського) району (В.В. Сижко).

16.11.2008 р. – в с. Олександрівка Дніпровського району 1 ос. у зграї сойок (В.В. Сижко).

Фото 12. Синиця Плеске серед лісонасаджень на межі між м. Дніпро й смт Обухівка. 18.03.2014 р.

Фото Ю.В. Мухіна.

Photo 12. Pleske's Tit.

11.02.2009 р. – відмічено голос горіхівки в смт Новомиколаївка Кам'янського (Верхньодніпровського) району (В.В. Сижко).

8.06.2009 р. – 1 ос. спостерігали і сфотографували між залізничною платформою «128 км» і с. Воеводівка Кам'янського (Верхньодніпровського) району, у Воеводівській балці. Птах сидів на дереві. Коли до нього намагалися підійти ближче, він полетів (Р. Bradbeer, П.Т. Чегорка).

5.07.2009 р. – 1 ос. в центрі м. Верхньодніпровськ (В.В. Сижко).

Наступна менш потужна інвазія виду спостерігалась у 2018/2019 рр.⁴⁶

15.10.2018 р. – 1 ос. помітили біля залізничного полотна на перегоні між станціями Ігрені та Іларіонове Придніпровської залізниці з вікна потяга, що повільно рухався. Горіхівка трималася на землі, потім сіла на пеньок дерева та щось шукала на ньому (О.С. Настаченко, Ю.В. Мухін). Цього ж дня, але раніше, 1 ос. спостерігали приблизно за 2 км на схід від ж/м Ігрені м. Дніпро на кургані Гостра могила В.В. і Т.Р. Нікуленки (особ. повід., фото).⁴⁷ Відстань між локаціями складає приблизно 5,7 км, різниця в часі близько 2,5–3 годин.

20.10.2018 р. – 2–3 ос. тримались у сосновому насадженні лісопарку «Дієвський». Горіхівки були дуже галасливими, жваво перелітали, сідали в гущавину сосен, тому їх було складно сфотографувати там (Ю.В. Мухін, особ. повід., фото).

Статус виду в області не змінився: інвазійний вид, що може траплятися переважно з кінця вересня й до кінця осені, хоча можливі випадки зустрічей взимку, навесні та навіть влітку.

Синиця Плеске (*Cyanistes caeruleus* × *C. cyanus*). У зграї з 10–15 великих (*Parus major*) і голубих (*Cyanistes caeruleus*) синиць 18.03.2014 р. Ю.В. Мухін (особ. повід., фото 12) виявив синицю Плеске – гібрид голубої та білої

⁴² <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=063700237>

⁴³ <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=063700615>

⁴⁴ 27.04.2020 р. О.М. Архипов сфотографував сойку зазначеного підвиду біля Кучурганського лиману в Одеській області, що є найбільш західною знахідкою виду в Україні (Гаврилюк М.Н. Огляд цікавих орнітологічних подій в Україні за квітень 2020 р.: <https://www.facebook.com/groups/314374912088175/posts/1504908906368097/>).

23.10.2023 р. О.М. Архипов на тому ж місці відмітив поодинокого птаха: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02mnv2C32hidoJENCAwzqJTMHiaUkeW3ojNWNkr7FKuFCaQWNXsMeEodaMtbbeETyl&id=100010352479002

⁴⁵ Деякі місця зустрічей відображені на картосхемі в монографії (Булахов та ін., 2015).

⁴⁶ <https://www.facebook.com/groups/314374912088175/permalink/1057144924477833>

⁴⁷ <https://ebird.org/checklist/S49207041>

Фото 13. Моновидова зграя з 25 білокрилих жайворонків щойно піднялася з солончаків біля оз. Булахівський Лиман. 7.12.2014 р.

Photo 13. Flock of White-winged Larks.

(*C. cyaneus*) синиць. Автор зустрічі спостерігав птаха два дні поспіль. У перший день вдалося добре його роздивитись і зробити ряд світлин. Це було на території листяних лісонасаджень із тополь та поодиноких сосен у північно-західній частині м. Дніпро на межі з смт Обухівка (Дніпровський район) біля автодороги Дніпро – Решетилівка. Синиці годувалися жваво, рухаючись однією зграєю, але обидва дні трималися на одному й тому місці. 22.03.2022 р. гібридної синиці ми не знайшли (О.С. Настаченко, Ю.В. Мухін).

Цікаво, що синицю Плеске в зимовий період спостерігали в західній частині Катеринославської губернії та надали цьому таксону статус: дуже рідкісний випадковий вид (Вальх, 1911).⁴⁸ На жаль, автором не наводяться деталі зустрічей, тому наша знахідка є фактично першою для Дніпропетровської області.

Синицю Плеске на території України, після повідомлення Б.С. Вальха (1911), спостерігали неодноразово. Наприклад, на станції кільцювання «Лебедівка» на Київському водосховищі відловлено 6 ос. (Полуда, 2017). Нещодавно (10–16.11.2013 р.) зафіксовано випадок зальоту в АР Крим (Кучеренко, Жеребцова, 2013).

Білокрилий жайворонко (*Alauda leucoptera*). У Дніпропетровській області цей вид реєструвався на початку ХХ ст. під час весняних міграцій і зимівлі (Булахов та ін., 2015). Тому мають інтерес сучасні спостереження виду.

7.12.2014 р. – групу з 25 ос. у моновидовій зграї відмічено біля оз. Булахівський Лиман (О.С. Настаченко, фото 13). Крім того, неподалік трималося скупчення рогатих жайворонків (*Eremophila alpestris*) з 65–70 особин, і серед них було виявлено ще 5 білокрилих жайворонків. У цей день також бачили 2 пуночок (*Plectrophenax nivalis*), що пролітали поблизу. Погодні умови були складними для спостережень: сильний вітер, низька температура й опади у вигляді невеликого снігу, а перед тим навіть був дощ при морозі. Перша група білокрилих жайворонків трималась окремо на солончаку серед солеросів, їх було

добре видно на сніговому покриві. Жайворонки були досить обережними, декілька разів перелітали, весь час трималися разом. Друга зграя білокрилих жайворонків, що трималися з рогатими, теж годувалися на солончаку і дозволили підпустити спостережника до себе відносно близько і зробити фото.

23.02.2015 р. – 1 ос. у перехідному вбранні (на голові добре розгледіли рудуватий колір) спостерігали на луках біля с. Карабинівка Павлоградського району близько 13³⁰. Побачили жайворонка на землі, потім він полетів у східному напрямку, подаючи поклик. У цей день вже не було снігу, температура трохи вище 0 °С, міграція інших птахів була незначною (Р. Bradbeer).

10.12.2017 р. – 2 білокрилих жайворонки летіли разом із 2 коноплянками (*Linaria cannabina*) у південному напрямку й сіли на солонець біля оз. Булахівський Лиман, до них приєдналися ще 11 коноплянок. Вели себе птахи обережно, через деякий час полетіли всі разом у північно-східному напрямку (Р. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)).

Також варто згадати знахідку білокрилого жайворонка в середині ХХ ст. 27.10.1943 р. у степу з розрідженою рослинністю недалеко від с. Широке Криворізького району тримався один птах, який активно шукав їжу серед розкиданої групи хрустанів (Neubaur, 1951). Автор детально описав жайворонка: «Птах був несподівано великим, як на жайворонка, та виділявся своїми широкими білими маховими перами, коли він рухався між хрустанів. Його позив неможливо переплутати з іншими жайворонками, послідовність глибоких метронімічних “шірл-шірл-шірл”, проспіваних дуже швидко».

Пропонуємо надати білокрилому жайворонку статус: залітний вид.

Зелений вівчарик (*Phylloscopus trochiloides*). До фауни області включений нещодавно (Сижко, Бредбір, 2005; Булахов та ін., 2015).

Наразі відомо 13 реєстрацій виду (табл. 23).

Птахів спостерігали під час весняної (13.05–1.06, n = 9) та осінньої (30.08 – 24.09, n = 2) міграцій і двічі в літній період (29.06 та 7.07) літучих самців.

Вівчарики тримались у високостовбурних масивах листяних дерев, переважно у верхніх, рідше середніх частинах крон.

Пропонуємо надати зеленому вівчарику статус: нечисленний пролітний вид.

Лісовий вівчарик (*Ph. inornatus*). Залітний вид. В узагальнюючих публікаціях (Сижко, 2007а; Булахов та ін., 2015) по птахів області цей вівчарик не згадується. Наразі відомо дві реєстрації виду.

5.10.1960 р. – птаха здобув П.П. Орлов біля с. Вищетарасівка Нікопольського (Томаківського) району Дніпропетровської області (Пекло, 2008).

4.10.2020 р. – птаха виявлено у глибині Самарського бору між селами Булахівка та Кочережки (48° 38' 06,9'' N, 35° 39' 15,8'' E). Біотоп: сосновий ліс із окремими листяними деревами (дуб, клен), підлісок виражений слабо; менше ніж за 50 м розташоване лісове озеро з окремими вербами й очеретом на березі, галявин поруч не було. Характерний поклик лісового вівчарика спершу відмічено з одинокої високої сосни. Птах тримався приблизно на рівні

⁴⁸ На підставі цих даних білу синицю було включено до складу орнітофауни Дніпропетровської області (Сижко, 2007а), що є помилкою.

Кадастр зустрічей зеленого вівчарика у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Greenish Warbler in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
30.05.2004	1–2	м. Верхньодніпровськ	Набережна міста і в 4 км на схід від першої точки, можливо був один і той самий співаючий птах.	В.В. Сижко (Сижко, Бредбір, 2005)
1.06.2011	1	околиці с. Заріччя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Співаючий самець у балці Чаплинській.	В.В. Сижко
29.05.2014	1	м. Дніпро, Севастопольський парк	Співаючий самець відмічений близько 7 ⁰⁰ . Він тримався високо у кронах дерев приблизно до 8 ¹⁵ . Близько 9 ⁰⁰ птах не виявлений. Було добре видно білу брову й чистий білий низ тіла. Вівчарик співав майже постійно й активно переміщувався.	P. Bradbeer
30.08.2014	1	околиці с. Підлужжя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	У Римському лісі відмічена коротка осіння пісня.	В.В. Сижко
15.05.2016	1	м. Дніпро, Севастопольський парк	Співаючий самець тримався високо у кронах дерев, вранці співав близько 7 ¹⁵ . Вівчарика спостерігали й візуально. На цьому ж місці близько 17 ³⁰ птах не виявлений.	P. Bradbeer
24.09.2017	1	м. Дніпро, лісопарк «Дружби»	Близько 14 ¹⁵ у кронах дерев почули характерний поклик. Птах активно переміщувався в південно-західному напрямку, тримаючись у верхньому ярусі дерев.	О.С. Настаченко, В.В. Нікуленко
13–14.05.2018	1	м. Дніпро, Севастопольський парк	У перший день птах виявлений о 7 ⁰⁰ , стояла хмарна погода. Наступного дня він там був о 8 ранку. Обидва рази вівчарика було добре видно, він постійно співав. У перший день інколи спускався на висоту середини дерева, тому вдалось зробити фото.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото 14)
19.05.2018	1	м. Дніпро, лісопарк «Дружби»	Співаючий птах тримався високих дерев. Майже безперервно співав високо у кроні, постійно рухався. Спостерігали приблизно з 9-ти ранку близько години.	О.С. Настаченко (фото), В.В. Нікуленко
29.06.2018	1	м. Дніпро, Севастопольський парк	Співаючий самець тримався з 10 ³⁰ до 11 ¹⁵ у центральній частині парку. Вівчарик знаходився високо, іноді спускався в середній ярус і завдяки цьому його можна було добре роздивитися, співав досить гучно й подавав поклик, птах був дуже жвавим. У цей день був похмурий ранок.	P. Bradbeer
17.05.2020	1	м. Дніпро, лісопарк «Дружби»	Співаючий птах у ранковий час (приблизно близько 10 ⁰⁰) тримався високих тополь і активно співав. Часто подавав поклик.	О.С. Настаченко
17.05.2021	1	м. Дніпро, Севастопольський парк	Самець співав голосно й енергійно в центральній частині парку з 13 ¹⁵ до 14 ³⁰ , тримаючись високо у кронах дерев біля дитячого майданчика.	P. Bradbeer
7.07.2021	1	-/-	Самець співав у центральній частині парку з 10 ⁰⁰ до 11 ⁰⁰ , тримаючись високо у кронах дерев біля дитячого майданчика. На короткий час птах опустився в середній ярус. Був невеликий дощ. Наступного дня його вже не було, стояла ясна погода.	-/-
13.05.2022	1	м. Дніпро, лісонасадження в ж/м Чечелівка	Характерний поклик відмічено з високих дерев близько 18 ¹⁰ .	О.С. Настаченко

2/3 висоти дерева, вів себе досить жваво, активно рухався й часто подавав голос. У цій же частині лісу трималася зграя болотяних гаїчок (*Poecile palustris*). Вдалося зробити ряд технічних світлин і записати поклик лісового вівчарика на смартфон. Спостерігався він протягом близько години з 13²⁵ (О.С. Настаченко).

Примітно, що восени 2020 р. зафіксовані чисельні випадки зустрічей цього виду на півдні України, особливо на Одещині: 3.10 м. Чорноморськ⁴⁹, 7.10 с. Надлиманське⁵⁰, 18.10 м. Одеса⁵¹ та на Миколаївщині (Редінов, 2021).

Пропонуємо надати лісовому вівчарику статус: залітний вид.

Тонкодзьоба очеретянка (*Acrocephalus melanopogon*). Новий вид у фауні Дніпропетровської області.

8.10.2022 р. на Петриківському рибгоспі (48° 40' 39,8'' N, 34° 37' 57,9'' E) спостерігали одну особину (О.С. Настаченко, О.Ю. Присяжнюк, С.В. Нудьга). Птаха виявили о 9⁴², він знаходився серед масиву очерету на південному ставку. Очеретянка подавала поклик «чек-чек-чек» з інтервалом у 2–3 хв. Взагалі цей голос був досить схожим з покликом лучної очеретянки (*A. schoenobaenus*), яка, до речі, може ще триматися в регіоні в перших числах жовтня (О.С. Настаченко). Нам вдалося добре розгледіти птаха та визначити цю очеретянку до виду на місці й потім

⁴⁹ <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=057400825>

⁵⁰ <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=047501326>

⁵¹ <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=058300218>

Фото 14. Зелений вівчарик у Севастопольському парку в м. Дніпро. 13.05.2018 р.

Photo 14. Greenish Warbler in Dnipro city.

підтвердити правильність визначення по світліні. Відразу кидалися в очі значна яскраво-біла брова та яскраві білуваті без вохристості груди. Ми припускаємо, що наш птах відноситься до підвиду *A. m. albiventris*. Принаймні він виглядає набагато блідіше, ніж номінативний підвид *A. m. melanopogon*. Взагалі птах поводить себе типово для виду: часто задирав хвіст догори й майже постійно переміщувався в нижньому ярусі очерету (О.С. Настаченко). Ми спостерігали за ним близько 35 хв. Весь цей час він залишався на місці. Біотоп перебування: зарості очерету на березі ставка із вкрапленням іншої трав'янистої рослинності та двома молодими тополями сріблястими.

Зауважимо, що в сусідній Полтавській області тонкодзьобу очеретянку реєстрували тричі. Перший раз птаха здобули 11.08.1890 р. у верхній течії р. Орчик біля с. Грякове сучасного Полтавського району (Зарудный, 1892). Наступна зустріч стосується нижньої течії р. Орчик. 4.07.1897 р. була здобута пара очеретянок на очеретяному болоті в гирлі р. Орчик, фактично біля сучасної межі з Дніпропетровською областю. Третя реєстрація також відноситься до верхів'я р. Орчик: 13.07.1905 р. в очереті біля с. Вільхуватка (Зарудный, 1911).

В Україні тонкодзьоба очеретянка поширена на гніздуванні спорадично на півдні. Нещодавно її знайдено на гніздуванні в Донецькій області, де виявлено підвид *A. m. albiventris* (Бронсков та ін., 2020).

Пропонуємо надати тонкодзьобій очеретянці статус: залітний вид.

Бажано провести пошуки цього птаха в потенційних місцях гніздування на півночі та північному сході й південному сході області.

Садова очеретянка (*A. dumetorum*). Новий вид у фауні Дніпропетровської області.

У м. Дніпро садову очеретянку відмітив 21.08.2020 р. В.Ю. Кайстро (фото).⁵²

Останнім часом помітна тенденція до збільшення кількості реєстрацій виду в Україні завдяки активності

Фото 15. Мала берестянка в невеликій групі берез серед приватного сектору в північній частині м. Дніпро. 23.05.2023 р.

Photo 15. Booted Warbler in Dnipro city.

бьордерів/бьордвотчерів⁵³, схожа ситуація і в сусідній Польщі⁵⁴.

Пропонуємо надати садовій очеретянці статус: залітний вид.

Мала берестянка (*Iduna caligata*). Залітний вид. В узагальнюючих публікаціях (Сижко, 2007а; Булахов та ін., 2015) по птахів області не згадується. Наразі відомо дві реєстрації.

30.05.1943 р. – співаючого самця тривалий час спостерігали в саду в с. Єлизаветівка сучасного Дніпровського району (Blaszyk, Steinbacher, 1954).⁵⁵

23.05.2023 р. – у м. Дніпро в межах приватного сектору ж/м Калиновський-6⁵⁶ (48° 31' 38,0'' N, 35° 03' 53,8'' E) виявлено співаючого самця о 18⁵² (О.С. Настаченко, фото 15). Птах тримався у щільній групі з трьох берез висотою до 5 м кожна, у верхній та середній частинах крон, приблизно до 19⁵⁰. Він поведився жваво, окрім характерного співу – «бурмотіння» – подавав 2 типи покликів: чекання і своєрідне «гарчання», дещо схоже на поклик очеретянок (*Acrocephalus*), тільки менш грубе. На програвання голосу виду реагував збуджено й наближався дуже близько.

Пропонуємо надати малій берестянці статус: залітний вид.

Зауважимо, що дане спостереження є 5 достовірною⁵⁷ реєстрацією виду в Україні. Птахів спостерігали в 1992 та 2011 рр. (Кныш, Сыпко, 1993; Кинда и др., 2003; Горбань, Струс, 2012).

Річкова кобилочка (*Locustella fluviatilis*). Перша згадка виду для регіону відноситься до часів спостережень Б.С. Вальха. Автор вказує, що в Павлоградському повіті це доволі звичайний літній вид: «Зустрічав їх і у плавнях

⁵³ <https://uabirds.org/v2taxgal.php?s=454&l=ru&p=0>

⁵⁴ <http://www.clanga.com/index.php/news/search/zaro%B6l%F3wka>

⁵⁵ У згаданій публікації другим автором вказано, що спів малої берестянки йому добре відомий.

⁵⁶ До листопада 2015 р. мав назву ж/м Ключко-6.

⁵⁷ Перша згадка про заліт виду в Україну (Треус, 1954) наведена в табличній формі, без дати та інших подробиць. Тому ми вважаємо її недостовірною, тим паче, що робота містить численні неточності та явні фауністичні помилки.

⁵² <https://www.facebook.com/groups/314374912088175/posts/1620623694796617/>

Кадастр зустрічей річкової кобилочки у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.

Cadastre of records of the River Warbler in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
18.05.2005	1	околиці с. Підлужжя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Співаючого птаха відмітили біля р. Самоткань.	В.В. Сижко
20.05.2007	1	Заказник «Волошанська дача»	Співаючий птах відмічений скраю урочища «Волошанська дача».	-//-
21.07.2008	1	околиці с. Заріччя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Співаючий птах у балці Чаплинка.	-//-
11.05.2009	1	окол. с. Знаменівка Новомосковського району	Співаючий птах у Самарському лісі навпроти села.	-//-
13.08.2009	1	околиці м. Дніпро	Птах спійманий у балці Скотувата на схід від міста.	С.Ю. Шибанов (особ. повід.)
5, 6.05.2010	1	с. Перше Травня Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Самець співав біля р. Самоткань.	В.В. Сижко
25.07.2010	4	околиці м. Дніпро	Птахів спіймано у районі балки Скотуватої.	С.Ю. Шибанов (особ. повід.)
7.08.2010	2	-//-	-//-	-//-
28.05.2011	1	м. Верхньодніпровськ	Птах співав у центрі міста.	В.В. Сижко
28.05.2011	1	с. Тарасівка Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Відмічено співаючого птаха.	-//-
9.08.2011	1	ок. смт Лларіонове Синельниківського району	У балці Чернечій на межі Дніпровського та Синельниківського районів спіймано 1 птаха.	С.Ю. Шибанов (особ. повід.)
26.08.2011	1	околиці м. Дніпро	У балці Ягідній на схід від міста спіймано 1 птаха.	-//-
12.05.2012	1	с. Тарасівка Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Відмічено співаючого птаха.	В.В. Сижко
14.05.2012	1	околиці с. Заріччя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Співаючий птах у балці Чаплинка.	-//-
28.05.2012	1	околиці с. Підлужжя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Співаючий птах у Римському лісі.	-//-
6.05.2014	1	с. Тарасівка Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Відмічено співаючого птаха.	-//-
24.06.2015	1	околиці м. Кривий Ріг	У східній частині міста відмічено співаючого самця.	І.С. Янчук (особ. повід., фото)*
8.08.2018	1	м. Дніпро	Птах сфотографований на штучній водоймі (фотоприсаді).	В.Ю. Кайстро (фото)**
20.05.2020	1	околиці с. Підлужжя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	На території покинутої садиби відмічено співаючого птаха.	В.В. Сижко
22.05.2021	1	с. Тарасівка Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Відмічено спів самця в заплаві р. Самоткань.	-//-
15.05.2022	1	околиці м. Верхньодніпровськ	Відмічено спів самця поблизу р. Самоткань.	-//-
15.05.2023	1	с. Тарасівка Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Відмічено співаючого птаха.	-//-
7.07.2023	1	-//-	-//-	-//-
7.09.2023	1	оз. Булахівський Лиман	Птах тримався в міграційній групі серед різних очеретянок у масиві очерету та високої прибережної трави. Кілька разів його проганяли індійські очеретянки (<i>Acrocephalus agricola</i>).	О.С. Настаченко

Примітки. * <https://m.facebook.com/groups/birdwatching.ua/permalink/2593605270921604/>** <https://m.facebook.com/groups/314374912088175/permalink/1029273310598328/>

Фото 16. Кобилочка-цвіркун серед кущів терну у східній частині м. Кривий Ріг. 16.07.2019 р.

Фото І.С. Янчука.

Photo 16. Grasshopper Warbler in Kryvyi Rih city.

р. Самари в розрідженому лісі й на вологих шелюгах, і по річках що протікають по рідколісся...» (Вальх, 1900). Але це може стосуватись і пізнопролітних, а також кочуючих особин (див. табл. 24). У наступній роботі автор вказує в таблиці по губернії, що вид гніздиться на півночі та заході зі статусом «птаха в підхожих угіддях не рідкісний» не приводячи при цьому деталей (Вальх, 1911). У Дніпропетровській області річкова кобилочка має статус – гніздовий перелітний вид (Булахов та ін., 2015). Згідно Червоної книги області (Пономаренко та ін., 2011й), це широко розповсюджений гніздовий вид, але гніздиться не регулярно та має низьку чисельність. На нашу думку, твердження про гніздування річкової кобилочки в межах області та загалом у степовій зоні України потребує доказів. Тим паче, що вид має пізні терміни весняної міграції та зустрічаються кочуючі особини.

Наразі відомо 24 зустрічі виду (табл. 24).

Птахів реєстрували під час весняної міграції (5.05–28.05, n = 14), літніх кочівель (24.06–7.07, n = 2) та осінньої міграції (21.07–07.09, n = 8). Літучі птахи затримувалися на кілька днів і потім зникали (В.В. Сижко; І.С. Янчук, особ. повід.).

Пропонуємо надати річковій кобилочці статус: нечисленний пролітний вид. Гніздування потребує підтвердження.

Кобилочка-цвіркун (*L. naevia*). У регіоні вид описаний як імовірно гніздовий у північно-західній його частині та мігрант усієї території Дніпропетровської області (Булахов та ін., 2015). Дані про гніздування, міграції та поширення цього виду в межах Дніпропетровської області, передані А.А. Губкіним І.О. Кривицькому (2000) для підготовки нариса до чергового видання «Птиц СССР» фрагментарні, містять суперечності. На нашу думку, вони не можуть слугувати доказом перебування кобилочки-цвіркуна в регіоні. Цілком справедливо ставить під сумнів гніздування цього виду у Дніпропетровській області, як і загалом на сході України, й О.М. Гудина (2009).

Б.С. Вальх (1911) описав цей вид як дуже рідкісний гніздовий для заходу губернії, не вказуючи при цьому

Фото 17. Один із двох рожевих шпаків відпочиває на кущі серед луків неподалік від с. Карабинівка. 9.05.2018 р.

Photo 17. Rosy Starling.

жодних деталей, а щодо міграції писав, що він дуже рідкісний для сходу губернії у весняний період, і теж без подробиць. Вірогідно, що інші літературні джерела, які виходили у світ після роботи Б.С. Вальха, орієнтувалися на ці дані, тому що до сьогоднішніх днів відсутня конкретна інформація про перебування кобилочки-цвіркуна в регіоні (Сижко, 2007а).

По суті перша фактична реєстрація виду в області зроблена І.С. Янчуком (особ. повід., фото 16) 16.07.2019 р. на ділянці різнотравних луків у північній частині оз. Солоне⁵⁸, що знаходиться у східній частині м. Кривий Ріг. Птах тримався серед кущів терну. Наступного дня кобилочка ще була на тому ж самому місці⁵⁹, пізніше відлетіла.

Пропонуємо надати кобилочці-цвіркуну статус: рідкісний пролітний вид.

Червоновола кропив'янка (*Curruca cantillans*). Новий вид у фауні Дніпропетровської області.

У м. Дніпро в межах багатоповерхової забудови ж/м Перемога-6 17.04.2020 р. виявлений Е.О. Сіндєєвою (особ. повід.) дорослий самець у шлюбному вбранні.⁶⁰ Близько 11³⁵ птах переміщувався у щільній кроні верби на рівні 4 поверху та живився бруньками. Спостереження продовжувалось близько 2 хв. з вікна квартири, на 5 поверсі. Близько 15³⁰ птаха вже не знайшли (О.С. Настаченко).

Пропонуємо надати для червоноволої кропив'янки статус: залітний вид.

Зауважимо, що на території України відомо лише близько 10 реєстрацій виду (Черничко, 1980; Кинда и др., 2003; Корзюков та ін., 2008; Редінов та ін., 2010 та ін.).

Рожевий шпак (*Pastor roseus*). У Дніпропетровській області має статус залітного виду (Пономаренко та ін., 2011к). Б.С. Вальх (1900, 1911) спостерігав нальоти рожевих шпаків у околицях Павлограда, а як гніздовий вид наводить його для західної та східної частин Катеринославської губернії, але без фактів. Пізніше рожевий шпак

⁵⁸ <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=065600002>

⁵⁹ <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=048301084>

⁶⁰ <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=067700002>

Кадастр зустрічей рожевого шпака у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Rosy Starling in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
30.05.1996	≈ 10	околиці м. Верхньодніпровськ	Відмічено зграйку.	В.В. Сижко
1.06.1996	≈ 20	окол. с. Спаське Новомосковського району	Летіли зграєю над степовим схилом р. Кільчень.	P. Bradbeer
9.06.2002	min 40	Самарський рибгосп	Летіли зграєю в північному напрямку.	-//-
17.05.2006	1	оз. Булахівський Лиман	Птах летів у східному напрямку о 13 ³⁰ .	-//-
17.05.2015	1, 2	м. Дніпро, околиці ж/м Чаплі	Самця біля балки неподалік від платформи 207 км Придніпровської залізниці спостерігали близько 7 ⁰⁰ . О 17 ³⁰ пара помічена між с. Чаплі й попереднім місцем.	Р.І. Барабаш (особ. повід.)
24.05.2017	8	околиці с. Глеюватка Криворізького району	Птахи сиділи на робітні псевдоакації.	О.Я. Вартоха (особ. повід.)
3.06.2017	≈ 25	-//-	Птахи сиділи на ялині на території шкільного двору.	-//-
9.05.2018	2	ок. с. Карабинівка Павлоградського району	Пара годувалась у траві і відпочивала на верхівках невеликих кущиків у північній частині села.	О.С. Настаченко (фото 17), В.В. і Т.Р. Нікуленки
19.05.2018	min 9	м. Кривий Ріг	Птахи сиділи на дереві.	В.М. Севідов (особ. повід., фото)*
16.05.2021	15	с. Новоселівка Новомосковського району	Зграя трималася разом зі звичайними шпаками.	О.П. Варшавський та І.В. Міщенко**
17.05.2021	≈ 10	околиці смт Авіаторське Дніпровського району	Збирали хрущів травневих, вели себе галасливо.	Є.П. Шнайдер (особ. повід.)
20.05.2021	десятки	м. Марганець	Район залізничного вокзалу й р. Томаківка.	К.Є. Кормина***
21.05.2021	декілька	-//-	-//-	-//-
22.05.2021	9	-//-	-//-	-//-
23.05.2021	60	-//-	-//-	-//-
24–26.05.2021	декілька	-//-	-//-	-//-
28.05.2021	декілька	-//-	-//-	-//-
11.06.2021	6	-//-	-//-	-//-
21.05.2022	15–20	-//-	-//-	-//-
28.05.2022	150	-//-	Птахи тримались однією зграєю в тому ж районі.	К.Є. Кормина (фото)****
29.05.2022	50	-//-	Район залізничного вокзалу і р. Томаківка.	К.Є. Кормина***
1.06.2022	1	-//-	-//-	-//-
25.05.2022	1	-//-	Західна частина міста.	-//-
26.05.2022	декілька	-//-	Район залізничного вокзалу і р. Томаківка.	-//-
31.05.2022	20	-//-	-//-	-//-
21.05.2023	1	м. Дніпро	Птаха сфотографували трохи на північ від північної межі міста біля агрокомплексу «Агро-союз».	Є.В. Лобода (особ. повід., фото)*****

Примітки. * <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=048300951>

** <https://ebird.org/checklist/S88391558>

*** <https://ebird.org/>

**** <https://ebird.org/checklist/S111495093>

***** <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=077200457>

мав спалах чисельності й у цей період почав гніздитися на території області (Булахов та ін., 2015).

Відомі нам зустрічі представлені в таблиці 25.

Перебування рожевого шпака в Україні має інвазійний характер (Костин и др., 1999; Гаврилюк, 2003; Редінов, 2006; Костін, 2009), що підтверджують і наявні у нас дані.

Птахів спостерігали в окремі роки у травні – червні: 9.05–11.06 в різній кількості.

Пропонуємо надати рожевому шпаку статус: інвазійний вид.

Гірський дрізд (*Turdus torquatus*). В області був відмічений лише раз: 13.12.2004 р. – 1 ос. недалеко від с. Пушкарівка Кам'янського (Верхньодніпровського)

району (В.В. Сижко). Птах протримався на одній локації до 18.12, коли був спійманий. За вузькими світлими облямівками на перах нижньої сторони тіла його віднесено до номінативного підвиду *T. t. torquatus* (Сижко, Бредбір, 2005). На підставі цієї зустрічі статус визначено, як випадково залітний вид (Булахов та ін., 2015).

Нова зустріч відбулася 18.12.2016 р. неподалік від оз. Солоне, що на сході м. Кривий Ріг (І.С. Янчук, особ. повід., фото).⁶¹

Попередньо гірський дрізд нами був віднесений до зимуючих птахів області (Сижко, 2007а, 2007б), але наразі впевненості, що перша і друга зустрічі відносяться до зимуючих особин, у нас немає. Тим паче, що згідно списку птахів ІОС⁶², підвид *T. t. torquatus* зимує в Південній Європі та Північно-Західній Африці.

Пропонуємо надати гірському дрозду статус: рідкісний пролітний вид.

Західний соловейко (*Luscinia megarhynchos*). Сучасний статус виду у Дніпропетровській області не зовсім зрозумілий. В останньому узагальненні цей птах характеризується як залітний у весняно-літній період вид, котрий відмічався в Павлоградському й колишньому П'ятихатському районах (Булахов та ін., 2015).⁶³ У попередньому списку (Булахов, Губкин, 1996) він наведений як новий гніздовий вид. Причому написано, що «південний соловей знайдений на гніздуванні в балочних степових і балочно-лісових екосистемах у районі аеропорту м. Дніпропетровськ у 1994 р.».

Першим для Дніпропетровщини згадував цей вид Б.С. Вальх (1900): «Соловейко західний не раз спостерігався мною й на волі на ок. Павлограда й у клітках. У травні 1896 р. я здобув одного соловейка в заростях лози у р. Дніпро в північній частині Олександрівського повіту⁶⁴ – цей виявився соловейком західним».

На о. Фурсин на Дніпрі 31.08.1925 р. лісником Г. Коровкіним здобутий самець, який зберігається в колекції Зоологічного інституту РАН (Гудина, 2009).

Нам відомо лише кілька спостережень виду. Починаючи з 2005 р. протягом 4 весняних сезонів дорослий самець співав на дуже обмеженій ділянці листяного лісу в балці Глибокій, неподалік від м. Верхньодніпровськ: 7.05.2005 р., 2 та 6.06.2006 р., 5.05.2007 р., 1.05.2008 р. (В.В. Сижко). Враховуючи, що це новий вид для фауни області, гніздування його, на нашу думку, потребує підтвердження. Обліковані птахи можуть бути пізніми мігрантами, а твердження про гніздування (Булахов, Губкин, 1996) не підтверджене фактами.

Також варто згадати сучасну знахідку самця 26.04.2023 р. у північній частині м. Марганець недалеко від заплави р. Томаківка (К.Є. Кормина).⁶⁵

⁶¹ <https://m.facebook.com/groups/birdwatching.ua/permalink/1830877657194373/>

⁶² <http://www.worldbirdnames.org>

⁶³ Також є помилкове згадування виду для регіону в сучасний період (Коцюруба та ін., 2002), яке насправді стосується Кіровоградської області.

⁶⁴ Північна частина Олександрівського повіту є територією сучасної Запорізької області.

⁶⁵ <https://www.inaturalist.org/observations/156744518>. Запис співу самця.

Пропонуємо надати соловейкові західному статус: нечисленний пролітний вид. Гніздування потребує підтвердження.

Тайговий синьохвіст (*Tarsiger cyanurus*). Новий вид у фауні Дніпропетровської області.

Птаха спостерігав та сфотографував С.А. Камінський (особ. повід., фото⁶⁶) 11.01.2021 р. серед болотистої місцини в західній частині Самарського бору (48° 37' 47,4" N, 35° 16' 41,0" E).

Автор знахідки повідомив, що синьохвіст був помічений ним близько 11⁰⁰ у щільних заростях кущів і окремих дерев, поряд із невеликим масивом очерету. Це типова низинна заболочена ділянка заплавної листяного лісу серед численних стариць зі стоячою водою.

Важливо відмітити, що протягом всього грудня й перших чисел січня погода була помірною, вдень без мінусових температур. Можна припустити, що птах збирався тут зимувати.⁶⁷ У день реєстрації синьохвоста вода на водоймах була без криги. Вечором наступного дня погода стала змінюватись, різко похолодало. 16.01.2021 р. нами птаха вже не виявлено (О.С. Настаченко, С.А. Камінський). Зазначимо, що вранці температура сягнула –11 °C і випав шар снігу товщиною близько 10 см.

В Україні тайговий синьохвіст має статус залітного виду (Фесенко, 2022). Окрім описаної вище, відома ще одна осіння знахідка в Донецькій області (Коханов, 2005 та ін.), але без фотофіксації.

Пропонуємо тайговому синьохвісту надати статус: залітний вид.

Білоший чекан (*Saxicola maurus*). Новий вид у фауні Дніпропетровської області представлений двома підвидами, один із яких виявлений на гніздуванні.⁶⁸

Згідно систематики Міжнародної спілки орнітологів, використаний в останній ревізії складу орнітофауни України Г.В. Фесенком (2022), на території країни гніздиться підвид *S. m. hemprichii*.⁶⁹ Якщо подивитися список птахів ІОС з урахуванням підвидів⁶², то для цього підвиду сучасний гніздовий ареал указаний так: «Східна Україна та Північний Азербайджан до Північно-Західного, Північного узбережжя Каспійського моря».

У балці Житловій неподалік від с. Кудашівка Кам'янського (Криничанського) району 23.04.2019 р. спостерігали самця підвиду *hemprichii* (В.А. і В.В. Волошини (особ. повід., фото)). Птах тримався на верхівці невеликого дерева.

⁶⁶ <https://ebird.org/checklist/S79069894>

⁶⁷ Випадок зимівлі відомий у Польщі (<http://www.clanga.com/index.php/news/search/Red-flanked+Bluetail>).

⁶⁸ З того моменту, як білоший чекан був знайдений на гніздуванні, ми по можливості перевіряли всі потенційні місця гніздування чорноголових чеканів (*S. rubicola*), але більше білоший чекан нами не виявлений, окрім зазначеного нижче ареалу в межах степового Лівобережного Присамар'я Новомосковського й Павлоградського районів.

⁶⁹ У багатьох джерелах (Цвельх, 2011; Банік, 2021 та ін.) вказано, що на території України розселяється підвид *S. m. variegatus*, який насправді поширений на гніздуванні в Південно-Східній Туреччині й Закавказзі до Північного та Західного Ірану (<http://www.worldbirdnames.org>).

Кадастр зустрічей звичайної чечевиці у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.
Cadastre of records of the Common Rosefinch in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
16.05.2001	2	ок. с. Карабинівка Павлоградського району	Молоді птахи в першому літньому вбранні трималися в кущах, потім годувались серед короткої трави неподалік.	P. Bradbeer
26.05.2004	1	м. Верхньодніпровськ	Співаючий птах.	В.В. Сижко
13.05.2005	1	м. Дніпро, Севастопольський парк	Птах співав в парку близько 9 ⁰⁰ .	P. Bradbeer
19.05.2005	1	с. Пушкарівка Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Пісня співаючого птаха відмічена в районі очисних споруд каналізації.	В.В. Сижко
29.07.2006	1	с. Підлужжя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Спійманий молодий птах.	-/-
8.06.2015	1	м. Кривий Ріг	Самець купався в калюжі неподалік від кар'єра.	В.М. Севідов (особ. повід., фото*)
14.05.2016	1	околиці м. Верхньодніпровськ	Співаючий птах біля Римського лісу на околицях міста.	В.В. Сижко
18, 20, 30.05.2017	1	м. Верхньодніпровськ	Відмічено співаючого птаха.	-/-
10.05.2018	1	м. Дніпро	Співаючого птаха чули в польоті в центрі міста близько 18 ⁰⁰ .	О.С. Настаченко, В.В. і Т.Р. Нікулєнки
8.05.2021	1	-/-	Пролітаючий птах декілька разів подав типовий поклик у польоті над власним двором у межах приватного сектору ж/м Калиновський близько 8 ⁰⁰ .	О.С. Настаченко
9.05.2021	1	-/-	Самець активно співав у центрі міста протягом 5 хв. близько 19 ⁰⁰ . Птах сидів на високих листяних деревах.	-/-
19.05.2022	1	с. Підлужжя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Відмічено співаючого птаха.	В.В. Сижко
27.05.2023	1	м. Кам'янське	Співаючий птах у районі залізничної станції «Кам'янське».	-/-

Примітка. * <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=048300124>

У східній частині оз. Солоний Лиман 31.05.2020 р. спостерігали самця з кормом, що турбувався на гніздовій ділянці (P. Bradbeer, О.С. Настаченко, фото).

На пішому маршруті від с. Карабинівка до с. Новотроїцьке 4.05.2021 р. зафіксовано вид у двох локаціях (P. Bradbeer, О.С. Настаченко). Самець співав на луках на північний захід від с. Карабинівка, поряд трималася самка. Другий самець співав на луках у північній частині оз. Солоний Лиман. В останньому місці самця й самку 11.06.2021 р. сфотографував Ю.М. Кодруль.⁷⁰

У 2023 р. вид спостерігали у двох віддалених локаціях. У східній частині оз. Булахівський Лиман недалеко від автодороги Булахівка – Кочережки 15.04 бачили співаючого самця, самка трималася поряд (О.С. Настаченко, Ю.В. Мухін). На відстані 400–500 м від попереднього місця 30.06 виявлено дорослого самця, що поведився стурбовано й намагався відволікати від 2–3 пташенят, поклики яких лунали з великого куща (О.С. Настаченко).

На півночі оз. Солоний Лиман 21.05.2023 р. тримався територіальний співаючий самець, майже там, що і у 2021 р. (О.С. Настаченко).

Також в області спостерігали особину номінативно-го (сибірського) підвиду *S. m. taurus*. Самка відмічена

17.04.2014 р. близько 11⁰⁰ на кущах і у високій траві на окраїні поля близько 1 км на схід від с. Новотроїцьке Новомосковського району (P. Bradbeer). Візуально птах нагадував самку лучного чекана (*S. rubetra*). Була добре помітна брова, але менше виражена, ніж у лучного чекана; хвіст чорний і бліде надхвістя. Загальний окрас тіла більш блідий, ніж у самки чорноголового чекана.

Статус виду в області можна охарактеризувати як рідкісний гніздовий для підвиду *S. m. hemprichii* та залітний для *S. m. taurus*.

Поява білошийого чекана на території Дніпропетровської області пов'язана з його стрімким розселенням, вперше на гніздуванні в Україні вид виявлено у 2002 р. в Луганській області (Банік, 2021 та ін.).

Звичайна чечевиця (*Carpodacus erythrinus*). У Дніпропетровській області має наступні статуси: гніздовий вид Самарського бору, під час зимівлі трапляється по всій області (Пономаренко та ін., 2011л); у першій половині ХХ ст. нечисленний гніздовий птах регіону. Після 1980-х рр. чисельність зменшилась і зараз це, найімовірніше, дуже рідкісний гніздовий вид області (Булахов та ін., 2015). В.В. Стаховський (1948) вважав чечевицю гніздовим видом Самарського бору, самець здобутий ним 15.06.1940 р.

⁷⁰ <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=047501871>

Кадастр зустрічей ялинового шишкар'я у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.*
 Cadastre of records of the Red Crossbill in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
1	2	3	4	5
25.06.2006	5–10	ок. с. Дніпровокам'янка Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Відмічена зграя.	В.В. Сижко (фото)
18.07.2008	1	м. Верхньодніпровськ	Птах годувався на ялині.	В.В. Сижко
30.07.2008	2	-//-	На просп. Шевченка** самець і самка годувалися на ялині.	-//-
5.08.2008	1	-//-	Близько 6 ³⁰ над містом відмічено голос шишкар'я.	-//-
16.08.2008	2	-//-	Близько 13 ¹⁰ птахи годувалися на ялині у дворі автора знахідки.	-//-
18.09.2008	2	-//-	Близько 18 ⁰⁰ над містом за голосом відмічено пролітаючих птахів.	-//-
19.09.2008	3	-//-	Птахи годувались на ялині на проспекті.	-//-
7.10.2008	12	-//-	6 птахів були на ялинах біля готелю (4 самці і 2 самки), ще 6 шишкарів трималися нижче по проспекту (1 самець і 5 самок).	-//-
10.10.2008	≈20	-//-	Над проспектом кружляла зграя, перед цим на неї зробив невдалу атаку малий яструб.	-//-
14.10.2008	≈10	-//-	У центрі міста на ялині сиділа зграя шишкарів.	-//-
20.10.2008	5	-//-	-//-	-//-
23.10.2008	декілька ос.	-//-	Близько 7 ¹⁰ на проспекті відмічено голос групи шишкарів.	-//-
27.10.2008	10–12	-//-	Близько 6 ³⁰ зграйка пролетіла над проспектом.	-//-
28.10.2008	10–12	-//-	Зграя летіла на північ над містом.	-//-
2.11.2008	13	с. Підлужжя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Зграя пролетіла на висоті близько 100 м у південно-східному напрямку.	-//-
3.11.2008	2	м. Верхньодніпровськ	Самці сиділи на ялині на проспекті.	-//-
5.11.2008	5	-//-	5 самців відмічено на ялинах на проспекті.	-//-
6.11.2008	9	-//-	Близько 7 ⁰⁰ над проспектом кружляла зграя.	-//-
8.11.2008	1	-//-	Перед сходом сонця голос шишкар'я на проспекті.	-//-
10.11.2008	1	-//-	Самка пролетіла над центром міста.	-//-
14.11.2008	4	-//-	Зграя птахів на ялинах у центрі міста.	-//-
15.11.2008	7	-//-	Зграя летіла в західному напрямку над проспектом.	-//-
15.11.2008	6	Середньодніпровська ГЕС	2 дорослих самці та 4 самки трималися на хвойних деревах, що ростуть біля адмінбудівлі ГЕС. Птахи активно літали, вели себе досить шумно.	P. Bradbeer
18.11.2008	14	м. Верхньодніпровськ	Зранку над проспектом пролетіла зграя.	В.В. Сижко
23.11.2008	8	-//-	Близько 7 ⁴⁰ зграя на ялинах на проспекті.	-//-
26.11.2008	min 15	-//-	Зграя в центрі міста на ялинах.	-//-
1.12.2008	15–20	-//-	Зграя трималася на ялинах на проспекті.	-//-
3.12.2008	≈15	-//-	У місті відмічена зграя, що трималась на пірамідальній тополі, годувалась бруньками.	-//-
6.12.2008	≈15	-//-	У центрі міста годувалися на ялині.	-//-
9.12.2008	18	-//-	На проспекті відмічено зграю.	-//-
11.12.2008	6	-//-	-//-	-//-
12.01.2009	3	-//-	У центрі міста відмічено зграю.	-//-
15.01.2009	min 3	-//-	-//-	-//-
16.01.2009	2	-//-	Шишкарі відмічені над проспектом.	-//-
30.01.2009	min 1	-//-	Біля готелю принаймні 1 співаючий самець.	-//-
21.02.2009	≈20, 30	-//-	Близько 8 ⁴⁰ на проспекті велика зграя, пообідді ще більша зграя. Самці тихо співають.	-//-
22.02.2009	1	-//-	Птах пролетів над центром міста.	-//-
24.02.2009	1	-//-	У місті відмічено голос птаха.	-//-
25.02.2009	4, 1	-//-	Зграя на проспекті. Ще 1 птах був на ялині біля лісгоспу.	-//-
1.03.2009	1	-//-	Птаха відмічено в центрі міста.	-//-
3.03.2009	2	-//-	-//-	-//-

Закінчення таблиці 27

End of the Table 27

1	2	3	4	5
7.03.2009	21	-/-	Над центром міста на північній схід вираженою міграційною групою*** на висоті 100–150 м летіла зграя шишкарів.	-/-
8.03.2009	25–30	-/-	У центрі міста зграя годувались на ялинах.	-/-
10.03.2009	пара	-/-	Птахи на ялині на проспекті.	-/-
11.03.2009	14	-/-	У ранковий час над містом відмічено зграю.	-/-
16.03.2009	11	-/-	-/-	-/-
17.03.2009	16	-/-	На проспекті відмічено зграю.	-/-
19.03.2009	2	-/-	Птахів відмічено в ранковий час.	-/-
20.03.2009	6	-/-	Зранку біля кінотеатру на тополі відмічена група шишкарів.	-/-
26.03.2009	10	-/-	Зранку на проспекті відмічено зграю.	-/-
17.04.2009	1	заказник «Волошанська дача»	Найімовірніше самка на ялині годується насінням.	-/-
21.04.2009	min 1	м. Верхньодніпровськ	У ранковий час голос принаймні одного птаха.	-/-
10.10.2009	min 1	-/-	Близько 16 ⁰⁰ біля школи №5 кружляв як мінімум 1 птах, що прилетів із західного напрямку.	-/-
24.12.2010	8	м. Верхньодніпровськ	У центрі міста відмічена зграя.	В.В. Сижко (фото)
11.10.2012	3	-/-	-/-	-/-
30.10.2012	3	околиці с. Підлужжя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Птахів відмічено в Римському лісі.	-/-
31.12.2012	4–5	м. Дніпро	Птахи прилетіли з північного напрямку й сіли на високу пірамідальну тополя на пустищі колишнього Тепличного комбінату. Впродовж приблизно 2 хв. птахи відпочивали, подаючи поклики. Нам вдалося роздивитися цю групу, майже всі шишкарі були самцями. Потім птахи полетіли на південь.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко (фото)
7.01.2013	9	-/-	Зграя птахів, із яких більше половини були самці, годувалась на високих ялинах на центральній набережній міста. Птахи поводитись галасливо, інколи перелітали на сусідні берізки, на яких годувалися чижі (<i>Spinus spinus</i>), а потім знову поверталися до ялин. Це було близько 9 ⁰⁰ . Загалом шишкарі трималися тут близько 40 хв., потім полетіли в західному напрямку.	-/-
28.02.2013	7–10	м. Верхньодніпровськ	Група трималася на проспекті, принаймні 1 самець.	В.В. Сижко
30.06.2013	1	-/-	Над містом летів поодинокий птах у північному напрямку	-/-
6.07.2013	2	-/-	Шишкарі летіли над проспектом.	-/-
5.10.2013	3–4	Петриківський рибгосп	Птахи з характерними покликами летіли над рибгоспом у східному напрямку.	P. Bradbeer, О.С. Настаченко
15.07.2014	8	м. Верхньодніпровськ	Група трималася на березах і ялинах у центрі міста, один молодий самець співав.	В.В. Сижко
24.07.2014	1	-/-	Вранці на проспекті самка трималася на ялині.	-/-
2.08.2014	2	м. Дніпро	Пара птахів із типовими покликами пролетіла в південно-східному напрямку над двором у межах приватного сектору ж/м Калиновський-6.	О.С. Настаченко
11.10.2014	1	м. Верхньодніпровськ	Відмічено співаючого самця в місті.	В.В. Сижко
28.07.2018	1	-/-	Біля ВАРЗу**** птах пролетів на північ.	-/-
24.09.2018	1	-/-	Відмічено голос на набережній.	-/-
25.09.2018	min 2	-/-	У центрі міста відмічено шишкарів.	-/-
23.07.2019	1	околиці с. Підлужжя Кам'янського (Верхньодніпровського) району	Птах пролетів на північ.	-/-
12.11.2019	1	м. Верхньодніпровськ	Зранку над центром міста пролітав птах.	-/-
14.11.2023	1	м. Дніпро	Птах сидів на високих листяних деревах у північній частині міста.	О.С. Настаченко
14.12.2023	9	-/-	Зграя птахів, із яких мінімум 4 самці, годувалася на ялині на центральній набережній міста, потім полетіла.	P. Bradbeer

Примітки. * У таблицю не включено спостереження під час інвазії 2004/2005 рр. (див. текст).

** Тут і далі в таблиці 27 будемо скорочено писати «проспект».

*** У зимовий період зграї були розпорошені й не робили таких цілеспрямованих перельотів.

**** Верхньодніпровський авторемонтний завод.

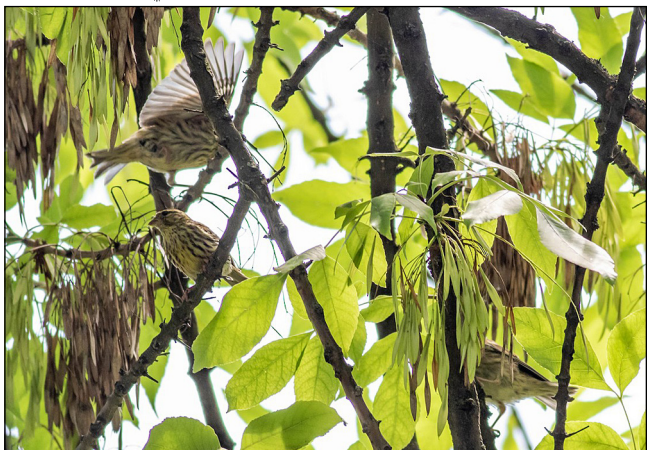

Фото 18. Троє злетків канаркового в'юрка в очікуванні годування батьками на території скверу лікарні № 6 у м. Дніпро. 4.07.2021 р. Фото В.В. Нікуленка.
Photo 18. Three fledglings of the European Serin.

Б.С. Вальх (1911) наводить звичайну чечевицю як рідкісний гніздовий вид для півночі Катеринославської губернії, куди входили Приорілля та Самарський бір у межах сучасної Дніпропетровської області.

Ми не згодні з такими статусами виду. По-перше, твердження про гніздування звичайної чечевиці як у минулому, так і зараз, нічим не підтверджене, а за гніздових особин могли бути прийняті, наприклад, самці, що співали під час міграційних зупинок у травні – червні. По-друге, твердження про зимівлю не підтверджене фактами, тим паче, що зимовий ареал виду розташований переважно в Індії й далі на схід до В'єтнаму⁷².

Наразі відомо 13 реєстрацій виду, 12 із яких відносяться до весняної міграції: 8.05–8.06 (табл. 26). І одного разу птаха відмічено на початку осіннього прольоту: 29.07.

Пропонуємо звичайній чечевиці надати статус: нечисленний пролітний вид.

Гірська чечітка (*Linaria flavirostris*). У списках птахів Дніпропетровської області не згадується (Сижко, 2007а; Булахов та ін., 2015). Поодинокого птаха відмічено біля м. Кривий Ріг 28.11.1943 р. (Błaszyk, Steinbacher, 1954).

Пропонуємо гірській чечітці надати статус: залітний вид.

Ялиновий шишкар (*Loxia curvirostra*). Перші згадки виду для регіону відносяться до кінця XIX – початку XX ст. у статусі нечисленного зимуючого виду (Вальх, 1911). Зараз він має статус залітного виду (Булахов та ін., 2015). У цитованій вище публікації зовсім не згадується потужна інвазія шишкарів у 2004/2005 рр. (Сижко, 2006а, 2007б). У доповнення до опублікованих даних наводимо не оприлюднені раніше спостереження виду під час цієї інвазії, всі у м. Дніпро (Р. Bradbeer).

20.10.2004 р. – 1 птаха, що пролітав із характерним покликом, бачили над центром міста близько 15⁰⁰, шишкар летів у західному напрямку.

12.11.2004 р. – 1 птаха чули вранці над Севастопольським парком.

21.11.2004 р. – 4 дорослих самці та 1 самка годувалися на ялинах біля УДУНТ⁷³.

26.12.2004 р. – близько 10 ос. летіли на південний схід над балкою в напрямку Ботанічного саду.

Також ялинових шишкарів спостерігали і в інші роки (табл. 27).

Як бачимо з даних таблиці, найбільша кількість спостережень ялинових шишкарів припадає на час потужної інвазії у 2008–2009 рр. (18.07–21.04) в Україну (Гаврилук та ін., 2010). В інші роки появу шишкарів зустрічали в кінці червня – лютому (25.06–28.02). Загалом вони відмічені у всі місяці року, крім травня.

Також звертаємо увагу на дані 1940-х рр. (Neubaur, 1951). Автор пише, що протягом вересня, листопада та грудня (1942–1943 рр.) відмічав поодиноких птахів біля м. Кривий Ріг.

Пропонуємо ялиновому шишкарю надати статус: інвазійний вид.

Канарковий в'юрок (*Serinus serinus*). Новий гніздовий вид у фауні Дніпропетровської області. Вперше до складу орнітофауни області⁷⁴ занесений на підставі спостереження 20.04.2006 р. співаючого самця в Кам'янському (Верхньодніпровському) районі біля с. Пушкарівка (Сижко, 2006б, 2007а). У наступні роки кількість спостережень збільшилась, а у 2021 р. В.В. та Т.Р. Нікуленками встановлено факт гніздування.

23.04.2014 р. – співаючий самець тримався на високих деревах у Севастопольському парку, м. Дніпро. 28.04 птах ще залишався на цьому ж місці і вдалось його гарно роздивитися (Р. Bradbeer).

11.05.2016 р. – відмічено в польоті самця біля лісо-смуги, що оточує залізничну станцію П'ятихатки-Стикова Придніпровської залізниці, неподалік від с. Культура Кам'янського (П'ятихатського) району. Було добре видно яскраве лимонно-білувате надхвістя в польоті й загальний жовтий колір тіла (О.С. Настаченко).

23.04.2019 р. – співаючий самець тримався високо на тополі в парку Т.Г. Шевченка у м. Дніпро близько 9³⁰ (Р. Bradbeer).

20.05.2019 р. – поклик птаха чули у районі Севастопольського парку в м. Дніпро близько 8⁰⁰ (Р. Bradbeer).

20.04.2022 р. – у сквері лікарні № 6 виявлено співаючого самця (О.С. Настаченко).

9.07.2023 р. – 1 птах співав у центрі м. Верхньодніпровськ (В.В. Сижко).

Окремо треба розглянути спостереження В.В. і Т.Р. Нікуленків (особ. повід.) на території скверу міської лікарні № 6 у м. Дніпро. 3.05.2020 р.⁷⁵ і 18.05.2021 р.⁷⁶ тут відмічені співаючі самці. Далі авторами зроблено ряд візитів до цієї локації впродовж травня – липня 2021 р.⁷⁷ 4.07.2021 р.

⁷³ УДУНТ – Український державний університет науки і технологій. Попередня назва – Дніпровський інститут інфраструктури і транспорту (ДІІТ).

⁷⁴ У монографії (Булахов та ін., 2015), канарковий в'юрок не згадується.

⁷⁵ <https://ebird.org/checklist/S68305404>

⁷⁶ <https://ebird.org/checklist/S88462045>

⁷⁷ <https://ebird.org/>

⁷² <https://www.iucnredlist.org/species/22720556/111130806>

Кадастр зустрічей лапландського подорожника у Дніпропетровській області в 1994–2023 рр.

Cadastre of records of the Lapland Bunting in Dnipropetrovsk region in 1994–2023

Дата	К-ть ос.	Місце зустрічі	Деталі зустрічі	Джерело інформації
19.10.1996	4	околиці с. Спаське Новомосковського району	Птахів відмічено в польоті, вони подавали поклики над долиною р. Кільчень. Летіли з луків у бік поля зі стернею.	Р. Bradbeer (Сижко, Бредбір, 2005)
20.12.1998	1	околиці м. Верхньодніпровськ	Птах летів у південному напрямку.	В.В. Сижко (Сижко, Бредбір, 2005)
7.01.2005	1	оз. Булахівський Лиман	Птах кілька разів вилітав із трави, після чого об'єднався зі зграєю рогатих жайворонків (близько 40 особин). Він подавав характерний поклик. Це було близько 12 ⁰⁰ .	Р. Bradbeer, В.В. Вернер (Сижко, Бредбір, 2005)
15.10.2006	1	Петриківський рибгосп	Птах пролетів у північному напрямку, подаючи поклик, близько 9 ⁴⁵ .	Р. Bradbeer, В.В. Сижко
1.12.2007	1	околиці м. Дніпро	Птаха відмічено на полі біля ж/м Ігреня.	В.В. Сижко
6.11.2010	1	окол. с. Хорошево Синельниківського району	Відмічено на схилі балки.	-/-
2.01.2016	1	оз. Булахівський Лиман	Птах летів у західному напрямку. Вдалося спровокувати його на голос і посадити на засніжений солонець. Він деякий час сидів на одному місці, де годувалися на снігу насінням солеросів очеретяні вівсянки.	О.С. Настаченко (фото)
4.02.2016	min 6	-/-	Подорожники тримались у зграї з рогатими жайворонками (близько 40 ос.). Птахи майже не годувались і вели себе дуже обережно. Часто перелітали й поверталися в одне і те ж місце.	-/-
13.02.2016	3	-/-	Дві особини вилетіли з трави майже з-під ніг спостерігача з характерним покликом. Пізніше до цих птахів приєдналася третя особина, й вони полетіли в південно-західному напрямку.	-/-
8.10.2017	1	-/-	Птах із характерним покликом пролетів над луками в північному напрямку.	Р. Bradbeer, О.С. Настаченко, В.В. Сижко, В.А. Волошин
2.01.2018	4	між селами Карабинівка та Булахівка	Зграйка сиділа на луках у траві.	О.С. Настаченко (фото)
3.11.2020	10	оз. Булахівський Лиман	У західній частині озера з відносно густої трави висотою 20–25 см підняли зграю. Поряд, але окремо, трималася невелика група польових жайворонків (<i>Alauda arvensis</i>).	-/-
22.11.2021	1	-/-	Птах піднявся з трави на північно-східному березі озера.	О.С. Настаченко
17.12.2023	3	-/-	Два молодих птахи й самка в зимовому вбранні трималися серед солонців у зграї рогатих жайворонків (18–20 ос.) та поодиноких коноплянок і звичайних чечіток (<i>Acanthis flammea</i>).	О.С. Настаченко (фото), Є.В. Лобода

виявлено 3 злетків (фото 18), яких годували батьки.⁷⁸ 24.08 самка чи молодий птах ще тримався на місці гніздування⁷⁹, пізніше канаркових в'юрків не спостерігали. Також 25 та 27.07.2021 р. вранці коротку пісню канаркового в'юрка чули в районі автостанції «Лівий берег» (Р. Bradbeer, О.С. Настаченко). Від місця гніздування до цієї точки відстань напрямку складає 2,4 км.

Судячи з наявних даних, весняна міграція проходить у квітні – травні: 20.04–20.05. Осінній проліт не простежений.

Пропонуємо для канаркового в'юрка статус: нечисленний пролітний, рідкісний нерегулярно гніздовий вид.

Лапландський подорожник (*Calcarius lapponicus*). Згідно монографії (Булахов та ін., 2015), регулярно траплявся на початку ХХ ст. та в 1950-ті рр. у східних районах. Двічі відмічений у сучасний період (Сижко,

Бредбір, 2005). Дані про зустрічі виду в минулому нічим не підтверджені. Зазначимо, що Б.С. Вальх (1911) згадує його лише в таблиці як рідкісний пролітний восени та дуже рідкісний і рідкісний зимуючий вид, відповідно, для західної та східної частин Катеринославської губернії.

Наразі відомо 14 реєстрацій виду, птахів спостерігали в осінньо-зимовий період: 8.10–13.02 (табл. 28).

На нашу думку, цей вид зустрічається частіше, можливо кожного року, але через складнощі в пошуку (в тому числі треба враховувати, що при відсутності снігового покриву подорожник може поводитися як щеврик, ховаючись у траві) та визначенні (переважно за покликом) він пропускається, як і пуночка та рогатий жайворонок.

Пропонуємо надати лапландському подорожнику статус: нечисленний пролітний і зимуючий вид.

⁷⁸ <https://ebird.org/checklist/S91216231>

⁷⁹ <https://ebird.org/checklist/S93666289>

Із 65 видів, котрих ми розглядаємо в цій статті, один є новим для України та Дніпропетровської області – амур-

ський кібчик. Ще 15 видів нові для фауністичних списків Дніпропетровської області: гага, бурокрила сивка, тонкодзьобий мартин, сріблястий мартин, середній поморник, чорний гриф, червоноголовий сорокопуд, лісовий вівчарик, тонкодзьоба очеретянка, садова очеретянка, мала берестянка, червоноголова кропив'янка, тайговий синьохвіст, два підвиди білошийого чекана та гірська чечітка.

Окремі з описаних у статті видів загалом мають статус залітних у фауні України (Grishchenko, 2004; Фесенко, 2022): бурокрила сивка, арктичний побережник, трипалий мартин, полярний мартин, стерв'ятник, амурський кібчик, лісовий вівчарик, мала берестянка, червоноголова кропив'янка, тайговий синьохвіст. Також вперше на території області відмітили кавказький підвид сойки й гібридну синицю Плеске. Два види вперше виявлені на гніздуванні: білоший чекан і канарковий в'юрок. Поява їх пов'язана з розселенням. Простежено зникнення з гніздової фауни області степового дерихвоста. Підтверджено гніздування білоокої черні. Знайдено літературні джерела, що свідчать про гніздування в минулому червоноголового сорокопуда. Для окремих видів, що фігурують у сучасних фауністичних списках птахів Дніпропетровської області, вперше наведено дані про їх фактичні знахідки. Для низки видів нами переглянуто характер їх перебування та запропоновано нові статуси.

25 видів занесені до Червоної книги України (2009) та 1 вид увійшов додатково в оновлений перелік видів для IV видання ЧКУ⁸⁰, 26 – до Червоної книги Дніпропетровської області (2011).

Подяки

Автори вдячні б'юродотчерам, орнітологам, фотографам за надану інформацію (персонально або в мережі Інтернет) та участь у сумісних дослідженнях: М.-А. Bradbeer, J. Elts, P.I. Барабашу, О.П. Варшавському, В.В. Вернеру, В.А. та В.В. Волошиным, В.В. та М.В. Гавриловим, В.В. Дем'янову, Т.В. Журій, В.Ю. Кайстро, С.А. Камінському, К.Є. Корминой, Є.В. Лободі, М.А. Листопадському, І.В. Міщенко, Ю.В. Мухіну, В.В. і Т.Р. Нікуленкам, С.В. Нудзі, О.Л. Пономаренку, О.Ю. Присяжнюку, С.О. Рижкову, Р.О. Риси, В.М. Севідову, Е.О. Сіндєєвій, М.В. Скирпану, П.Т. Чегорці, С.Ю. Шибанову, Є.П. Шнайдеру, М.В. Яковлеву, І.С. Янчуку та іншим. Окрему подяку висловлюємо М.М. Стратонову за можливість проводити обліки на греблі Середньодніпровської ГЕС. Також ми дякуємо В.М. Грищенку й К.О. Редінову за допомогу в написанні цієї статті, а І.Є. Моїсєєву за макетування картосхеми.

ЛІТЕРАТУРА

- Аверин В.Г. (1909): *Syrnhaptes paradoxus* Pall. и ее появление в Харьковской губернии. - Сб. студ. кружка любителей природы при Харьк. ун-те. 1: 71-73.
- Аверин В.Г. (1928): Про здобуття савки на Дніпропетровщині. - Укр. мисливець та рибалка. 11-12: 43.
- Банік М.В. (2021): Трав'янки (Aves: Saxicola) північного сходу України: поширення, біологія, поведінка. - Дис. ... канд. біол. наук. К. 1-272.
- Банік М.В., Пономаренко О.Л., Атемасов А.А. (2017): Структура угруповань гніздових водоплавних і водно-болотних птахів Приорелля та її зміни за останні десятиліття. - Вісн. Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Сер. Біологія. 29: 109-119.
- Барабаш-Нікіфоров І.І. (1928): До орнітофауни колишньої Катеринославської губ. - Зап. Дніпропетр. ін.-ту нар. освіти. 2: 217-226.
- Бредбьер П. (2007): Результаты наблюдений околосоводных птиц у плотины Днепродзержинской ГЭС. - Птахи степового Придніпров'я: минуле, сучасне, майбутнє. Мат-ли Перших Вальхівських читань. Дніпропетровськ. 125-133.
- Бронсков О.І., Кужель К.В., Кужель В.К. (2020): Гніздування очеретянки тонкодзьобою *Acrocephalus melanopogon* (Temminck, 1823) на Південному сході України. - Бранта. 23: 5-16.
- Булахов В.Л., Губкін А.А. (1996): Современное состояние орнитофауны Днепротровщины. - Праці Укр. орнітол. т-ва. К. 1: 3-18.
- Булахов В.Л., Губкін А.А., Пономаренко О.Л., Пахомов О.Є. (2008): Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Птахи: Негоробцеподібні (Aves: Non-Passeriformes). Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ. 1-624.
- Булахов В.Л., Губкін А.А., Пономаренко О.Л., Пахомов О.Є. (2015): Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Птахи: Горобцеподібні (Aves: Passeriformes). Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ. 1-522.
- Вальх Б.С. (1900): Материалы для орнитологии Екатеринославской губернии. Наблюдения 1892–1897 г. - Тр. об-ва испыт. природы при Харьковском ун-те. 34: 1-90.
- Вальх Б.С. (1911): Материалы для орнитологии Екатеринославской губернии. Перечень птиц, найденных в губернии с 1882 по 1910 г. - Орн. вестн. 3-4: 240-271.
- Вернер В.В. (2007): Фауна денних хижих птахів Дніпропетровської області. - Птахи степового Придніпров'я: минуле, сучасне, майбутнє. Мат-ли Перших Вальхівських читань. Дніпропетровськ. 146-154.
- Вернер В.В. (2023): Про гніздування підорлика великого *Clanga clanga* в Дніпропетровській області. - Troglodytes. 11-12: 105-112.
- Ветров В.В. (1998): Новые данные о редких хищных птицах Самарского леса Днепротровской области. - III конф. по хищным птицам Восточной Европы и Северной Азии. Мат-лы конф. 15–18 сентября 1998 г. Ставрополь: СГУ. 1: 22-23.
- Воинственский М.А. (1960): Птицы степной полосы Европейской части СССР. Современное состояние орнитофауны и ее происхождение. К.: Изд-во АН УССР. 1-292.
- Волошин В.А. (2010): Житлова балка та її відгалуження як місце спостережень за птахами. - Птахи степового Придніпров'я: минуле, сучасне, майбутнє. Мат-ли Других Вальхівських читань. Дніпропетровськ: Типографія «Деліта». 22-31.
- Гавриленко Н.И. (1929): Птицы Полтавщины. Полтава: Изд. Полт. Союза охотников. 1-133.
- Гавриленко Н.И. (1960): Находки арктических и boreальных птиц на Полтавщине. - Орнитология. Москва: МГУ. 3: 436-439.
- Гаврилюк М.Н. (2003): Встречи розовых скворцов (*Sturnus roseus*) в Центральной и Северной Украине. - Бранта. 6: 199-201.
- Гаврилюк М.Н., Ілюха О.В., Борисенко М.М. (2010): Інвазії горіхівки та ялинового шишкарка у Середнє Придніпров'я. - Беркут. 19 (1-2): 157-160.
- Герасимчук О.О. (2008): Спостереження рідкісних видів птахів в м. Кривий Ріг та його околицях. - Знахідки тварин Червоної книги України. К. 49-50.
- Горбань І.М., Струс Ю.М. (2012): Спостереження берестянки малої *Hippolais caligata* на Чернігівщині. - Troglodytes. 3: 139.
- Губкін А.А., Булахов В.Л., Губкін О.А. (1996): Загальна характеристика сучасного стану видів птахів Дніпропетровщини, занесених до Червоної книги України. - Мат-ли конфер. 7–9 квітня 1995 р., м. Ніжин. К. 58-62.
- Губкін А.А., Сыжко В.В., Хорунжий В.Н. (1994): О гнездовании кра-савки на Днепротровщине. - Беркут. 3 (2): 95.
- Гудина А.Н. (2007): Редкие и малоизученные птицы Восточной Украины. 2-е изд. Т. 1. Gaviiformes – Galliformes. Запорожье: Днепр. металлург. 1-232.
- Гудина А.Н. (2008): Редкие и малоизученные птицы Восточной Украины. 2-е изд. Т. 2. Charadriiformes – Piciformes. Запорожье: Днепр. металлург. 1-194.

⁸⁰ Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України видало Наказ № 29 від 19.01.2021 «Про затвердження переліків видів тварин, що заносяться до Червоної книги України та видів тварин, що виключені з Червоної Книги України».

- Гудина А.Н. (2009): Редкие и малоизученные птицы Восточной Украины. 2-е изд. Т. 3. Passeriformes. Запорожье: Днепр. металлург. 1-182.
- Дементьев Г.П. (1954): Семейство сорокопутовые. - Птицы Советского Союза. Москва: Сов. наука. 6: 5-57.
- Дядичева Е.А., Кинда В.В. (1998): Учеты редких и малочисленных видов куликов на Азово-черноморском побережье в 1996 г. - Авифауна Украины. 1: 33-36.
- Загороднюк І.В., Резнік О.С. (2007): Експансія темноголової форми в ареал типово забарвленої сойки у Донбасі. - Беркут. 16 (1): 103-109.
- Зарудный Н.А. (1892): Птицы долины р. Орчик и окололежащей степи. - Мат-лы к познанию фауны и флоры Российской империи. Отд. зоол. 1: 138-155.
- Зарудный Н.А. (1911): Несколько заметок по орнитофауне Харьковской и Полтавской губ. - Орн. вестн. 3-4: 272-277.
- Кинда В.В., Бескаравайный М.М., Дядичева Е.А., Костин С.Ю., Попенко В.М. (2003): Ревизия редких, малоизученных и залетных видов Воробьинообразных (Passeriformes) птиц в Крыму. - Бранта. 6: 25-58.
- Кістяківський О.Б. (1957): Фауна України. Т. 4. Птахи. К.: АН УРСР. 1-432.
- Кныш Н.П., Сыпко А.В. (1993): Залет бормолушки (*Hippolais caligata*) на северо-восток Украины. - Вестн. зоол. 4: 38.
- Колесников А.Д. (1965): О птицах лесов Днепропетровщины. - Орнитология. Москва: МГУ. 7: 67-70.
- Колесников А.Д. (1979): Хищные птицы и совы лесов юго-востока Украины. - Орнитология. Москва: МГУ. 14: 77-82.
- Корзюков А., Дядичева О., Гайдаш А., Форманюк О., Рединов К., Пацера А. (2008): Кропив'янка червоногола на півдні України. - Птах. 3: 17-18.
- Костин С.Ю. (2009): Шпак рожевий. - Червона книга України. Тваринний світ. К.: Глобалконсалтинг. 478.
- Костин С.Ю., Бескаравайный М.М., Андрущенко Ю.А., Тарина Н.А. (1999): Розовый скворец в Крыму. - Беркут. 8 (1): 89-97.
- Коханов В.Д. (2005): К истории распространения и характеру пребывания синехвостки *Tarsiger cyanurus* в Восточной Европе. - Рус. орн. журн. 14 (281): 212-214.
- Кошоруба В.В. (2002): О находе беркута в Криничанском районе Днепропетровской области. - Беркут. 11 (2): 172.
- Кошоруба В.В. (2011а): Казарка червоногола. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 315.
- Кошоруба В.В. (2011б): Чернь білоока. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 325.
- Кошоруба В.В. (2011в): Коровайка. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 313.
- Кошоруба В.В., Малихіна Т.В., Кротовська Т.В. (2002): Особливості фауни і біології дроздових птахів Гурівського лісництва (Дніпропетровська область). - Авифауна України. 2: 34-39.
- Кошоруба В.В., Стригунов В.І. (2011): Пелікан кучерявий. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 309.
- Кривицкий И.А. (2000): *Cettia cetti*. Птицы СССР. Славковые. Широкохвостка. Сверчки. Тонкокловая камышевка. Харьков. Изд-во ХНУ им. В.Н. Каразина. 1-170.
- Кучеренко В.Н., Жеребцова Т.А. (2013): Регистрация лазоревки Плеске (*Parus pleskei*) в Крыму. - Беркут. 22 (2): 172-173.
- Лукашук М.В. (1996): Особенности фауны птиц поселка Бажаново (Криворожский район). - Мат-ли II конфер. молодых орнитологов Украины. Чернівці. 105-108.
- Милобог Ю.В. (2011): Балабан. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 348.
- Мищенко А.Л., Шарилов А.В., Карвовский Д.А., Гринченко О.С., Мельников В.Н., Бекмансуров Р.Х., Теннхардт Т. (2022): Определение миграционных маршрутов и районов летних кочевок больших подорликов (*Clanga clanga*, Accipitriformes, Accipitridae) в первый год их жизни методом GPS-GSM телеметрии. - Зоол. журн. 101 (1): 67-78.
- Мороз В.О., Казанник В.В., Домашевський С.В., Bijlmakers P., Сімон А.О. (2015): Нові дані по рідкісних та маловивчених видах птахів Київської області. - Беркут. 24 (2): 87-92.
- Настаченко О.С. (2010): Про спостереження «червонокнижних» птахів в Дніпропетровській області у 2010 році. - Птахи степового Придніпров'я: минуле, сучасне, майбутнє. Мат-ли Других Вальхівських читань. Дніпропетровськ: Типографія «Деліта». 51-53.
- Настаченко А.С., Бредбиер П. (2012): Встреча стрепета в Днепропетровской области. - Беркут. 21 (1-2): 115.
- Настаченко А.С., Бредбиер П. (2013): Новые виды птиц Днепропетровской области. - Беркут. 22 (1): 75-80, 83.
- Панов Е.Н. (2008): Сорокопуть (семейство Laniidae) мировой фауны. Экология, поведение, эволюция. Москва: КМК. 1-620.
- Пекло А.М. (1997а): Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 1. Неворобьиные Non-Passeriformes (Пингвинообразные Sphenisciformes – Журавлеобразные Gruiformes). К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины. 1-156.
- Пекло А.М. (1997б): Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 2. Неворобьиные Non-Passeriformes (Ржанкообразные Charadriiformes – Дятлообразные Piciformes). К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины. 1-235.
- Пекло А.М. (2008): Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины. 4: 1-410.
- Полуда А.М. (2017): Миграційний статус синиці роду *Parus* (Passeriformes, Paridae) фауни України. - Орнітологічні читання пам'яті М.А. Войтєвського. Вестн. зоол. Отд. вып. 35: 63-67.
- Полуда А.М. (2018а): Гуменник. - Енциклопедія мігруючих видів диких тварин України. К. 116-117.
- Полуда А.М. (2018б): Пухівка (гага звичайна). - Енциклопедія мігруючих видів диких тварин України. К. 161-162.
- Пономаренко О.Л. (2001): О залете стервятника (*Neophron percnopterus*) на территорию Днепропетровской области. - Вестн. зоол. 5: 96.
- Пономаренко О.Л., Банік М.В., Барабаш Р.І. (2018): Ресестрації птахів, занесених до Червоної книги України в період з 2009 по 2017 р. в Дніпропетровській області. - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ. К. 177-183.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011а): Лебідь малий. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 318.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011б): Морянка. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 326.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011в): Савка. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 328.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011г): Хохітв. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 357.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011г): Журавель степовий. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 354.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011д): Пірникоза червононоша. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 306.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011е): Кульон середній. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 366.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011е): Дерихвіст лучний. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 368.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011ж): Дерихвіст степовий. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 369.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011з): Крячок каспійський. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 371.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011и): Гагара червононоша. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 302.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011и): Баклан малий. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 310.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011і): Косар. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 312.

- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011й): Кобилочка річкова. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 387.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011к): Шпак рожевий. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 386.
- Пономаренко О.Л., Булахов В.Л., Губкін А.А. (2011л): Чечевиця. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 393.
- Попов Б.М. (1937): Матеріали до орнітофауни порожистої частини р. Дніпра. - 36. праць Зоол. музею. 20: 41-64.
- Рединов К.А., Панченко П.С. (2018): Ретроспективний обзор находок курганника (*Buteo rufinus*) в Украине до 1980 г. - Беркут. 27 (1): 49-58.
- Рединов К.О. (2006): Рожевий шпак у Миколаївській області. - Беркут. 15 (1-2): 138-141.
- Рединов К.О. (2021): Перші спостереження лісового вівчарика (*Phylloscopus inornatus*) у Миколаївській області. - Беркут. 30 (1): 43.
- Рединов К.О., Петрович З.О., Форманюк О.О., Панченко П.С., Русев І.Т. (2010): Нові знахідки деяких рідкісних видів птахів у регіональному ландшафтному парку «Кінбурнська коса». - Проблеми вивчення й охорони тваринного світу у природних і антропогенних екосистемах. Мат-ли Міжнар. наук. конф., присвяченої 50-річчю з часу опублікування регіонального зведення «Животный мир Советской Буковины». Чернівці: Друк Арт. 193-195.
- Сижко В.В. (2006а): Інвазія ялинового шишкаря в степове Придніпров'я у 2004/2005 рр. - Беркут. 15 (1-2): 124.
- Сижко В.В. (2006б): Перше спостереження канаркового в'юрка *Serinus serinus* у Дніпропетровській області. - Беркут. 15 (1-2): 80.
- Сижко В.В. (2007а): Головні зміни в орнітофауні Дніпропетровської області протягом останніх 115 років. - Птахи степового Придніпров'я: минуле, сучасне, майбутнє. Мат-ли Перших Вальхівських читань. Дніпропетровськ. 74-98.
- Сижко В.В. (2007б): Зимова орнітофауна Дніпропетровщини. - Птахи степового Придніпров'я: минуле, сучасне, майбутнє. Мат-ли Перших Вальхівських читань. Дніпропетровськ. 133-137.
- Сижко В.В. (2008): К вопросу о статусе большого подорлика (*Aquila clanga* Pall.) и могильника (*Aquila heliaca* Sav.) в Днепропетровской области. - Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли III Міжнар. наук. конф. «Хижі птахи України». Кривий Ріг. 354-358.
- Сижко В.В. (2010): Рецензія на книгу В.Л. Булахова, А.А. Губкіна, О.Л. Пономаренка, О.Є. Пахомова «Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Птахи: негоробцеподібні (Aves: Non-Passeriformes)». - Птахи степового Придніпров'я: минуле, сучасне, майбутнє. Мат-ли Других Вальхівських читань. Дніпропетровськ: Типографія «Деліта». 106-111.
- Сижко В.В., Бредбір П. (2005): Нові види птахів Дніпропетровщини. - Беркут. 14 (2): 173-179.
- Смогоржевский Л.А. (1970): Пролет чеграв на территории Украины. - Вестн. зоол. 4: 86-87.
- Сомов Н.Н. (1892): *Accipiter brevipes* Sev. - Материалы к познанию фауны и флоры Росс. Имп. Отд. Зоологич. 1: 156-186.
- Сомов Н.Н. (1897): Орнитологическая фауна Харьковской губернии. Харьков: Тип. А. Дарре. 1-680.
- Стаховский В.В. (1948): Материалы по фауне наземных позвоночных Самарского леса (данные о видовом составе авифауны леса). - Науч. зап. ДГУ: Сб. работ биол. ф-та. Днепропетровск: Обл. типогр. 32: 189-212.
- Стаховский В.В., Булахов В.В., Костин Ю.В. (1960): Некоторые данные об орнитофауне о. Фурсин. - Научн. зап. Днепропетровского госуниверситета. Сб. раб. биол. ф-та. 62. Харьков: ХГУ. 45-56.
- Стаховский В.В., Мясоедова О.М. (1957): Некоторые данные о наземных позвоночных днепровской плавни в связи со строительством Каховской ГЭС. - Вопросы экологии. По материалам Третьей экологической конференции. К.: Изд-во КГУ. 2: 182-189.
- Стаховский В.В., Мясоедова О.М. (1962): Об орнитофауне Днепровского водохранилища. - Орнитология. Москва: МГУ. 4: 260-268.
- Степанян Л.С. (1990): Конспект орнитологической фауны СССР. Москва: Наука. 1-728.
- Страутман Ф.И. (1963): Птицы западных областей УССР. Львов: Изд-во Львовского ун-та. 2: 1-183.
- Стригунов В.І., Ветров В.В., Милобог Ю.В. (2008): Поширення підорлика малого, *Aquila pomarina* C.L. Brehm, на півдні України. - Знахідки тварин Червоної книги України. К. 365-366.
- Стригунов В.І., Кошоруба В.В. (2011): Сова болотяна. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 375.
- Стригунов В.І., Милобог Ю.В. (2011а): Підорлик малий. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 343.
- Стригунов В.І., Милобог Ю.В. (2011б): Підорлик великий. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 342.
- Стригунов В.І., Милобог Ю.В. (2011в): Беркут. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 345.
- Стригунов В.І., Милобог Ю.В. (2011г): Яструб коротконогий. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 337.
- Стригунов В.І., Милобог Ю.В., Пономаренко О.Л. (2011): Стерв'ятник. - Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 347.
- Треус В.Д. (1954): Орнитофауна Аскании-Нова. - Тр. Науч.-исслед. ин-та биологии и биол. ф-та. Харьков. 20: 79-104.
- Фесенко Г.В. (2022): Різноманіття сучасної орнітофауни України. К.: Академперіодика. 1-184.
- Фесенко Г.В., Бокотей А.А. (2007): Анований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів). К. - Львів. 1-112.
- Цвельх А.Н. (2011): Первая встреча кавказского черноголового чекана, *Saxicola torquata variegata*, на Крымском полуострове. - Вестн. зоол. 45 (4): 330.
- Цвельх А.Н., Аппак Б.А., Бескаравайный М.М., Костин С.Ю., Осипова М.А. (2018): Грифовые птицы фауны Украины. К.: Фитосоциос-центр. 1-188.
- Червона книга України. Том 2. Тваринний світ / Ред. І.А. Акімов. К.: Глобалконсалтинг, 2009. 1-624.
- Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ) / Ред. О.Є. Пахомов. Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк», 2011. 1-488.
- Черничко И.И. (1980): Рыжегрудая славка (*Sylvia cantillans*) – новый вид фауны СССР. - Зоол. журн. 59 (9): 1433-1434.
- Черничко И.И. (2015): Значение Азово-Черноморского побережья Украины в поддержании структуры внутриматериковых пролётных путей куликов в Восточной Европе. - Вестн. зоол. Отд. Вып. 33: 1-258.
- Шарлемань М.В. (1938): Птахи УРСР. К.: Вид-во АН УРСР. 1-266.
- Шугуров А.М. (1903): Заметки о птицах Херсонской губернии. - Естествоиспытание и зоогеография. 6: 62-73.
- Янчук І.С. (2006): Рідкісні птахи східних околиць Кривого Рогу. - Авіфауна України. 3: 50-52.
- Янчук І.С. (2010): Птахи агроценозів Східного Криворіжжя. Птахи степового Придніпров'я: минуле, сучасне, майбутнє. Мат-ли Других Вальхівських читань. Дніпропетровськ: Типографія «Деліта». 34-45.
- Barabasz I. (1933): Zur Verbreitung von *Garrulus glandarius iphigeniae* Suschk. Et Plusch. - Ornithol. Monatsber. 41 (2): 55.
- Blaszcyk P., Steinbacher G. (1954): Zur Vogelfauna der ukrainischen Krautsteppe. - Bonn. Zool. Beitr. 5 (1-2): 49-67.
- Bradbeer P. (2003): About some rare species of waders in Dnepropetrovsk region, 2000–2003. - Branta. 6: 205-207.
- Chovan A.A., Kazannik V.V. (2015): The present status of Bewick's Swan *Cygnus columbianus bewickii* in Ukraine. - Wildfowl. Suppl. 65: 143-153.
- Cramp S., Simmons, K.E.L. (eds.) (2004): BWPi: Birds of the Western Palearctic interactive (DVD-ROM). BirdGuides Ltd, Sheffield.
- Dyrcz A., Grabinski W., Stawarczyk T., Witkowski J. (1991): Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków. 1-525.
- Grishchenko V.N. (2004): Checklist of the birds of Ukraine. - Berkut. 13 (2): 141-154.
- Neubaur F. (1951): Beiträge zur Vogelwelt der Süd-Ukraine. - Jahrbuch des Nassauischen Vereins für Naturkunde. Wiesbaden. 89: 46-102.
- Stawarczyk T., Cofta T., Kajzer Z., Lontkowski J., Sikora A. (2017): Rzadkie ptaki Polski. Studio B&W Wojciech Janecki, Sosnowiec. 1-512.

ВІДНОВЛЕННЯ ГНІЗДУВАННЯ КОЛОНІАЛЬНИХ ГІДРОФІЛЬНИХ ПТАХІВ НА БІЛОСАРАЙСЬКІЙ КОСІ АЗОВСЬКОГО МОРЯ

О.І. Бронсков

Національний природний парк «Меотида»; вул. Приморська, 12, с. Урзуф, Маріупольський р-н, Донецька обл., 87455, Україна
Meotyda National Park, Primorska str. 12, Urzuf, Mariupol district, Donetsk region, 87455, Ukraine
✉ albron2015@gmail.com; Oleksandr Bronskov <https://orcid.org/0000-0002-3265-3810>

Renewal of nesting of colonial hydrophilic birds on the Bilosarayska Spit of the Sea of Azov, Ukraine. - O.I. Bronskov. - Berkut. 32 (1-2). 2023. - The Bilosarayska Spit is located on the northern coast of the Sea of Azov on the edge of the Taganrog Bay. It was the nesting place of a large number of hydrophilic colonial bird species before its development by humans. However, due to the gradual increase of the anthropogenic factor in the 1990s, they stopped nesting on the spit. Only after the creation of the Meotyda National Park and the establishment in 2014 of effective protection in the areas of the spit suitable for nesting of colonial hydrophilic birds, they renewed breeding here. Under the influence of natural factors, their number in 2015–2021 ranged from 3,130 to 29,350 pairs, and the species composition increased to 15 species. The impossibility of guarding the areas of the national park due to Russia's occupation of the Bilosarayska Spit will most likely lead to the disappearance of colonial settlements on them. [Ukrainian].

Key words: fauna, colony, number dynamics, rare species, protection, South-East Ukraine.

Білосарайська коса розташована на північному узбережжі Азовського моря на межі власне моря й Таганрозької затоки. До освоєння людиною вона була місцем гніздування великої кількості гідрофільних колоніальних птахів. Однак через поступове збільшення дії антропогенного фактора в 1990-ті рр. вони тут перестали гніздитися. Тільки після створення національного природного парку «Меотида» і встановлення у 2014 р. дієвої охорони на ділянках коси, які придатні для гніздування колоніальних гідрофільних птахів, воно відновилося. Під впливом природних чинників їх чисельність у 2015–2021 рр. коливалась від 3130 до 29350 пар, а видовий склад збільшився до 15 видів. Неможливість вести охорону на ділянках національного парку через окупацію Білосарайської коси росією, скоріше за все, призведе до зникнення колоніальних поселень птахів на ній.

Ключові слова: фауна, колонія, динаміка чисельності, рідкісний вид, охорона, Південно-Східна Україна.

Орнітофауна Білосарайської коси досліджується з кінця XIX – початку XX ст. (Боровиков, 1907; Вальх, 1911). У той час господарське освоєння її території було відносно слабким, хоча й невпинно зростало, і на ній налічувалося лише кілька невеликих рибальських хуторів. Різноманіття природних умов і невелике антропогенне навантаження обумовлювали багатство видового складу птахів та їх значну чисельність. Зокрема, за повідомленням Г.А. Боровикова (1907), в перші роки XX ст. тут регулярно гніздилися звичайні (*Larus ridibundus*) та жовтоногі (*L. cachinnans*) мартини, чорні (*Chlidonias niger*), чорнодзьобі (*Gelochelidon nilotica*), річкові (*Sterna hirundo*) та малі (*Sternula albifrons*) кричак, у невеликій кількості гніздилися білокрилі кричак (*Chlidonias leucopterus*). Також досить численними на гніздуванні були малі (*Charadrius dubius*) та морські (*Ch. alexandrinus*) зуйки, кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*), чоботар (*Recurvirostra avosetta*) і довгоніг (*Himantopus himantopus*). Тільки незадовго до цього тут припинилося гніздування значної кількості чайок (*Vanellus vanellus*), великих кроншнепів (*Numenius arquata*), степових дерихвостів (*Glareola nordmanni*), а ще раніше – пеліканів, бакланів, сірих гусей (*Anser anser*).

Якраз необхідність збереження багатой орнітофауни Білосарайської коси ставили собі за мету науковці Маріупольського краєзнавчого музею на початку 1920-х рр., коли за їх ініціативи тут був створений заповідник місцевого значення (Коваленко, 1928), який невдовзі увійшов до складу державних Надморських заповідників (Шакула, 2017). Ще Г.А. Боровиков (1907) у своїй роботі писав про зростання антропогенного пресу на косі, а впродовж 1920-х рр. він значно посилювся. Розорювання цілини, надмірне випасання худоби, збір пташиних яєць, полювання набували все більших масштабів, і як наслідок цього відбулося суттєве зменшення чисельності та різноманіття

птахів (Коваленко, 1928). Оголошення коси заповідником не призвело до корінної зміни ситуації, а в 1951 р. (в часи «підкорення природи») заповідний статус зовсім скасували. Тільки у 1980 р. за ініціативи та наполегливості Є.В. Четенова, колишнього співробітника Маріупольського краєзнавчого музею, природоохоронний статус території було поновлено в ранзі ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Білосарайська коса» (Шакула, 2017). Попри те, що Є.В. Четенов був орнітологом, публікації про населення птахів Білосарайської коси до 1970-х рр. нам невідомі, але, виходячи з даних наступних років, у той період відбувалася подальша деградація природних комплексів і суттєве зменшення біорізноманіття, що було характерно для всього регіону. Все ж коса залишалася важливим осередком як біорізноманіття в цілому, так і авіафауни зокрема.

Регулярні спостереження за гніздуванням гідрофільних птахів на Білосарайській косі розпочинаються з 1970-х рр., коли колоніальні поселення мартинів спорадично утворювалися лише на Пташиному острові, який на цей час фактично вже не був островом. Однак все ж таки доступ відпочивальників на нього був обмежений, тому птахи мали змогу тут гніздитися. У 1979 р. на Пташиному острові гніздилися 1600 пар річкового кричка, щорічно до 1985 р. гніздилися до 500 пар малого кричка, а в 1982 р. була невдала спроба гніздування рядбзьобого кричка (*Thalasseus sandvicensis*) (Молодан та ін., 1991).

У 1995 р. частина Білосарайської коси та прилеглої акваторії площею 2000 га була оголошена водно-болотним угіддям міжнародного значення «Затока Білосарайська та коса Білосарайська», а у 2021 р. площа угіддя збільшена до 11280,8 га. Наразі воно займає всю акваторію затоки й більшу частину коси, а також пониззя р. Мокра Білосарайка.

Єдиним стабільним колоніальним поселенням у безпосередній близькості до Білосарайської коси на кінець XX ст. залишалася колонія чаплевих, яка знаходилася в очеретяних заростях у гирлі р. Мокрої Білосарайки. Для її збереження у 2000 р. тут був створений орнітологічний заказник загальнодержавного значення «Приазовський чапельник». Обидва заказники, як і повністю територія Білосарайської коси, у 2001 р. увійшли до складу регіонального ландшафтного парку «Меотида», а у 2009 р. кращі природні ділянки коси включені до національного парку з такою ж назвою. Спочатку до складу національного природного парку «Меотида» (далі – Парку) входило майже 1000 га території Білосарайської коси, а в 2022 р. до його території було долучено ще 540 га коси.

З 2014 р. внаслідок військової агресії РФ проти України й окупації нею частини Донецької та Луганської областей кардинально змінилася соціально-економічна ситуація в регіоні. Збройний конфлікт призвів до різкого зменшення свободи пересування й економічної активності населення, особливо у 2015–2016 рр., коли традиційний літній туристичний сезон на узбережжі не відбувався. Внаслідок цього в кілька разів знизився фактор турбування птахів з боку відпочивальників, зупинилося будівництво та освоєння під нього нових природних територій. Крім того, було заборонено полювання не тільки на територіях ПЗФ, але й у всій Донецькій області. Починаючи з 2017 р. економічна активність і мобільність населення почали поступово відновлюватись, а з 2020 р. була знята заборона полювання. Все ж таки станом на початок 2022 р. антропогенний фактор не набрав потужності довоєнних років. З лютого 2022 р. через окупацію росією території Маріупольського району проведення досліджень стало неможливим, і наразі ми не маємо відомостей про стан гніздування колоніальних гідрофільних птахів на Білосарайській косі.

Метою цієї статті є узагальнення результатів досліджень гніздування колоніальних гідрофільних птахів на Білосарайській косі, аналіз впливу різноманітних факторів на якісні та кількісні показники їх розмноження.

Район досліджень

Білосарайська коса (рис. 1) – класична коса азовського типу, яка розташована на північному узбережжі на межі власне Азовського моря й Таганрозької затоки. Вона утворилася у місці зміни напрямку корінного берега висотою 30–60 м з південно-західного на західний, і її східний зовнішній берег є продовженням корінного берега. Тіло коси має форму трикутника завширшки 12 км у основі й довжиною 10 км. Його вершина видовжена в південно-західному напрямку й закінчується гачкоподібною кінцівкою (дзездзиком), зверненою на північ. Поверхня коси досить пласка, її найвища точка не перевищує 3 м над рівнем моря. Це досить молоде алювіальне утворення, складене кварцовим піском і черепашкою. Наразі територія коси становить приблизно 3800 га. Найбільш підвищена частина її вздовж корінного схилу вже понад 100 років періодично використовується місцевим населенням для вирощування сільськогосподарської продукції, а весь східний береговий вал повністю зайнятий населеними

пунктами та установами рекреації від корінного берега до кінцівки коси. Крім того, забудована частина основи коси на захід від гирла р. Мокрої Білосарайки.

Центральну й західну частини коси орієнтовною площею 1200 га займають так звані бакаї. Це сукупність неглибоких видовжених водойм лагунного типу, які перемежуються підвищеннями. Бакаї утворилися внаслідок поетапного розширення коси в західному напрямку. Зараз майже всі вони, залежно від кліматичних умов року, влітку пересихають і на їх місці утворюються солончаки, які поростають солонцем розлогим (*Salicornia prostrata*) та іншими галофітами. Найменшу площу (близько 60 га) має кінцівка коси (так званий Дзездзик), що залишилась у більш-менш природному стані, та острів, який розташований у південній частині Білосарайської затоки. Тут підвищені ділянки поросли псамофільною літоральною рослинністю, йдуть активні еолові процеси, а пониження заповнені водою і зайняті водно-болотною рослинністю. Завдяки активним прибережним течіям конфігурація кінцівки постійно змінюється, і періодично на ній утворюються нові піщано-черепашкові ділянки, які позбавлені рослинності. Пташиний острів відомий ще з давніх часів, він зазнав досить помітних антропогенних змін. У середині минулого століття острів був з'єднаний із косою кількома насипами, і відокремлена таким чином акваторія використовувалася для риборозведення, тож суттєво збільшився антропогенний тиск і на острів був відкритий доступ хижим ссавцям. З початку 1990-х рр. гідрофільні птахи тут не гніздилися. У 2010 р. насипи були прибрані і знов утворився острів, який зараз є досить підвищеним і ніколи не перемивається штормами.

Матеріал і методика

Нами дослідження гніздових птахів на Білосарайській косі проводились у 1986–1993 і 2000–2014 рр., а більш ретельно – з 2015 р. У попередні періоди як мінімум раз на рік обстежувалася територія коси у гніздовий період, а в разі виявлення колоніальних поселень птахів робилися їх обліки. Починаючи з 2015 р. обстеження території коси проводилися як мінімум раз на 2 тижні, а у гніздовий період – частіше. Гнізда в колоніях для різних видів підраховувалися за різними методиками. Для куликів і невеликих колоній мартинових робилися абсолютні обліки. На великих колоніях мартинових проводилося картування колоній за допомогою GPS-навігаторів та облік на певній її частині з подальшою екстраполяцією на всю площу колонії. Площа визначалась у вільному програмному забезпеченні QGIS. Частина результатів обліків чисельності гнізд колоніальних гідрофільних птахів вже опублікована (Бронсков, 2020).

У статті використовується систематика й номенклатура птахів відповідно до списку HBW and BirdLife International (2022).

Результати

За нашими даними, після 1985 р. птахи декілька разів намагалися гніздитися на Білосарайській косі. Зокрема,

Рис. 1. Розташування колоній гідрофільних птахів на Білосарайській косі у 2015–2021 рр. Номери колоній, що позначені цифрами, співпадають з нумерацією в таблиці й тексті.

Fig. 1. Location of hydrophilic bird colonies on the Bilosarayska Spit in 2015–2021. Colony numbers marked with figures correspond to the numbering in the table and text.

8.05.1989 р. на Пташиному острові було виявлено поселення з 10 гнізд річкового крячка та 350 гнізд рябодзьобого крячка. Враховуючи те, що це був тільки початок гніздового сезону, ймовірно, що поселення того року було більшим. 11.06.1992 р. на Дзендику коси виявлено 10 гнізд річкового крячка та 8 гнізд рябодзьобого крячка,

розташувалася на острові в південній частині бакаїв на відстані 500 м від крайніх будинків с. Білосарайська Коса (рис. 1, табл.). Покрив острова складала досить щільна, але невисока лучна рослинність. Окрім цього, через втрату традиційного місця гніздування внаслідок вигорання надводної рослинності в межах заказника «Приазовський

попри те, що на той час там трималося близько 500 річкових крячків та 100 рябодзьобих. Однак прес на птахів з боку відпочивальників вже настільки зріс, що в наступні роки нам не вдалося зафіксувати випадків гніздування мартинів на Білосарайській косі.

Перша колонія гідрофільних птахів після більш ніж 20-річної перерви з'явилася на Білосарайській косі у 2015 р. завдяки дії двох факторів. По-перше, це вже згадане зменшення антропогенного пресу внаслідок військової агресії росії проти України. По-друге, те, що у вересні 2014 р. на Азовському морі стався дуже сильний шторм при південно-західному вітрі, завдяки чому береговий вал із західної сторони коси був перемитий і до бакаїв потрапила велика кількість морської води. Її рівень у бакаях зберігався підвищеним протягом 2015–2016 рр., причому у внутрішній частині коси утворилося два острови. Саме ці острови привабили птахів і послугували основою для відновлення гніздових колоній гідрофільних видів.

Динаміка чисельності гідрофільних птахів у колоніях на Білосарайській косі Азовського моря у 2015–2021 рр.
Number dynamics of hydrophilic birds in colonies on the Bilosarayska Spit of the Sea of Azov in 2015–2021

Вид	2015		2016		2017		2018		2019		2020		2021	
	п	№	п	№	п	№	п	№	п	№	п	№	п	№
<i>Ardea cinerea</i>	30	2, 3	20	2	9	8	10	9	8	9	12	9	10	9
<i>A. purpurea</i>	10	2	5	2	—	—	2	9	—	—	—	—	2	9
<i>A. alba</i>	90	2, 3	70	2	58	8	62	9	42	9	54	9	30	9
<i>Phalacrocorax carbo</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	300	10
<i>Haematopus ostralegus</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	12
<i>Recurvirostra avosetta</i>	—	—	21	5	—	—	—	—	—	—	12	12	5	12
<i>Himantopus himantopus</i>	—	—	50	6	—	—	—	—	—	—	2	12	10	12
<i>Charadrius alexandrinus</i>	—	—	4	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Vanellus vanellus</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	12
<i>Tringa totanus</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	12
<i>Larus genei</i>	—	—	—	—	50	7	50	7	—	—	—	—	—	—
<i>L. cachinnans</i>	3000	1	1500	1, 4	—	—	800	10	2500	10	2500	10	4000	10
<i>Sternula albifrons</i>	—	—	100	7	100	7	100	7	300	7, 11	300	7, 11	270	7, 11
<i>Sterna hirundo</i>	—	—	1800	7	3600	7	3000	7	1500	7, 11	2500	7, 11	5200	7, 11, 12, 13
<i>Thalasseus sandvicensis</i>	—	—	1000	7	5000	7	10000	7	25000	7	8000	7	5600	7

Примітка. п – кількість пар, № – номери колоній; жирним шрифтом виділені види, занесені до Червоної книги України (2009).

Notes. n – number of pairs, № – numbers of colonies (see map); species listed in the Red Book of Ukraine (2009) are highlighted in bold.

Фото 1. Фрагмент колонії рябодзьобого й річкового крачків на Білосарайській косі. 7.07.2020 р.

Тут і далі фото автора.

Photo 1. Fragment of a colony of Sandwich and Common Terns.

чапельник» у заростях очерету серед бакаїв утворилися дві колонії (№2 і 3) чапель.

Наступного 2016 р. рівень води на бакаях знизився, внаслідок чого з острова, на якому гніздилися жовтоногі мартини, утворився прохід, яким скористалися наземні хижаки – собаки (*Canis familiaris*), єнотоподібні собаки (*Nyctereutes procyonoides*), лисиці (*Vulpes vulpes*) і шакали (*Canis aureus*). І хоча мартини загніздилися тут повторно, їх чисельність знизилася до 1000 пар. Ще близько 500 пар влаштували колонію (№4) на заламах очерету над водою на північ від острова.

На іншому острові серед бакаїв загніздилися чоботарі (колонія №5). Їх гнізда розташовувалися на вузькій смугі навколо острова, яка не мала рослинності. Тут же гніздилися 4 пари морського зуйка.

Чаплі знову гніздилися на бакаях коси (№2), оскільки очерет на їхньому традиційному місці ще був досить розріджений. У той же час завдяки цьому на деяких мілководних ділянках плавнів у пониззі Мокрої Білосарайки утворилися добрі умови для гніздування кулика-довгоного, де він утворив колонію (№6).

Крім того, на кінцівці Дзендику Білосарайської коси утворилися колонія (№7), яка складалася з двох субколоній. В одній із них гніздилися рябодзьобі та річкові крачки, а в іншій – рябодзьобі та малі крачки. Природні умови на Дзендику краще за все відповідають вимогам крачків для гніздування, але саме в цьому місці гніздування колоніальних гідрофільних птахів невідоме принаймні з 1992 р., оскільки тут спостерігався суттєвий антропогенний прес з боку відпочивальників. Однак із 2014 р. обстановка докорінно змінилася, і доступ на Дзендик для них був повністю закритий, що дозволило птахам успішно гніздитися. Аналогічна ситуація раніше спостерігалася на стрілці Кривої коси, на яку після утворення регіонального ландшафтного парку «Меотида» з 2001 р. був перекритий

вільний доступ для відпочивальників. Чисельність колоніальних гідрофільних птахів, що там гніздилися, почала різко зростати, апогеем чого став початок гніздування на Кривій косі з 2009 р. кучерявого пелікана (*Pelicanus crispus*) (Молодан, 2017; Бронсков, Бронскова, 2020).

Станом на початок гніздового сезону 2017 р. рівень води на бакаях Білосарайської коси знизився настільки, що острови з'єдналися з суходолом. Це унеможливило гніздування тут колоніальних птахів. Чаплі утворили колонію (№8) на своєму традиційному місці в заростях очерету в долині Мокрої Білосарайки, однак їх чисельність поступово зменшується, а руда чапля (*Ardea purpurea*) взагалі не відмічена на гніздуванні. Жовтоногі мартини того року на косі не гніздилися.

На відміну від бакаїв, умови на Дзендику залишилися незмінними, і тут знову утворилися дві субколонії, а чисельність річкового та рябодзьобого крачків суттєво збільшилась. Крім того, зафіксовано перший випадок гніздування на Білосарайській косі тонкодзьобого мартина (*Larus genei*), який розташував свої гнізда компактно на ділянці коси з розрідженим очеретом поруч із гніздами рябодзьобого крачка.

Природні умови 2018 р. істотно не відрізнялися від попереднього, не змінилося суттєво й розташування колоній гідрофільних птахів. Чаплі гніздилися в долині Мокрої Білосарайки, тільки змістилися приблизно на 700 м (колонія №9). На Дзендику так само утворилося дві субколонії, в яких чисельність річкового крачка стабілізувалась, а рябодзьобого знову значно зросла, що може свідчити про добру кормову базу та умови гніздування. Жовтоногий мартин вперше утворив колонію (№10) на Пташиному острові. Оскільки доступ сюди досить обмежений, а відпочивальники з'являються тут переважно з червня, то мартини встигли благополучно виростити пташенят.

Найбільші зміни у 2019 р. відбулися на Дзендику, де під час зимових штормів була змита частина кінцівки коси, на якій у минулому році розташовувалась одна з субколоній. Попри це, чисельність рябодзьобого крачка збільшилася до 25 тис. пар і утворилася третя субколонія – на внутрішньому пляжі коси з боку затоки. Крім того, майже у три рази збільшилась чисельність малих крачків, які утворили окрему колонію на розширенні пляжу в південній частині коси. До них згодом приєдналися річкові крачки. Збільшилася чисельність і жовтоногих мартинів на Пташиному острові.

У 2020 р. крачки утворили на кінцівці коси дві субколонії (фото 1), при цьому чисельність рябодзьобого крачка знизилася до 8 тис. пар. Ймовірно причиною такої різкої зміни чисельності може бути сильне похолодання у травні перед формуванням колоній, наслідком чого стало ще й відтермінування гніздування майже на місяць. Крім того, на кінцівці коси почала зменшуватися площа території, придатної для гніздування цього виду, внаслідок заростання відкритих ділянок псамофітною рослинністю.

Крячки малі та річкові, як і жовтоногі мартини та чаплі, продовжували гніздитися на минуло-річних місцях.

У 2020 р. утворилася невелика колонія (№12) куликів на островах покинутого піщаного кар'єру, який розташований у північній частині Білосарайської коси й не використовується більше 20 років. Частина кар'єру площею близько 4 га заповнена водою, рівень якої протягом року змінюється, але водойма ніколи не висихає повністю. Останніми роками в кар'єрі, ймовірно, суттєво покращилася кормова база для гідрофільних птахів, про що свідчить поступове збільшення їх чисельності в цьому місці як улітку, так і під час міграцій.

У 2021 р. розташування всіх колоній не змінилося, тільки додалася ще одна (№13), яку утворили річкові крячки на кінці коси з боку затоки. Того року чисельність даного виду ще зросла і перевищила 5 тис. пар, що є найбільшим показником за 6 років. Чисельність рябодзьобих крячків продовжувала знижуватися через зменшення площі територій, придатних для гніздування цього виду. Варто зазначити, що у 2021 р. різні частини колоній річкового та рябодзьобого крячків декілька разів змивалися штормами, що призвело до розтягування термінів гніздування.

Того року вперше для Білосарайської коси на Пташиному острові почали гніздитися великі баклани (*Phalacrocorax carbo*) (колонія №10), які раніше в Північному Приазов'ї гніздилися на Обіточній, Бердянській і Кривій косах (Сіохин, 2008; Молодан и др., 2016). Їх субколонія (фото 2) знаходилася серед гнізд жовтоногих мартинів, причому приблизно половина гнізд бакланів була розташована на кущах маслинки вузьколистий (*Elaeagnus angustifolia*), а інші – на землі.

У колонії №12 скоротилася кількість чоботарів, що гніздилися, але додалися кулик-сорока, чайка, звичайний коловодник (*Tringa totanus*) і річковий крячок.

Всього за період 2015–2021 рр. на Білосарайській косі існувало 13 колоній 15-ти видів гідрофільних птахів. Найбільша чисельність спостерігалася у рябодзьобого крячка, яка доходила до 25 тис. пар.

Поява колоній на Білосарайській косі й коливання загальної чисельності гідрофільних птахів (рис. 2), що в них гніздилися, обумовлені дією різних чинників. Найбільший негативний вплив мають антропогенні фактори – знищення біотопів, які придатні до гніздування, та турбування під час гніздування. Суттєве зменшення їх дії позитивно позначається як на видовому складі колоніальних птахів, що гніздяться, так і на їх чисельності. Вже після цього в дію вступають природні чинники, що цілком підтверджується результатами досліджень на Білосарайській косі. Відновленню гніздування колоніальних видів на цій косі сприяло декілька факторів, які призвели,

Фото 2. Фрагмент колонії великого баклана та жовтоногого мартина. 17.05.2021 р.

Photo 2. Fragment of a colony of Great Cormorant and Caspian Gull.

перш за все, до зменшення дії антропогенного тиску. Природне утворення островів на баках Білосарайської коси мало позитивний результат, оскільки зменшило вплив непрямого антропогенного чинника – хижацтва з боку свійських собак. Але ефект від дії цього фактора виявився нетривалим, і вже на другий рік після утворення проходу на острови чисельність птахів у колоніях починає зменшуватись, а наступного року колонія взагалі зникає. Більш тривале існування колоній на Дзездзику коси обумовлене суворою охороною цієї ділянки Парку від турбування з боку відпочивальників та рибалок. Чисельність птахів у них залежала від дії природних чинників – нетрадиційне похолодання у травні, заростання територій, придатних

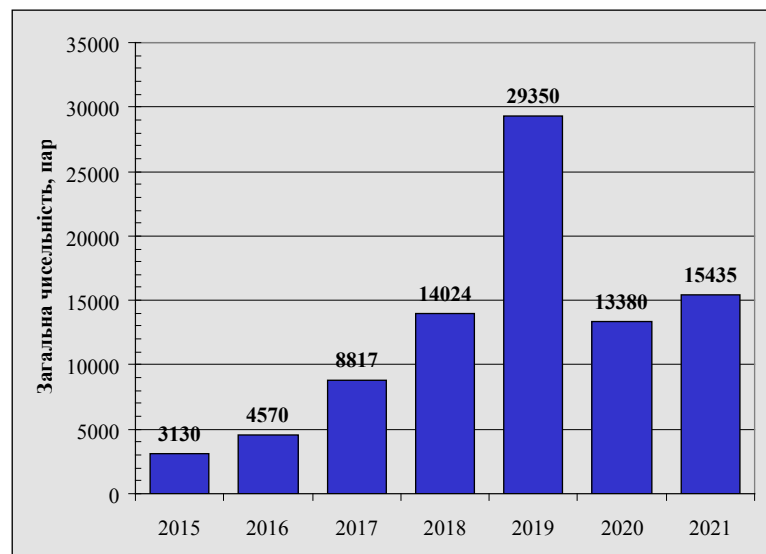

Рис. 2. Динаміка загальної чисельності гідрофільних птахів у колоніях на Білосарайській косі у 2015–2021 рр.

Fig. 2. Dynamics of the total number of hydrophilic birds in colonies on the Bilosarayska Spit in 2015–2021.

для гніздування птахів, рослинністю чи змивання таких територій під час штормів.

* * *

Таким чином, суто юридичне встановлення режиму природно-заповідного об'єкта саме по собі не призводить до позитивних наслідків для відновлення біорізноманіття взагалі чи чисельності гідрофільних птахів зокрема. Встановлення такого режиму повинно супроводжуватися введенням суворої охорони місць, які придатні для гніздування гідрофільних птахів, що повинно сприяти зменшенню антропогенного навантаження на ці ділянки. Крім того, для збільшення ефективності гніздування повинні проводитися біотехнічні заходи, спрямовані на зменшення дії опосередкованих антропогенних чинників, перш за все хижацтва з боку свійських тварин. Скасування охорони на Білосарайській косі внаслідок її окупації росією, призведе до зникнення гніздування колоніальних гідрофільних птахів на її території або принаймні до зниження їх чисельності, як це вже було під час окупації Кривої коси (Бронсков, Бронскова, 2020).

Подяки

Висловлюю щиро вдячність Ю. Андрющенку та О. Бронсковій за слушні зауваження при підготовці цієї публікації та всім колегам за участь у спільних експедиціях.

ЛІТЕРАТУРА

- Боровиков Г.А. (1907): Материалы для орнитологии Екатеринославской губернии. - Сб. студ. биол. кружка при Новорос. ун-те. Одесса. 2: 1-144.
- Бронсков А.И. (2020): Численность гнездящихся птиц в ВБУ «Залив Белосарайский и коса Белосарайская» в 2016–2020 гг. - Бюл. РОМ: Итоги регионального орнитологического мониторинга, 14. Гнездование 2016–2020 гг. 40-41.
- Бронсков О.І., Бронскова О.М. (2020): Чинники, що впливають на стан Рамсарських водно-болотних угідь Донецької області. - Збірка матеріалів науково-практичного семінару «Виконання вимог Рамсарської конвенції в Україні». 5-11.
- Вальх Б.С. (1911): Материалы для орнитологии Екатеринославской губернии. - Орн. вестн. 3-4: 242-272.
- Коваленко І.П. (1928): Заповідники на Маріупільщині. - Охорона пам'яток природи на Україні. 2: 68-88.
- Молодан Г.Н. (2017): О гнездовании пеликана кудрявого, *Pelicanus crispus* (Pelecaniformes, Pelecanidae), в Украине. - Орнітологічні читання пам'яті М.А. Воїнственського. Вестн. зоол. Отд. вып. 35: 48-51.
- Молодан Г.Н., Бронскова М.А., Буй Г.А. (2016): Кривая коса. - Большой баклан (*Phalacrocorax carbo*) в Украине: численность, территориальное распределение и их изменения. Вестн. зоол. Отд. вып. 34: 165-171.
- Молодан Г.Н., Букреев С.А., Дьяков В.А., Залевский В.Д., Кабаков А.Н., Пожидаева С.И., Чернышев А.И. (1991): Новые данные о распространении, численности и биологии околотовных неворобьиных птиц Северного Приазовья. - Редкие птицы Причерноморья. К. - Одесса: Лыбидь. 192-211.
- Сиохин В.Д. (2008): Распределение и численность большого баклана (*Phalacrocorax carbo sinensis*) на северо-западном побережье Азовского моря и Сиваше. - Бранта. 11: 66-88.
- Червона книга України. Тваринний світ / Ред. І.А. Акімов. К.: Глобал-консалтинг, 2009. 1-624.
- Шакула О.А. (2017): К вопросу об истории создания заповедника «Белосарайская коса». - Заповідна справа у Степовій зоні України (до 90-річчя від створення Надморських заповідників). 2: 88-93.
- HBW and BirdLife International (2022): Handbook of the Birds of the World and BirdLife International digital checklist of the birds of the world. Version 7. Available at: http://datazone.birdlife.org/userfiles/file/Species/Taxonomy/HBW-BirdLife_Checklist_v7_Dec22.zip.

Книжкова полиця

Вийшли з друку:

- Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко Є.Д. Тридцять років моніторингу популяції білого делеки в Україні (1992–2021). Чернівці: Друк Арт, 2023. 296 с. (Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 30).
- Редінов К.О., Петрович З.О. Птахи Кінбурнської коси. Еколого-фауністичний довідник. Миколаїв: Вид. Швець В.М., 2023. 196 с.
- Фесенко Г.В. Різноманіття сучасної орнітофауни України. К.: Академперіодика, 2022. 184 с.
- Кузьменко Т.М., Струс Ю.М., Бронсков О.І. та ін. Атлас гніздових птахів України. К., 2021. 296 с.
- Поширення раритетних видів біоти України. К. – Чернівці: Друк Арт, 2022. Т. 1. 480 с. (Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 27).
- Поширення раритетних видів біоти України. К. – Чернівці: Друк Арт, 2023. Т. 2. 352 с. (Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 27).
- Аспекти збереження природних екосистем в сучасних умовах природоохоронного менеджменту. Мат-ли міжнародної науково-практ. конфер., присвяч. 20-й річниці НПП «Гуцульщина» (м. Косів, Івано-Франківська обл. 20 жовтня 2022 року). Косів: ПП Павлюк М.Д., 2022. 240 с.
- Традиції заповідної справи, сучасні проблеми збереження та повоєнного відновлення територій природно-заповідного фонду. Збірка наукових праць за матеріалами всеукраїнського круглого столу, присвяченого 160-й річниці із дня народження Фрідріха Фальц-Фейна, вченого у галузях акліматизації, тваринництва, рослинництва, заповідної справи, природокористування (8 квітня 2023 р., Екологічна дослідницька станція «Глибокі Балики», с. Балико-Щучинка). Чернівці: Друк Арт, 2023. 256 с. (Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 32).
- Досвід організації та функціонування об'єктів природно-заповідного фонду Волино-Поділля. Мат-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції (Кременець, 25–26 травня 2023 року). Кременець, 2023. 280 с.
- Об'єкти природно-заповідного фонду України: сучасний стан та шляхи забезпечення ефективної їх діяльності. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 10-ї річниці Національного природного парку «Мале Полісся» (м. Славути, Хмельницька обл., 3–4 серпня 2023 р.). Славути, 2023. 309 с.
- Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень. Мат-ли Шостої міжнародної науково-практичної конференції (12–13 жовтня 2023 року, смт Путила, Чернівецька область, Україна). Чернівці: Друк Арт, 2023. 320 с. (Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 35).
- Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття на природно-заповідних територіях. Мат-ли конференції, присвяченої 100-річчю Канівського природного заповідника (21–23 вересня 2023 р., м. Канів, Черкаська область). Чернівці: Друк Арт, 2023. 208 с. (Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 36).

ЗИМОВІ ФАУНА Й НАСЕЛЕННЯ ПТАХІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ ЧАСТИНИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ

О.В. Гриб

Українське товариство охорони птахів; вул. Спортивна, 36а, смт Миропіль, Житомирський р-н, Житомирська обл., 13033, Україна
Ukrainian Society for the Protection of Birds; Sportyvna str., 36a, Myropil, Zhytomyr district, Zhytomyr region, 13033, Ukraine
✉ ghryb.o.v@gmail.com; Olexandr Ghryb <https://orcid.org/0009-0001-9087-1904>

Winter fauna and communities of birds in the south-western part of Zhytomyr region and adjacent territories. - O.V. Ghryb. - Berkut. 32 (1-2). 2023. - Data were collected during 2008–2023. 96 species of wintering birds were registered, 10 of which are listed in the Red Book of Ukraine (2009). The largest species diversity of wintering birds was observed in settlements, where 77 species were registered. 64 species were registered in agricultural landscapes, 41 species – in forests. Among the wetland birds, 24 species were observed during wintering. The highest population density of wintering birds was also registered in settlements – 2135,8 ind./km². In agricultural landscapes and forests, it is much smaller and amounts to 516,2 ind./km² and 504,1 ind./km², respectively. [Ukrainian].

Key words: wintering, species composition, bird community, number, population density.

Матеріали зібрані протягом 2008–2023 рр. На зимівлі зареєстровано 96 видів птахів, з яких 10 – занесені до Червоної книги України (2009). Найбільше видове різноманіття зимуючих птахів спостерігалось в населених пунктах, де зареєстровано 77 видів. В агроландшафтах виявлено 64 види, в лісах – 41 вид. Серед водно-болотних птахів на зимівлі спостерігали 24 види. Найбільша щільність зимового населення птахів зареєстрована також у населених пунктах – 2135,8 ос./км². В агроландшафтах та лісах вона значно менша і становить 516,2 ос./км² та 504,1 ос./км² відповідно.

Ключові слова: зимівля, видовий склад, населення птахів, чисельність, щільність населення.

Відомості про зимівлю птахів у Житомирській області можна знайти в багатьох публікаціях. Зокрема, є роботи про зимову орнітофауну м. Житомир (Весельський, Цицюра, 2004), зимове населення птахів Поліського природного заповідника (Бумар, Бумар, 2004; Кузьменко, 2007), зимівлю водоплавних птахів (Давиденко, 2004), спостереження окремих рідкісних видів (Полюшкевич, 2006; Весельський, 2018). Джерелом даних щодо зимової орнітофауни Житомирської області також є музейні колекції (Весельський, 2010; Вовнюк та ін., 2010). Проте вивченість даного питання, на нашу думку, є ще недостатньою. Безпосередньо по південно-західній частині Житомирщини наявна інформація лише щодо спостережень на зимівлі окремих видів (Весельський, Кратюк, 2008; Гриб, Весельський, 2012; Гриб, 2017, 2022б), а також відомості по орнітофауні, в тому числі зимовій, деяких невеликих територій (Гриб, 2022а). Крім того, зимівля птахів зазнає істотних змін у зв'язку із загальним потеплінням клімату, а тому потребує постійних моніторингових спостережень.

Мета нашої роботи – узагальнити та проаналізувати наявні дані по зимівлі птахів у регіоні досліджень.

Матеріал і методика

Дослідження проводилися протягом 15 зимових сезонів у 2008–2023 рр. у південно-західній частині Житомирського району (згідно колишнього адміністративно-територіального устрою – в Романівському, Любарському та Чуднівському районах), а також, у меншій мірі, у східній частині Шепетівського району Хмельницької області (раніше це була територія Полонського району). Інтенсивність досліджень не була однаковою за весь указаний період. У перші роки спостереження за птахами проводилися лише в смт Миропіль і його околицях.

Зимову орнітофауну вивчали у грудні, січні та лютому з урахуванням термінів початку весняної міграції птахів.

Тобто види, що прилітають у другій половині лютого (польовий жайворонок (*Alauda arvensis*), чайка (*Vanellus vanellus*), припугень (*Columba palumbus*) та деякі інші) до зимуючих не відносили. Матеріали по видовому складу птахів, чисельності рідкісних та малочисельних видів збиралися під час піших екскурсій у всіх основних типах ландшафтів: населених пунктах, агроландшафтах, лісах, водно-болотних угіддях. Особливу увагу приділяли незамерзаючим ділянкам водойм та прилеглим до них територіям.

Для оцінки щільності населення птахів проводилися обліки маршрутним методом, під час яких реєстрували всіх виявлених особин, а також відстань від спостережника до птаха. Щільність обраховували на основі середньої відстані виявлення птахів, яку визначали окремо по кожному виду (Равкин, Челинцев, 1990). З цією метою в смт Миропіль впродовж 9 сезонів у 2013–2022 рр. проведено 43 обліки на постійному маршруті довжиною 6,7 км, який був закладений таким чином, щоб більш-менш повно охопити всі характерні біотопи даного населеного пункту. Загальна довжина проведених обліків у даному місці склала 288,1 км.

Обліки в агроландшафтах проводили впродовж 7 сезонів у 2017–2023 рр. на серії постійних та змінних маршрутів переважно на півдні колишнього Романівського району. За агроландшафт нами приймалися території з переважанням сільськогосподарських земель (ріллі, пасовищ), але також із врахуванням вкраплених у них інших біотопів: полезахисних лісосмуг, невеликих гаїв, груп дерев та чагарників, каналізованих русел малих річок. Проте маршрути закладалися таким чином, щоб насамперед обліковувати птахів саме на сільськогосподарських землях. Усього в агроландшафтах проведено 29 обліків, загальна довжина маршрутів 268,3 км.

Кількісні обліки в лісах проводили 10 сезонів у 2013–2023 рр. на чотирьох постійних маршрутах у межах колишнього Романівського району:

Таблиця 1

Щільність зимового населення птахів у смт Миропіль Житомирської області та її зміни за період досліджень
Density of the winter population of birds in the town of Myropil, Zhytomyr region, and its changes during the study period

Вид	2013/2014 – 2021/2022		2013/2014 – 2015/2016		2016/2017 – 2018/2019		2019/2020 – 2021/2022	
	ос./км ²	%	ос./км ²	%	ос./км ²	%	ос./км ²	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Passer domesticus</i>	1085,7	50,8	1339,2	63,3	1245,5	48,4	453,8	26,7
<i>P. montanus</i>	355,2	16,6	242,0	11,4	455,5	17,7	451,5	26,6
<i>Parus major</i>	293,8	13,8	263,6	12,4	391,7	15,2	242,0	14,3
<i>Emberiza citrinella</i>	70,2	3,3	46,9	2,2	96,9	3,8	83,6	4,9
<i>Bombycilla garrulus</i>	66,2	3,1	0,2	0,01	122,9	4,8	124,4	7,3
<i>Carduelis carduelis</i>	43,8	2,1	54,3	2,6	13,7	0,5	57,6	3,4
<i>Turdus pilaris</i>	34,3	1,6	16,2	0,8	48,6	1,9	51,6	3,0
<i>Asio otus</i>	20,1	0,9	41,8	2,0	2,5	0,1	–	–
<i>Streptopelia decaocto</i>	17,9	0,8	1,4	0,1	2,3	0,1	64,9	3,8
<i>Cyanistes caeruleus</i>	14,2	0,7	9,9	0,5	16,9	0,7	18,9	1,1
<i>Dendrocopos major</i>	13,2	0,6	12,4	0,6	14,9	0,6	12,7	0,7
<i>Fringilla coelebs</i>	13,2	0,6	3,0	0,1	13,3	0,5	31,6	1,9
<i>Spinus spinus</i>	12,2	0,6	5,5	0,3	30,8	1,2	4,2	0,2
<i>Columba livia</i>	12,1	0,6	5,1	0,2	28,4	1,1	7,2	0,4
<i>Chloris chloris</i>	11,8	0,6	18,2	0,9	4,2	0,2	8,5	0,5
<i>Dendrocopos syriacus</i>	9,6	0,4	9,6	0,5	11,2	0,4	7,9	0,5
<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	8,4	0,4	6,0	0,3	8,8	0,3	12,5	0,7
<i>Linaria cannabina</i>	7,8	0,4	3,3	0,2	9,8	0,4	13,9	0,8
<i>Turdus viscivorus</i>	6,9	0,3	5,8	0,3	7,6	0,3	8,1	0,5
<i>Troglodytes troglodytes</i>	5,0	0,2	3,2	0,2	7,9	0,3	5,1	0,3
<i>Galerida cristata</i>	4,9	0,2	8,5	0,4	2,4	0,1	1,0	0,1
<i>Poecile palustris</i>	4,8	0,2	3,3	0,2	8,5	0,3	3,2	0,2
<i>Sitta europaea</i>	3,1	0,1	2,2	0,1	4,5	0,2	3,2	0,2
<i>Turdus merula</i>	2,5	0,1	0,8	0,04	3,1	0,1	4,9	0,3
<i>Certhia familiaris</i>	2,1	0,1	2,7	0,1	2,7	0,1	0,5	0,0
<i>Garrulus glandarius</i>	1,7	0,1	1,1	0,1	1,9	0,1	2,3	0,1
<i>Coccothr. coccothraustes</i>	1,7	0,1	0,4	0,02	0,8	0,03	5,1	0,3
<i>Dryobates minor</i>	1,5	0,1	1,6	0,1	1,1	0,04	1,8	0,1
<i>Dendrocoptes medius</i>	1,3	0,1	2,1	0,1	0,4	0,02	0,9	0,1
<i>Accipiter nisus</i>	1,3	0,1	1,0	0,05	1,2	0,05	2,0	0,1
<i>Regulus regulus</i>	1,2	0,1	1,6	0,1	0,4	0,02	1,3	0,1
<i>Corvus corax</i>	1,1	0,1	1,3	0,1	1,0	0,04	0,8	0,05
<i>Aegithalos caudatus</i>	1,1	0,1	–	–	2,8	0,1	1,3	0,1
<i>Pica pica</i>	0,9	0,04	0,6	0,03	1,5	0,1	0,6	0,04
<i>Anas platyrhynchos</i>	0,8	0,04	0,5	0,02	0,5	0,02	1,4	0,1
<i>Cygnus olor</i>	0,4	0,02	–	–	0,1	0,004	1,5	0,1
<i>Corvus frugilegus</i>	0,4	0,02	0,4	0,02	0,1	0,004	0,5	0,03
<i>Picus canus</i>	0,4	0,02	–	–	0,8	0,03	0,6	0,04
<i>Buteo buteo</i>	0,3	0,01	0,3	0,01	0,03	0,001	0,7	0,04
<i>Gallinula chloropus</i>	0,3	0,01	–	–	0,7	0,03	0,4	0,02
<i>Erithacus rubecula</i>	0,3	0,01	–	–	0,7	0,03	0,4	0,02
<i>Fringilla montifringilla</i>	0,3	0,01	–	–	–	–	1,4	0,1
<i>Emberiza schoeniclus</i>	0,3	0,01	–	–	0,7	0,03	0,5	0,03
<i>Athene noctua</i>	0,2	0,01	0,2	0,01	–	–	0,6	0,04
<i>Turdus philomelos</i>	0,2	0,01	–	–	0,8	0,03	–	–
<i>Periparus ater</i>	0,2	0,01	0,4	0,02	–	–	–	–
<i>Acanthis flammea</i>	0,2	0,01	–	–	0,8	0,03	–	–
<i>Tachybaptus ruficollis</i>	0,1	0,005	–	–	–	–	0,3	0,02

Продовження таблиці 1

Continuation of the Table 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Bucephala clangula</i>	0,1	0,005	0,2	0,01	—	—	—	—
<i>Accipiter gentilis</i>	0,1	0,005	0,1	0,005	0,1	0,004	0,1	0,01
<i>Lanius excubitor</i>	0,1	0,005	0,1	0,005	0,3	0,01	—	—
<i>Prunella modularis</i>	0,1	0,005	—	—	0,2	0,01	—	—
<i>Poecile montanus</i>	0,1	0,005	0,2	0,01	—	—	—	—
<i>Rallus aquaticus</i>	0,04	0,002	—	—	—	—	0,2	0,01
<i>Alcedo atthis</i>	0,03	0,001	—	—	0,1	0,004	—	—
<i>Corvus monedula</i>	0,03	0,001	0,02	0,001	0,1	0,004	—	—
<i>Larus cachinnans</i>	0,02	0,001	0,04	0,002	—	—	—	—
<i>Aythya fuligula</i>	0,01	0,0005	0,02	0,001	—	—	—	—
<i>Buteo lagopus</i>	0,01	0,0005	—	—	0,02	0,001	0,01	0,001
<i>Eremophila alpestris</i>	0,005	0,0002	—	—	—	—	0,02	0,001
<i>Sturnus vulgaris</i>	0,003	0,0001	—	—	0,01	0,0004	—	—
Всього (61 вид)	2135,8	100	2117,3	100	2568,8	100	1697,5	100

1. Околиці смт Миропіль, ліс на правому березі р. Случ північніше населеного пункту, широколистяний та мішаний ліс, довжина 6,5 км.

2. Околиці с. Колодяжне, урочище Миропільський парк, мішаний ліс, довжина 3,7 км.

3. Околиці смт Романів, урочище Романівський парк, мішаний ліс, довжина 1,1 км.

4. Околиці сіл Голубин та Залужне, район заказників «Довгий Брід» і «Собачий Зуб», мішаний ліс, довжина 4,7 км.

Всього в лісах проведено 29 обліків загальною довжиною 136,1 км.

При описі структури домінування птахів до домінантних відносили види з часткою участі в населенні понад 10%, до субдомінантних – 1–10%, до другорядних – менше 1%.

Населені пункти та об'єкти природно-заповідного фонду, що згадуються в описах місць спостереження птахів, в адміністративно-територіальному відношенні належать до наступних районів (наводимо сучасну назву району та в дужках назву району до якого входила наведена територія згідно старого адміністративно-територіального устрою): **Житомирський (Романівський)** – селища міського типу Миропіль та Романів, села Булличів, Велика Козара, Врублівка, Голубин, Гордіївка, Залужне, Камінь, Колодяжне, Мала Козара, Паволочка та Пилипо-Кошара; **Житомирський (Любарський)** – смт Любар, села Мала Деревичка, Нова та Стара Чорторії; **Житомирський (Чуднівський)** – м. Чуднів, села Карпівці та Стівпів; **Шепетівський (Полонський)** – м. Полонне, села Адамів, Буртин, Котюржинці, Любомирка, Храбузна та Черніївка, заказник «Великобережнський».

Систематика та наукові латинські назви птахів наведені за Г.В. Фесенком (2022).

Результати та обговорення

За період спостережень на території досліджень виявлено 96 зимуючих видів птахів, 10 з яких занесені до Червоної книги України (2009).

У населених пунктах зареєстровано 77 видів. Зокрема, в смт Миропіль виявлено 69 видів, з них 61 – під час кількісних обліків (табл. 1). У позаобліковий час у смт Миропіль спостерігали також велику білу чаплю (*Ardea alba*), тундрового гуменника (*Anser serrirostris*), польового луна (*Circus cyaneus*), сіру куріпку (*Perdix perdix*), чорного дятла (*Dryocopus martius*), сіру ворону (*Corvus cornix*), чорноголову трав'янку (*Saxicola torquata*) та чорну горихвістку (*Phoenicurus ochruros*). В інших населених пунктах також виявлено великого баклана (*Phalacrocorax carbo*), сіру чаплю (*Ardea cinerea*), білого лелеку (*Ciconia ciconia*), чирка-свистунця (*Anas crecca*), великого крохаля (*Mergus merganser*), лиску (*Fulica atra*), сіру сову (*Strix aluco*) та білобрового дрозда (*Turdus iliacus*).

Щільність зимового населення птахів у смт Миропіль становить 2135,8 ос./км². Домінантами є хатній (*Passer domesticus*) і польовий (*P. montanus*) горобці та велика синиця (*Parus major*). Субдомінантами – звичайна вівсянка (*Emberiza citrinella*), омелюх (*Bombicilla garrulus*), щиглик (*Carduelis carduelis*) та чикотень (*Turdus pilaris*). Другорядними є 56 видів. Сумарно частка домінантних видів у зимовому населенні птахів смт Миропіль складає 81,2%, субдомінантних – 10,0%, другорядних – 8,8%. За період досліджень чисельність ряду видів помітно зросла. Зокрема, садової горлиці (*Streptopelia decaocto*), чорного дрозда (*Turdus merula*), польового горобця, зяблика (*Fringilla coelebs*). Водночас, зареєстровано суттєве скорочення чисельності вухатої сови (*Asio otus*), чубатого жайворонка (*Galerida cristata*), хатнього горобця.

Населені пункти відіграють значну роль у зимівлі птахів. Тут спостерігається їх найбільше видове різноманіття та найвища щільність населення серед усіх основних ландшафтів. Це зумовлено різноманітністю наявних тут біотопів, а також кращими кормовими умовами, особливо в періоди сильних морозів та снігопадів, коли чисельність птахів у населених пунктах помітно зростає.

В агроландшафтах зареєстровано 64 види, з них 57 – під час кількісних обліків (табл. 2). У позаобліковий час відмічено також орлана-білохвоста (*Haliaeetus albicilla*), садову горлицю, болотяну сову (*Asio flammeus*), чубатого

Таблиця 2

Щільність зимового населення птахів у агроландшафтах південно-західної частини Житомирської області
Density of the winter population of birds in the agrolandscapes of the south-western part of Zhytomyr region

Вид	Щільність населення		Вид	Щільність населення	
	ос./км ²	%		ос./км ²	%
<i>Passer montanus</i>	187,6	36,3	<i>Certhia familiaris</i>	0,5	0,1
<i>Emberiza citrinella</i>	55,8	10,8	<i>Corvus monedula</i>	0,5	0,1
<i>Chloris chloris</i>	51,0	9,9	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	0,5	0,1
<i>Carduelis carduelis</i>	49,6	9,6	<i>Corvus frugilegus</i>	0,4	0,1
<i>Turdus pilaris</i>	37,5	7,3	<i>Sturnus vulgaris</i>	0,4	0,1
<i>Linaria cannabina</i>	22,5	4,4	<i>Turdus merula</i>	0,3	0,1
<i>Spinus spinus</i>	17,5	3,4	<i>Periparus ater</i>	0,3	0,1
<i>Parus major</i>	17,0	3,3	<i>Accipiter nisus</i>	0,2	0,04
<i>Cyanistes caeruleus</i>	12,6	2,4	<i>Dendrocoptes medius</i>	0,2	0,04
<i>Anas platyrhynchos</i>	11,7	2,3	<i>Troglodytes troglodytes</i>	0,2	0,04
<i>Eremophila alpestris</i>	8,5	1,6	<i>Regulus regulus</i>	0,2	0,04
<i>Perdix perdix</i>	6,2	1,2	<i>Anas crecca</i>	0,1	0,02
<i>Aegithalos caudatus</i>	5,7	1,1	<i>Ardea alba</i>	0,1	0,02
<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	5,0	1,0	<i>Circus cyaneus</i>	0,1	0,02
<i>Emberiza schoeniclus</i>	3,2	0,6	<i>Accipiter gentilis</i>	0,1	0,02
<i>Acanthis flammea</i>	2,9	0,6	<i>Columba oenas</i>	0,1	0,02
<i>Pica pica</i>	2,8	0,5	<i>C. livia</i>	0,1	0,02
<i>Garrulus glandarius</i>	2,2	0,4	<i>Picus canus</i>	0,1	0,02
<i>Lanius excubitor</i>	1,8	0,3	<i>Dendrocopos syriacus</i>	0,1	0,02
<i>Fringilla coelebs</i>	1,6	0,3	<i>Sitta europaea</i>	0,1	0,02
<i>Linaria flavirostris</i>	1,4	0,3	<i>Calcarius lapponicus</i>	0,1	0,02
<i>Buteo buteo</i>	1,2	0,2	<i>Ardea cinerea</i>	0,05	0,01
<i>Dendrocopos major</i>	1,1	0,2	<i>Anser albifrons</i>	0,01	0,002
<i>Poecile montanus</i>	1,1	0,2	<i>A. serrirostris</i>	0,01	0,002
<i>P. palustris</i>	1,0	0,2	<i>Falco columbarius</i>	0,01	0,002
<i>Corvus corax</i>	0,9	0,2	<i>Corvus cornix</i>	0,01	0,002
<i>Buteo lagopus</i>	0,7	0,1	<i>Passer domesticus</i>	0,01	0,002
<i>Fringilla montifringilla</i>	0,7	0,1	<i>Dryocopus martius</i>	0,002	0,0004
<i>Dryobates minor</i>	0,6	0,1	Всього (57 видів)	516,2	100

жайворонка, омелюха, дрозда-омелюха (*Turdus viscivorus*) та пуночку (*Plectrophenax nivalis*).

Щільність зимового населення птахів у агроландшафтах становить 516,2 ос./км². Домінантами є польовий горобець та звичайна вівсьянка. Субдомінантами – зеленяк (*Chloris chloris*), щиглик, чикотень, коноплянка (*Linaria cannabina*), чиж (*Spinus spinus*), велика синиця, блакитна синиця (*Cyanistes caeruleus*), крижень (*Anas platyrhynchos*), рогатий жайворонок (*Eremophila alpestris*), сіра куріпка, довгохвоста синиця (*Aegithalos caudatus*) та снігур (*Pyrrhula pyrrhula*). Другорядними є 43 види. Сумарно частка домінантних видів у зимовому населенні птахів агроландшафтів складає 47,2%, субдомінантних – 47,4%, другорядних – 5,4%.

Територіальний розподіл птахів у агроландшафтах взимку дуже неоднорідний. На сотнях метрів чи навіть кілометрах маршруту через зорані поля можна не зустріти жодного птаха. Натомість, в окремих місцях, насамперед на полях, де вирощувався соняшник, трапляються скупчення з сотень особин.

У лісах на зимівлі зареєстровано 41 вид птахів, з них 38 – під час кількісних обліків (табл. 3). У позаобліковий час відмічено також рябчика (*Tetrastes bonasia*), сіру сову та очеретяну вівсьянку (*Emberiza schoeniclus*).

Щільність зимового населення птахів у лісах становить 504,1 ос./км². Домінантами є жовточуба золотомушка та великий строкатий дятел (*Dendrocopos major*). Субдомінантами – блакитна синиця, чиж, повзик (*Sitta europaea*), звичайний підкоришник (*Certhia familiaris*), болотяна гаїчка (*Poecile palustris*), снігур, чубата синиця (*Lophophanes cristatus*), велика синиця, довгохвоста синиця, чорна синиця (*Periparus ater*), середній строкатий дятел (*Dendrocoptes medius*), гаїчка-пухляк (*Poecile montanus*), костогриз (*Coccothraustes coccothraustes*) та сойка (*Garrulus glandarius*). Другорядними є 22 види. Сумарно частка домінантних видів у зимовому населенні птахів лісів складає 29,7%, субдомінантних – 65,3%, другорядних – 5,0%. Найвища щільність зимового населення птахів та їх видове різноманіття спостерігається у старих мішаних лісах.

Щільність зимового населення птахів лісів південно-західної частини Житомирської області
Density of the winter population of birds in forests of the south-western part of Zhytomyr region

Вид	Щільність населення		Вид	Щільність населення	
	ос./км ²	%		ос./км ²	%
<i>Regulus regulus</i>	87,2	17,3	<i>Dryocopus martius</i>	2,1	0,4
<i>Dendrocopos major</i>	62,3	12,4	<i>Dendrocopos leucotos</i>	2,0	0,4
<i>Cyanistes caeruleus</i>	49,5	9,8	<i>Acanthis flammea</i>	1,9	0,4
<i>Spinus spinus</i>	43,8	8,7	<i>Picus canus</i>	1,3	0,3
<i>Sitta europaea</i>	41,5	8,2	<i>Corvus corax</i>	1,0	0,2
<i>Certhia familiaris</i>	37,1	7,4	<i>Turdus viscivorus</i>	1,0	0,2
<i>Poecile palustris</i>	27,8	5,5	<i>Chloris chloris</i>	0,6	0,1
<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	24,4	4,8	<i>Accipiter gentilis</i>	0,5	0,1
<i>Lohophanes cristatus</i>	20,6	4,1	<i>Buteo buteo</i>	0,2	0,04
<i>Parus major</i>	17,8	3,5	<i>Glaucidium passerinum</i>	0,2	0,04
<i>Aegithalos caudatus</i>	16,9	3,4	<i>Emberiza citrinella</i>	0,2	0,04
<i>Periparus ater</i>	14,8	2,9	<i>Accipiter nisus</i>	0,1	0,02
<i>Dendrocoptes medius</i>	11,9	2,4	<i>Aquila chrysaetos</i>	0,1	0,02
<i>Poecile montanus</i>	10,9	2,2	<i>Turdus merula</i>	0,1	0,02
<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	6,3	1,2	<i>Fringilla coelebs</i>	0,1	0,02
<i>Garrulus glandarius</i>	5,8	1,2	<i>Lanius excubitor</i>	0,05	0,01
<i>Dryobates minor</i>	4,6	0,9	<i>Corvus cornix</i>	0,004	0,001
<i>Troglodytes troglodytes</i>	3,9	0,8	<i>Fringilla montifringilla</i>	0,003	0,001
<i>Carduelis carduelis</i>	3,3	0,7	Всього (38 видів)	504,1	100
<i>Turdus pilaris</i>	2,2	0,4			

На зимівлі зареєстровано 24 види водно-болотних птахів (табл. 4). Серед них абсолютним домінантом є крижень, субдомінантом – лебідь-шипун (*Cygnus olor*). Інші 22 види – другорядні. Досліджувана територія не відрізняється високою чисельністю та різноманітністю зимуючих водно-болотних птахів, адже тут відсутні значні за площею незамерзаючі водойми. Основні місця зимівлі їх зосереджені на незамерзаючих ділянках річок нижче гребель. Зокрема, на р. Случ біля с. Нова Чорторя (фото 1) та в смт Любар (фото 2), на р. Хомора – в м. Полонне. В умовах м'яких зим, при повній чи частковій відсутності

льодового покриву на слабопроточних водоймах, скупчення водно-болотних птахів зареєстровано в заказнику «Великоберезнянський», на ставі в с. Карпівці, на водосховищах у м. Чуднів і біля сіл Нова та Стара Чорторя.

По рідкісних та малочисельних на зимівлі, а також деяких інших видах птахів наведені додаткові відомості в повидових нарисах нижче.

Норець малий (*Tachybaptus ruficollis*). Відмічений на зимівлі у двох місцях на р. Случ: нижче греблі в смт Миропіль і нижче греблі та ГЕС біля с. Нова Чорторя. У смт Миропіль птахів спостерігали: 31.12.2009 р.

Фото 1. Місце зимівлі водно-болотних птахів на р. Случ. 20.02.2021 р., околиці с. Нова Чорторя.

Тут і далі фото автора.

Photo 1. Wintering place of wetland birds on the Sluch river in a village.

Фото 2. Місце зимівлі водно-болотних птахів на р. Случ у смт Любар. 14.01.2018 р.

Photo 2. Wintering place of wetland birds on the Sluch river in the town of Liubar.

Таблиця 4

Загальна чисельність (ос.) зимуючих водно-болотних птахів за 14 зимових сезонів (2009/2010 – 2022/2023 pp.)

Total number (ind.) of wintering wetland birds during 14 winter seasons (2009/2010 – 2022/2023)

Вид	Басейн р. Случ (без р. Хомора)	Басейн р. Хомора	Басейн р. Тетерів	Разом	
				п	%
<i>Anas platyrhynchos</i>	2162	2971	421	5554	93,16
<i>Cygnus olor</i>	110	29	10	149	2,50
<i>Larus cachinnans</i>	5	40	3	48	0,81
<i>Emberiza schoeniclus</i>	28	3	10	41	0,69
<i>Bucephala clangula</i>	6	31	1	38	0,64
<i>Ardea alba</i>	6	17	–	23	0,39
<i>Alcedo atthis</i>	14	4	2	20	0,34
<i>Panurus biarmicus</i>	2	6	10	18	0,30
<i>Tachybaptus ruficollis</i>	15	–	–	15	0,25
<i>Ardea cinerea</i>	3	11	1	15	0,25
<i>Anser anser</i>	–	8	–	8	0,13
<i>Gallinula chloropus</i>	4	1	–	5	0,08
<i>Phalacrocorax carbo</i>	–	3	1	4	0,07
<i>Anas crecca</i>	3	1	–	4	0,07
<i>Aythya fuligula</i>	2	2	–	4	0,07
<i>Fulica atra</i>	2	–	2	4	0,07
<i>Rallus aquaticus</i>	2	1	–	3	0,05
<i>Anser serrirostris</i>	2	–	–	2	0,03
<i>Mergus merganser</i>	–	–	2	2	0,03
<i>Anser albifrons</i>	1	–	–	1	0,02
<i>Mareca strepera</i>	–	1	–	1	0,02
<i>Aythya ferina</i>	1	–	–	1	0,02
<i>Chroicocephalus ridibundus</i>	–	1	–	1	0,02
<i>Motacilla alba</i>	–	1	–	1	0,02
Всього (24 видів)	2368	3131	463	5962	100

та 4.01.2010 р. – по 6 ос., 25.12.2020 р. – 4 ос., з 8 по 30.01.2021 р. – 1–2 ос. Біля с. Нова Чортoria норців рес-стрували: 6.12.2014 р., 12.01.2019 р. та 24.01.2021 р. – по 1 ос., 20.02.2021 р. – 2 ос., 5 та 27.12.2021 р., 29.01.2022 р., 9.12.2022 р. та 29.01.2023 р. – по 1 ос.

Баклан великий (*Phalacrocorax carbo*). 25.12.2018 р. двох бакланів спостерігали на р. Хомора в м. Полонне. 2.12.2022 р. один птах тримався біля скупчення крижнів на невеликій ополонці ставу в с. Карпівці. 22.01.2023 р. один баклан зареєстрований на повністю розмерзлому ставі в заказнику «Великобerezнянський» також серед скупчення крижнів.

Чапля біла велика (*Ardea alba*). Відмічена лише у дві останні зими. 29.01 та 12.02.2022 р. один птах тримався на лівій притоці р. Случ біля с. Любомирка. Взимку 2022/2023 pp. зустрічі з великими білими чаплями були нерідкими. 1.12 двох птахів зареєстрували на каналізованому руслі р. Кам'янка серед полів північніше смт Миропіль. 2 і 9.12 та 29.01 троє чапель трималися на р. Случ між селами Нова Чортoria й Любомирка. У цьому ж місці 27.12 були дві чаплі, ще одна трималася на луках біля впадіння р. Деревичка в р. Случ на околиці с. Мала Деревичка. 22.12 та 22.01 в заказнику «Великобerezнян-

ський» відмічено 1 та 16 птахів, відповідно. У ці ж дні одну особину спостерігали біля невеликої ополонки на спущеному ставі біля с. Адамів. 24.12 одну чаплю зустріли в смт Миропіль на р. Случ нижче греблі.

Чапля сіра (*A. cinerea*). 6.12.2014 р. одна чапля пролетіла над р. Случ між селами Нова Чортoria та Любомирка. 3.01.2017 р. один птах пролітав над смт Романів. 27.12.2021 р. одну чаплю зареєстровано біля місця впадіння р. Деревичка в р. Случ на околиці с. Мала Деревичка. 29.01.2022 р. одного птаха спостерігали на р. Случ нижче греблі в околицях с. Нова Чортoria. 19.12.2022 р. та 15.01.2023 р. одна сіра чапля трималася на каналізованому руслі р. Кам'янка серед полів північніше с. Булдичів, де внаслідок діяльності бобрів (*Castor fiber*) утворилися ділянки зі швидкою течією, які не замерзали цієї зими.

22.12.2022 р. та 22.01.2023 р. в заказнику «Великобerezнянський» було зареєстровано 7 та 10 ос. відповідно. У ці ж дні одну чаплю спостерігали біля невеликої ополонки на спущеному ставі біля с. Адамів.

Лелека білий (*Ciconia ciconia*). Взимку 2014/2015 pp. молодий лелека зимував вдома в людей у смт Миропіль. 20.12.2017 р. одного птаха спостерігали в смт Романів у районі р. Лісна. Лелека тримався тут до середини січня. Його підгодовували люди, але ночував він на гнізді (Гриб, 2017). Зимою 2022/2023 pp. лелека зимував у цеху деревообробного підприємства біля с. Врублівка. Птаха там годували. Вдень його відпускали на двір, де він бродив прилеглими територіями, але на ночівлю завжди повертався назад до цеху.

Гуска сіра (*Anser anser*). 22.01.2023 р. зграя з 8 ос. трималася на одному зі ставів у заказнику «Великобerezнянський».

Гуска білолоба (*A. albifrons*). 2.01.2017 р. одного птаха спостерігали разом із тундровим гуменником на озимині північніше смт Миропіль (Гриб, 2017).

Гуменник тундровий (*A. serrirostris*). 2.01.2017 р. один птах тримався разом з білолобою гускою на озимині північніше смт Миропіль (Гриб, 2017). 2.12.2018 р. одного

гуменника спостерігали в смт Миропіль на р. Случ нижче греблі поруч із чотирма крижнями. Птах був дуже довірливий і підпустив спостерігача на близьку відстань (фото 3).

Лебідь-шипун (*Cygnus olor*). Вперше на зимівлі нами виявлений взимку 2014/2015 рр. З того часу спостерігається щорічно, чисельність зростає. При морозній погоді та замерзанні стоячих і малопроточних водойм лебеді зимують на незамерзаючих відтинках річок нижче гребель. Це, зокрема, ділянки на р. Случ у смт Миропіль та біля с. Нова Чорторія, а також ділянка на р. Хомора в м. Полонне. При теплій погоді та відсутності льодового покриву на малопроточних водоймах, зокрема, ставах, лебеді віддають перевагу саме їм. Найчисельнішим лебідь-шипун був взимку 2022/2023 рр. Зокрема, 9.12.2022 р. на ділянці р. Случ від греблі біля с. Нова Чорторія і до с. Колодяжне нараховано 37 птахів. 13.12.2022 р. на р. Случ у районі с. Черніївка зареєстровано 10 ос. 22.12.2022 р. та 22.01.2023 р. на ставах у заказнику «Великобerezнянський» нараховано 27 і 15 ос. відповідно.

Крижень (*Anas platyrhynchos*). На р. Случ основні місця зимівлі зосереджені на ділянках нижче гребель у с. Нова Чорторія та в смт Любар. У різні роки тут фіксували орієнтовно до 100 ос. на початковому етапі наших досліджень і до 400–500 ос. в останні зими. Поодинокі птахи та невеликі зграї нерідко також трапляються в смт Миропіль, рідше – в багатьох інших місцях. Цікавий випадок зимівлі зареєстровано взимку 2022/2023 рр. Виявлено зимове скупчення на каналізованій ділянці р. Кам'янка північніше с. Булдиців серед агроландшафту. Ширина річки тут лише кілька метрів, до берега впритул прилягають орні землі. Але завдяки діяльності бобрів утворилися з одного боку досить обводнені ділянки, з іншого – місця зі швидкою течією, які повністю не замерзали під час відносно невеликих та нетривалих морозів цієї зими. 1.12 тут виявили близько 135 ос., 19.12 – близько 30 ос., 15.01 – 11 ос. Безперечно, такому факту сприяла також відсутність полювання через воєнний стан в Україні.

На р. Хомора крижні регулярно зимують у м. Полонне в кількості до 110 ос. У м'які зими великі скупчення зареєстровано на ставах у заказнику «Великобerezнянський». 22.12.2022 р. тут було близько 1000 ос., а 22.01.2023 р. – вже близько 2600 ос.

На р. Тетерів та в її басейні чисельність зимуючих крижнів менша. У сильні морози до 50 ос. відмічали на невеликому незамерзаючому ставку біля спиртозаводу в м. Чуднів. В умовах м'яких зим скупчення до 100–150 птахів відмічали на ставку в с. Карпівці та на водосховищі в м. Чуднів.

Чирок-свистунець (*A. crecca*). Зрідка трапляється у скупченнях крижнів: 2.12.2018 р. – 1 ос. на р. Хомора в м. Полонне, 1.12.2022 р. – 2 ос. на каналізованому руслі р. Кам'янка серед полів північніше с. Булдиців, 9.12.2022 р. – 1 ос. на р. Случ нижче греблі біля с. Нова Чорторія.

Нерозень (*Mareca strepera*). 22.12.2022 р. одного нерозня відмітили серед скупчення крижнів на ставі в заказнику «Великобerezнянський».

Попелух (*Aythya ferina*). 9.12.2022 р. самця зареєстровано на р. Случ між селами Нова Чорторія та Любомирка.

Фото 3. Тундровий гуменник. 2.12.2018 р., смт Миропіль.
Photo 3. Tundra Bean Goose.

Чернь чубата (*A. fuligula*). 2.01.2015 р. один птах тримався на р. Случ нижче греблі в смт Миропіль. 26.12.2022 р. одна чернь зареєстрована на р. Случ північніше смт Миропіль. 22.01.2023 р. два птахи відмічені в заказнику «Великобerezнянський».

Гоголь (*Bucephala clangula*). 1.02.2014 р. на р. Случ нижче греблі в смт Миропіль спостерігали 3 ос. 8.02 та 6.12.2014 р. на цій же річці між селами Нова Чорторія й Любомирка зареєстровано 2 та 1 ос. відповідно (Гриб, 2017). 2.12.2022 р. самець відмічений серед скупчення крижнів на водосховищі в м. Чуднів. 22.01.2023 р. на ставах у заказнику «Великобerezнянський» спостерігали щонайменше 31 гоголя.

Крохаль великий (*Mergus merganser*). 2.12.2022 р. двох самців спостерігали на невеликій ополонці ставу в с. Карпівці.

Лунь польовий (*Circus cyaneus*). Більш звичайний під час міграцій, зустрічей взимку значно менше. 10.01.2009 р., 29.12.2013 р. та 7.01.2014 р. поодинокі самці спостерігали на полях біля смт Миропіль. Взимку 2017/2018 рр. лунів відмічали найчастіше: 23.12 – пара птахів біля с. Булдиців, 31.12 – самець біля с. Врублівка, 20.01 – самка біля с. Романівка (Гриб, 2017, 2022a), 2.02 – дві самки біля с. Врублівка. 8.12.2021 р. самка чи молодий птах пролетів над смт Миропіль у південному напрямку. 1.12.2022 р. один птах (самка чи молода особина) спостерігався на перелогах між селами Камінь та Велика Козара. Птахи віддають перевагу полям із стернею, пасовищам та перелогам. Під час кількісних обліків в агроландшафтах чисельність польового луна склала 0,1 ос./10 км маршруту.

Яструб великий (*Accipiter gentilis*). Зустрічальність у населеному пункті становить 0,5 ос./10 км маршруту, в агроландшафтах – 0,2 ос./10 км маршруту, в лісах – 0,7 ос./10 км маршруту.

Яструб малий (*A. nisus*). Зустрічальність у населеному пункті становить 1,1 ос./10 км маршруту, в агроландшафтах – 0,3 ос./10 км маршруту, в лісах – 0,1 ос./10 км маршруту.

Зимняк (*Buteo lagopus*). Зустрічальність у населеному пункті становить 0,1 ос./10 км маршруту, в агроландшафтах – 3,1 ос./10 км маршруту.

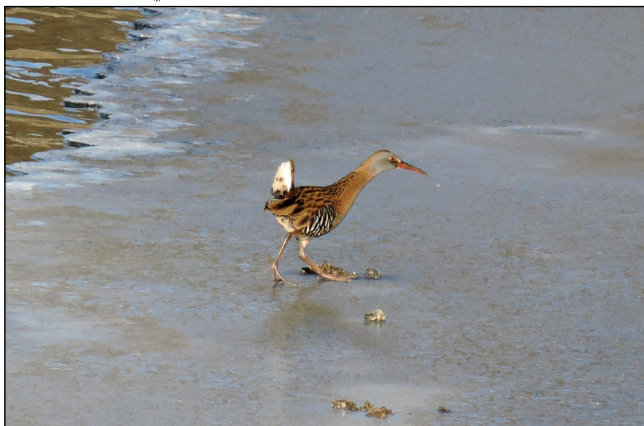

Фото 4. Пастушок. 16.01.2022 р., смт Миропіль.
Photo 3. Water Rail.

Канюк звичайний (*B. buteo*). Зустрічальність у населеному пункті становить 0,7 ос./10 км маршруту, в агроландшафтах – 3,0 ос./10 км маршруту, в лісах – 1,0 ос./10 км маршруту.

Беркут (*Aquila chrysaetos*). З літературних джерел відомо про дві реєстрації беркута на зимівлі в межах колишнього Чуднівського району. У грудні 1954 р. одного птаха вбили на території існуючого на той час Янушпільського району (в подальшому ввійшов до складу Чуднівського району). 3.11.1996 р. молодого беркута вбили біля с. Молочки (Весельський, Кратюк, 2008). Нами молодий беркут відмічений 7.01.2020 р. в лісі північніше смт Миропіль. Птах, імовірно, злетів із землі та полетів уздовж р. Фастівка серед лісового пологу (Гриб, 2022б).

Орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*). 22.01.2023 р. два дорослих орлани зареєстровані в заказнику «Великобerezнянський» та його найближчих околицях, обидва птахи деякий час сиділи на зораному полі неподалік.

Підсоколик малий (*Falco columbarius*). Більшість зустрічей цього виду припала на період осінньої міграції. Взимку ж він трапляється рідше. 8.01.2011 р. підсоколик пролетів над полем північніше смт Миропіль. 1.12.2022 р. одного птаха зареєстрували на полі з озимою пшеницею південніше с. Велика Козара. Зустрічальність виду під час обліків у агроландшафтах склала 0,04 ос./10 км маршруту.

Рябчик (*Tetrastes bonasia*). Поширений у лісах на півночі Хмельницької області, зокрема, в РЛП «Мальованка» та його околицях (Матвеев та ін., 2016; Гриб, 2017). Також нами виявлений у північній частині колишнього Романівського району Житомирської області. Відносимо його до зимуючих видів досліджуваної території, зважаючи на осілість виду.

Пастушок (*Rallus aquaticus*). 2.12.2018 р. завдяки програванню фонограми вдалося виявити 1 ос. в м. Полонне на р. Хомора. Птаха бачили скраю прибережних заростей на незамерзаючій ділянці нижче греблі. 25.12.2020 р. пастушка спостерігали на р. Случ у смт Миропіль. Його виявили скраю прибережних заростей перед греблею, згодом він перелетів через річку на інший берег. З 21.12.2021 р. до 16.01.2022 р. одного пастушка спостерігали неподалік попереднього місця, але нижче греблі. У цей час річка тут майже повністю замерзла, залишалася лише ополонка

нижче греблі, де й тримався цей птах. Іноді він віддалявся від прибережних заростей і шукав поживу, ходячи на відкритій ділянці по краю криги біля води (фото 4).

Курочка водяна (*Gallinula chloropus*). Поодинокі птахи зрідка зимують на незамерзаючих ділянках річок. Зокрема, в смт Миропіль на р. Случ на ділянці нижче греблі водяних курочок відмічали: 6 та 20.01.2019 р. – по 1 ос., з 25.12.2020 р. по 30.01.2021 р. – по 1–2 ос., 7.01.2023 р. – 1 ос. 20.02.2021 р. одного птаха зареєстрували також у м. Полонне на р. Хомора.

Лиска (*Fulica atra*). 14.01.2018 р. двох птахів спостерігали біля с. Нова Чортoria на невеликій ополонці водосховища на р. Случ. 2.12.2022 р. також дві лиски трималися в с. Карпівці на ополонці серед ставу.

Мартин звичайний (*Chroicocephalus ridibundus*). 22.01.2023 р. поодинокий мартин зареєстрований на ставі в заказнику «Великобerezнянський».

Мартин жовтоногий (*Larus cachinnans*). 15.02.2015 р. один птах пролетів уздовж р. Случ між селами Нова Чортoria й Любомирка. 21.02.2015 р. та 13.01.2016 р. біля р. Случ у смт Миропіль пролітали 1 та 3 мартини, відповідно. 3.02.2018 р. 3 ос. пролетіли біля с. Романівка вздовж р. Руда (Гриб, 2022а). 22.12.2022 р. та 22.01.2023 р. в заказнику «Великобerezнянський» зареєстрували 1 та близько 40 мартинів, відповідно.

Голуб-синяк (*Columba oenas*). Почав зимувати в останні роки. 1.12.2019 р. один птах пролетів над полем біля с. Будичів. 30.12.2019 р. двох синяків спостерігали в долині р. Будичина на полі зі стернею соняшника біля с. Стовпів (Гриб, 2022а). 9.02.2020 р. два птахи сиділи на ЛЕП у полі між селами Врублівка та Гордіївка. 21.12.2022 р. зграя синяків чисельністю приблизно 10 ос. пролетіла вздовж межі поля й лісу між смт Миропіль та с. Колодажне.

Сова вухата (*Asio otus*). За період досліджень виявлені зимові скупчення виду у трьох населених пунктах колишнього Романівського району. В смт Миропіль птахів відмічали в центральній частині населеного пункту: на ринковій площі на групі старих тополь чорних (*Populus nigra*), дуже вражених омелою білою (*Viscum album*), біля адміністративного приміщення селищної ради на ялинах (*Picea abies*), а також у садах на присадибних ділянках неподалік, де сови розміщувалися переважно на березах (*Betula pendula*) та різних плодових деревах (Гриб, Весельський, 2012). Взимку 2009/2010 рр. максимальна чисельність тут становила 13 ос., 2010/2011 рр. – 33 ос., 2011/2012 рр. – 21 ос., 2012/2013 рр. – 20 ос., 2013/2014 рр. – 12 ос., 2014/2015 рр. – 6 ос., 2015/2016 рр. – 3 ос., 2016/2017 рр. – 1 ос., 2017/2018 рр. – 3 ос. Крім того, протягом трьох зим скупчення вухатих сов реєстрували у східній частині смт Миропіль: на ялинах біля колишньої школи № 3. Взимку 2012/2013 рр. максимальна чисельність тут становила 13 ос., 2013/2014 рр. – 3 ос., 2014/2015 рр. – 8 ос. Починаючи зими 2018/2019 рр. скупчень вухатих сов у смт Миропіль вже не реєстрували. Лише кілька разів зустрічали поодинокі особин у різних місцях.

2.02.2013 р. виявили зимове скупчення вухатих сов у с. Будичів: 10 ос. сиділо на ялинах на території школи. 17.12.2017 р. тут зареєстрували 8 ос.

23.02.2018 р. двох сов, які сиділи на березі, виявили в смт Романів на території лікарні. Взимку 2018/2019 рр. тут, а також у садах на присадибних ділянках поряд, де сови сідали на плодові дерева, реєстрували до 5 ос. Взимку 2019/2020 рр. – до 20 ос. Наступної зими спостерігали лише одну сову.

30.12.2019 р. поодинокого птаха, який сидів на ялині, зареєстровано також у південній частині с. Романівка на присадибній ділянці.

Сова болотяна (*A. flammeus*). 23.12.2017 р. одну сову спостерігали над полем зі стернею кукурудзи південніше с. Романівка (Гриб, 2017). 23.12.2022 р. одного птаха виявили північніше смт Миропіль у долині р. Кам'янка на ділянці лук, частково зарослих березою. Наполохана спостережником сова злетіла з землі, перелетівши кілька десятків метрів, знову сіла на неї.

Сичик-горобець (*Glaucidium passerinum*). 16.02.2023 р. сичик вдень відповів на запис фонограми на ділянці старого дубового лісу з поодинокими соснами в заказнику «Собачий Зуб» східніше с. Голубин (Биківське лісництво, кв. 52).

Сова сіра (*Strix aluco*). 21.02.2021 р. під час сильного морозу та після досить значних снігопадів одну сову рудої морфи зареєстровано в нетиповому для виду місці. Птаха виявили на південній окраїні с. Пилипо-Кошара на присадибній ділянці на відстані понад 1,5 км до найближчого лісу. Сова відкрито сиділа на бічних гілках ясеня.

Рибалочка голубий (*Alcedo atthis*). Поодинокі птахи зимують на незамерзлих ділянках річок. Найчастіші зустрічі на р. Случ. У смт Любар рибалочку на цій річці спостерігали 2.01.2016 р. На відрізу річки між селами Нова Чорторя та Любомирка – 2.01.2016 р., 15.12.2019 р., 5.12.2021 р. та 2.12.2022 р. Біля с. Колодяжне – 15.12.2019 р., 5.12.2021 р. та 9.12.2022 р. У смт Миропіль та його околицях – 1.01.2017 р., 25.01.2020 р., 25.12.2020 р., 12.12.2021 р. та 26.12.2022 р. Біля с. Котуржинці на ділянці нижче греблі ГЕС 13.12.2022 р. зареєстровано 2 ос. У гирловій частині р. Деревичка в с. Мала Деревичка 29.01.2022 р. зафіксовано 2 ос. На р. Хомора по 2 ос. реєстрували 2.12.2018 р. в м. Полонне та 22.12.2022 р. в заказнику «Великобerezнянський». На р. Тетерів та її притоках поодинокі птахи спостерігали з 2 по 6.12.2019 р. в смт Романів в урочищі Виспа та 2.12.2022 р. в с. Карпівці.

Дятел білоспинний (*Dendrocopos leucotos*). Зимує в лісах, де гніздиться, в незначній мірі кочує. Тому в позагніздовий період, зокрема взимку, іноді трапляється в інших місцях. 26.01.2016 р. одного птаха спостерігали в ур. Романівський парк біля смт Романів. 27.02.2016 р. одного дятла зустріли в молодому березовому лісі на перелогах північніше смт Миропіль на відстані близько кілометра від лісового масиву. Чисельність у лісах становить 1,4 ос./10 км маршруту.

Жайворонек чубатий (*Galerida cristata*). Взимку трапляється в населених пунктах чи їх околицях. Зокрема, на площах, дорогах та їх узбіччях, господарських дворах, промислових територіях, пасовищах. Чисельність в останні роки скоротилася. Раніше чубатих жайворонків постійно відмічали на площах у центральних частинах

Фото 5. Зграя рогатих жайворонків. 20.02.2021 р., околиці с. Храбузна.

Photo 5. A flock of Horned Larks.

смт Миропіль та смт Романів. Максимально в цих місцях реєстрували до 7–8 ос. Востаннє в центрі Мирополя цих птахів бачили взимку 2020/2021 рр., Романова – 2017/2018 рр. Натомість в останні зими чубаті жайворонки стали зимувати поряд із промисловим підприємством в околицях с. Врублівка. В цьому місці 27.01.2019 р. була зареєстрована їх найбільша чисельність за час наших спостережень – 13 ос. Протягом трьох останніх зим чисельність чубатих жайворонків була найменшою: лише поодинокі зустрічі по 1–3 ос.

Жайворонек рогатий (*Eremophila alpestris*). Відносно звичайний на зимівлі вид. Тримається переважно моновидовими зграями (фото 5). Найбільша зграя зареєстрована 13.01.2018 р., коли на полі зі стернею сої біля с. Камінь спостерігали близько 50 птахів. За нашими спостереженнями, рогаті жайворонки віддають перевагу полям з низько скошеною стернею, передискованим полям, а також засіяним озиминою та ріпаком, але з рештками соняшника на поверхні. Уникають полів із високою стернею та після глибокої оранки. Прилітають на зимівлю в кінці жовтня – листопаді. Зокрема, перших птахів спостерігали: 5.11.2016 р. – біля с. Романівка, 18.11.2017 р. – біля с. Мала Козара, 11.11.2018 р. – біля смт Романів, 25.10.2020 р. – біля с. Мала Козара, 6.11.2021 р. – біля смт Миропіль, 12.11.2022 р. – біля с. Паволочка. Останніх птахів реєстрували в березні: 7.03.2015 р. – біля с. Романівка, 24.03.2018 р. – біля с. Булличів, 6.03.2021 р. – біля с. Романівка.

Плиска біла (*Motacilla alba*). 22.01.2023 р. одну плиску спостерігали на березі ставу в заказнику «Великобerezнянський». У цьому місці було багато решток корму для риби, який тут висипали на купу. Цей птах, імовірно, знайшов тут хороші умови для живлення та провів у цьому місці принаймні значну частину зими, оскільки 5.03 його спостерігали тут знову.

Сорокопуд сірий (*Lanius excubitor*). Відносно звичайний на зимівлі вид. Зустрічальність в агроландшафтах становить 1,9 ос./10 км маршруту. Також іноді тримається в населених пунктах, здебільшого на їх окраїнах

Фото 6. Співочий дрізд. 10.02.2018 р., смт Миропіль.
Photo 6. Song Thrush.

на територіях господарських дворів. Досить нетипове спостереження сірого сорокопуда сталося 8.12.2022 р. біля смт Миропіль. Він був зареєстрований у глибині світлого дубового лісу на просіці. Сполоханий птах полетів углиб лісу.

Шпак звичайний (*Sturnus vulgaris*). 10.02.2018 р. одного птаха спостерігали у зграї з чикотнями в смт Миропіль. Взимку 2020/2021 рр. шпаки з'явилися в населених пунктах під час сильних морозів у січні. Зокрема, 15.01 троє птахів разом із чикотнями жилилися виноградом на присадибній ділянці в смт Миропіль. 17.01 в цьому ж населеному пункті відмічено зграю з 5 шпаків. 18.01 один птах живився горобиною в смт Романів у зграї з чикотнями. Взимку 2022/2023 рр. шпаки були найчисельнішими за весь період наших спостережень і почали також зимувати в агроландшафтах. 1.12 південніше с. Велика Козара зареєстрували зграю близько 30 ос., що пролетіла над полем. У цей же день 8 ос. трималися на полях північніше смт Миропіль у зграї з чикотнями та 2 ос. пролетіли над полем ближче до населеного пункту. 3.12 у старому яблуневому саду на окраїні смт Романів спостерігали зграю близько 30 ос. 7.12 в смт Миропіль зареєстрована зграя близько 20 ос., яка живилася диким виноградом. 22.12 один шпак тримався у зграї з чикотнями на пасовищі біля р. Хомора в районі заказника «Великобerezнянський». 15.01 та 12.02 у зграї з чикотнями на полях з озиминою та стернею соняшника південніше с. Велика Козара спостерігали 7 та близько 10 шпаків відповідно.

Омелюх (*Bombicilla garrulus*). Трапляється не кожної зими. Омелюхів зовсім не спостерігали взимку 2009/2010 рр., 2011/2012 рр. (але були в незначній кількості в м. Житомир), 2013/2014 рр. та 2014/2015 рр. У зимові періоди 2018/2019 та 2021/2022 рр. омелюхи були відмічені в дуже малій кількості по 1–2 рази за сезон. Найбільша чисельність зареєстрована 1.01.2017 р. – близько 420 ос. у двох зграях у смт Миропіль, 5.02.2018 р. – близько 300 ос. у смт Романів, 10.02.2018 р. – близько 300 ос. у двох зграях у смт Миропіль, 14.02.2020 р. – близько 1000 ос. у смт Романів, 14.02.2021 р. – близько 335 ос. у трьох зграях у

смт Миропіль, 16.02.2021 р. – близько 300 ос. у смт Романів. Поява перших птахів зареєстрована 16.11.2012 р. в смт Миропіль, 1.12.2015 р. та 27.10.2016 р. в смт Романів, 24.12.2017 р. в м. Полонне, 2.12.2019 р. в смт Романів, 8.12.2020 р., 23.12.2021 р. та 15.12.2022 р. в смт Миропіль. Останніх птахів спостерігали 31.03.2009 р. в смт Миропіль, 21.04.2014 р. біля смт Миропіль, 14.04.2016 р. біля смт Романів, 1.05.2017 р. в смт Миропіль, 21.04.2018 р. біля смт Миропіль, 1.05.2020 р. в м. Полонне, 3.05.2021 р. біля смт Миропіль.

Тинівка лісова (*Prunella modularis*). 10.02.2018 р. одного птаха спостерігали на околиці смт Миропіль на занедбаній ділянці господарського двору, що поросла рудеральною рослинністю.

Трав'янка чорноголова (*Saxicola torquata*). 11.02.2018 р. одного птаха спостерігали в смт Миропіль біля р. Случ. Трав'янка трималася біля берега незамерзлої ділянки нижче греблі.

Горихвістка чорна (*Phoenicurus ochruros*). 18.12.2016 р. самку чи молоду особину бачили в смт Миропіль. 8.01.2020 р. самець горихвістки спостерігався в смт Романів в ур. Виспа. В обох випадках птахів зустрічали біля масивів громадської забудови, що межують із долинами річок.

Вільшанка (*Erithacus rubecula*). Зрідка зимує в смт Миропіль у районі греблі на р. Случ. Зокрема, поодинокі вільшанки відмічені тут 30.12.2012 р., 26.01 та 9.02.2013 р., 28.01, 4.02, 18.02 та 2.12.2018 р., 6.12 та 19.12.2020 р., 5.12.2021 р. Одного птаха також спостерігали в смт Романів у районі гімназії 2 та 12.12.2014 р.

Дрізд чорний (*Turdus merula*). На початку періоду досліджень зрідка траплявся в населених пунктах, переважно біля річок. В останні зими чисельність зросла. Крім населених пунктів, ці дрозди зрідка почали зустрічатися навіть далеко від населених пунктів: у лісах та по чагарниках вздовж доріг серед агроландшафтів.

Дрізд білобровий (*T. iliacus*). 17.02.2021 р. один птах, який годувався виноградом, зареєстрований у центральній частині смт Романів.

Дрізд співочий (*T. philomelos*). Поодинокі птахів тричі виявляли на зимівлі в смт Миропіль. 10, 11 та 18.02.2018 р. дрозда спостерігали біля р. Случ у районі греблі (фото 6). 12.01.2022 р. один дрізд прилітав живитися виноградом на присадибну ділянку. 23.12.2022 р. один птах зареєстрований у чагарникових заростях біля р. Оліївка поряд із бобровою загатою. Поруч також трималося 9 чорних дроздів.

Синиця вусата (*Panurus biarmicus*). Зимуює на водоймах зі значними заростями очерету, де і гніздиться. Зокрема, в долині р. Будичина біля сіл Романівка та Стовпів (Гриб, 2022а), на водосховищі на р. Случ між селами Нова та Стара Чорторя, в заказнику «Великобerezнянський».

В'юрок (*Fringilla montifringilla*). Поодинокі птахи чи невеликі зграйки відмічаються на зимівлі більш-менш регулярно. У місцях з хорошою кормовою базою іноді реєстрували більші скупчення. 17 та 31.12.2017 р. північніше с. Камінь на полі з озимом пшеницею та численними рештками соняшника, який був її попередником, спосте-

рігали зграї чисельністю близько 50 та 70 ос. відповідно. 20.01 та 3.02.2018 р. у скупченні птахів на соняшниковій стерні в долині р. Будичина біля с. Стівпів відмічено близько 30 та 50 ос. відповідно. В першому місці в'юрки трималися у великому скупченні з зеленяками, коноплянками та звичайними чечітками (*Acanthis flammea*), у другому – з тими ж видами та польовим горобцем і щигликом.

Чечітка гірська (*Linaria flavirostris*). 15.12.2018 р. згря чисельністю близько 30 ос. годувалася на вільхах (*Alnus glutinosa*) в заболоченій балці посеред поля з озимим ріпаком між селами Врублівка та Гордіївка.

Чечітка звичайна (*Acanthis flammea*). Спостерігається не щороку. Безпосередньо на зимівлі виявлена лише під час трьох зимових сезонів. Ще під час трьох сезонів птахів реєстрували лише на осінній міграції. Взимку 2017/2018 рр. чечітка була звичайною. Взимку 2018/2019 рр. та 2020/2021 рр. – малочисельною. Найбільшу зграю чечіток – близько 150 ос. – спостерігали 20.01.2018 р. на полі зі стернею соняшника біля с. Стівпів. Поява перших птахів зареєстрована: 9.11.2016 р. – біля смт Миропіль, 4.11.2017 р. – в смт Миропіль, 26.10.2018 р. – біля с. Котюржинці, 21.10.2020 р. – в смт Миропіль, 13.11.2021 р. – біля смт Миропіль та 29.10.2022 р. – біля с. Залужне. Останніх птахів реєстрували: 1.04.2018 р. – біля смт Миропіль, 23.03.2019 р. – біля с. Буртин, 29.03.2021 р. – в смт Миропіль.

Вівсянка очеретяна (*Emberiza schoeniclus*). У невеликій кількості зимує по долинах річок, рідше – на полях зі стернею соняшника чи кукурудзи або на полях із незібраним урожаєм цих культур, ще рідше – в населених пунктах.

Подорожник лапландський (*Calcarius lapponicus*). 2.01.2017 р. один подорожник виявлений на полі північніше смт Миропіль (Гриб, 2017). 21.02.2021 р. два птахи відмічені на полі північніше с. Буличів разом із приблизно десятьма рогатими жайворонками.

Пуночка (*Plectrophenax nivalis*). Зустрічається набагато рідше, ніж рогатий жайворонко. В останні зими зустрічей поменшало. Найчастіше пуночки тримаються на полях зі стернею кукурудзи чи на засіяних полях із рештками соняшника на поверхні. 31.01.2013 р. зареєстровано 5 ос. біля с. Врублівка. 7.01 та 22.02.2014 р. – 7 та близько 120 ос. біля смт Миропіль, 4.12.2016 р. – 1 ос. біля того ж населеного пункту (фото 7), 16.02.2017 р. – 9 ос. біля с. Врублівка, 18.02 та 17.12.2017 р. – близько 25 та близько 15 ос. біля с. Камінь, відповідно (Гриб, 2017), 24.11.2018 р. – 3 ос. біля смт Романів, 19.01.2020 р. – кілька ос. біля с. Вільха, 13.11.2021 р. та 23.12.2022 р. – поодинокі птахи чи невеликі зграї біля смт Миропіль (реєстрації за голосом).

ЛІТЕРАТУРА

Бумар Г.В., Бумар В.Г. (2004): Зимове населення птахів Поліського природного заповідника. - Обліки птахів: підходи, методики, результати. Житомир. 89-92.
Весельський М.Ф. (2010): Фонд раритетів орнітологічної колекції відділу природи Житомирського краєзнавчого музею. - Краєзнавство та музейна справа в Україні. Мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф.,

Фото 7. Пуночка. 4.12.2016 р., околиці смт Миропіль.
Photo 7. Snow Bunting.

присвяч. 145-річчю заснування Житомирського обл. краєзн. музею (27-29 жовтня 2010 р., м. Житомир). Житомир. 100-109.
Весельський М.Ф. (2018): До знахідок птахів Червоної книги України в умовах Житомирської області і деяких водно-болотних угідь степової зони. - Мат-ли до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ. К. 67-92.
Весельський М.Ф., Кратюк О.Л. (2008): Беркут (*Aquila chrysaetos* (L.) на території Житомирської області. - Новітні дослідження сокоподібних та сов. Мат-ли III Міжнар. наук. конф. «Хижі птахи України», м. Кривий Ріг, 24-25 жовтня 2008 р. Кривий Ріг. 45-50.
Весельський М.Ф., Цицюра В.К. (2004): Зимові орнітофауна Житомира за результатами обліків в 1994-2004 рр. - Обліки птахів: підходи, методики, результати. Житомир. 124-127.
Вовнюк Л.І., Мітурич Г.Д., Цицюра В.К. (2010): Каталог орнітологічної колекції В.І. Бруховського в Музеї природи Житомира. - Краєзнавство та музейна справа в Україні. Мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 145-річчю заснування Житомирського обл. краєзн. музею (27-29 жовтня 2010 р., м. Житомир). Житомир. 109-118.
Гриб О.В. (2017): Спостереження рідкісних та маловивчених видів птахів у Житомирській та Хмельницькій областях у 2009-2017 рр. - Беркут. 26 (2): 83-89.
Гриб О.В. (2022а): Орнітофауна долини р. Будичина (Житомирська область). - Авіфауна України. 10: 22-52.
Гриб О.В. (2022б): Знахідки тварин, занесених до Червоної книги України та Резолюції 6 Бернської конвенції, в південній частині смарагдового об'єкта «Долина річки Случ у Житомирській області». - Поширення раритетних видів біоти України. К. - Чернівці: Друк Арт. 1: 121-134.
Гриб О.В., Весельський М.Ф. (2012): Зимівля та екологія живлення сови вухатої в Романівському районі. - Лісове господарство: освіта, наука і практика. 3б. мат-лів наук.-практ. конф. студентів, магістрів, аспірантів і молодих вчених присвяченої 10-й річниці створення факультету лісового господарства (25 листопада 2011 р.). Житомир. 25-26.
Давиденко І.В. (2004): Результати зимових обліків водоплавних птахів на деяких штучних водоймах Житомирської області. - Обліки птахів: підходи, методики, результати. Житомир. 99-101.
Кузьменко Ю.В. (2007): Населення птахів березово-соснових лісів Поліського природного заповідника у зимовий період 2006-2007 років. - Лісове та мисливське господарство: сучасний стан та перспективи розвитку. 3б. статей Міжнар. наук.-практ. конференції (27-29 листопада 2007 р., м. Житомир). Житомир. 2: 241-243.
Матвєєв М.Д., Тарасенко М.О., Дребет М.В., Мартинюк В.Ю. (2016): Орнітофауна регіонального ландшафтного парку «Мальованка». - Troglodytes. 7: 55-62.
Полошкевич І.М. (2006): Спостереження за зимівлею болотяної сови у Коростишівському районі на Житомирщині. - Авіфауна України. 3: 106.
Равкин Е.С., Челинцев Н.Г. (1990): Методические рекомендации по комплексному маршрутному учёту птиц. Москва: ВНИИПрирода. 1-33.
Фесенко Г.В. (2022): Різноманіття сучасної орнітофауни України. К.: Академперіодика. 1-184.
Червона книга України. Тваринний світ / Ред. І.А. Акімов. К.: Глобал-консалтинг, 2009. 1-624.

НОВІ ДАНІ ПРО РІДКІСНИХ ТА МАЛОВИВЧЕНИХ ПТАХІВ КИЄВА (РИБНЕ ГОСПОДАРСТВО «НИВКА»)

Ю.О. Коваленко, М.В. Причепа, С.С. Любченко

Інститут гідробіології НАН України; просп. Володимира Івасюка, 12, м. Київ, 04210, Україна

Institute of Hydrobiology of the National Academy of Sciences of Ukraine; Volodymyr Ivasyuk Ave, 12, Kyiv, 04210, Ukraine

✉ Ю.О. Коваленко (Yu.O. Kovalenko), e-mail: kovalenkoyuliia888@gmail.com; Yuliia Kovalenko <https://orcid.org/0000-0003-4818-4542>;

 Mykola Prychepa <https://orcid.org/0000-0002-3114-2402>

New data about rare and insufficiently known birds of Kyiv (the Nyvka fish farm). - Yu.O. Kovalenko, M.V. Prychepa, S.S. Lubchenko. - *Berkut*. 32 (1-2). 2023. - We studied birds at the Nyvka fish farm during 2019–2023 in different seasons. A total of 183 bird species were registered during this period. We present data on 16 species, information about which is of greatest interest. [Ukrainian].

Key words: fauna, rare species, migrations, ringing.

Дослідження на рибгоспі «Нивка» проводилися протягом 2019–2023 рр. у різні пори року. Всього за цей період зареєстровано 183 види птахів. Наводяться дані про 16 видів, інформація про яких становить найбільший інтерес.

Ключові слова: фауна, рідкісний вид, міграції, кільцювання.

Рибні господарства – своєрідні рефугіуми, що мають важливе значення для збереження біотопічного та видового різноманіття (Причепа, 2019). Рибоводні стави здебільшого малопроточні й мають виражену специфічність: глибину 0,5–1,5 м, площу водного дзеркала від 0,5 до 400 га (Андрущенко, Алимов, 2008). Вони характеризуються різними площами заростання вищими водними рослинами, що приваблює водно-болотних птахів (Причепа, Коваленко, 2021). Крім того, прилеглі до водойм території, включаючи луки, болота та ліси, мають важливе значення в подальшому розширенні доступних для птахів біотопів.

Метою цього дослідження є реєстрація та документування присутності рідкісних і мало-вивчених видів птахів у орнітофауні Києва, зокрема на рибному господарстві «Нивка».

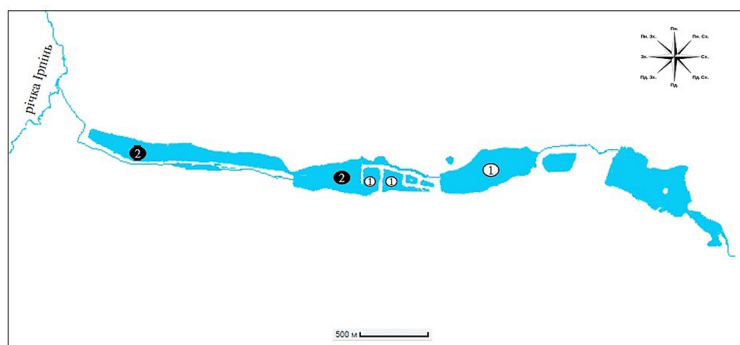
Матеріал і методика

Дослідне господарство «Нивка» Інституту рибного господарства НААН України територіально розташоване в м. Києві в межах Правобережного Полісся і Дніпровського екологічного коридору (Казанник та ін., 2014). Загальна площа його 214,4 га, з яких 181,4 га становлять водойми.*

Польові дослідження проводилися протягом 2019–2023 рр. (у всі сезони) маршрутно-точковим методом на каскаді ставків від гирла р. Нивки до Житомирського шосе (рис.). Періодичність досліджень становила 2–4 рази/місяць, залежно від періоду спостережень. Усього обрано 5 станцій обліку, на яких перебували від 20 хв. до 2-х год.

При спостереженнях використовувалися бінокль 12× та цифрові фотоапарати з об'єктивами різної фокусної відстані.

Послідовність видів та їх наукові латинські назви наведені згідно з визначником Г.В. Фесенка та А.А. Бокотєя (2002).

Картосхема розташування досліджуваних ставків рибного господарства «Нивка».

1 – східні ставки, 2 – західні ставки.

Map of the location of the studied ponds of the fish farm Nyvka.

1 – eastern ponds, 2 – western ponds.

Результати та обговорення

Усього за період наших досліджень у рибному господарстві «Нивка» зареєстровано 183 види птахів. Далі наводимо дані про 16 видів, інформація про яких становить найбільший інтерес.

Чорноший норець (*Podiceps nigricollis*). Для Києва є рідкісним гніздовим видом. З 2019 до 2023 рр. регулярно спостерігався у гніздовий період на західних ставках рибгоспу. У червні 2020 р. на одному з них виявлено самку з двома пташенятами.

Руда чапля (*Ardea purpurea*). В межах Києва зустрічається в період міграцій, здебільшого на лівобережній частині заплави Дніпра. На західних ставках рибгоспу регулярно реєструються від 1 до 8 особин (здебільшого в серпні).

Бугай (*Botaurus stellaris*). У січні 2020 р. одна особина спостерігалась на перезволожених земельних ділянках східних ставків поблизу одного з водотоків, що не замерзають у зимовий період. У межах Києва бугай зимує рідко. Зустрічається він під час гніздування та сезонних міграцій на окремих водно-болотних угіддях міста, зо-

* <http://www.if.org.ua/index.php/uk/departments/nyvka>

Фото 1. Звичайний мартин, закільцьований у Хорватії. 13.04.2019 р.

Фото С.С. Любченка.

Photo 1. Black-headed Gulls ringed in Croatia.

Фото 2. Звичайний мартин, закільцьований у Нідерландах. 3.06.2021 р.

Фото Ю.О. Коваленко.

Photo 2. Black-headed Gulls ringed in the Netherlands.

крема на заболочених низинах Осокорківських лук на лівому березі Дніпра.

Гуменник (*Anser fabalis*). За даними Т. Очканя (особ. повід.), одного гуменника було виявлено серед інших гусеподібних 14.10.2020 р. на одному із західних ставків неподалік екотону гирлової ділянки р. Нивка з р. Ірпінь.

Білоока чернь (*Aythya nyroca*). 18.05.2019 р. одна особина перебувала поруч із трьома червоноголовими чернями (*A. ferina*) на східних ставках. Білоока чернь нечасто зустрічається в північних регіонах країни та загалом є рідкісним видом, занесена до Червоної книги України (2009).

Морська чернь (*A. marila*). 8.08.2020 р. на західних ставах рибгоспу виявлено самку й самця, що перебували поруч на водному дзеркалі, тоді як інших птахів на воді не спостерігалось. Можна припустити, що це пара.

Великий підорлик (*Aquila clanga*). 22.10.2019 р. 1 ос. виявлено над узліссям уздовж західних ставків. Птах летів поміж двох звичайних канюків (*Buteo buteo*).

Чорний коловодник (*Tringa erythropus*). 4.04.2019 р. два птахи виявлені на мулистих відмілинах спущеного східного ставка (біля дамби).

Гаршнеп (*Limnocyptes minimus*). У січні 2021 р. неопорозово спостерігався на струмку вздовж очисних споруд східних ставків. Під час зимівлі цей вид реєструється в Києві рідко.

Малий мартин (*Larus minutus*). 8 ос. поміж звичайних мартинів (*L. ridibundus*) зареєстровано 4.05.2019 р. на східному ставку. 5.04.2019 р. тут перебували два птахи. 2.09.2020 р. на тому ж ставку їх виявлено 9, але в наступні роки вид не зустрічався.

Звичайний мартин (*L. ridibundus*). Один із найбільш типових видів птахів, що утворюють гніздові колонії на рибному господарстві. За період наших досліджень на східних ставах виявлено двох мартинів із кольоровими кільцями. 13.04.2019 р. (спостереження С. Любченка) зустріли птаха, який, за даними Українського центру кільцювання птахів, був закільцьований 6.12.2012 р. в Хорватії (м. Загреб) у віці більше року (кільця LA-0351, біле S51K). 3.06.2021 р. (спостереження Ю. Коваленко) відмітили

птаха, закільцьованого, за інформацією European colour-ring Birding, у Нідерландах (м. Арнем) 28.08.2017 р. (молодий самець) у віці більше року (біле кільце W-ETW6). Варто зауважити, що до 2020 р. ця особина реєструвалася лише в межах Нідерландів.*

Червоногрудий щеврик (*Anthus cervinus*). 3 і 8.10. 2020 р. під час осінньої міграції зареєстровано дві особини в заростях чагарникової рослинності на дамбі між двома західними ставками.

Жовтоголова плиска (*Motacilla citreola*). У квітні 2020 р. одна особина виявлена на східних ставках у заростях чагарникової рослинності. Наразі відомо, що в межах Києва цей вид гніздиться лише на заболочених луках Осокорківської заплави.

Гірська плиска (*M. cinerea*). 20.01.2021 р. в зимовий період при температурі повітря −20–25 °С на водовипуску неподалік водоочисної станції (струмок без криги зі швидкою течією та з кам'яним дном) спостерігалися чотири особини (фото 3). За даними Т. Очканя та О. Кулика (особ. повід.), одна плиска в подібних біотопах на р. Нивка також реєструвалася 8.12.2019 р. В межах Києва гірська плиска постійно реєструється на зимівлі лише на скидному каналі Бортницької станції аерації (Давиденко, Сыпко, 2002).

Ялиновий шишкар (*Loxia curvirostra*). 14.12.2019 р. на заболочених ділянках західних ставків зареєстровано зграю птахів від 15 до 20 ос. Вони сиділи на сухому дереві (Т. Очкань, особ. повід.).

Пуночка (*Plectropterax nivalis*). 25.01.2021 р. одна особина знаходилась на дамбі між східними ставками поміж чагарникової рослинності (О. Фоміна, особ. повід.).

Завдяки поєднанню природоохоронної території національного природного парку «Голосіївський» із заплавами комплексами руслових ставків рибогосподарського призначення на всьому рибгоспі наявні різні екологічні групи птахів. Особливої уваги заслуговують останні ставки, що розташовані в перехідній зоні між лісом та лучно-болотними комплексами, а також територіально близькі

* Life history: black-headed gull w-etw6 submit.cr URL: birding.org/animals/21085/b6255f2ef2e4b5804c2b/

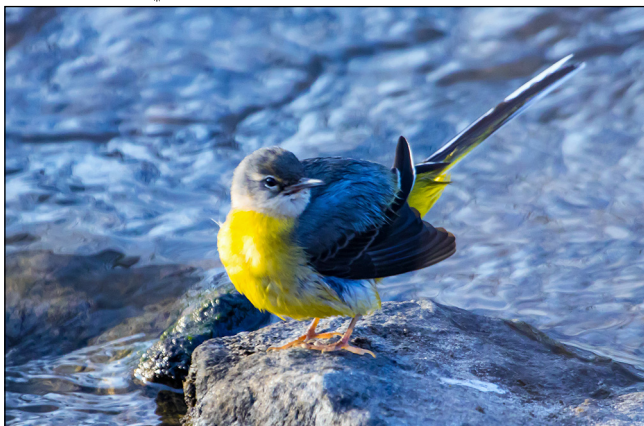

Фото 3. Гірска плиска в зимовий період. 20.01.2021 р.
Фото Ю.О. Коваленко.
Photo 3. Grey Wagtail in Winter.

до злиття Нивки з Ірпенем. Маловивчені та рідкісні види зустрічалися на всій протяжності рибного господарства: на східних ставках – 8, на західних – 6.

Наведені дані підкреслюють важливе значення рибного господарства «Нивка» для відтворення, міграції та зимівлі водно-болотних птахів в умовах урболандшафтів.

Подяки

Автори висловлюють подяку всім, хто долучився до збору даних та досліджень. Особлива подяка Тарасу Очканю, Олексію Кулику, а також Олені Фоміній за цінну допомогу в орнітологічних спостереженнях.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрющенко А.І., Алімов С.І. (2008): Ставове рибництво. К.: Видавничий центр НАУ. 1-636.
- Давиденко І.В., Сыпко А.В. (2002): Зимовка птахів в районі очистних споруджень г. Києва зимою 2000/2001 гг. - Авіфауна України. 2: 70-73.
- Казанник В.В., Турчик А.В., Яненко В.О. (2014): Водно-болотна орнітофауна Святошинських ставків м. Київ та її сезонні зміни. - Вісник Дніпропетровського держ. аграрно-економічного ун-ту. 33 (1): 170-173.
- Причепа М.В. (2019): Видовий склад і населення хижих та гідрофільних птахів лук і водно-болотних угідь окремих частин Києва та його околиць. - Беркут. 28 (1-2): 6-14.
- Причепа М.В., Коваленко Ю.О. (2021): Рибні господарства як осередки біологічного різноманіття. - Actual problems of national sciences modern scientific discussions. Univ. of Life Sciences in Lublin. 284-307.
- Фесенко Г.В., Бокотей А.А. (2002): Птахи фауни України: польовий визначник. К. 1-416.
- Червона книга України. Тваринний світ / Ред. І.А. Акімов. К.: Глобал-консалтинг, 2009. 1-624.

Замітки	Беркут	32	Вип. 1-2	2023	66
---------	--------	----	----------	------	----

ПРО КОРОТКОПАЛОГО ПІДКОРИШНИКА (*CERTHIA BRACHYDACTYLA*) В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЧАСТИНІ МАЛОГО ПОЛІССЯ

About Short-toed Treecreeper (*Certhia brachydactyla*) in the central part of Small Polissia. - P.M. Hryniuk. - Berkut. 32 (1-2). 2023. - Two new observations are described. A singing male was spotted in a forest park near the village of Oparypsi (Rivne region) on 7.04.2021; an other bird was found in the pine-oak forest to the west of the village Lahodiv (Lviv region) on 11.01.2023. [Ukrainian].

У фауні України короткопалий підкоришник (*Certhia brachydactyla*) – вузькоареальний вид, тут проходить північно-східна межа його поширення; для Закарпаття й Роточчя – рідкісний гніздовий, осілий і кочовий вид (Фесенко, Бокотей, 2007). Регулярно трапляється у Львові, де також гніздиться (Дубовик, 2020). На Рівненщині двічі спостерігався в околицях с. Батьків Дубенського району в осінній і зимово-весняний періоди (Гринюк, 2020).

Два нові випадки спостереження поодиноких птахів доповнюють картину поширення виду в регіоні. 7.04.2021 р. співаючого самця відмітили в лісопарку біля с. Опарипси Дубенського району Рівненської області.* Відразу нами був увімкнений аудіозапис для приманювання птаха; він активно реагував на цю приманку, підлітав до спостережника. Підкоришник був у мішаному лісі, який сформований із сосни звичайної, дуба червоного та звичайного, берези повислої та ялини європейської. Практично протягом усього часу спостереження птах перебував у середній і верхній частинах крон дерев.

Друга зустріч була 11.01.2023 р. в сосново-дубовому лісі західніше с. Лагодів Золочівського району Львівської області за типовим покликом.** Одночасно в цій локації ми спостерігали полівидову зграю горобиних птахів із 5 ос. жовточубої золотомушки (*Regulus regulus*) та по 2 ос. чубатої синиці (*Lophophanes cristatus*) і гаїчки-пухляка (*Poecile montanus*).

Хоча відомо декілька спостережень короткопалого підкоришника в центральній частині Малого Полісся, ймовірно, що його сучасний статус перебування – зимуючий, кочовий вид. Також не відкидаємо версій щодо спроб гніздування тут або гніздування окремих пар східніше Львова. Протягом 2019–2023 рр. нами проводилися регулярні обліки птахів на Гологоро-Вороняцькому горбогір'ї, але там цей вид жодного разу не був зареєстрований.

ЛІТЕРАТУРА

- Гринюк П.М. (2020): Доповнення до орнітофауни Рівненщини. - Troglodytes. 9-10: 129-130.
- Дубовик О.А. (2020): Підкоришник короткопалий *Certhia brachydactyla* у Львові. - Troglodytes. 9-10: 109-112.
- Фесенко Г.В., Бокотей А.А. (2007): Анований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів). К. – Львів. 1-112.

П.М. Гринюк

Західноукраїнське орнітологічне товариство;
вул. Почайвська, 1, с. Батьків, Дубенський р-н,
Рівненська обл., 35563, Україна (Ukraine).
E-mail: petrohrynuk10@gmail.com

* <https://ebird.org/checklist/S85023432>

** <https://ebird.org/checklist/S125910582>

МАТЕРІАЛИ ДО ПОШИРЕННЯ ТА БІОЛОГІЇ ВОЛОВОГО ОЧКА (*TROGLODYTES TROGLODYTES*) НА ПІВНІЧНОМУ СХОДІ УКРАЇНИ (СУМСЬКА ОБЛАСТЬ)

М.П. Книш

Гетьманський національний природний парк; м. Тростянець, Сумська обл., 42600, Україна

Hetmansky National Park; Trostyanets, Sumy region, 42600, Ukraine

✉ knysh.sumy@email.ua; Mykola Knysh <https://orcid.org/0000-0002-0304-4637>

Materials to distribution and biology of the Wren (*Troglodytes troglodytes*) in the north-east of Ukraine (Sumy region). - M.P. Knysh. - **Berkut. 32 (1-2). 2023.** - Long-term (1967–2023) data on the distribution, number, and ecology of the Wren in the forest-steppe part of Sumy region is summarised. In spring, these birds arrived between March 5 and April 5 (mean date is March 22 ± 3.2 days, n = 10). In upland oak forest, they nested with density 0.24–0.47 ind./km². Small river valleys and deep ravines were the main nesting sites here. The earliest clutch was started on April 25 (2009), and the latest was on June 27 (1980). The mass egg laying happened during the third ten-day of April and the first ten-day of May. The first flying fledglings were registered in late May (28.05.2009, 28.05.2011), the latest fledge from the nest was 2.08.1980. The full clutches had 6–7 eggs, on average 6.6 ± 0.2 (n = 8). Measurements of eggs (n = 20, 3 clutches), mm: 15.2–16.8 × 12.2–13.1, on average 16.10 ± 0.09 × 12.63 ± 0.07. 42 fledglings were hatched and fledged from 53 eggs in 8 nests (79.2%). The post-breeding wandering started in early August, the autumn migration was observed from the third ten-day of September till November. Some part of Wrens stayed for the wintering. The food of the Wren was dominated by sedentary small insects that live in the lower layer of vegetation. [Ukrainian].

Key words: number, habitat, population density, breeding, phenology, nest, egg.

Узагальнені багаторічні (1967–2023 рр.) матеріали по поширенню, чисельності та екології волового очка в лісостеповій частині Сумської області. Весною ці птахи прилітають між 5.03 і 5.04 (середня дата – 22.03 ± 3,2 дня, n = 10). У нагірних дібровах гніздяться зі щільністю 0,24–0,47 ос./км², місця гніздування приурочені до долин малих річок і глибоких балок. Найбільш рання кладка розпочата 25.04 (2009 р.), найбільш пізня – 27.06 (1980 р.), масове відкладання яєць відбувається у третій декаді квітня – першій декаді травня. Перші льотні виводки реєструються в кінці травня (28.05.2009 р., 28.05.2011 р.), найбільш пізній виліт з гнізда – 2.08.1980 р. У повних кладках (n = 8) по 6–7 яєць, у середньому 6,6 ± 0,2. Розміри яєць (n = 20, 3 кладки), мм: 15,2–16,8 × 12,2–13,1, в середньому 16,10 ± 0,09 × 12,63 ± 0,07. У 8 гніздах із 53 яєць вилупилося й вилетіло 42 (79,2%) пташенят. Післягніздові кочівлі з початку серпня, осінній проліт – з третьої декади вересня до листопада. Певна частина особин залишається на зимівлю.

Ключові слова: чисельність, біотоп, щільність населення, розмноження, фенологія, гніздо, яйце.

Незважаючи на широку розповсюдженість волового очка (*Troglodytes troglodytes*) у лісовій і лісостеповій зонах України, майже ніхто спеціальним вивченням способу його життя не займався. Про це свідчить бідність і фрагментованість інформації про нього як у фауністичних зведеннях (Сомов, 1897; Гавриленко, 1929; Судиловская, 1954; Страутман, 1963 та ін.), так і в окремих повідомленнях. Більшість останніх стосуються західних областей України, зокрема розглядається гніздова біологія волового очка в Карпатах (Годованець, Скільський, 1996) та випадки нетипового розміщення гнізд (Годованець, Скільський, 1993; Когут, Ковалюк, 1994; Кузьо, 2015). Не менш важлива стисла інформація про гніздування цього виду в Житомирському Поліссі (Хлебешко, Цицюра, 1993), про знахідку двох порожніх («самцевих») гнізд на Полтавщині в Оржицькому районі (Шаповал, 2014, 2019). Випадок гніздування волового очка неподалік від південної межі поширення в центральній частині України* зафіксований у Канівському природному заповіднику на Черкащині (Смогоржевская, Смогоржевский, 1984). Тут детально простежено життєвий цикл із моменту побудови гнізда до його завершення, зміни маси яєць, темпи росту і розвиток пташенят, що становить окремий інтерес. Певні відомості щодо поширення, чисельності та окремих моментів біології волового очка в регіоні Північно-Східної України (Сумська і Харківська області) є в ряді публікацій (Сомов, 1897; Матвиенко, 1970, 2009; Гавриш та

ін., 2007 та ін.), зокрема, повідомляється про знахідку в Сумському Поліссі 3 порожніх, але готових гнізд (Белик, Москаленко, 1993).

Загалом же уривчатість і випадковість фактичних даних не дозволяють скласти повну картину життя волового очка в українській частині його ареалу. Це спонукало нас викласти тут порівняно невеликий власний матеріал по цьому виду, зібраний у 1969–2023 рр. у лісостеповій частині Сумської області.

Матеріал і методика

До розгляду залучено результати спостережень за територіальним розміщенням і 9 випадкам гніздування волового очка в масиві нагірних дібров між селами Вакалівщина й Кияниця Сумського району (верхня частина басейну р. Битиця). Місця зустрічей птахів і виявлені гнізда картувалися. Детальне обстеження конструктивної будови гнізд не проводилося, а відмічалися тільки помітні їх особливості. Календарні строки відкладання першого яйця в одному гнізді визначені за спостереженнями, в інших випадках – за розрахунковими даними (ступінь насидженості яєць, дата вилуплення пташенят, ступінь їх розвитку тощо). Для огляду і вимірювання яєць або маленьких пташенят вони обережно виймалися з гнізда за допомогою чайної ложки. Визначена величина 8 повних кладок, при цьому враховувалися як яйця (3 випадки), так і пташенята (5 випадків). Успішність розмноження та причини загибелі потомства простежено по 8 гніздах. Для аналізу міграцій та зимівлі волового очка використано

* Вид знаходили на гніздуванні до північної межі Кіровоградської області (Кузьменко та ін., 2021).

Фото 1. Місце гніздування волового очка в земляній стінці на межі нагірної діброви і вільшняка. 17.05.2009 р.

Тут і далі фото автора.

Photo 1. Nesting site of the Wren.

дані спостережень на всій території регіону, в тому числі надані автору іншими спостерігачами.

Дати за XIX ст. з книги М.М. Сомова (1897) наведені за новим стилем.

Результати та обговорення

Поширення й біотопічна приуроченість

На крайній півночі Сумської області, на Старогутській ділянці Деснянсько-Старогутського національного природного парку, волове око – «нечисленний осілий» вид, гніздиться зі щільністю 0,36 ос./км² (Гаврись та ін., 2007). У Шосткинському районі в 1960-ті рр. було всього декілька зустрічей з воловими очками, дещо частіше ці птахи траплялися тут у 1970-ті рр., а в наступному десятилітті вони широко розселилися по Сумському Полісся (Белик, Москаленко, 1993). Тут вони віддають перевагу локально поширеним заболоченим вільшнякам, де мешкає близько 70% місцевої популяції. За даними М.Є. Матвієнка (Матвієнко, 1970, 2009), волове око – «спорадично гніздовий» птах області. У 1966–1969 рр. у захаращених вільшняках урочища Вакалівщина Сумського району і в околицях с. Хухра Охтирського району, площею 7,5 га, виявлено 2 гніздові пари (53 ос./км²), однак, як зазначає дослідник, у таких же біотопах в інших місцях цей птах відсутній, що вказує на певну умовність показників густоти населення, отриманих при екстраполяції на великі території даних обліків на обмежених площах. Про можливе гніздування волового очка у Сумському Посеймі свідчить В.М. Грищенко (особ. повід.): у 1977–1982 рр. ці птахи траплялися у гніздовий період біля с. Мутин у яру, зарослому листяним лісом і з невеликим струмком. На півдні Сумщини в лісах долини р. Ворскла наразі гніздування волового очка не доведене (Скляр, Книш, 2016). Також відсутні достовірні дані про гніздування цього виду на території Харківської області (Сомов, 1897; Витер, Яцюк, 2010).

За всі роки наших досліджень у басейні малої річки Битиця (околиці с. Вакалівщина), зайнятому масивом

нагірних, переважно ясенново-кленових, дібров, на площі 8,5 км² було виявлено 5 гніздових ділянок волового очка. Одну з них птахи займали практично кожен рік, інші – не так часто (1, 3, 6, 8 різних років). Щороку волове око займали 1–2 ділянки – отже гніздова щільність виду в цьому лісовому масиві становить 0,24–0,47 ос./км². Мабуть, варто погодитися з твердженням, що для нагірних дібров волове око не характерне (Новиков, 1959). Два з 5 відомих місць гніздування виду приурочені до вузької заболоченої долини самої річки, ще три – до крутих схилів протяжних (1–2 км) глибоких балок, що впадають до неї. Дно долини і пониззя найбільших балок зайняті смугами старого вільшняка з домішкою чагарникових і деревних верб та інших порід, місцями дуже захаращені, порослі кропивою, гадючником голим та іншим груботрав'ям. У трьох місцях підніжжя крутих схилів долини підрізане при поновленні лісової дороги, тут є невисокі (1–1,5 м) вертикальні земляні стінки, а по вологому берегу річки та на тінистих схилах у старій діброві трапляються повалені дерева з вивернутими коренями, які використовуються воловими очками для розміщення гнізд (фото 1).

Ще один осередок гніздування виду знаходиться в заплаві р. Псел у лісовому масиві, який тягнеться майже на 12 км від с. Битиця до с. Могриця Сумського району. У його складі переважають діброви, у низинах та біля стариць – лозняки і вільшняки. Деревостан тут переважно густий, з добре розвиненим чагарниковим ярусом, місцями захаращений, і з заростями хмелю та інших рослин. У середині червня 1998 р. тут були виявлені 2 волових очка, які співали.

Весняна міграція

Поява волових очок на місцях гніздування і слабо виражений проліт відбуваються протягом березня й на початку квітня. Дати перших весняних зустрічей у регіоні досліджень: 30.03.1970 р. – 5.03.1971 р. – 21.03.1972 р. (2.04 – остання зустріч) – 31.03.1976 р. – 22.03.1992 р. (1 співав) – 7.03.1993 р. (2 ос.) – 28.03.1992 р. (1 співав) – 5.04.2009 р. – 24.03.2022 р. – 15.03.2023 р.; середня дата – 22.03 ± 3,2 дня. У Харківській області весняний проліт, а вірогідно й відліт зимуючих, спостерігався переважно у другій половині березня: 15.03.1882 р., 26.03.1885 р., 10.04.1886 р., 22.03.1887 р., 17.03.1890 р. (Сомов, 1897).

Репродуктивний період

Пісні волових очок чути з дня їх появи на місцях гніздування (22.03.1992 р.) до першої половини серпня (1.08.1993 р., 4.08.1991 р., 14.08.1976 р.), коли вже йдуть післягніздові кочівлі. Співають у нижньому ярусі лісу або в заростях бур'янів, проте якимось (16.06.2004 р.) самець тривалий час інтенсивно співав високо у кронах дерев у балці в діброві. На час вигодовування гніздових пташенят спів майже припиняється, але біля виводків самці знову починають співати. У критичних для птахів ситуаціях, наприклад, при наближенні людини до гнізда із кладкою або пташенятами, можна чути змішений спів самця. Цікавий випадок трапився 23.05.1998 р.: при огляді тільки що знайденого гнізда з пташенятами поблизу тріщав і співав самець (змішений спів), а з протилежного боку почала

співати і друга особина, але з удвічі меншою інтенсивністю – це могла бути самка. Відомо, що спів самок у волового очка відзначається дуже рідко (Armstrong, 1955), і їх тиха невпевнена пісня добре відрізняється від голосної, складної і красивої пісні самця (Dallmann, 1987).

Гніздування волових очок розпочинається зазвичай у середині квітня і проходить до початку серпня. Терміни утворення пар і тривалість будівництва гнізд нами не простежені, скоріше за все, вони припадають на першу половину квітня. Відкладання яєць починається не одразу після завершення будівництва гнізда; так, 24.06.1978 р. було знайдене завершене гніздо, а перше яйце в ньому з'явилося 27.06.

Після вибору гніздової ділянки самці в розпал токової активності приступають до будівництва декількох гнізд, котрі майже не мають вистилки (так звані «холостяцькі», «самцеві», «спальні» або «резервні» гнізда). Вони служать для приваблювання самки, яка добудовує якесь із цих гнізд і відкладає яйця. Інколи в них ночують самці; так, увечері 26.05.1989 р. при огляді «самцевого» гнізда звідти вискочив птах і проспівав (зміщений спів). На гніздовій ділянці може бути декілька таких гнізд – до 3, за нашими спостереженнями. Однак ми ніколи не помічали жодних проявів полігамії, коли самець приваблює на свою гніздову територію декількох самок. Можливо, це пов'язано з низькою чисельністю і спорадичністю поширення волового очка в регіоні наших досліджень.

За знахідками «самцевих» гнізд можна отримати уявлення про розміри гніздової території волового очка. Так, у долині річки в 1993 р. 3 таких гнізда розміщувалися на відстані 210 м, у 2007 р. 2 «самцевих» гнізда виявлені за 250 м одне від одного. Інколи «самцеві» гнізда групуються по 2–3; так, в одному випадку відстань між двома сусідніми гніздами становила 12 м, в іншому – 3 гнізда розміщувалися за 4 і 5 м.

Волові очка в період розмноження з року в рік зазвичай займають колишні ділянки. Другий репродуктивний цикл або повторне гніздування після загибелі кладки чи виводка також проходять на тій же ділянці, в одному випадку нове гніздо було збудоване на відстані 80 м від попереднього.

Гнізда

Із 9 заселених гнізд 4 розміщувалися в невеликих пустотах корневих підшов дерев, що впали (3 – зі спіднього їх боку, 1 – з «лицьового» боку), 3 – у нішах невисоких придорожних земляних стінок з оголеними коренями рослин і карнизом дернини (фото 2), одне – в дуплі, що вигнило в серцевині стовбура верби, ще одне – в густих звисаючих гілочках нахиленої до землі стиснутої крони тонкого (товщиною 8 см) береста на висоті приблизно 8 м від землі. Це гніздо, виявлене 29.05.1990 р., було, мабуть, із пташенятами, біля нього метушилися й голосно тріщали батьки, однак оглянути його не вдалося. Можливо, до жилих відноситься й незавершене гніздо у виворотні берези (11.05.1997 р.), його порожнина була заповнена неукладеним зеленим мохом; на жаль, у подальшому воно не оглядалося.

Більше всього «самцевих» гнізд – 24 – виявлено у невисоких земляних крутосхилах, ще 4 – в підшвах ви-

Фото 2. Гніздо волового очка у стінці крутосхилу. 3.05.2009 р.

Photo 2. A nest of the Wren.

воротнів берези і клена польового, 2 – при стовбурах дерев (яблуня лісова і берест, на висоті 1,5 і 2,5 м від землі), 1 – на малесенькому клені польовому, 1 – в розетці листя папороті чоловічої. Цікаво, що в червні 1987 р. на бровці земляної стінки за 30 см від пустого гнізда волового очка було знайдене гніздо вівчарика-ковалика (*Phylloscopus collybita*), що в певній мірі нагадує випадок спільного гніздування цих видів, описаний у Волинській області (Когут, Ковалюк, 1994). Влітку 1989 р. тут же біля «самцевого» гнізда в один ряд, на відстані 0,2, 1 і 1 м, розміщувалися жилі гнізда білої плиски (*Motacilla alba*), рибалочки (*Alcedo atthis*) і звичайної вівсянки (*Emberiza citrinella*). У травні 2012 р. одне з «самцевих» гнізд у ніші крутосхилу зайняла самка шершня (*Vespa crabro*), але її гніздо не розвинулося через малі розміри гніздової камери.

Вхід до гнізда (льоток) у вигляді горизонтально витягнутого еліпса, його розміри у гнізді в дуплі верби (слабо насажена кладка) 45 × 35 мм, у двох гніздах із пташенятами (обидва у виворотнях) – 45 × 35 і 28 × 25 мм. Є спостереження, що у гніздах, у яких виводилися пташенята, він значно менший, ніж у «самцевих» (Годованець, Скільський, 1996). Якоїсь закономірності в орієнтації льотка жилих гнізд не простежується: у 3 випадках він був орієнтований на захід, у 2 – на північний захід, ще у 2 – на північний схід, у 1 гнізда – на південь. Однак, певна орієнтація розміщення гнізд усе ж існує, наприклад, у лісових балках волові очка віддають перевагу крутим схилам північної експозиції (всі 4 знайдені в цьому біотопі жилих гнізда). Висота розміщення гнізд залежить від характеру розташування придатних ніш і укриттів, вибраних самцем для побудови гнізда, приваблювання самки й виведення потомства.

У складі будівельного матеріалу 5 заселених гнізд іззовні присутні в тій чи іншій кількості тонкі гілочки (4 гнізда), зелений мох (4), минулорічне листя дуба і клена (3), сухі стебла трав'янистих рослин (2), сухе листя папороті (1), лишайник (1). Одне з гнізд було майже повністю складене з минулорічного листя гадючника голого. У вистилці гнізд присутні дрібний мох, пух і пір'їнки. Ма-

Морфометричні показники яєць волового очка в лісостеповій частині Сумської області (20 яєць із 3 кладок)

Morphometric parameters of eggs of the Wren from the forest-steppe part of Sumy region (20 eggs from 3 clutches)

Параметри	Lim	M ± m	CV, %
Довжина, мм	15,2 – 16,8	16,10 ± 0,09	2,32
Максим. діаметр, мм	12,2 – 13,1	12,63 ± 0,07	2,40
Індекс сферичності, %	74,39 – 83,55	78,52 ± 0,62	3,54

теріал «самцевих» гнізд більш однорідний, мох використовується в меншій кількості (3 гнізда), в одному випадку були присутні довгі черешки листків клена гостролистого. Одне гніздо було повністю складене зі шматочків сухого листя папороті, інше – з опалого листя дерев. У цьому ж урочищі 28.05.1966 р. знайдено 2 недобудованих (очевидно, «самцевих») гнізда волового очка: одне збите з тонких прутиків берези, друге – з сухого листя папороті (Матвиенко, 2009).

Кладки

Найраніша кладка була розпочата 25.04 (2009 р.), найпізніша – 27.06 (1980 р.)*. Загалом 8 випадків початку яйцекладки розподіляються протягом репродуктивного періоду так: третя декада квітня – 2 випадки, перша, друга і третя декади травня – відповідно 3 (пік яйцекладки), 1 (11.05.1978 р.), 1 (25.05.1978 р., вимушена повторна кладка), третя декада червня – 1. Отже масове відкладання яєць відбувається у стислі строки – протягом 2–2,5 тижнів. Перші льотні виводки реєструвалися в кінці травня (28.05.2009 р., 28.05.2011 р.); найбільш пізній виліт із гнізда – 2.08.1980 р. Значна розтягнутість гніздового періоду може свідчити про наявність другого репродуктивного циклу хоча б у деяких пар волового очка. Пізня, почата 27.06, кладка з 6 яєць, явно була другою у цьому сезоні (проміжок між першою і другою спробами гніздування цілком достатній для догодовування виводка).

У 8 повних кладках волового очка було по 6 (3 випадки) і 7 (5) яєць, у середньому $6,6 \pm 0,2$. Ще в одному випадку (28.05.2011 р.) дорослі птахи годували 7 злетків, які залишили гніздо. Це є додатковим свідченням про переважання 7-яйцевих кладок.

Дані про розміри яєць наведені в таблиці. Індивідуальні розміри яєць з мінімальними довжиною, діаметром та індексом сферичності Sph такі: $15,2 \times 12,7$, $16,2 \times 12,2$ і $16,4 \times 12,2$ мм (Sph = 74,4%); з максимальними значеннями цих показників – $16,8 \times 12,9$, $16,0 \times 13,1$ і $15,2 \times 12,7$ мм (Sph = 83,6%). Всі яйця типового для цього виду забарвлення: сметаново-білі, з рідкими червонуватими крапинками, трохи густішими в інфундибулярній зоні шкаралупи. В одному з гнізд два яйця були без плямистості (депігментовані) і менш засиджені, тобто були останніми в цій кладці з 6 яєць.

* Винятково ранній випадок гніздування волового очка виявлений у Шацькому НПП (Волинська область): 26.04.1994 р. знайдене гніздо з 7 пташенятами 10–11-денного віку (Когут, Ковалюк, 1994), тобто, за розрахунками, яйцекладка розпочалася приблизно 24–25.03.

Доречно навести виміри кладки яєць волового очка, колектованої В.М. Малишком у травні (точніше не датовано) 2003 р. у Шосткинському районі (Сумське Полісся): $14,6 \times 12,0$; $15,0 \times 12,3$; $15,2 \times 12,3$; $15,2 \times 12,3$; $15,0 \times 12,3$; $14,4 \times 11,7$ мм. Яйця білі, депігментовані, лише на 2 помітні ріденькі дуже дрібні коричневі цятки. Ще одне яйце – $15,4 \times 12,1$ мм – було колектоване 15.05.1999 р. в околицях с. Івот цього ж району (Пісулінська та ін., 2013).

Виводки, репродуктивні втрати

Точні дані про тривалість насиджування й перебування пташенят у гнізді у нас відсутні. Відомо тільки, що пташенята з 6-яйцевої кладки, початої 27.06, покинули гніздо 2.08, тобто через 36 днів. За спостереженнями в Канівському заповіднику (Смогоржевская, Смогоржевский, 1984), насиджування кладки з 7 яєць тривало 15–16 днів після знесення останнього яйця, а пташенята (потривожені) залишили гніздо у віці 17 днів.

Успішність розмноження волового очка досить висока. У 8 випадках гніздування з 53 яєць вилупилися і стали на крило 42 пташенят – 79,2%; кожна спроба розмноження давала в середньому $5,3 \pm 0,9$ злетків. Загальні втрати потомства становлять 20,8%: одна кладка (7 яєць) покинута внаслідок турбування з боку сільських хлопчаків (13,2%), ще у двох 6-яйцевих кладках виявилось по 2 яйця-бівтюхи (7,5%). Загибелі пташенят не зафіксовано.

Осінь міграція й зимівля

Післягніздові кочівлі спостерігаються з початку серпня, коли волові очка з'являються в місцях, де раніше були відсутні, тобто за межами гніздових територій (4.09.1991 р., 9.08.1999 р., 27.08.2000 р.). Початок вираженого осіннього прольоту датується третьою декадою вересня (23.09.2001 р., 27.09.2019 р.). Валовий проліт відбувається в жовтні і частково в листопаді, але в лісостепу Сумщини він ніколи не буває масовим, проходить повільно і малопомітно. У загальному підсумку осінні зустрічі волових очок розподіляються так: вересень – 2, жовтень – 21, листопад – 16 (у деякі роки в середині листопада уже приходить зима). Кінець прольоту важко реєструється, оскільки певна частина особин залишається на зимівлю.

У період прольоту волові очка зустрічаються поодиночки не тільки в їх характерних стаціях (у вільшняках, на захарашених зрубках), але й поза лісовими біотопами, наприклад, у густих прибережних бур'янах і очеретах, на сільських садибах, городах та в інших місцях. Зграй ніколи не утворюють, а парами і групами зустрічаються дуже рідко: 18.10.2007 р. – пара, 4.10.1992 р. – група (виводок?) з 4–5 птахів у лісовій балці. Зрідка можна почути окрім звичайної тріскотні спів окремих самців: 7.10.1992 р., 29.10.2017 р., 9.11.2019 р. У їхній пісні мало металічного звучання, можливо, це були молоді особини. Взимку спів волових очок чути не доводилося.

І ще декілька зауважень про осінню міграцію волового очка в регіоні наших досліджень. За даними В.І. Севаст'янова (2016), у природному заповіднику «Михайлівська цілина» – місцевості зовсім не лісовій, у 1990, 1994 і 1998 рр. проліт волових очок відбувався у другій

половині жовтня (6 зустрічей одинаків), а закінчувався в першій половині листопада (1 зустріч). Мігранти трималися в заростях біля ставків, лісосмузі, одного разу – поруч із господарськими будівлями. Характерно, що скрізь по Лівобережжю України, наприклад, на Харківщині і Полтавщині, осінній проліт волових очок набагато краще виражений, ніж весняний (Сомов, 1897; Гавриленко, 1970; Нанкинов, 2011). У Харківській області М.М. Сомов (1897) реєстрував осінній проліт у вересні й жовтні: 26.10.1884 р., 15.09.1885 р., 26.09.1886 р., 20–22.10.1887 р., 22.10–9.11.1888 р., 21–28 і 31.10.1889 р., 10–27.10.1890 р., 11.11.1891 р. За сучасними даними (Черников, 1998), масовий проліт тут відбувається пізніше – на початку і в середині листопада (1992, 1994 і 1995 рр.); по прибережних вербняках р. Уди мігранти рухалися один за одним, до 27 птахів за годину, у східному напрямку. Цікаво, що С.Г. Панченко (2016) зовсім не називає волове око навіть як транзитного мігранта для території Луганської області.

Деяка частина волових очок залишається (або зупиняється) на зимівлю. Якщо раніше це було досить рідкісним явищем, то тепер, особливо в теплі й малосніжні зими, частота зустрічей помітно збільшилася, наприклад, взимку 2022/2023 р. – 7 реєстрацій. За всі роки спостережень волове око трапилося у грудні 10 разів, у січні – 11, у лютому – 4. Завжди це були одинаки, і тільки 18.02.2001 р. – пара птахів. Тримаються вони, як і в інші періоди свого життя, обособлено від інших видів птахів.* Зустрічаються в тих же біотопах, що й восени. На ніч можуть збиратися в якесь укриття. Так, у розщелині дерев'яного облицювання крутого берега річки в центрі м. Суми у січні 1962 р. ночували 6 волових очок (Матвиенко, 2009). Сюди вони збиралися після заходу сонця, а близько 9-ї ранку вилітали. У цьому місці птахи спостерігалися до 16.03. Ще в одному випадку, 5.11.2007 р., в лісовому масиві одинак тримався на земляному крутосхилі з літнім гніздом самця, можливо, тут він і ночував.

Живлення

У їжі волового очка переважають малорухливі дрібні комахи, які мешкають у нижньому ярусі рослинності. У шлунках 2 самців, здобутих у квітні 1969 р. (Матвиенко, 2009), знаходилися: *Lygaeidae* – 1 екз., *Carabidae* – 1, *Hydrophilidae* – 1, *Curculionidae* – 4, *Chrysomelidae* – 1, *Galerucella tenella* – 2, *Chaetocnema concinna* – 1, *Diptera* – 1, *Lasius niger* – 9, *Chalcididae* – 1. За нашими даними, у шлунку самки, яка загинула 5.03.1971 р. в м. Суми від зіткнення зі спорудою, виявлені нерозпізнані рештки комах і дрібних водяних черевоногих моллюсків. Крихти хітину комах були і в шлунку волового очка, збитого автомобілем 29.10.2017 р. на сільській вулиці.

Подяки

Користуючись нагодою, щиро дякую В.М. Грищенку за важливі повідомлення й переклад резюме цієї статті,

а також А.І. Стативі, С.М. Панченку, В.М. Малишку, О.Ю. Скляр, В.М. Савостьяну за надану інформацію про зустрічі волових очок у негніздовий період.

ЛІТЕРАТУРА

- Белик В.П., Москаленко В.М. (1993): Авифаунистические раритеты Сумского Полесья. 1. Passeriformes. - Беркут. 2: 4-11.
- Витер С.Г., Яцок Е.А. (2010): Новые данные по орнитофауне Харьковской области. - Птицы бассейна Северского Донца. Донецк. 11: 185-191.
- Гавриленко Н.И. (1929): Птицы Полтавщины. Полтава: Полт. Союз охотников. 1-133.
- Гавриленко Н.И. (1970): Позвоночные животные и урбанизация их в условиях города Полтавы. Харьков: Изд-во Харьков. ун-та. 1-140.
- Гавриль Г.Г., Кузьменко Ю.В., Мішта А.В., Коцержинська І.М. (2007): Фауна хребетних тварин Національного природного парку «Деснянсько-Старогутський». Суми: Козацький вал. 1-120.
- Годованець Б.Й., Скільський І.В. (1993): Заселення воловим очком гнізда сільської ластівки. - Беркут. 2: 54.
- Годованець Б.Й., Скільський І.В. (1996): До гніздової біології волового очка в Карпатах. - Мат-ли 2 конф. молодих орнітологів України. Чернівці. 40-42.
- Когут І.В., Ковалюк В.М. (1994): Спільне гніздування волового очка і вівчарика-ковалика. - Беркут. 3 (2): 102.
- Кузьменко Т.М., Струс Ю.М., Бронсков О.І. та ін. (2021): Атлас гніздових птахів України. К.: Українське товариство охорони птахів. 1-296.
- Кузьо Г.О. (2015): Випадок незвичайного гніздування волового очка (*Troglodytes troglodytes*). - Беркут. 24 (1): 8.
- Матвиенко М.Е. (1970): Птицы Сумской области (повидовые очерки). - Приложение к дис. ... канд. биол. наук. Сумы. 1-162. (Рукопис).
- Матвиенко М.Е. (2009): Очерки распространения и экологии птиц Сумской области (60-е годы XX ст.). Сумы: Университетская книга. 1-210.
- Нанкинов Д.Н. (2011): Птицы города Лубны. - Рус. орн. журн. 20 (666): 1207-1247.
- Новиков Г.А. (1959): Экология зверей и птиц лесостепных дубрав. Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та. 1-352.
- Панченко С.Г. (2016): Птицы Луганской области. Харьков: Коллегиум. 1-324.
- Пісулінська Н.А., Шидловський І.В., Затушевський А.Т. (2013): Каталог яєць та гнізд птахів Зоологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 1-124.
- Савостьянов В.И. (2016): Материалы по орнитофауне природного заповедника «Михайловская целина» в 1990-е гг. - Авифауна Украины. 7: 10-29.
- Скляр О.Ю., Книш М.П. (2016): Нові дані по рідкісних та маловивчених видах птахів Гетьманського національного природного парку та його околиць (Сумська область). - Беркут. 25 (1): 15-24.
- Смогоржевская Л.И., Смогоржевский Л.А. (1984): О гнездовой жизни крапивника. - Вестн. зоол. 3: 84-87.
- Сомов Н.Н. (1897): Орнитологическая фауна Харьковской губернии. Харьков: Тип. А. Дарре. 1-680.
- Страутман Ф.И. (1963): Птицы западных областей Украины. Львов: Изд-во Львов. ун-та. 2: 1-182.
- Судилковская А.М. (1954): Семейство Крапивники Troglodytidae. - Птицы Советского Союза. Москва: Сов. наука. 6: 660-670.
- Хлебешко В.Н., Цицюра В.К. (1993): Фенология гнездования птиц северо-востока Житомирского Полесья. Житомир. 1-37.
- Черников В.Ф. (1998): Осенний пролет крапивника (*Troglodytes troglodytes*) в Харьковской области. - Птицы бас. Сев. Донца. Харьков. 4-5: 89.
- Шаповал А.П. (2014): Материалы по гнездованию некоторых видов птиц на западе Полтавской области. - Рус. орн. журн. 23 (1081): 3933-3940.
- Шаповал А.П. (2019): Находки нетипично устроенных гнезд некоторых воробьиных птиц на западе Полтавской области. - Рус. орн. журн. 28 (1755): 1616-1624.
- Armstrong E.A. (1955): The Wren. London: Collins. 1-312.
- Dallmann M. (1987): Der Zaunkönig *Troglodytes troglodytes*. Die Neue Brehm Bücherei. 577. Wittenberg Lutherstadt: A. Ziemsen Verlag. 1-95.

* Хоча, за спостереженнями В.М. Грищенка (особ. повід.), у Канівському заповіднику окремі особини взимку іноді тримаються разом зі зграями синиць, двічі волове око прилітало навіть на годівницю.

ГОРОБЦІ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

К.О. Редінов^{1, 2}, З.О. Петрович¹

¹ Регіональний ландшафтний парк «Кінбурнська коса»; вул. Торгова, 23а, м. Очаків, Миколаївська обл., 57508, Україна
Regional Landscape Park «Kinburnska kosa»; Torhova str., 23a, Ochakiv, Mykolayiv region, 57508, Ukraine

² Національний природний парк «Білобережжя Святослава»; вул. Лоцманська, 18, м. Очаків, Миколаївська область, 57508, Україна
National Park «Biloberezhzha Svyatoslava»; Lotsmanska str., 18, Ochakiv, Mykolayiv region, 57508, Ukraine

✉ К.О. Редінов (K.A. Redinov), e-mail: brufinus@gmail.com; Konstantin Redinov <https://orcid.org/0000-0003-4903-3586>;

 Zinovii Petrovich <https://orcid.org/0000-0003-4700-5039>

Sparrows in Mykolaiv region (South Ukraine). - K.A. Redinov, Z.O. Petrovich. - *Berkut*. 32 (1-2). 2023. - There are three species of sparrows in Mykolaiv region: House, Tree, and Spanish Sparrows. Spanish Sparrow was found breeding in 2016, other species have been nesting for a long time. We summarized our own (collected in 1989–2023) and literature data on distribution, number, breeding, migrations, roosting, and feeding. The total number in the region of House Sparrow is estimated at approximately 250 thousand pairs, Tree Sparrow at 35 thousand pairs, Spanish Sparrow at 200–250 pairs. The number of House and Tree Sparrows during the last 30 years decreased. Spanish sparrow expands in the south of Ukraine and its number increases. [Ukrainian].

Key words: distribution, number, breeding, phenology, migrations, roosting, feeding.

На території Миколаївської області зустрічаються три види горобців: хатній, польовий і чорногрудий. Чорногрудий горобець виявлений на гніздуванні у 2016 р., інші види гніздяться здавна. Узагальнені власні (зібрані у 1989–2023 рр.) та літературні дані по поширенню, чисельності, міграціям, гніздуванню, ночівлям, живленню. Загальна чисельність в області хатнього горобця оцінена приблизно у 250 тис. пар, польового – 35 тис. пар, чорногрудого – 200–250 пар. Чисельність хатнього й польового горобців протягом останніх 30 років скоротилась. Чорногрудий горобець розселяється на півдні України, чисельність його зростає.

Ключові слова: поширення, чисельність, гніздування, фенологія, міграції, ночівлі, живлення.

На території Миколаївської області гніздяться три види горобців, один із яких – чорногрудий (*Passer hispaniolensis*) – з'явився нещодавно. Хатній (*P. domesticus*) і польовий (*P. montanus*) поширені в регіоні здавна. Мета цієї статті – узагальнення всієї наявної про них інформації – як результатів власних досліджень, так і літературних даних.

Матеріал і методика

Миколаївська область (площа 24,58 тис. км²) розташована в межах Степової (93%) та Лісостепової (7%) зон. Лісистість території становить 4,9%, сільгоспугіддя займають 81,8% площі (Національна доповідь..., 2008). У межах області станом на кінець 1980-х рр. налічувалося 945 сільських населених пунктів, 20 селищ міського типу та 9 міст (Ковеза, Галицький, 1990).

Дані зібрано в 1989–2023 рр. шляхом стаціонарних досліджень та під час експедиційних виїздів. Опрацьовані літературні джерела, що охоплюють період у понад 120 років. Використані також деякі публікації та власні спостереження й повідомлення колег, що стосуються прилеглої території. Найбільш ґрунтовні дані по фенології розмноження зібрано в с. Широколанівка Миколаївського (Веселинівського) району та с. Чорноморка Миколаївського (Очаківського) району у приватних садибах. Для оцінки чисельності горобців використано метод растрового картування (Белик, 2000) на основі карт із «Атласу гніздових птахів України» (Кузьменко та ін., 2021) та метод екстраполяції.

Статистична обробка матеріалу проведена на комп'ютері з допомогою програми Excel та пакета програм SPSS 13.0 For Windows. Розраховані основні статистичні параметри: середнє значення (M), стандартна похибка (SE), стандартне відхилення (SD), медіана, крайні значення (Lim).

Для уточнення назв населених пунктів та меж адміністративних районів використано карти з Інтернету (<https://www.google.com/maps/place/>; програма Google Earth).

У роботі використано назви населених пунктів та районів згідно нового адміністративно-територіального устрою. Назви районів, актуальні станом на 1.01.2020 р., наведені в дужках курсивом.

Результати та обговорення

Хатній горобець (*Passer domesticus*). Гніздовий вид. Зустрічається протягом усього року.

Поширення та чисельність. Поширений на всій території області, тримається переважно в населених пунктах – синантропний вид (Домашевский, 2001; Редінов, 2006, 2015, 2016; Редінов, Петрович, 2019; Кузьменко та ін., 2021 та ін.). Д.О. Подушкін (Подушкин, 1913) вважав його осілим для м. Очаків та прилеглої території, восени птахи збирались у великі зграї та завдавали шкоди садам. Птахи також гніздилися і в м. Миколаїв (Опытное изучение..., 1913).¹ М.І. Зябров (1940) знайшов хатніх горобців на гніздуванні в садибах усіх обстежених лісових урочищ Вознесенського лісгоспу. Є.М. Воронцов (1940) також відмічав гніздування лише в садибах Володимирівського лісництва, а в період кочівель спостерігав горобців і в насадженнях. Там здобуто по одному дорослому птаху 27.07.1936 р. та 23.05.1938 р. (Девятко, Джамирзоев, 2012). За даними обліків 22–23.05.1966 р., хатній горобець був домінантом у населенні птахів сіл в околицях м. Вознесенськ та зрідка зустрічався в лісосушках біля сіл та проїзних доріг (Ермакова, 1969). За даними обліків у 1990–1991 рр., вид був численним та виступав у ролі

¹ У Херсоні та Одесі хатні горобці в кінці XIX ст. – на початку XX ст. гніздилися повсюди (Пачоский, 1906; Волянський, 1927).

домінанта в населенні птахів м. Южноукраїнськ і Південноукраїнської АЕС (Костюшин, 1994). Біля кордону інспекторів природного заповідника «Єланецький степ» гніздилися до 15 пар хатніх горобців (Редінов, 2006). Для м. Очаків чисельність оцінено у 51–100 пар (Редінов, Петрович, 2019), що є заниженою оцінкою. За даними обліків 2022–2023 рр., чисельність виду становить 101–500 пар.

Таким чином, хатній горобець гніздиться майже виключно в населених пунктах, а також біля будівель, віддалених від населених пунктів, наприклад, кордонів заповідників, будинків лісників, фермерських господарств, насосних станцій, баз відпочинку, автозаправок і т.п.

У природних біотопах птахи гніздяться досить рідко. У лісосмузі за 250 м від с. Данилівка Миколаївського району 16.05.2000 р. обліковано 2 пари, котрі трималися біля старих гнізд сороки (*Pica pica*). У піщаному кар'єрі біля с. Широколанівка за 250 м від найближчих будівель 12.07.2005 р. обліковано гніздову пару. Дві пари хатніх горобців виявлено 5.06.2017 р. в долині р. Південний Буг у жилому гнізді білого лелеки (*Ciconia ciconia*) на відстані близько 800 м від насосної станції та 1400 м від с. Рюмівське Вознесенського району. Також горобці гніздяться в колонії граків (*Corvus frugilegus*) у пониззях балки Аджигол, віддаленій від с. Солончаки Миколаївського (Очаківського) району на 1,5 км. Наприклад, тут 17.04.2016 р. обліковано близько 20 пар. Гніздування хатніх горобців до 2022 р. ми спостерігали і в колонії граків, розташований біля траси між м. Миколаїв та с. Шевченкове, на відстані 2,6 км від околиці міста. Поряд знаходилося польове містечко фермерів-овочеводів.

Чисельність хатнього горобця методом растрового картування оцінено у 35 тис. пар. На нашу думку, це мінімальна оцінка. Для ділянки агроландшафтів на заході Миколаївської області чисельність оцінено в діапазоні 1–5 тис. пар (Редінов, 2016). Якщо брати максимальну оцінку та кількість населених пунктів (19), то в середньому в кожному селі гніздиться близько 260 пар хатніх горобців. За даними обліків у 2022–2023 рр. у с. Чорноморка, яке належить до великих сіл², гніздиться близько 800 пар. Якщо виходити з того, що в кожному населеному пункті області гніздиться в середньому 260 пар хатніх горобців, то загальна чисельність виду становить близько 250 тис. пар.

На нашу думку, чисельність горобців протягом останніх 30 років зменшилась, особливо в м. Миколаїв. Подібна тенденція спостерігається загалом у Європі (Birdlife international, 2021).

Розмноження. Більшість птахів гніздяться колоніями в різноманітних спорудах та будівлях: під дахами³, у тріщинах, нішах стін і балконів⁴, у плафонах вуличних ліхтарів і подібних місцях. Інколи горобці мешкають всередині будівель, наприклад, ми спостерігали їх у приміщенні залізничного вокзалу в м. Миколаїв та коморі з

зерном у с. Рівне Миколаївського (Очаківського) району. Звідти вони літали за потреби на вулицю, наприклад, на водопій. Звичайним є поселення хатніх горобців у товщі гнізд білих лелек, рідше граків. Один раз спостерігали гніздування пари птахів під жилим гніздом крука (*Corvus corax*) на дереві – у гайку в балці Аджигол. Також бачили гніздування пари хатніх горобців у піщаному кар'єрі в норі золотистої бджолоїдки (*Merops apiaster*) поряд із польовими горобцями. Відмічено зайняття видом гнізд міської ластівки (*Delichon urbicum*), у яких горобці збільшують льоток (Редінов, 2019). Наприклад, у с. Водяно-Лорине Єланецького (Вознесенського) району під дорожнім мостом у жилій колонії міських ластівок 17.06.2021 р. виявлено 10 пар хатніх горобців, котрі зайняли гнізда ластівок. Інколи птахи гніздяться у шпаківнях і дуплах.

Неодноразово спостерігали гніздування горобців відкрито на деревах (робінія псевдоакація, маслинка вузьколиста, тополя пірамідальна, абрикос, яблуня, груша та ін.), де горобці будують кулясті гнізда на висоті 3,5–12 м. Починаючи з 2000 р. у колишніх Єланецькому та Веселинівському районах ми відмічали від 1 до 5 гнізд на одному дереві в багатьох селах. Наприклад, у с. Широколанівка, в одному з подвір'їв, у 2005 р. гнізда знаходилися на робінії псевдоакації (n = 3) та абрикосі (n = 1), в них вивелися пташенята. Одне з гнізд використовувалося птахами двічі протягом гніздового сезону. Інші 10–12 пар цієї колонії гніздилися поряд, під дахом будинку та в товщі гніздової платформи для білого лелеки. У 2006 р. гнізда на деревах (n = 2) було збудовано лише в кінці червня. Горобці продовжували гніздитися на деревах і в наступні роки. Зазначимо, що до 2005 р. птахи на деревах не гніздилися, а селилися лише під дахами будівель. На Кінбурнському п-ові ми бачили гнізда на деревах у с. Покровка з 2005 р. Біля кордону Чорноморського біосферного заповідника (БЗ) у Волижиному лісі 8.07.2006 р. виявлено 2 жилих гнізда на робінії псевдоакації. В останні роки колонія хатніх горобців на деревах існувала також поряд із господарством Кінбурнського лісництва, неподалік від Волижиного лісу, де 8.06.2016 р. обліковано 10 пар, що гніздилися відкрито на деревах і у шпаківнях. Про відкрите гніздування хатніх горобців у Волижиному лісі писали С.М. Семенов та Т.Б. Ардамацька (1992). Гніздування на деревах, а також у шпаківнях і під дахами будівель, і навіть у покинутих гніздах чорнолобого сорокопуда (*Lanius minor*) відмічав і Д.О. Подушкін (Подушкин, 1913). Л.І. Єрмакова (Єрмакова, 1969) спостерігала колонії птахів під черепичними, шиферними та солом'яними дахами будинків. Інколи хатні горобці будують гнізда в нетипових місцях, наприклад, на «польській» телевізійній антені (фото 1) або в мотку кабелю на опорі ЛЕП (фото 2).

Таким чином, хатні горобці проявляють високу пластичність у виборі місць розташування гнізд, що помічено і в інших частинах ареалу (Бокотей, 1996; Матюхин, Лобков, 2001; Шевцов, 2002; Матвиенко, 2009; Чурсинова, 2010; Denis Summers-Smith, 2010; Ільчук, 2014; Ільчук та ін., 2014 та ін.).

Птахи гніздяться моновидовими колоніями або разом із польовими горобцями. Часто поряд з ними влаштовують гнізда і звичайні шпаки (*Sturnus vulgaris*). В Одеській

² Площа 5,5 км², населення 2564 осіб (<https://uk.wikipedia.org/>).

³ У тому числі з металочерепиці та профнастилу.

⁴ У м. Очаків ми спостерігали гніздування хатніх горобців на балконах п'ятиповерхових будинків, на рівні 1–5 поверхів, які не були «утеплені».

Фото 1. Гніздо хатнього горобця на телевізійній антені. 11.07.2015 р., с. Новопетрівка, Баштанський район.

Фото К.О. Редінова.

Photo 1. A nest of the House Sparrow on a television antenna.

області спостерігали гніздування хатніх горобців у гнізді білого лелеки поряд із чорногрудими та польовими горобцями (Архипов, 2012).

У межах ареалу вид має в нормі 2–3 кладки протягом року (Судиловская, 1954; Смогоржевский, Смогоржевская, 1988; Чурсинова, 2010; Denis Summers-Smith, 2010 та ін.). Судячи з тривалості гніздового періоду, це твердження справедливе і для птахів, котрі гніздяться в Миколаївській області. Час від появи першого яйця до вильоту пташенят із останньої кладки в хатнього горобця триває близько 152 діб (рис. 1).

Дані по фенології гніздування зібрано переважно в селах. Елементи побудови гнізда помічені в осінньо-зимовий період, наприклад, 9.11 та 6.12.2005 р., 20.12.2023 р. – птах ніс пір'їну під шиферний дах будинку, 6.01.2005 р. – поралися біля гнізда. У цей час горобці ночують у гніздах. Восени у птахів спостерігається абортивний цикл розмноження (Судиловская, 1954; Чурсинова, 2010 та ін.).

Весняна шлюбна активність помітна з лютого: 23, 28.02.2017 р., 18.02.2023 р. – с. Чорноморка. Горобці активно цвірінчать, токують, відбуваються бійки між

Фото 2. Гніздо хатнього горобця в мотку кабелю на опорі лінії електромережі. 11.07.2015 р., с. Добра Криниця, Баштанський район.

Фото К.О. Редінова.

Photo 2. A nest of the House Sparrow in a cable skein on a power line support.

самцями, пари тримаються біля гнізд. Весною зграї горобців зустрічали до середини березня – середини квітня: 13.03.2020 р. (55 ос.), 31.03.2021 р. (80) – с. Чорноморка, 10.04.2008 р. (50) – ферма біля с. Дмитрівка Вознесенського району, 11.04.2008 р. (50) – тік біля с. Олександродар Вознесенського (Доманівського) району. Масово птахи будують гнізда в березні – квітні: 4.03 (2000 р., с. Калинівка Вознесенського (Сланецького) району) – 29.04 (2008 р., с. Чорноморка). У с. Маринівка Вознесенського (Доманівського) району 11.04.2008 р. виявлено 3 відкритих гнізда на тополях, зайнятих горобцями. Птахів із будівельним матеріалом відмічали і в травні – серпні.

Спарювання спостерігали з початку квітня: 8.04.2005 р., 2.04.2009 р., 9.04.2016 р., 4.04.2013 р., 8.04.2018 р. – с. Чорноморка й до кінця липня – початку серпня: 22.07.2007 р. – с. Ташине Миколаївського (Березанського) району, 7.08.2010 р. – с. Чорноморка. Під час спарювання самець робить ($n = 7$) 5–18 сідок підряд, кожен раз зістрибуючи з самки. Інколи копуляції відбуваються під час перенесення будівельного матеріалу до гнізда. Також

Місяць	III		IV			V			VI			VII			VIII			IX	
Декада	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2
<i>Passer domesticus</i>																			
Відкладання яєць, насиджування кладок																			
Виліт пташенят																			
<i>Passer montanus</i>																			
Відкладання яєць, насиджування кладок																			
Виліт пташенят																			

Рис. 1. Фенологія деяких етапів розмноження хатнього та польового горобців у Миколаївській області.

Fig. 1. Phenology of some breeding stages of House and Tree Sparrows in Mykolaiv region.

кілька разів спостерігали, як самка перед копуляцією поводи́ла себе подібно до злетка – тріпотіла крилами та випрохувала їжу.

Початок відкладання яєць, судячи з часу появи злетків, припадає на II – III декади квітня.⁵ Пташенят (1–3), що залишили гнізда, спостерігали: 30.05.2006 р. – с. Широколанівка; 19.05.2009 р., 19.05.2010 р., 12.05.2014 р., 21.05.2016 р., 16.05.2020 р., 16.05.2023 р. – с. Чорноморка; 25.05.2017 р., 11.05.2022 р., 31.05.2022 р. – м. Очаків. У двох випадках (12.05.2014 р. та 16–23.05.2023 р.) помічено, що 3 пташенят першого виводку годував лише самець. Також самець годував самостійно 2 злетків 5.08.2023 р. Годування пташенят у гніздах і злетків відмічали протягом червня – початку вересня. Найбільш пізні спостереження: 8.09.2005 р. та 4.09.2010 р. – пташенята перед вильотом, відповідно, в с. Широколанівка та с. Чорноморка. За спостереженнями Б. Волянського (1927) у м. Одеса хатні горобці відкладали яйця протягом майже всієї весни та літа. Пташенят, котрі вилетіли 25.05 у 1920 та 1922 рр. він вважав другими виводками. Останнє твердження може бути помилковим, оскільки вказані дати відповідають термінам вильоту пташенят із перших кладок.

Кочівлі, міграції, ночівлі. З червня зграї горобців спостерігаються в околицях сіл, звичайно біля полів соняшника та пшениці: 8.06.2006 р. (30 ос.) – околиці с. Рівне Миколаївського (Очаківського) району, 26.06.2008 р. (40 та 40) – околиці с. Маложенівка Вознесенського (Єланецького) району, 22.06.2020 р. (35) – околиці смт Снігурівка⁶. У червні зграї помічені й у селах: 5.06.2008 р. близько 80 ос. у с. Баратівка та 50 у с. Софіївка Баштанського (Новобузького) району. У липні – серпні розміри зграй звичайно збільшуються: 9.08 (35), 18.08 (150) та 28.08 (150) 2006 р., 6.08.2007 р. (70) – околиці с. Широколанівка. У м. Очаків у парку біля базару 3.08.2022 р. обліковано зграю з 70 ос. В околицях с. Сонячне Миколаївського (Очаківського) району 9.08.2012 р. живилася зграя з 200 ос. На Кінбурнському п-ові найбільшу зграю (50 ос.) помічено 19.09.2004 р. у с. Покровка.

У с. Чорноморка у 2022 р. ми спостерігали формування колективної ночівлі на приватному подвір'ї та поряд на вулиці. Птахи злітали під вечір щодня на два високі дерева робінії псевдоакації, два абрикоси та одну липу. Формування ночівлі відмічене з 14.07, коли зібралося близько 150 ос., уже 20.07 обліковано близько 300, а 22.07 – 380 ос. Птахи продовжували збиратись на ночівлю до кінця вересня приблизно в такій же кількості. Потім ночівля розпалась, але на подвір'ї продовжувала триматися зграя з близько 120 ос. Птахи ночували під дахами будівель і залишились зимувати. Більшість горобців на початку

формування скупчення були молодими особинами. Про добову активність птахів дають уяву спостереження 30.07: 18⁴⁵ – початок зльоту, 19⁵⁵ – активно цвірінчать до заходу сонця (о 20²⁹). Ранком на сході сонця горобці теж цвірінкали, але не так активно, й розлітались на місця годівлі. Часто птахи зграєю приймали пилові ванни на городі. У ночівельному скупченні помічено до 20 молодих особин польового горобця. У 2023 р. птахи теж збиралися тут, але основне ночівельне скупчення знаходилося в іншому місці. Формування ночівлі помічено 6.07, коли зібралося 40 ос., вже 10.07 обліковано 160, а 19 та 26.08 близько 200 ос. Приблизно, в такій же кількості горобці залишилися зимувати. Основне ночівельне скупчення було розташоване на відстані 800 м у живому паркані з бузку розміром 32 на 5,5 м між дорогою та приватною садибою, де збиралося на ночівлю до 500 (26.08) птахів.

У 2012 р. (25.08) у лісонасадженні біля ставка в балці в околицях с. Кам'янка Миколаївського (Очаківського) району зібралося на ночівлю близько 1500 хатніх горобців. У межах згаданого села 13.08.2015 р. спостерігали зліт на ночівлю в очерет на ставку близько 20 птахів, разом із польовими горобцями.

Формування подібних ночівельних скупчень на деревах відмічали в м. Суми (Кныш, Остапенко, 1975) та м. Харків (Брезгунова, 2010). Поблизу м. Южне (Одеська область) взимку спостерігали ночівлю птахів у очеретах плавнів на ставку поряд з іншими горобиними птахами (Корзюков і др., 2002). У м. Одеса щорічний збір великої кількості хатніх горобців взимку, в центрі міста, на одних і тих же деревах спостерігав Л.Ф. Назаренко (1958).

Звичайно зграї хатніх горобців моновидові, але інколи вони утворюють їх разом із польовими горобцями. Птахи тримаються в населених пунктах, біля фермерських господарств, складів із зерном і в подібних місцях. Звичайно, поблизу місць свого колоніального гніздування. Як укриття використовують кущі терну, глоду, бузини чорної, маслини вузьколистий, дерези, хвойні дерева, купи хмизу тощо.

Міграційні переміщення хатніх горобців спостерігали на Кінбурнському п-ові. На Кінбурнській стрілці західніше с. Покровське 20.10.2011 р. бачили зграю з 7 особин, яких ми вважаємо мігрантами. Спійманий самець мав високий ступінь жирових запасів. Також 3 особини, що летіли в північно-західному напрямку, помічені 11.10.2009 р. біля кордону «Осетинський», розташованому на березі моря в районі с. Покровка.

Живлення. За даними Є.М. Воронцова (1940), у живленні виду переважає рослинна їжа, тільки зрідка зустрічаються масові види комах: клоп-черепашка маврська (*Eurygaster maura*), клоп гостроголовий (*Aelia acuminata*), жук-кузька (*Anisoplia austriaca*) тощо. За нашими даними, хатній горобець живиться різноманітною рослинною та тваринною їжею: насінням бур'янів, наприклад, лободи, туї західної, соняшника, пшениці, кукурудзи; комахами, включаючи личинки та трупні бджіл. Горобці охоче споживають ягоди винограду та вишні. У позагніздовий період птахи тримаються біля місць утримання худоби, свиней, домашніх птахів, складів із зерном і в подібних місцях. У Миколаївському зоопарку хатні горобці харчуються у

⁵ Для виду описані випадки раннього гніздування. У Сумській області 23.02.1967 р. знайдено неповну кладку з 3 яєць у приміщенні біля димоходу (Матвиенко, 2009). У Центральному Передкавказзі 4.03.1977 р. із гнізда на кошарі випало 4-денне пташеня, а 12.02.1987 р. у приміщенні магазину оглянуто гніздо з 3 насидженими яйцями (Хохлов, 1992).

⁶ В околицях с. Роздольне Каланчакського (Скадовського) району Херсонської області ми на краю поля пшениці 26.06.2021 р. спостерігали зграю з близько 300 особин.

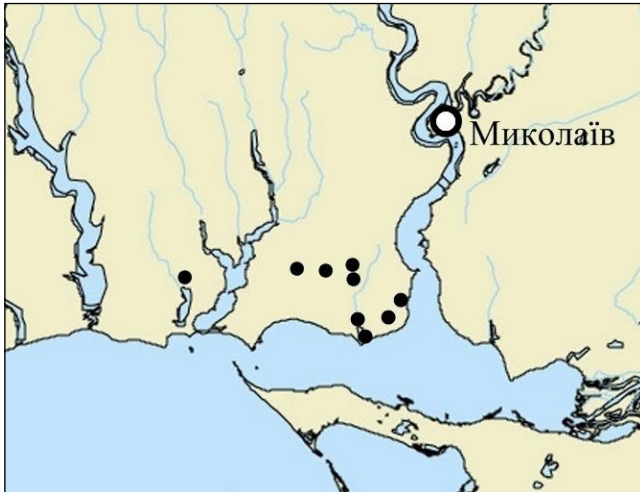

Рис. 2. Поширення чорногрудого горобця на гніздуванні в Миколаївській області у 2016–2021 рр.

Fig. 2. Breeding distribution of Spanish Sparrow in Mykolaiv region in 2016–2021.

вольєрах із птахами та іншими тваринами. Птахи також живляться харчовими залишками біля смітників, на авто та залізничних вокзалах, пляжах тощо. У м. Миколаїв ми спостерігали як горобці харчувалися насінням соняшника на прилавках базарів. Раніше вони часто цупили смажене насіння в бабусь, котрі торгували ним на вулицях. Зараз цей вид торгівлі вже не практикується. За поживою хатні горобці залітають навіть всередину приміщень. Охоче відвідують годівнички для птахів.

Звичайно горобці збирають їжу для пташенят поблизу гнізда. У с. Ташино ми спостерігали, як вони літали з села за комахами через Ташинську затоку Тилігульського лиману на відстань близько 800 м.

Лімітуючі фактори, охорона. Ставлення сільського населення до хатніх горобців нейтральне або негативне. Останнє пов'язане з конкуренцією їх із домашніми птахами за корм. Від різних людей ми чули, що горобців вживали в їжу, принаймні до початку 1970-х рр.

На зменшення чисельності виду у ХХІ ст. могло вплинути скорочення кількості ферм та приватних садіб, де утримують худобу та птахів, у рази. До того ж, змінилась технологія вирощування й утримання курей, свиней і худоби на великих фермах. У містах зменшилась кількість придатних місць для гніздування хатніх горобців, внаслідок евроремонтів та утеплення будинків і балконів, обмежився доступ до їжі. Про такі ж причини пишуть і інші науковці. Так, на садібі Канівського заповідника чисельність хатнього горобця значно скоротилася після того як співробітники перестали тримати велику рогату худобу і свиней, внаслідок чого зменшилась кількість легко доступної їжі (Смогоржевский, Смогоржевская, 1988).

До цього також додається конкуренція за їжу з сизими голубами (*Columba livia*). Особливо скрутно птахам доводиться взимку за складних метеоумов, коли доступ до їжі обмежений. Масову загибель хатніх і польових горобців спостерігали взимку 1939/1940 рр. у м. Херсон та прилеглих селах (Иваненко, Егоров, 1940). На хатніх

Фото 3. Частина колонії чорногрудих горобців біля гнізда степового канюка. 20.02.2021 р., околиці с. Острівка.

Фото З.О. Петровича.

Photo 3. Part of a colony of Spanish Sparrows near a Long-legged Buzzard's nest.

горобців полюють малі яструби (*Accipiter nisus*) та рідше інші хижі птахи. Досить часто їх здобувають коти, також горобці потрапляють під колеса автотранспорту. У Херсонській області спостерігали розорювання гнізд хатнього горобця, збудованих у гнізді білого лелеки, сарматським полозом (*Elaphe quatorlineata*) (Петрович, Редінов, 2017). На лінії фронту в с. Веселий Кут 18.08.2022 р. зафіксовано випадок загибелі птаха від вибуху танкового снаряда (дані В.О. Новака⁷).

Спеціальних заходів по охороні хатній горобець не потребує.

Різне. Певний інтерес мають спостереження альбіносів. Зокрема, такого горобця здобуто в 1914 р. у м. Миколаїв (колекція Миколаївського краєзнавчого музею). Нами в с. Широколанівка часткових альбіносів помічено: 11.08.1991 р. – птах білий, трохи сіруватого зверху на покривних перах крил; 25.08.1994 р. – білі кінці хвоста й кінці махових крил; 2.08.1995 р. – окремі білі пера. Злетка – повного альбіноса сфотографували у с. Секретарка Первомайського (Кривоозерського) району в 2021 р.⁸

Чорногрудий горобець (*P. hispaniolensis*). Гніздовий перелітний вид.

Поширення та чисельність. Новий гніздовий вид. Вперше виявлений у 2016 р., але напевно з'явився дещо раніше. Достовірне гніздування відоме лише на півдні області між Бузьким і Тилігульським лиманами в межах сучасного Миколаївського району (Петрович, Редінов, 2017; нові дані) (рис. 2). Коротко опишемо відомі та нові місця знахідок виду у гніздовий період.

14.04.2016 р. в балці Аджигол неподалік від с. Солончаки в робінієвому гаюку в жилій колонії граків в основі

⁷ <https://ebird.org/checklist/S128434526>

⁸ Повідомлення з фотографіями від 6.06.2017 р.: <https://tsn.ua/ukrayina/bilesenkiy-yak-snig-na-mikolayivschini-znayshli-unikalnogo-gorobcyu-albinosa-941165.html>

Фото 4. Колонія чорногрудих горобців у гнізді степового канюка. 10.05.2021 р., околиці с. Солончаки.

Фото З.О. Петровича.

Photo 4. Colony of Spanish Sparrows in a Long-legged Buzzard's nest.

їхніх гнізд виявлено гніздування близько 50 пар чорногрудих горобців. Вся гніздова популяція чорногрудих горобців на Аджиголі у 2017 р. становила не менше 100 пар (Петрович, Редінов, 2017). За спостереженнями у 2020 р., вид там теж гніздився. Крім того, 12.05.2018 р. на кущі маслини вузьколистої поряд із нежилым гніздом сірої ворони (*Corvus cornix*), приблизно за кілометр на північ від асфальтної дороги, що пересікає пониззя балки, виявлено близько 10 гнізд і птахів поряд із ними (Ю.О. Андрющенко, особ. повід.).

10.05.2016 р. у гайку нижче с. Парутине виявлено гніздування 4–5 пар чорногрудих горобців на ясені у гнізді крука, зайнятому великим підсоколиком (*Falco subbuteo*). Гніздування птахів спостерігали в цьому ж місці 7.06.2019 р. (Петрович, Редінов, 2017; Редінов и др., 2022).

24.04.2017 р. в полезахисній лісосмузі північніше с. Дніпрівка у гнізді степового канюка (*Buteo rufinus*) гніздилися не менше 5 пар чорногрудих горобців (Петрович, Редінов, 2017).

12.05.2018 р. в полезахисній лісосмузі приблизно за 2 км на південь від с. Острівка виявлено живу колонію чорногрудих горобців (близько 24 ос.) поряд із жилим гніздом степового канюка (Ю.О. Андрющенко, особ. повід.). Біля цього ж гнізда, але не зайнятого степовим канюком, 20.02.2021 р. знайдено близько 50 торішніх гнізд горобців на дереві з гніздом (фото 3) і поряд, а 18.04.2021 р. обліковано 30 птахів.

27.05.2020 р. 2 пари чорногрудих горобців виявлено біля гнізда звичайного канюка (*Buteo buteo*) у полезахисній лісосмузі за 2,7 км на захід від с. Острівка. 15.06.2020 р. тут обліковано вже 10 пар горобців і спостерігали злетків.

20.06.2020 р. самець будував гніздо в лісосмузі на дереві біля мехтоку фермерського господарства в околицях с. Матросівка. Пізніше гніздо було покинуте, птахів не виявлено.

21.06.2020 р. 7 пар горобців виявлено біля гнізда звичайного канюка в полезахисній лісосмузі за 3 км на південний схід від с. Матросівка.

21.06.2020 р. пара горобців виявлена біля гнізда крука в полезахисній лісосмузі за 2,3 км на південний захід від с. Михайлівка.

8.06.2020 р. виявлено колонію горобців чисельністю близько 10 пар у гнізді степового канюка в околицях с. Тузли.

10.05.2021 р. знайдено колонію горобців чисельністю близько 20 пар у гнізді степового канюка приблизно за 3,5 км на північний схід від с. Солончаки (фото 4 А, Б).

У пониззях Тилігульського лиману біля с. Коблеве 7.05.2017 р. В.Ю. Кайстро сфотографував самку чорногрудого горобця.⁹ Птах тримався на території бази відпочинку та збирав будівельний матеріал. Цю знахідку ми вважаємо вірогідним місцем гніздування, оскільки самця не спостерігали, а чорногрудий горобець часто гібридує з хатнім (Denis Summers-Smith, 2010; Петрович, Редінов, 2017).

Заслуговує на увагу спостереження 6.05.2021 р. 1 ос. в околицях с. Лугове, де знаходиться також колонія граків (В.В. і Т.Р. Нікуленки).¹⁰

На Кінбурнському п-ові птахи не виявлені. У червні 2019 р. нами оглянута колонія граків на в'їзді в смт Березанка, але чорногруді горобці там теж не мешкали.

Чисельність виду ми оцінюємо у 200–250 пар.

Розмноження. Дані фрагментарні. Чорногрудий горобець гніздиться, звичайно, колоніями. У місцях гніздування птахи з'являються відразу після прильоту. Гнізда влаштовують у товщі гнізд воронових (грак, сорока, крук), хижих птахів (звичайний канюк, степовий канюк, звичайний боривітер (*Falco tinnunculus*), кібчик (*F. vespertinus*), великий підсоколик, вухата сова (*Asio otus*)) і поряд із ними. Інколи гнізда будують і без захисту. На прилеглий території спостерігали гніздування чорногрудих горобців у гнізді білого лелеки поряд із хатніми та польовими горобцями (Архипов, 2012).

Судячи зі спостереження 15.06.2020 р. злетків біля гнізд та птахів, що годували пташенят у гніздах, чорногруді горобці приступили до відкладання яєць у травні.

⁹ <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=046000779>

¹⁰ <https://ebird.org/checklist/S87261391>

Ще 20.06.2020 р. помічено будівництво гнізда самцем, у якому птахи так і не гніздилися.

Біля Кучурганського лиману 27.04.2012 р. 3 пари чорногрудих горобців, що оселилися у гнізді білого лелеки, носили гніздовий матеріал (сухі стебла та листки злаків) у гнізда. Самці токували та залицялися до самок. При огляді цієї колонії 20.05.2012 р. одна з пар годувала пташенят у гнізді, а інші дві будували гнізда (Архипов, 2012).

Помічено, що гніздування чорногрудих горобців прив'язане до недалеко розміщених прісних водойм (озера, ставки, канали), які для птахів є водопоями та купальнями (Петрович, Редінов, 2017). В останні роки знайдено колонії виду в полізахисних лісосмугах на відстані до 3 км від постійних водойм або водопойів.

Міграції. Практично не досліджені. Горобців у колонії в балці Аджигол спостерігали 14.04.2017 р. (Петрович, Редінов, 2017), 12.04.2019 р. та 18.04.2021 р. Міграція триває ще й на початку травня, судячи зі спостереження самця 10.05.2021 р. в пониженнях Тилігульського лиману, поблизу моста біля траси, І.С. Моїсєєвим (особ. повід., фото).

Час відльоту птахів не простежено: 23.08.2017 р. у балці Аджигол помічена моновидова зграйка з 23–25 чорногрудих горобців (Петрович, Редінов, 2017).

Уявлення про фенологію міграцій виду доповнюють дані, зібрані на прилеглий території. У Подунав'ї цих птахів спостерігали Ю.М. Кодруль¹¹ та Є.М. Чернолев¹² вже в кінці березня – 28.03.2021 р. Пролітну зграйку обліковано 7.05.1986 р. на о. Зміїний (Кошелев и др., 1991).

Біля Кучурганського лиману (Одеська область) птахи покинули місця гніздування 10.08.2012 р. (Архипов, 2012). На півдні Херсонської області у місці гніздування в околицях с. Олександрівка Скадовського (Каланчацького) району зграйку з 15 птахів 12.09.2020 р. спостерігав О.С. Настаченко (особ. повід.).¹²

У Подунав'ї вид вперше для України спостерігали взимку: біля оз. Китай 14.12.2019 р. – 3 ос. у зграї з іншими видами горобців (Яковлев та ін., 2021).

Лімітуючі фактори. Вид знаходиться на стадії розселення. Потенційно він може страждати від вирубування дерев, пожеж, хижаків та обробки полів отрутохімікатами.

Польовий горобець (*P. montanus*). Гніздовий вид. Зустрічається протягом усього року.

Поширення, чисельність. Поширений на всій території області у природних біотопах і населених пунктах (Сахно, 1938; Волчанецкий, 1959; Волчанецкий и др., 1970; Домашевский, 2001; Редінов, 2006, 2015, 2016; Петрович, 2014; Редінов, Петрович, 2019; Кузьменко та ін., 2021 та ін.). На відміну від хатнього горобця, менше пов'язаний із населеними пунктами. Д.О. Подушкін (1913) вважав його осілим для м. Очаків та прилеглої території.¹⁴ За даними М.І. Зябрева (1940), польовий горобець гніздився в усіх обстежених лісових урочищах

Вознесенського лісгоспу та прилеглих селах. Самка здобута ним 17.06.1938 р. в заказнику «Рацинська дача», а самець – Л.В. Корабельниковим 5.06.1955 р. в ур. Лабіринт (Девятко, Джамирзоев, 2012). У заказнику «Володимирівська дача» він був звичайним гніздовим видом (Воронцов, 1940), чисельність якого вдалося суттєво підвищити завдяки розвішуванню синичників (Тарашук, 1953). У травні – червні 1936–1938 рр. там здобуто 6 дорослих особин (Девятко, Джамирзоев, 2012). Гніздився він також у лісосмугах у Доманівському районі (Селезньов, 1940). У молодих насадженнях гніздування польового горобця було зумовлено наявністю гнізд воронових і хижих птахів та розвішуванням штучних гніздівель. У Волижиному лісі та на лісостепових ділянках Чорноморського БЗ чисельність виду суттєво зросла в 1953–1955 рр. завдяки розвішуванню штучних гніздівель (Семенов, 1958). За даними обліків 22–23.05.1966 р., польовий горобець був домінантом у населенні птахів сіл в околицях м. Вознесенськ та зрідка зустрічався в лісосмугах, чисельність його була приблизно втричі меншою, ніж у хатнього горобця (Ермакова, 1969). За даними обліків у 1990–1991 рр., вид був численним і виступав у ролі домінанта в населенні птахів Південно-української АЕС, але не виявлений у м. Южноукраїнськ (Костюшин, 1994).

Нами та іншими дослідниками польових горобців виявлено в невеликій кількості в різноманітних лісонасадженнях, у тому числі в лісових урочищах, полізахисних лісосмугах, природній деревно-чагарниковій рослинності, в населених пунктах, на кладовищах, у садах, біля окремих споруд (кордонів інспекторів, насосних станцій, ферм тощо), долинах річок, кар'єрах та інших місцях (Домашевский, 2001; Редінов, 2006, 2015, 2016; Петрович, 2014; Редінов и др., 2017а, 2017б, 2020, 2022; Редінов, Панченко, 2017 та ін.). У лісонасадженнях польовий горобець уникає густих, затінених ділянок і гніздиться, звичайно, на узліссях або біля доріг, прогалін. У населених пунктах часто гніздиться поряд із людиною.

Чисельність виду методом растрового картування оцінено у 35 тис. пар. На нашу думку, чисельність польових горобців за останні 30 років зменшилася. Зменшення чисельності виду спостерігається загалом у Європі (Birdlife international, 2021).

Розмноження. Гніздиться окремими парами й невеликими колоніями. Гнізда будує в різноманітних місцях, звичайно в укриттях. М.І. Зябров (1940) спостерігав гніздування птахів у дуплах дерев, гніздах граків і рідше в будівлях. У Волижиному лісі та на лісостепових ділянках Чорноморського БЗ в 1953–1955 рр. птахи охоче займали дощаті синичники та інколи штучні гніздівлі, зроблені з пляшкоподібних гарбузів (Семенов, 1958). У заказнику «Володимирівська дача» птахи охоче займали синичники (Тарашук, 1953).

За нашими спостереженнями, горобці будують гнізда в дуплах дерев, у тому числі зроблених дятлами, або штучних гніздівлях на висоті від 1,2 м та вище, в товщі гнізд воронових (грак, сорока), білого лелеки й хижих птахів (чорний шуліка (*Milvus migrans*), орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*), степовий канюк, звичайний канюк та ін.) або поряд з останніми, на висоті до 12 м. У двох ви-

¹¹ <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=047501583>

¹² <https://uabirds.org/v2photo.php?l=ru&s=053901417>

¹³ <https://ebird.org/checklist/S75915191>

¹⁴ На початку ХХ ст. гніздився на околицях м. Одеса (Волянський, 1927).

падках птахи гніздилися відкрито та без прив'язки до гнізд зазначених вище видів. У парковому насадженні в с. Широколанівка 10.07.1989 р. знайдене гніздо, збудоване на шовковиці на висоті близько 5 м. У полезахисній лісосмузі в околицях цього ж села 2.06.2007 р. виявлене гніздо польових горобців, збудоване серед колючок гледичії трьохколючкової між двома стовбурами на висоті близько 1,8 м (фото 5), за кілька метрів від залишків двох гнізд сороки.

Під гніздами вороньох і хижих птахів, або в їх товщі, горобці будують кулясті (еліпсоподібні) гнізда. Їх буває до трьох штук під одним гніздом. Цікавою є знахідка 2 гнізд, збудованих на гілках дерева, на відстані близько 1 м від гнізда звичайного канюка. Л.Ф. Назаренко (1958) у пониззях Дністра (Молдова) у двох гніздах чорного шуліки знайшов 9 гнізд польового горобця з розпочатими та насидженими кладками.

Польові горобці також гніздяться у тріщинах та нішах різноманітних споруд і будівель, під дахами, в металевих трубах, плафонах вуличних ліхтарів, бетонних дамбах тощо. Спостерігали гніздування пари в ніші під відливом вікна на 3 поверсі п'ятиповерхової цегляної будівлі лікарні. В.О. Новак 19.05.2002 р. виявив не менше 5 гнізд польових горобців між камінням стінок криниці на глибині до 4–5 м.¹⁵ Відмічено гніздування всередині круглих бетонних високовольтних опор ЛЕП, які мали невеликі отвори – «льотки». Спостерігали гніздування птахів у стінках глиняних та земляних обривів¹⁶, кар'єрів¹⁷ – у норах золотистих бджолоїдок, берегових ластівок (*Riparia riparia*), гранітних та вапнякових скелях берегів річок¹⁸. Подібне розташування гнізд відмічали й інші дослідники (Подушкін, 1913; Волянський, 1927; Воронцов, 1940; Селезньов, 1940; Носков и др., 1981; Костин, 1983; Нанкинов, 1983; Матвиенко, 2009; Панченко, 2015).

У населених пунктах польові горобці інколи поселяються поряд із хатніми. В Одеській області виявили гніздування їх у гнізді білого лелеки поряд із хатніми та чорногрудими горобцями (Архипов, 2012). За нашими спостереженнями, деякі місця для гніздування використовуються птахами принаймні по кілька років поспіль. У той же час, птахи охоче займають нові придатні місця.

Елементи будівництва гнізда помічено в осінньо-зимовий період, наприклад, 17.11.2006 р. та 3.12.2023 р. – птахи несли курячі пір'їни під шиферні дахи будівель. Весняна шлюбна активність помітна з кінця лютого: 20.02.2023 р. – с. Чорноморка й пізніше. Горобці активно цвірінкають у зграях. Весною зграї горобців зустрічали до середини – кінця березня: 23.03.2005 р. (15 ос.), 14.03.2016 р. (25), 18.03.2018 р. (20), 18.03.2019 р. (120), 12.03.2020 р. (120), 15.03.2023 р. (400).

Весною будівництво гнізд спостерігали з березня – початку квітня: 3.04.1991 р. – с. Широколанівка,

Фото. 5. Гніздо польового горобця між стовбурами гледичії триколючкової. 2.06.2007 р., околиці с. Широколанівка.

Фото К.О. Редінова.

Photo 5. A nest of Tree Sparrow between trunks of Honey Locust.

22.03.2014 р., 10.04.2015 р., 21.03.2021 р. – с. Чорноморка, 3.03.2023 р. – м. Очаків. У м. Миколаїв у парковій зоні пару біля дупла помічено 1.04.2004 р. В околицях с. Широколанівка горобці трималися біля гнізд у колонії граків 4.04.2005 р. В околицях с. Солончаки в колонії берегової ластівки на березі Дніпровсько-Бузького лиману польові горобці помічені 10.04.2016 р. У будівництві (ремонті) гнізда беруть участь самець і самка.

За спостереженнями В.І. Тарашука (1953), частина синичників, розвішаних 3–5.04.1950 р. в заказнику «Володимирівська дача» та прилеглих лісосмугах, були зайняті польовими горобцями відразу. Вони досить часто виганяли з гніздівель великих синиць (*Parus major*) і нерідко будували гнізда поверх розпочатих кладок останніх. У двох випадках під гніздовою підстилкою гнізд горобців виявлено мертвих синиць, на думку дослідника, вірогідно, вбитих горобцями.

У межах ареалу вид має в нормі 2–3 кладки протягом гніздового сезону (Коваль, Самарский, 1972; Носков и др., 1981; Смогоржевский, Смогоржевская, 1987; Матвиенко, 2009; Чурсинова, 2010; Юзик, 2015; Майхрук, Бокотей, 2019 та ін.). Судячи з тривалості гніздового періоду, це твердження справедливе і для птахів, котрі гніздяться в Миколаївській області.¹⁹ За даними Є.М. Воронцова (1940), в заказнику «Володимирівська дача» та прилеглих лісосмугах польовий горобець мав дві кладки за рік: початок першої – I декада травня, другої – I декада червня. У 2022 р. в одній із локацій у с. Чорноморка²⁰ простежено три цикли розмноження протягом одного сезону, можливо однієї пари. Згідно розрахунків за часом появи пташенят,

¹⁵ <https://ebird.org/checklist/S128330025>

¹⁶ Д.О. Подушкін (1913) писав, що польові горобці інколи гніздяться в норах у кручах берега Дніпровсько-Бузького лиману.

¹⁷ У кар'єрі біля с. Широколанівка польові горобці гніздилися досить регулярно. Найбільше птахів обліковано 20.07.2006 р. – 10 пар.

¹⁸ Наприклад, у вапнякових скелях долини р. Чічкля біля с. Покровка 23.05.1998 р. обліковано 10 пар на 1,2 км маршруту.

¹⁹ За спостереженнями в заказнику «Володимирівська дача», при систематичному розоренні гнізд і кладок у синичниках людиною, деякі птахи робили до 5 спроб гніздування протягом одного сезону в одній штучній гніздівлі (Тарашук, 1953).

²⁰ Гнізда знаходилися під листом шиферу на даху вуличного туалету, пара горобців там гніздилась і в попередні два роки.

першу кладку було зроблено в І декаді травня, другу – в І декаді червня, третю – в І декаді липня. Перша і друга кладки були відкладені в одне гніздо, а третя – у гніздо, збудоване поряд під іншою хвилею шиферу. У 2023 р. в цій же локації простежено 3 цикли розмноження в ті ж терміни. У 2022 р. ми також спостерігали два цикли розмноження в м. Очаків в одному гнізді. Перша кладка з'явилася в І декаді травня, а друга – у ІІ декаді червня. Також у с. Чорноморка ми спостерігали у 2023 р. гніздування пари польових горобців (кладка з'явилася у І декаді липня) в дуплі, з якого в цьому сезоні вилетіло два виводка звичайного шпака. У с. Лісове Баштанського (Казанківського) району 24.06.2020 р. спостерігали злетків і були знайдені гнізда з пташенятами в будівлях (Редінов і др., 2020).

Час від появи першого яйця до вильоту пташенят із останньої кладки в польового горобця триває близько 139 діб (рис. 1).

Спарювання спостерігали з кінця березня до середини липня: 21.03 (2021 р.) – 14.07 (2015 р.) – с. Чорноморка.²¹ Перші кладки з'являються, звичайно, у ІІІ декаді квітня – ІІ декаді травня, інколи в І–ІІ декадах квітня. На фенологію початку кладки впливають погодні умови весни (Носков і др., 1981). У с. Широколанівка писк пташенят чули у гнізді найраніше 29.04.1992 р. (гніздо в дуплі) та 14.04.2005 р. (гніздо під шиферним дахом тераси біля будинку). В околицях цього ж села в лісосмузі пташенят виявлено за голосом 29.04.1995 р. (гніздо горобців розміщувалося в основі сорочого гнізда). Під гніздами степового канюка 27.04.2005 р. оглянули щойно збудоване гніздо польового горобця без кладки, а 5.05.2005 р. – з розпочатою кладкою (3 яйця). Гнізда з кладками оглянуті біля с. Широколанівка: 29.05.1991 р. (у норі золотистої бджолоїдки, з 1 яйцем) та 10.05.1997 р. (у гнізді грака, з 5 яйцями).

Виліт пташенят спостерігали з кінця травня – початку червня: 20.05.2016 р. – злеток у м. Очаків; 25.05.2016 р. – виводок; 8.06.2009 р. – злеток у с. Чорноморка. М.І. Зябров (1940) 1.06.1938 р. бачив льотних пташенят у заказнику «Радинська дача». У с. Чорноморка в подвір'ї одного з авторів 26.05.2012 р. трималися зграєю в садку 8 молодих особин.

Виліт пташенят із других – третіх кладок відбувається в липні – першій половині серпня: 31.07.1995 р. – годують пташенят; 21.07.1998 р. – пташенята перед вильотом у с. Широколанівка; 30.07.2020 р. – злеток у м. Очаків. Найбільш пізні спостереження пташенят: 15.08.2022 р. – виводок у с. Чорноморка; 17.08.2022 р. – дорослий годував злетка в м. Очаків; 12.08.2023 р. – пара годує 2 злетків у с. Чорноморка.

У Чорноморському БЗ польові горобці до будівництва гнізд приступали в кінці березня – на початку травня, перші пташенята з'являлися в першій половині травня, друга хвиля розмноження припадала на червень. У другій хвилі брала участь основна маса птахів. Гнізда з кладками зустрічалися з травня по липень²² включно, злетків спостерігали навіть у ІІ декаді серпня (Ардамацкая і др., 1967).

М.Г. Пирогов (1997) у цьому заповіднику відкладання яєць спостерігав протягом травня, а пізню кладку польових горобців оглянуто ним 7.07.1988 р. Для Північного Причорномор'я, за спостереженнями Т.Б. Ардамацької в 1955–1975 рр., початок відкладання яєць відмічено 24 (30) квітня, а виліт пташенят – найпізніше на початку серпня (Носков і др., 1981).

Середній розмір кладки в Чорноморському БЗ – 5,5 (максимум 7) яєць, розмір виводка 5,5 (максимум 6) пташенят (Пирогов, 1997). У заповіднику проведені спостереження з укриття за гніздом польового горобця з двома 12-денними пташенятами. За добу пара принесла пташенят їжу 188 разів (Ардамацкая і др., 1956, 1967).

Кочівлі, міграції, ночівлі. Зграї польових горобців трапляються з кінця травня – початку червня: 27.05.2008 р. (15 ос., більшість молоді, в сосновому насадженні), 19.06.2006 р. (10 на полі) – околиці с. Широколанівка. З кінця липня – в серпні чисельність птахів у зграях зростає за рахунок об'єднання молоді та дорослих особин: 19.08.2005 р. (80 ос.), 20.07.2006 р. (60), 6.08.2007 р. (70), 21.07.2008 р. (80) – околиці с. Широколанівка; 17.07.2020 р. (100) – околиці с. Чорноморка. За нашими спостереженнями, в Миколаївській і Херсонській областях середній розмір зграй польового горобця в позагніздовий період (8.08–30.03) становив ($n = 212$) $77,5 \pm 4,9$ ос. ($SD = 71,5$), медіана – 50,0 (5–400). Найбільші зграї, близько 400 ос. кожна, спостерігали 7.01.2007 р. на околиці с. Широколанівка та 15.03.2023 р. – у с. Чорноморка. Зазвичай, зграї моновидові, але інколи польові горобці тримаються разом із хатніми горобцями чи в'юрковими птахами. Зграї горобців можна бачити в населених пунктах, лісосмугах, балках, долинах річок, біля зрошувальних каналів, ставків. У якості схованок птахи використовують кущі терну, глоду, бузини чорної, маслинки вузьколиистої, дерези, купи хмизу і т.п.

Місцями ночівлі горобців є зарості очерету (Корзюков і др., 2002), деревно-чагарникова рослинність, власні гнізда та схованки в будівлях (Брезгунова, 2010; наші дані). У гніздовий період (26.05.2016 р.) спостерігали ночівлю 15 птахів на дереві в заказнику «Степок» на околиці с. Лісове Баштанського (Казанківського) району. Біля с. Матросівка Миколаївського (Очаківського) району 21.07.2020 р. спостерігали збір на ночівлю в густу полежахисну лісосмугу близько 1000 польових горобців. Біля с. Куцуруб того ж району, в полежахисній лісосмугі 16.09.2020 р. злетілись на ночівлю близько 120 ос. В обох місцях на ночівлю збиралися й сороки, відповідно, 50 та 35 особин. У с. Кам'янка того ж району 13.08.2015 р. спостерігали зліт на ночівлю в очерет на ставку близько 300 птахів. Ночівлю горобців відмічали також у дуплах і штучних гніздівлях (Носков і др., 1981).

Міграційні переміщення польових горобців реєстрували на півдні області. М.Г. Пирогов (1996), спостерігаючи за міграцією птахів на Кінбурнський стріліці Кінбурнського п-ова західніше с. Покровське в 1987–1990 рр., відмітив проліт птахів весною 1988 р. (95 ос.) і восени²³ протягом усіх 4 років спостережень (994 ос.). На Кінбурн-

²¹ У м. Одеса спарювання спостерігали вже 26.02.1920 р. (Волянський, 1927).

²² У цитованій роботі вказано серпень, що ми вважаємо помилкою, судячи з часу появи злетків.

²³ Спостереження він проводив епізодично у вересні й жовтні.

ській стрілці нами зафіксовано проліт польового горобця 25.10.2011 р. – за голосом. У с. Чорноморка на узбережжі моря проліт у західному напрямку відмічено в жовтні: 14.10.2016 р. – 190, 17.10.2017 р. – 70 ос. (невеликими зграями).

Осінню міграцію виду над акваторією Чорного моря спостерігали на о. Зміїний (Одеська область) щороку, в 1975 р. вона була масовою і тривала з кінця II декади жовтня по 3.11 (Корзюков, 1979).

Живлення. Об'єкти живлення польового горобця були предметом спеціальних досліджень. Проведено аналіз вмісту близько 100 шлунків птахів, здобутих у заказнику «Володимирівська дача» (Воронцов, 1940). Встановлено, що в літній період у раціоні переважають комахи, в тому числі молоді горобці поїдають значну кількість жуків соченок. У період дозрівання зернових, горобці живляться також насінням. За спостереженнями в Чорноморському БЗ, птахи годували пташенят тваринною їжею, переважно комахами. У 19 шлунках горобців, здобутих у липні – серпні, знайдені комахи, насіння трав, зерна пшениці та проса (Ардамацкая и др., 1956, 1967).

У позагніздовий період польові горобці годуються насінням диких рослин (лобода, дика конопля, амброзія полинолиста, солонець, очерет та ін.), соняшника, ріпака, проса і т.п. Також птахи живляться ягодами винограду, роздзьобуючи їх. У населених пунктах, особливо взимку, харчуються також на присадибних ділянках, де утримують домашніх птахів. Звичайним явищем є живлення насінням на кошиках соняшника, наприклад, 24.10.2005 р. зграя близько 100 ос. годувалася на полі. Біля складу з зерном на околиці с. Іванівка Миколаївського (Веселинівського) району 3.11.2005 р. зустріли зграю зі 150 ос.

За спостереженнями М.І. Зябрева (1940), у гніздовий період із сіл польові горобці літали на годівлю в ліс і полезахисні лісосмуги на відстань до 3 км.

Лімітуючі фактори, охорона. На зменшення чисельності польового горобця, на нашу думку, могла вплинути інтенсифікація використання отрутохімікатів на полях, масове вирубування дерев у полезахисних насадженнях і населених пунктах, меншою мірою – зменшення чисельності грака. У Чорноморському БЗ спостерігали розорювання гнізд горобців у штучних гніздівлях сарматським полозом (Ардамацкая и др., 1967). На польових горобців полюють малі яструби, малі підсоколики (*Falco columbarius*) та інші хижі птахи. Досить часто їх здобувають коти, також горобці регулярно потрапляють під колеса автотранспорту на дорогах. Сутужно доводиться цим птахам за складних метеоумов взимку та пізньої осені й ранньої весни, коли поряд із низькою температурою обмежений доступ до їжі (Іваненко, Егоров, 1940). Спеціальних заходів із охорони вид не потребує. Польові горобці виступають конкурентами великих синиць за штучні гніздівлі.

Різнє. У м. Очаків 18.05.2009 р. ми спостерігали птаха-флавіста.

Наведені в цій статті дані розкривають лише частину аспектів екології та біології горобців на півдні України й можуть слугувати основою для подальших досліджень.

Подяки

Автори висловлюють щирі подяки Ю.О. Андрюшенку, Г.Г. Гаврису, О.М. Гайдашу, І.Є. Моїсєєву, О.С. Настаченку, П.С. Панченку, О.О. Форманюку та іншим колегам за надані неопубліковані дані та/або участь у сумісних дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

- Ардамацкая Т.Б., Пыльница Л.М., Семенов С.М. (1956): Материалы по питанию скворца и полевого воробья. - Пути и методы использования птиц в борьбе с вредными насекомыми. Москва: Изд-во МСХ СССР. 45-49.
- Ардамацкая Т.Б., Семенов С.М., Зелинская Т.Б. (1967): К экологии птиц-дуплогнездников в Черноморском заповеднике. - Вестн. зоол. 6. 19-25.
- Архипов А.М. (2012): Гнездование черногрудого воробья (*Passer hispaniolensis*) в окрестностях Кучурганского лимана. - Беркут. 21 (1-2): 206-207.
- Белик В.П. (2000): Птицы степного Придонья: формирование фауны, ее антропогенная трансформация и вопросы охраны. Ростов-на-Дону. 1-376.
- Бокотей А.А. (1996): Про способи гніздування хатнього горобця. - Беркут. 5 (2): 173.
- Брезгунова О.А. (2010): Ночевочное поведение полевого (*Passer montanus*) и домового (*P. domesticus*) воробьев в сравнительном аспекте. - Птицы бас. Сев. Донца. Донецк. 11: 161-181.
- Волчанецкий И.Б. (1959): Материалы по орнитофауне юга Правобережной Украины и Молдавии. - Тр. НИИ биологии и биол. ф-та Харьковского гос. ун-та им. А.М. Горького. 28: 75-79.
- Волчанецкий И.Б., Лисецкий А.С., Холуляк Ю.К. (1970): О формировании фауны птиц искусственных насаждений юга Украины за период с 1936 по 1967 г. - Вестн. зоол. 1: 39-47.
- Волянський Б. (1927): Фавна птахів міста Одеси. - Записки Одеського наукового при УАН товариства. Секція природничо-математична. Одеса: Державне видавництво України. 1: 45-70.
- Воронцов Е.М. (1940): Материалы по орнитофауне Владимирского лесничества Николаевской области УССР. - Тр. н.-и. зоол.-биол. ин-та Харьковского гос. ун-та им. А.М. Горького. 8-9: 69-90.
- Девятко Т.Н., Джамирозев Г.С. (2012): Каталог орнитологической коллекции Музея природы Харьковского нац. ун-та им. В.Н. Каразина (Кавказ, южные регионы России и Украины, Средняя Азия, Казахстан). Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина. 1-398.
- Домашевский С.В. (2001): Орнитофауна регионального ландшафтного парка «Гранитно-Степное Побужье». - Запов. справа в Україні. 7 (2): 23-29.
- Ермакова Л.И. (1969): Птицы основных ландшафтов степной зоны Европейской части СССР. - Уч. зап. (зоология и зоогеография) Московского обл. пед. ин-та им. Н.К. Крупской. 224 (7): 75-91.
- Зябрев М.І. (1940): Замітка про птахів Вознесенського лісгоспу Одеської області. - Праці н.-д. зоол.-біол. ін-ту Харківського держ. ун-ту ім. О.М. Горького. 8-9: 91-102.
- Іваненко І.Д., Егоров Е.Ф. (1940): О гибели некоторых птиц на юге Украины. - Природа. 10: 77-78.
- Ільчук В.П. (2014): Гніздування хатніх горобців (*Passer domesticus*) у кулеподібних гніздах на деревах у Рівненській області. - Авіфауна України. 5: 52-55.
- Ільчук В.П., Яненко В.О., Домашевський С.В. (2014): Знахідки гнізд хатнього горобця (*Passer domesticus*) на телевізійних антенах. - Беркут. 23 (2): 95.
- Кныш Н.П., Остапенко В.И. (1975): Изменение поведения домового воробья *Passer domesticus* в условиях города Сумы. - Мат-лы всесоюз. конф. по миграциям птиц. Москва. 2: 285-286.
- Коваль Н.Ф., Самарский С.Л. (1972): Особенности размножения воробья полевого (*Passer montanus* L.) в фруктовых насаждениях Среднего Приднепровья. - Вестн. зоол. 3. 62-66.
- Ковеза Г.П., Галицкий В.І. (1990): Миколаївська область. - Географічна енциклопедія України. К.: Укр. Рад. Енцикл. ім. М.П. Бажана. 2: 348-350.
- Корзюков А.И. (1979): О массовом пролете полевого воробья в Северо-Западной части Черного моря. - Орнитология. Москва: МГУ. 14: 216.

- Корзюков А.И., Панченко П.С., Форманюк О.А., Белинский А.В. (2002): Мониторинг воробьинообразных птиц в Одесской области в зимний период 2000–2001 гг. - Мониторинг зимующих птиц в Азово-Черноморском регионе Украины. Одесса – К. 15-30.
- Костин Ю.В. (1983): Птицы Крыма. Москва: Наука. 1-240.
- Костюшин В.А. (1994): Птицы Южноукраинской электростанции и пгт Южноукраинск. - Беркут. 3 (2): 89-90.
- Кошелев А.И., Корзюков А.И., Лобков В.А., Пересадько Л.В. (1991): Анализ численности редких видов птиц в Одесской области. - Редкие птицы Причерноморья. К. – Одесса. 9-35.
- Кузьменко Т.М., Струс Ю.М., Бронсков О.І. та ін. (2021): Атлас гніздових птахів України. К.: УТОП. 1-296.
- Майхрук М.І., Бокотей А.А. (2019): Птахи Тернопілля. Львів: Простір-М. 1-244.
- Матвиенко М.Е. (2009): Очерки распространения и экологии птиц Сумской области (60-е годы XX ст.). Сумы: Университетская книга. 1-210.
- Матюхин А.В., Лобков В.А. (2001): Гнездование домового воробья (*Passer domesticus* L.) на деревьях в г. Одесса. - Научн. тр. Зоологич. музея Одесского нац. ун-та. 4: 177-178.
- Назаренко Л.Ф. (1958): Орнитологическая фауна нижнего Приднестровья и ее хозяйственное значение. - Дис. ... канд. биол. наук. Одесса. 1-347.
- Нанкинов Д.Н. (1983): Типы гнездовой полевой воробья (*Passer montanus* L.) в Болгарии. - Вид и его продуктивность в ареале. Москва: Наука. 61-71.
- Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Миколаївській області в 2007 р. / Під заг. ред. Є.О. Седлецького. Миколаїв: МДУ, 2008. 1-172.
- Носков Г.А., Фетисов С.А., Гагинская А.Р. и др. (1981): Полевой воробей *Passer montanus* L. (характеристика вида на пространстве ареала). Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та. 1-304.
- Опытное изучение перелета птиц кольцеванием (1913). Птицеведение и птицеводство. 4 (3): 241-268.
- Панченко С.Г. (2015): Птицы Луганской области. Изд. 2-е. Харьков: Коллегиум. 1-320.
- Пачоский И.К. (1906): Объяснительный каталог Естественно-Исторического музея Херсонского губернского земства. Херсон: Тип. на след. О.Д. Ходушиной. 1-204.
- Петрович З.О. (2014): Птахи популяційних лісосмуг в межах Вознесенського району Миколаївської області у гніздовий період. - Вісті біосферного заповідника «Асканія-Нова». 16: 46-55.
- Петрович З.О., Редінов К.О. (2017): Знахідки чорногрудого горобця (*Passer hispaniolensis*) на гніздуванні в Херсонській та Миколаївській областях. - Беркут. 26 (1): 62-64.
- Пирогов Н.Г. (1996): К изучению пролета птиц в районе Черноморского заповедника. - Запов. справа в Україні. 2: 42-48.
- Пирогов Н.Г. (1997): Птицы-дуплогнезники Черноморского биосферного заповедника. - Запов. справа в Україні. 3(1): 39-41.
- Подушкин Д.А. (1913): Заметки о перелетах и гнездовании птиц в окрестностях Днепровского лимана. - Зап. Крымского об-ва естествоиспыт. и люб. природы за 1912 г. 2: 72-121.
- Редінов К.А., Панченко П.С. (2017): Матеріали к орнітофауне заповідного урочища «Марьевское» и прилегающей долины р. Ингул в гнездовой период (Николаевская область). - Авіфауна України. 8: 40-45.
- Редінов К.А., Панченко П.С., Форманюк О.А. (2017а): Орнітофауна Трикратского леса и его окрестностей в гнездовой период (Николаевская область). - Беркут. 26 (2): 90-105.
- Редінов К.А., Панченко П.С., Форманюк О.А. (2017б): Матеріали к орнітофауне урочищ «Тридубы» и «Курячий Лозы» в гнездовой период (Николаевская область). - Авіфауна України. 8: 35-39.
- Редінов К.А., Панченко П.С., Форманюк О.А. (2020): Орнітофауна заказника «Владимировская дача» и его окрестностей (Николаевская область) в гнездовой период. - Беркут. 29 (1-2): 21-43.
- Редінов К.А., Панченко П.С., Форманюк О.А. (2022): Матеріали к орнітофауне лесных урочищ побережья Бугского лимана (Николаевская область) в гнездовой период. - Авіфауна України. 10: 11-21.
- Редінов К.О. (2006): Орнітофауна природного заповідника «Єланецький степ». - Запов. справа в Україні. 12 (1): 46-56.
- Редінов К.О. (2015): Матеріали до орнітофауни РЛП «Приінгульський» та його околищ. - Птахи Азово-Чорноморського регіону. 78-90.
- Редінов К.О. (2016): Орнітофауна агроландшафтів на заході Миколаївської області у гніздовий період. - Беркут. 25 (2): 82-92.
- Редінов К.О. (2019): Ластівки в Миколаївській області. - Беркут. 28 (1-2): 52-64.
- Редінов К.О., Петрович З.О. (2019): Попередній огляд орнітофауни м. Очаків в гніздовий період. - Сучасні дослідження птахів та їх охорона. Коблево – К.: УТОП. 73-77.
- Сахно І.І. (1938): До вивчення фауни звірів і птахів популяційних смуг Одеської і Миколаївської областей і впливу фауни на прилеглі поля. - Зб. праць зоол. музею АН УССР. К. 21-22: 97-136.
- Селезньов М.Г. (1940): Птахи лісових популяційних смуг Богданівки і Акмечетки Одеської області. - Труды н.-и. зоол.-биол. института ХГУ. Харьков. 8-9: 103-113.
- Семенов С.М. (1958): Опыт привлечения птиц в лесные насаждения на юге Украины. - Тр. Черноморского гос. заповедника. 2: 3-16.
- Семенов С.М., Ардамацкая Т.Б. (1992): Смена видового состава и структуры населения птиц Вольжинского леса за 35 лет (1954–1989). - Природные комплексы Черноморского государственного биосферного заповедника. К.: Наук. думка. 142-151.
- Смогоржевский Л.А., Смогоржевская Л.И. (1987): Синантропные птицы Каневского заповедника (Сообщение 2). - Деп. в ВИНТИ 7.12.1987 г. № 8591-B87. 1-138.
- Смогоржевский Л.А., Смогоржевская Л.И. (1988): Синантропные и полусинантропные птицы Каневского заповедника (Сообщение 3). - Деп. в ВИНТИ 22.04.1988 г. № 3134-B88. 1-111.
- Судилковская А.М. (1954): Семейство ткачиковые. - Птицы Советского Союза. Москва: Сов. наука. 5: 306-374.
- Тарашук В.И. (1953): Птицы популяційних насаджень степної зони УССР и возможности использования их для борьбы с вредителями. К.: Изд-во АН УССР. 1-124.
- Хохлов А.Н. (1992): О зимнем и ранневесеннем гнездовании домового воробья в Центральном Предкавказье. - Кавказ. орн. вестн. Ставрополь. 3. 144-145.
- Чурсинова Н.В. (2010): Особенности экологии домового и полевого воробьев Центрального Предкавказья. - Автореф. дис. ... канд. биол. наук. Махачкала. 1-23.
- Шевцов А.О. (2002): Про відкрите гніздування хатнього горобця. - Авіфауна України. 2: 98.
- Юзик Д.І. (2015): До екології горобця польового *Passer montanus* (Linnaeus, 1758) на північному сході України. - Наукові основи збереження біотичної різноманітності. 6 (1): 263-274.
- Яковлев М.В., Гайдаш О.М., Пилипюк К.І. (2021): Аномально тепла зима 2019–2020 рр. як фактор зміни фауни зимуючих птахів Українського Придніпров'я. - Сучасні дослідження птахів України. Мелітополь: ВПЦ «Люкс». 174-179.
- Birdlife international (2021): European Red List of Birds. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 1-51.
- Denis Summers-Smith J. (2010): The Sparrows. A study of genus *Passer*. Calton: T & AD Poyser. 1-342.

Книжкова полиця

Вийшов “орнітологічний випуск” журналу **Біорізноманіття, екологія та експериментальна біологія** (2023, том 25, № 2, 104 с.), який видає *Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди*. У ньому опубліковані 12 статей з актуальних питань екології та біології птахів, що обговорювалися під час Всеукраїнської орнітологічної конференції **“Орнітологічні дослідження в Україні: минуле, сучасність і перспективи”** (проходила в дистанційному форматі 20–22 жовтня 2023 р. на базі ХНПУ імені Г.С. Сковороди).

Всі статті доступні онлайн на сайті журналу:
<http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/biology/issue/view/346>

МАТЕРІАЛИ ПО СТРОКАХ ТА УСПІШНОСТІ РОЗМНОЖЕННЯ ДЕЯКИХ ВИДІВ ПТАХІВ-ДУПЛОГНІЗДНИКІВ У КАНІВСЬКОМУ ПРИРОДНОМУ ЗАПОВІДНИКУ

В.М. Грищенко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ННЦ «Інститут біології та медицини», Канівський природний заповідник;
бул. Шевченка, 108, м. Канів, Черкаська обл., 19003, Україна
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Biology and Medicine, Kaniv Nature Reserve; Shevchenko str. 108, Kaniv, 19003, Ukraine
✉ aetos.ua@gmail.com; Vitaly Grishchenko <https://orcid.org/0000-0002-0872-3444>

Materials on timing and success of breeding of some hollow-nesting bird species in the Kaniv Nature Reserve (Central Ukraine). - V.N. Grishchenko. - *Berkut*. 32 (1-2). 2023. - I summarised data on breeding phenology and breeding success of 5 bird species in 1970–2023: Great and Blue Tits, Eurasian Nuthatch, Collared and Spotted Flycatchers. Timing of nest building, egg laying, hatching and fledging of chicks, size of clutches and broods, breeding success are described. [Ukrainian].

Key words: breeding phenology, nest, clutch, brood, breeding success.

Узагальнені дані про гніздову фенологію та успішність розмноження 5 видів птахів за період 1970–2023 рр.: великої і голубої синиць, повзика, білошиї та сірої мухоловки. Наведені дані про строки побудови гнізд, відкладання яєць, вилуплення і вильоту пташенят, розміри кладок і виводків, успішність розмноження.

Ключові слова: гніздова фенологія, гніздо, кладка, виводок, успішність розмноження.

Птахи-дуплогнізтники, які оселяються у штучних гніздівлях, – зручний модельний об’єкт для вивчення різних аспектів гніздової біології, термінів розмноження, живлення пташенят і т.п. Відносна легкість контролю гнізд і висока чисельність багатьох видів дає змогу зібрати масовий матеріал, який може бути гарною базою для аналізу певних закономірностей.

У Канівському заповіднику такі дослідження були розпочаті ще в 1930-ті рр. М.А. Воїнственським (див. Воїнственський, 1949) і продовжені після II Світової війни Л.О. Смогоржевським та іншими науковцями і студентами. З 1970-х рр. Л.О. Смогоржевський разом із Л.І. Смогоржевською вивчали гніздову біологію цілого ряду синантропних і напівсинантропних птахів. Їм удавалося простежити зміни ваги та промірів яєць і пташенят від початку кладки до вильоту пташенят. Причому не тільки в дуплогніздників, а й у видів, які гніздяться відкрито – чорного (*Turdus merula*) і співочого (*T. philomelos*) дроздів, жовтобрового вівчарика (*Phylloscopus sibilatrix*), лісового щеврика (*Anthus trivialis*). Всього зібрані дані по 20 видах птахів (Смогоржевський, Смогоржевская, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990). Така робота була буквально «ювелірною», бо вимагала особливо ретельного й обережного підходу. З 1987 р. дослідження в заповіднику проводив автор цих рядків. Мене цікавили передусім гніздова фенологія й успішність розмноження птахів – моніторингові спостереження для «Літопису природи». За допомогою штучних гніздівель вивчалася також гніздова біологія сірої сови (*Strix aluco*) (Грищенко, Гаврилюк, 2006).

За десятки років зібрана велика кількість даних, які потребують узагальнення й аналізу. Якраз цьому і присвячена дана стаття – по окремих аспектах гніздової біології 5 видів птахів.

Матеріал і методика

Канівський природний заповідник розташований у центральній частині України на Дніпрі біля м. Канів Чер-

каської області. Дослідження проводились у його нагірній (правобережній) частині – на садибі та в навколишньому лісі (грабова діброва). Основою для цієї статті послугували дані, зібрані автором у 1987–2023 рр., і опубліковані матеріали Л.О. й Л.І. Смогоржевських (Смогоржевська, 1981; Смогоржевський, Смогоржевская, 1986, 1988, 1989, 1990) – результати досліджень на тій же території в 1976–1989 рр. Використані також деяка інформація з «Літопису природи» Канівського заповідника за 1970–1986 рр. і неопубліковані дані Л.О. Смогоржевського по білошиїй мухоловці (*Ficedula albicollis*) за 1991–1992 рр., передані автору, за що я йому щиро вдячний.

Спостереження проводилися здебільшого за гніздуванням птахів у штучних гніздівлях (шпаківні, синичники, напівдуплянки) зі знімними дашками, що давало змогу легко контролювати їх вміст. Іноді вдавалося простежити строки розмноження у природних місцях гніздування. В одному випадку гніздівля взагалі знаходилася на вікні житла автора (див. Грищенко, 2022). Частина птахів була закільцьована, завдяки чому можна було простежити гніздування конкретних особин. Строки розмноження – дати початку відкладання яєць, вилуплення та вильоту пташенят – визначалися здебільшого шляхом прямих спостережень, у частині випадків – через розрахунки, виходячи з віку пташенят і середньої тривалості насиджування.

Птахи, які втратили кладку чи виводок, приступають до гніздування повторно. Строки й параметри повторного гніздування вже дещо інші, ніж у «нормальному» першому циклі розмноження. Відділити такі випадки вдавалося далеко не завжди, але коли це було відомо, вони рахувалися окремо.

Статистичні розрахунки проводилися за загально-вживаними методами (див. Лакин, 1990; Руденко, 2012 та ін.). Для кожної з вибірок розраховані основні статистичні параметри: середня величина (М), медіана (Me), стандартна похибка (SE), стандартне відхилення (SD), крайні значення (Lim). Наведені в дужках позначення використані в таблицях. Перевірка на нормальність проводилася за

критерієм Шапіро-Вілка (W), на рівність дисперсій – за F-критерієм Фішера. Розміри кладок і виводків порівнювалися за критерієм Манна-Уїтні. Середні значення в тексті подані зі стандартною похибкою.

При групуванні даних по п'ятиденках інформація за 31-ше число приєднувалась до останньої п'ятиденки місяця. Під продуктивністю розмноження мається на увазі середня кількість пташенят, які виростила пара птахів, що гніздилася (включно з неуспішними). Для визначення її враховувалися тільки ті випадки гніздування, коли була відома кількість пташенят, що залишила гніздо.

Результати та обговорення

Велика синиця (*Parus major*). Один із фонових видів грабової діброви заповідника (Грищенко, 1994). Синиці постійно гніздяться також на садибі. Для гніздування використовують як природні дупла, так і штучні гніздівлі – шпаківні та синичники. На садибі заповідника охоче займають дупла старих яблунь (фото 1). По цьому виду даних зібрано найбільше, проаналізуємо їх детально.

Великі синиці дуже пластичні у виборі місць гніздування, можуть поселятися в різноманітних нішах, щілинах, трубах, нірках і т.п. Деякі з них бувають зовсім незвичайними. Так, одного разу пара великих синиць влаштувала гніздо в порожнині кістки мамонта, яку винесли з Музею природи заповідника під час ремонту. М.А. Воїнственський (1949) знайшов у 1939 р. на садибі заповідника гніздо в метеорологічній будці між приладами. Причому покази їх знімалися двічі на день, кожного разу синиця вистрибувала через щілину в задній частині будки, але одразу ж поверталася після того, як спостерігач відходив. Автор пов'язує таку терпимість птахів до людського втручання з гострою нестачею зручних для гніздування

Фото 1. Велика синиця біля гніздового дупла в яблуні на садибі Канівського заповідника. 11.05.2022 р.

Тут і далі фото автора.

Photo 1. Great Tit near the nesting hollow.

місць у той час. У недавно створеному заповіднику ліс був ще зовсім молодий, практично без дуплистих дерев (див. Грищенко, 2023). Як писав М.В. Шарлемань (1933), на початку 1930-х рр. дуплогнізників тут майже не було.

Великі синиці починають гніздитися рано. Найбільш ранні випадки початку будівництва гнізд у штучних гніздівлях відмічені ще у третій декаді березня. Найактивніше цей процес проходить у першій половині квітня. Частіше всього синиці починали будувати гнізда 10–15.04 (59,3% випадків). Середня дата початку побудови гнізда в першому циклі розмноження – 9.04, медіана – 11.04 (табл. 1). Строки гніздування дуже розтягнуті, гнізда, які птахи тільки почали будувати, можна знайти і у третій декаді квітня.

За спостереженнями Л.О. й Л.І. Смогоржевських (1986), у Канівському заповіднику, гніздо буде лише самка протягом 4–6 днів, іноді довше. Такі ж цифри наводить М.А. Воїнственський (1949). За іншими даними, на побудову гнізда самка витрачає від 3 до 15 днів, найчастіше – 5–7 днів (Мальчевський, Пукінський, 1983). За моїми спостереженнями, від початку побудови гнізда до появи першого яйця проходило від 4 до 10 днів, у середньому $6,7 \pm 0,3$ дня ($n = 23$, всі цикли розмноження). Побудова гнізда може продовжуватись і після початку відкладання яєць. Так, за спостереженнями на півдні Хмельницької області лише 13,1% гнізд великих синиць у штучних гніздівлях були закінчені до початку кладки (Матвеев, 1996).

Строки початку відкладання яєць у першому циклі розмноження дуже розтягнуті. Вони залежать значною мірою від погодних умов. Найбільш рання поява перших яєць у гніздах відмічена в 1990 р. – 1–4.04. Масовий початок їх відкладання відбувається у другій і третій декадах квітня (рис. 1). Середня дата й медіана – 19.04 (табл. 1). Продовжується цей процес до кінця квітня й початку травня. Самка відкладає по одному яйцю в день.

У повних перших кладках було від 7 до 15 яєць, у середньому – $10,9 \pm 0,1$, медіана – 11,0 (табл. 2). Кладка з 15 яєць за всі роки досліджень була знайдена лише раз – у 1989 р. (1,1% від загальної кількості). На жаль, виводок із 15 пташенят був знищений вовчками. 7 яєць також виявлено лише раз (1,1%). Зазвичай у кладках було по 9 яєць (11,5% випадків), 10 (21,8%), 11 (34,5%), 12 (25,3%). 13 яєць вже зустрічалося досить рідко (4,6%). Аналогічні результати отримані в Окському заповіднику – в першому циклі розмноження найчастіше зустрічалися кладки з 9–12 яєць (15,9–25,4%), максимум припадав на кладки з 11 яєць (Нумеров, 1987).

Великі синиці приступають до насиджування ще до завершення кладки. За даними Л.О. й Л.І. Смогоржевських (Смогоржевська, 1981; Смогоржевский, Смогоржевская, 1986), у першому циклі розмноження – після відкладання 8–10 яєць, за моїми спостереженнями – залежно від розміру кладки, здебільшого коли до її закінчення залишається 1–3 яйця. Початок насиджування першої кладки відмічався протягом місяця – з 12.04 до 12.05, середня дата й медіана – 28.04 (табл. 1).

За літературними даними, термін насиджування у великої синиці від 13 до 15 діб, переважно – 13–14, іноді – 11–16. Насиджує тільки самка (Промптов, Лукина, 1938;

Таблиця 1

Строки розмноження 5 видів птахів у Канівському заповіднику
Timing of breeding of 5 bird species in the Kaniv Nature Reserve

Вид	№ кладки	n	M	Me	SE	SD	Lim
Початок побудови гнізда / Start of nest building							
<i>Parus major</i>	1	27	9.04	11.04	1,3	6,9	26.03 – 22.04
	r*	3	30.04	30.04	2,9	5,0	25.04 – 5.05
	2	3	24.05	24.05	2,6	4,5	20.05 – 29.05
<i>Cyanistes caeruleus</i>	1	5	10.04	10.04	1,3	2,9	5.04 – 13.04
<i>Sitta europaea</i>	1	9	27.03	29.03	3,3	9,8	12.03 – 10.04
<i>Ficedula albicollis</i>	1	17	3.05	2.05	1,3	5,4	25.04 – 14.05
<i>Muscicapa striata</i>	1	9	10.05	9.05	2,1	6,4	4.05 – 24.05
Початок відкладання яєць / Start of egg laying							
<i>Parus major</i>	1	91	19.04	19.04	0,8	7,8	1.04 – 3.05
	r	12	10.05	11.05	2,0	6,8	28.04 – 24.05
	2	25	4.06	5.06	2,4	11,8	16.05 – 22.06
<i>Cyanistes caeruleus</i>	1	12	21.04	20.04	2,1	7,2	12.04 – 5.05
<i>Sitta europaea</i>	1	20	5.04	5.04	1,5	6,8	21.03 – 20.04
	r	3	2.05	4.05	3,3	5,7	26.04 – 7.05
<i>Ficedula albicollis</i>	1	76	9.05	8.05	0,6	5,4	30.04 – 30.05
<i>Muscicapa striata</i>	1	25	20.05	19.05	1,3	6,3	12.05 – 9.06
	2	6	25.06	26.06	3,2	7,7	17.06 – 4.07
Початок насиджування яєць / Start of egg incubation							
<i>Parus major</i>	1	56	28.04	28.04	0,9	6,8	12.04 – 12.05
	2	8	11.06	15.06	4,5	12,6	24.05 – 23.06
<i>Sitta europaea</i>	1	4	9.04	10.04	5,0	10,0	29.03 – 20.04
<i>Ficedula albicollis</i>	1	3	13.05	15.05	3,0	5,2	7.05 – 16.05
<i>Muscicapa striata</i>	1	19	25.05	23.05	1,9	8,1	17.05 – 12.06
Початок вилуплення пташенят / Start of hatching of chicks							
<i>Parus major</i>	1	68	12.05	12.05	0,8	6,8	26.04 – 25.05
	r	10	29.05	29.05	2,5	7,8	18.05 – 12.06
	2	17	26.06	28.06	2,4	10,0	5.06 – 6.07
<i>Cyanistes caeruleus</i>	1	4	14.05	14.05	4,6	9,1	6.05 – 24.05
<i>Sitta europaea</i>	1	18	24.04	24.04	1,7	7,3	13.04 – 7.05
<i>Ficedula albicollis</i>	1	46	28.05	28.05	0,8	5,5	19.05 – 18.06
<i>Muscicapa striata</i>	1	27	8.06	7.06	1,3	6,9	30.05 – 26.06
	2	5	9.07	8.07	3,4	7,7	1.07 – 19.07
Початок вильоту пташенят / Start of fledging of chicks							
<i>Parus major</i>	1	49	29.05	29.05	1,0	6,9	15.05 – 11.06
	r	7	17.06	16.06	2,9	7,8	6.06 – 29.06
	2	16	13.07	16.07	2,3	9,3	25.06 – 24.07
<i>Cyanistes caeruleus</i>	1	5	31.05	31.05	1,9	4,3	26.05 – 6.06
<i>Sitta europaea</i>	1	20	17.05	18.05	1,5	6,5	1.05 – 29.05
	r	3	15.06	17.06	3,6	6,2	8.06 – 20.06
<i>Ficedula albicollis</i>	1	41	12.06	12.06	1,0	6,3	4.06 – 4.07
<i>Muscicapa striata</i>	1	25	21.06	20.06	1,4	7,2	11.06 – 12.07
	2	5	23.07	21.07	3,6	8,1	15.07 – 4.08

Примітка. * r – повторні кладки (в усіх таблицях) / repeated clutches (in all tables).

Воинственский, 1949; Смогоржевська, 1981; Мальчевський, Пукинський, 1983; Смогоржевський, Смогоржевская, 1986; Никифоров и др., 1989; Матвеев, 1996). За моїми спостереженнями, з того дня, коли самка щільно сіла на кладку, до появи першого пташеняти проходило від 11 до

15 днів. Середня тривалість насиджування – $13,0 \pm 0,1$ дня, медіана – 13,0 дня ($n = 49$, всі цикли розмноження). Найчастіше насиджування тривало 13 днів – 53,1% випадків, рідше – 12 (22,4%) і 14 (20,4%). 11 і 15 днів – лише по одному разу (по 2,0%).

Розмір повної кладки 5 видів птахів у Канівському заповіднику
Full clutch size of 5 bird species in the Kaniv Nature Reserve

Вид	№ кладки	n	M	Me	SE	SD	Lim
<i>Parus major</i>	1	87	10,9	11,0	0,1	1,2	7 – 15
	r	16	8,8	9,0	0,3	1,2	7 – 11
	2	32	7,6	8,0	0,3	1,6	4 – 12
<i>Cyanistes caeruleus</i>	1	6	10,3	9,5	0,8	2,0	9 – 14
<i>Sitta europaea</i>	1	19	8,5	9,0	0,2	0,8	7 – 10
<i>Ficedula albicollis</i>	1	74	6,5	7,0	0,1	0,8	5 – 8
<i>Muscicapa striata</i>	1	32	5,1	5,0	0,1	0,6	4 – 6
	2	6	4,0	4,0	0,4	0,9	3 – 5

Пташенята у гніздах починають з'являтися у кінці квітня, найбільш активно їх вилуплення проходить у першій половині травня, максимум припадає на третю п'ятиденку місяця (рис. 1). Середня дата й медіана – 12.05 (табл. 1). Пташенята з найбільш пізніх перших кладок вилуплюються у третій декаді травня.

У перших виводках налічувалося від 4 до 15 пташенят, у середньому – $10,0 \pm 0,2$, медіана – 10,0 (табл. 3). Найчастіше зустрічалися виводки з 10 пташенят (30,4%), рідше – з 9 (14,5%), 11 (21,7%), 12 (14,5%). По 8 пташенят мали 7,2% виводків, 6 – 4,3%, 7 – 2,9%, 4, 13 і 15 – по 1,4%. В Окському заповіднику в першому циклі розмноження також найчастіше зустрічалися виводки з 10 пташенят – 28,6%, дещо рідше – з 8, 9 і 11 (Нумеров, 1987).

Великі синиці вигодовують малят протягом 16–21 днів (Промптов, Лукина, 1938; Воинственский, 1949; Смогоржевский, Смогоржевская, 1986; Матвеев, 1996), потривожені пташенята можуть вилетіти з гнізда й раніше. У Канівському заповіднику від вилуплення перших пташенят до початку вильоту проходило від 16 до 20 днів, у середньому – $17,1 \pm 0,1$ дня, медіана – 17,0 ($n = 60$, всі цикли розмноження). У 21,7% випадків птахи годували пташенят у гнізді протягом 16 днів, 55,0% – 17, 16,7% – 18, 5,0% – 19, 1,7% – 20.

Пташенята з перших виводків починають залишати гнізда з середини травня, середня дата й медіана – 29.05 (табл. 1). У більшості випадків це відбувалося протя-

Таблиця 2

гом третьої декади травня й на початку червня (рис. 1). До вильоту доживає від 3 до 12 пташенят, у середньому $9,4 \pm 0,2$, медіана – 10,0 (табл. 4). У 5,3% успішних пар вилетіло по 12 пташенят, 19,3% – 11, 31,6% – 10, по 15,8% – 9 і 8, 7,0% – 7, 3,5% – 6, 1,8% – 3. Середня продуктивність великої синиці в першому циклі розмноження – 5,9 пташеняти на гніздову пару.

Загалом перший цикл розмноження від початку побудови гнізда до вильоту пташенят триває 50 днів за середніми датами (9.04 – 29.05) і 75 днів – за крайніми (26.03 – 11.06).

У великих синиць неодноразово відмічалися затримки розмноження через погодні умови. У 1990 р. весна була рання й тепла, деякі самки великих синиць почали відкладати яйця вже в перших числах квітня. Але 7.04 прийшло сильне похолодання, випав сніг. Потепліло лише 15.04. Птахи, які почали кладку до похолодання, повели себе по-різному. В одному з гнізд усе йшло як звичайно – самка відклала 12 яєць і почала насиджування перед її завершенням. Але у трьох гніздах виникла перерва між закінченням кладки й початком насиджування від 9 до 11 днів. Самки сіли на яйця лише 19–20.04 (Grischtschenko, 1992). Аналогічне явище відмічене у 2017 р. В одній із шпаківень кладка була завершена 20.04 (11 яєць), але насиджування почалося лише 25.04. Причина затримки – також сильне похолодання.

Достовірно встановлені повторні кладки реєструвалися з кінця квітня до другої половини травня. Середня дата початку відкладання яєць – 10.05, медіана – 11.05 (табл. 1). Пташенята вилуплювалися у другій половині травня – першій половині червня, вилітали з гнізд до кінця червня. У повторних кладках було від 7 до 11 яєць, у середньому $8,8 \pm 0,3$, медіана – 9,0 (табл. 2). У 43,8% випадків у них налічувалося по 9 яєць, по 18,8% – 7 і 8, 6,3% – 10, 12,5% – 11. Повторні виводки були меншими від перших – від 6 до 9 пташенят, у середньому $7,4 \pm 0,5$, медіана – 7,0 (табл. 3). По 6 пташенят виявлено у 37,5% гнізд, 7 і 9 – по 25,0%, 8 – 12,5%. Вилітало з гнізд від 5 до 9 пташенят, у середньому – $7,1 \pm 0,5$, медіана – 7,0 (табл. 4). По 5 пташенят залишали гніздо в 11,1% випадків, 6 – 33,3%, 7 – 22,2%, 9 – 33,3%. Середня продуктивність повторного розмноження – 4,6 пташеняти на гніздову пару.

Таблиця 3

Розмір виводка 5 видів птахів у Канівському заповіднику
Brood size of 5 bird species in the Kaniv Nature Reserve

Вид	№ кладки	n	M	Me	SE	SD	Lim
<i>Parus major</i>	1	69	10,0	10,0	0,2	1,8	4 – 15
	r	9	7,4	7,0	0,4	1,3	6 – 9
	2	22	6,7	7,0	0,4	1,8	3 – 10
<i>Cyanistes caeruleus</i>	1	5	9,2	9,0	1,7	3,7	4 – 14
<i>Sitta europaea</i>	1	19	7,9	8,0	0,2	0,9	7 – 9
<i>Ficedula albicollis</i>	1	57	6,0	6,0	0,1	0,9	4 – 8
<i>Muscicapa striata</i>	1	30	4,5	5,0	0,2	1,0	2 – 6
	2	5	3,6	3,0	0,4	0,9	3 – 5

До другої кладки великі синиці приступають одразу після вильоту пташенят із першого виводка, іноді навіть раніше. Одного разу самка почала відкладати яйця ще у гніздо з пташенятами, за 4 дні до їх вильоту (Смогоржевский, Смогоржевская, 1986). Подібний випадок описав і М.А. Воинственський (1949): у 1939 р. в Канівському заповіднику самка почала відкладати яйця, коли у гнізді ще було двоє пташенят. До їх вильоту вона встигла відкласти 3 яйця. На півдні Хмельницької області у 42,6% випадків великі синиці починали будувати гніздо

Таблиця 4

для другої кладки ще до вильоту пташенят першого виводка (Матвеев, 1996). Другу кладку синиці роблять зазвичай у тій же гнізділві, але можуть і переселятися в інше місце десь неподалік. Переселенню може сприяти турбування птахів, наприклад, кільцювання пташенят.

Початок найбільш ранніх других кладок відмічався вже у другій половині другої декади травня, але в більшості випадків синиці починали відкладати яйця у третій декаді травня – першій половині червня. Побудову гнізд спостерігали 20–29.05, середня дата й медіана – 24.05. Середня дата початку другої кладки – 4.06, медіана – 5.06 (табл. 1). Пташенята вилуплювались у червні – на початку липня, вилітали з гнізд – із третьої декади червня до третьої декади липня.

У повних других кладках було від 4 до 12 яєць, у середньому – $7,6 \pm 0,3$, медіана – 8,0 (табл. 2). Найчастіше вони мали по 8 яєць – 43,8% випадків, 9 – 18,8%, 7 – 15,6%, 4, 5 і 6 – по 6,3%. Велика кладка з 12 яєць знайдена лише раз у 1989 р. (3,1%). Середній розмір перших кладок достовірно більший, ніж повторних і других ($p < 0,001$ в обох випадках). Повторні кладки також дещо більші, ніж другі ($p < 0,01$).

У других виводках реєструвалося від 3 до 10 пташенят, у середньому – $6,7 \pm 0,4$, медіана – 7,0 (табл. 3). Найчастіше у гніздах було по 8 пташенят (40,9%), рідше – по 5, 6 і 7 – по 13,6%, по 4 – 9,1%, по 3 і 10 – 4,5%. Середній розмір перших виводків більший, ніж повторних і других ($p < 0,001$ в обох випадках). У повторних і других він не відрізняється.

Кількість злетків 5 видів птахів у Канівському заповіднику
Number of fledged young in 5 bird species in the Kaniv Nature Reserve

Вид	№ кладки	n	M	Me	SE	SD	Lim
<i>Parus major</i>	1	57	9,4	10,0	0,2	1,7	3 – 12
	r	9	7,1	7,0	0,5	1,5	5 – 9
	2	20	6,2	6,5	0,3	1,5	3 – 8
<i>Cyanistes caeruleus</i>	1	5	8,4	8,0	1,8	4,0	3 – 14
<i>Sitta europaea</i>	1	18	7,1	7,0	0,3	1,4	4 – 9
<i>Ficedula albicollis</i>	1	50	5,6	6,0	0,2	1,2	2 – 8
<i>Muscicapa striata</i>	1	27	4,0	4,0	0,2	1,0	2 – 5
	2	5	3,4	3,0	0,5	1,1	2 – 5

Вилітали з гнізд від 3 до 8 пташенят, у середньому $6,2 \pm 0,3$, медіана – 6,5 (табл. 4). По 25,0% успішних пар виростили по 8 і 7 пташенят, 15,0% – 6, 20,0% – 5, 10,0% – 4, 5,0% – 3. Середня продуктивність великої синиці у другому циклі розмноження 4,3 пташеняти на гніздову пару.

Принаймні одного разу в 1977 р. точно документована наявність у великої синиці третьої кладки. Самка була за кільцювана й успішно вивела в тому сезоні два виводки. 26.06 вона знову почала відкладати яйця, але після появи 4-го кудись пропала (Смогоржевська, 1981; Смогоржевский, Смогоржевская, 1986). Цілком імовірно, що третьою була й дуже пізня кладка, знайдена мною в такі ж терміни – початок 26.06.1991 р. Самка відклала 7 яєць, 1.07 розпочала насиджування, перші пташенята з'явилися 13.07. 30.07 всі 7 пташенят залишили гніздо. Це найбільш пізній випадок гніздування великої синиці в Канівському заповіднику.

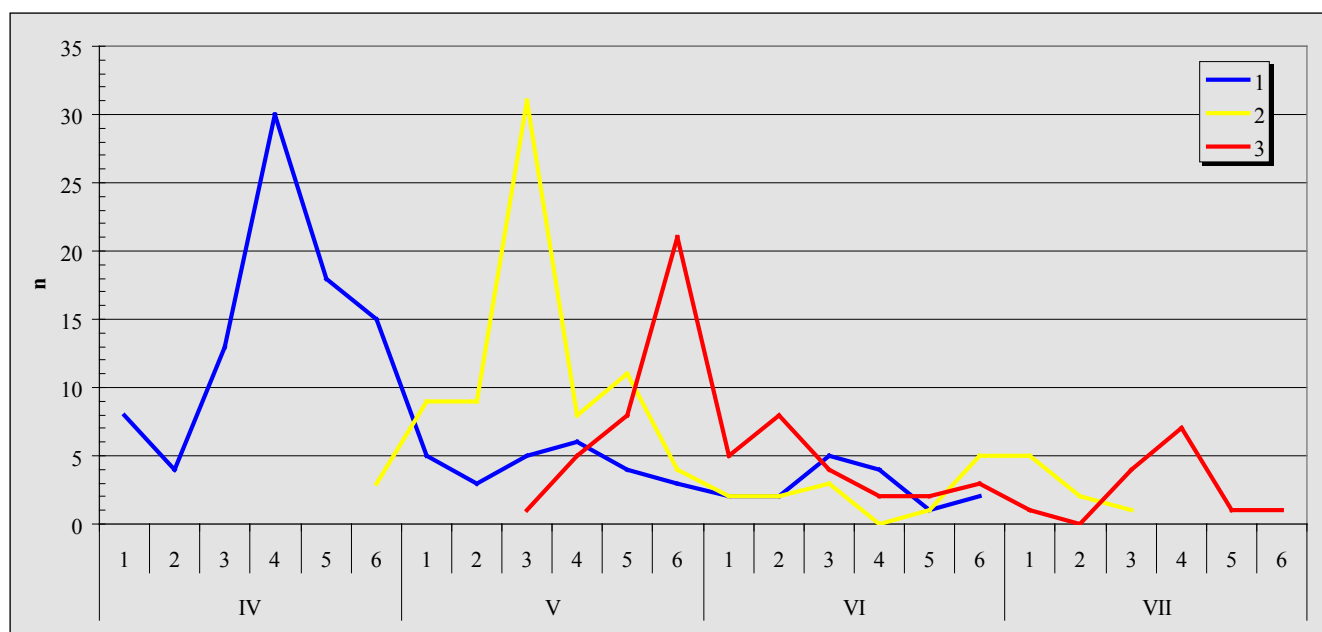

Рис. 1. Фенологія розмноження великої синиці в Канівському заповіднику за багаторічними даними по п'ятиденках. 1 – початок відкладання яєць, 2 – вилуплення пташенят, 3 – виліт пташенят.

Fig. 1. Phenology of Great Tit breeding in the Kaniv Nature Reserve based on long-term five-day data.

1 – start of egg laying, 2 – hatching of chicks, 3 – fledging of chicks.

Фото 2. Голуба синиця біля гніздового дупла у старій яблуні. 23.05.2008 р.

Photo 2. Blue Tit near the nesting hollow.

Строки розмноження великих синиць у другому циклі більш варіабельні, ніж у першому, це видно вже за більшими значеннями стандартного відхилення. Вибірki для початку першої, повторної і другої кладок розподілені нормально ($W = 0,94-0,98$, $p > 0,05$), можна порівняти їх дисперсії за F-критерієм Фішера. Варіабельність строків початку першої й повторної кладок не відрізняється, а для другої вона значно більша, ніж для першої ($F = 2,72$, $p < 0,001$) і для повторної ($F = 3,48$, $p < 0,02$).

Успішність розмноження у великої синиці в Канівському заповіднику досить невисока і приблизно однакова в різних циклах розмноження (табл. 5). Втрати яєць дещо більші, ніж пташенят. Найбільше кладок і виводків знищують вовчки – сірий (*Glis glis*) і лісовий (*Dryomys nitedula*). З 32 випадків із відомою причиною загибелі на них припадає 46,9%. У 43,8% випадків кладки були залишені птахами, у 6,3% гнізда розорені крутиголовкою (*Jynx torquilla*), в одному випадку (3,1%) пташенят загризли мурашки.

Частотні графіки гніздової фенології показують часову динаміку основних процесів (рис. 1). Загалом терміни гніздування у великої синиці дуже розтягнуті, але всі гра-

фіки гостровершинні з добре вираженими максимумами. Тобто в оптимальні періоди все відбувається з найбільшою інтенсивністю. За цими графіками добре помітна ще одна закономірність – кількість кладок і виводків у другому циклі розмноження значно менша, ніж у першому. Це пов'язано з тим, що у великої синиці тільки частина гніздових пар має другу кладку. Так, в Окському заповіднику повторні і другі кладки мали лише 28,1% пар (Нумеров, 1987), у Тюрінгії на сході Німеччини другі кладки були у 34,7–38,8% пар (Keutsch, 1977), у Ленінградській області – у 27,6% пар (Смирнов, Тюрин, 1981). Приблизно таке ж співвідношення бачим і в нашому випадку (табл. 1–5, рис. 1). Крім того, строки розмноження у другому циклі більш розтягнуті й варіабельні, графіки не утворюють вузьких гострих вершин. Аналогічний вигляд такі графіки мають і в Сумському Посейм'ї (Грищенко, 1996) та на Харківщині (Бондарець, Чаплигіна, 2014).

Голуба синиця (*Cyanistes caeruleus*). Досить звичайний вид у заповіднику, але за чисельністю значно поступається великій синиці, тому й даних зібрано мало. Гніздиться як у природних дуплах (фото 2), так і у штучних гніздівлях, здебільшого – синичниках невеликого розміру. У 1991 р. пара голубих синиць загніздилась і успішно вивела пташенят у невеликій порожнині у стіні під вікном кімнати на 2-му поверсі 4-поверхового гуртожитку на садибі заповідника.

Голубі синиці в заповіднику гніздяться приблизно в такі ж строки, що й великі. Початок побудови гнізд відмічено в першій половині квітня. Початок відкладання яєць реєстрували здебільшого протягом другої і третьої декад квітня. Середня дата – 21.04, медіана – 20.04 (табл. 1). У повних перших кладках було від 9 до 14 яєць, у середньому – $10,3 \pm 0,8$, медіана – 9,5 (табл. 2). Половина з виявлених кладок мали по 9 яєць, по одній – 10, 11 і 14. Насиджування триває 13–14 днів (Воинственский, 1949; Смогоржевский, Смогоржевская, 1986). У виводках налічувалося від 4 до 14 пташенят, середній розмір – $9,2 \pm 1,7$, медіана – 9,0 (табл. 3). Пташенята з перших виводків залишають гнізда у третій декаді травня – першій декаді червня, середня дата й медіана – 31.05 (табл. 1). Вилітало

Таблиця 5

Успішність розмноження 5 видів птахів у Канівському природному заповіднику
Breeding success of 5 bird species in the Kaniv Nature Reserve

Вид	№ кладки	Спроб гніздування		Відкладено яєць	Вилупилося пташенят	Вилетіло пташенят	Успішність, %		
		всього	успішних, %				вилуплення	вигодовування	загальна
<i>Parus major</i>	1	94	64,9	911	674	533	74,0	79,1	58,5
	г	15	66,7	102	67	64	65,7	95,5	62,8
	2	30	70,0	212	147	124	69,3	84,4	58,5
<i>Cyanistes caeruleus</i>	1	13	69,2	62	46	42	74,2	91,3	67,7
<i>Sitta europaea</i>	1	28	78,6	162	143	120	88,3	83,9	74,1
<i>Ficedula albicollis</i>	1	74	67,6	447	346	279	77,4	80,6	62,4
<i>Muscicapa striata</i>	1	33	81,8	163	134	108	82,2	80,6	66,3
	2	6	83,3	24	20	17	83,3	85,0	70,8

Фото 3. Повзик біля гніздового дупла у старій робінії на садибі заповідника. 4.04.2009 р.

Photo 3. Nuthatch near the nesting hollow in an old locust.

з гнізд від 3 до 14 пташенят, у середньому – $8,4 \pm 1,8$, медіана – 8,0 (табл. 4).

Початок повторної кладки відмічено один раз – 12.05, пташенята вилупилися 30.05. Початок других кладок зареєстровано 26.05 і 27.05.

Успішність розмноження в голубій синиці була також досить невисокою (табл. 5). Продуктивність у першому циклі становила 4,7 пташеняти на гніздову пару.

Повзик (*Sitta europaea*). Звичайний, але нечисленний у заповіднику вид. Гніздиться у природних дуплах і шпаківнях як у лісі, так і на садибі. Л.О. й Л.І. Смогоржевські (1988) писали, що повзик ніколи не займав одну й ту ж шпаківню два роки поспіль (але неодноразово гніздився в одних і тих же дуплах). Мої спостереження це не підтверджують. Принаймні у двох шпаківнях повзики гніздилися двічі підряд. Можливо, постійна зміна гніздівель була пов'язана з турбуванням птахів – щоденним зважуванням яєць і пташенят.

Характерна риса гніздування повзиків – птахи зазвичай заліплюють глиною льоток, звужуючи його (фото 3). Іноді в заповіднику вони займали старі дупла чорного дятла (*Dryocopus martius*), замуруючи великий вхід справжньою стіною з глини (фото 4). У шпаківнях повзики можуть не тільки заліплювати льоток, а і «шпаклювати»

щілини. Це говорить на користь припущення М.А. Воїнственського (1949), що така поведінка успадкована від предків, які гніздилися на скелях і робили повністю гніздо із глини.

Повзик починає гніздитися дуже рано, раніше від більшості інших дуплогнізників. До побудови гнізд птахи приступають часто ще у другій і третій декадах березня, найпізніше – в першій декаді квітня. Середня дата початку побудови гнізда – 27.03, медіана – 29.03 (табл. 1).

Яйця повзики нерідко починають відкладати ще у третій декаді березня (25,0% випадків), найчастіше це відбувається в першій декаді квітня (50,0%), рідше – другій (25,0). Середня дата й медіана – 5.04 (табл. 1).

У повних кладках було від 7 до 10 яєць, у середньому – $8,5 \pm 0,2$, медіана – 9,0 (табл. 2). Найчастіше в них налічувалося 9 яєць (57,9%), рідше – 8 (21,1%) і 7 (15,8%). 10 яєць знайдено лише раз (5,2%).

Насиджування триває 16–18 днів (Смогоржевский, Смогоржевская, 1988). Пташенята вилуплюються здебільшого у другій і третій декадах квітня, рідше – в першій декаді травня. Середня дата й медіана появи у гнізді першого пташеняти – 24.04 (табл. 1).

У виводках від 7 до 9 пташенят, в середньому – $7,9 \pm 0,2$, медіана – 8,0 (табл. 3). У 47,4% гнізд було по 7 пташенят, у 15,8% – по 8, у 36,8% – по 9.

Фото 4. Старе дупло чорного дятла у грабі, «замуроване» повзиками. Канівський заповідник, 30.03.2017 р.

Photo 4. An old hollow of Black Woodpecker in a hornbeam walled up by Nuthatches.

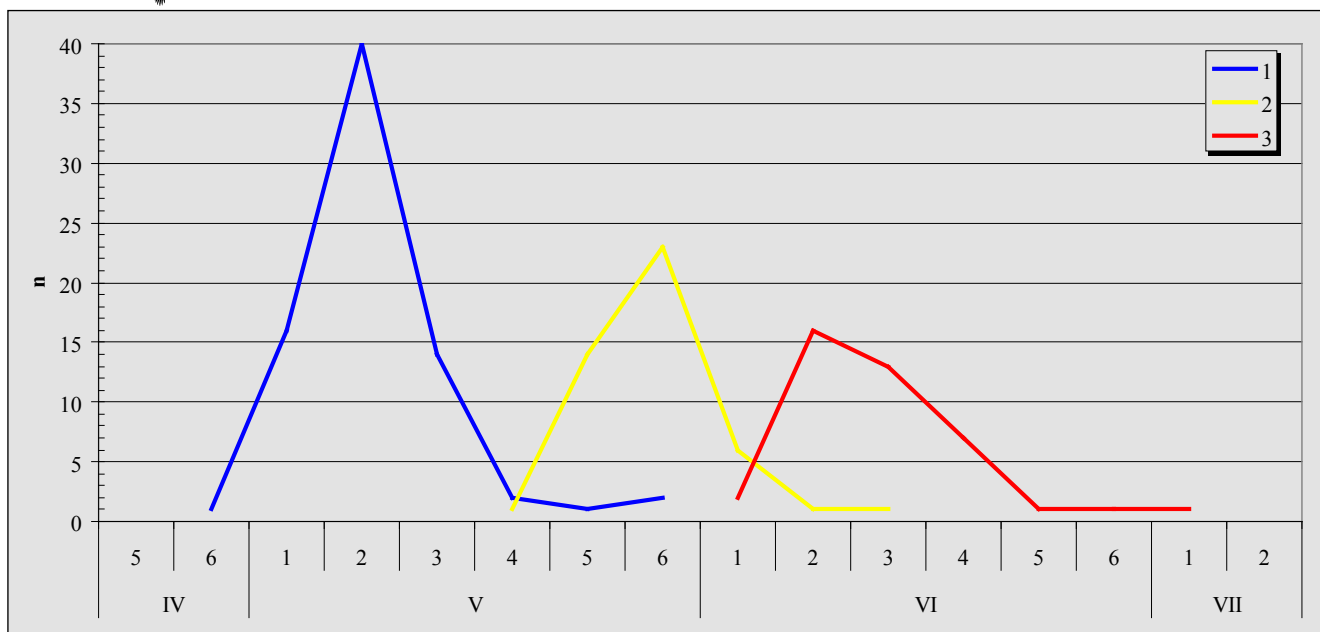

Рис. 2. Фенологія розмноження білошиїї мухоловки в Канівському заповіднику за багаторічними даними по п'ятиденках.

1 – початок відкладання яєць, 2 – вилуплення пташенят, 3 – виліт пташенят.

Fig. 2. Phenology of Collared Flycatcher breeding in the Kaniv Nature Reserve based on long-term five-day data.

1 – start of egg laying, 2 – hatching of chicks, 3 – fledging of chicks.

Повзики вигодовують пташенят 22–25 днів, здебільшого 23–24 (Смогоржевский, Смогоржевская, 1988). Вилітають із гнізд вони протягом травня, найчастіше – у другій декаді (60,0%), рідше – у третій (30,0%), іноді – навіть у першій (10,0%). Середня дата вильоту пташенят 17.05, медіана – 18.05 (табл. 1). Залишали гнізда від 4 до 9 пташенят, у середньому – $7,1 \pm 0,4$, медіана – 7,0 (табл. 4). У 5,6% випадків це було 4 пташенят, по 11,1% – 5 і 6, 33,3% – 7, 22,2% – 8, 16,7% – 9.

Друга кладка в повзики у заповіднику не відмічалася. Деякі пари, що втратили кладки або виводки, приступали до гніздування повторно. Початок повторних кладок спостерігали у третій декаді квітня – першій декаді травня, пташенята вилітали з гнізд у першій і другій декадах червня (табл. 1).

Успішність розмноження у повзика дещо вища, ніж у синиць (табл. 4). Основні причини загибелі кладок і виводків такі ж – розорення гнізд вовчками і залишення їх птахами. Продуктивність розмноження – 5,3 пташенят на гніздову пару.

Загальна тривалість циклу розмноження від початку побудови гнізда до вильоту пташенят практично така ж, як і у великої синиці – 51 день за середніми датами (27.03 – 17.05) і 78 – за крайніми (12.03 – 29.05).

Білошия мухоловка (*Ficedula albicollis*). Один із фонових видів грабової діброви заповідника (Грищенко, 1994). Гніздиться також на садибі, охоче займає штучні гніздівлі. Чисельність протягом останніх десятиліть помітно зросла.

Мухоловки починають гніздитися значно пізніше синиць і повзиків. Початок побудови гнізда відмічався у третій декаді квітня – першій декаді травня, іноді – у

другій декаді травня. Середня дата – 3.05, медіана – 2.05 (табл. 1).

Яйця птахи відкладають найчастіше в першій половині травня, добре виражений максимум припадає на другу п'ятиденку місяця (рис. 2). В одному випадку перше яйце у гнізді з'явилося ще 30.04, тричі відкладання яєць починалось у третій декаді травня. Середня дата – 9.05, медіана – 8.05 (табл. 1).

У повній кладці налічувалося від 5 до 8 яєць, у середньому – $6,5 \pm 0,1$, медіана – 7,0 (табл. 2). 14,9% кладок мали 5 яєць, 28,4% – 6, 48,6% – 7, 8,1% – 8. У Харківській і Сумській областях найчастіше зустрічалися також кладки з 6 і 7 яєць, середній розмір – $6,5 \pm 0,05$ (Кныш, 2003; Савинська, Чаплигіна, 2011). Таке співвідношення кількості яєць цілком логічне, оскільки з точки зору енергетичних затрат для самки білошиїї мухоловки оптимальними є кладки із 7 яєць (Кныш, 2003).

Насиджує яйця самка 13–15 днів, найчастіше – 14 (Пекло, 1987; Смогоржевский, Смогоржевская, 1990; Кныш, 2003). Перші пташенята з'являються у гніздах здебільшого у третій декаді травня, рідше – у першій декаді червня, зовсім рідко – у другій декаді червня (рис. 2). Середня дата й медіана початку вилуплення – 28.05 (табл. 1).

У виводках було від 4 до 8 пташенят, у середньому – $6,0 \pm 0,1$, медіана – 6,0 (табл. 3). 1,8% виводків мали 4 пташенят, 28,1% – 5, 38,6% – 6, 28,1% – 7, 3,5% – 8. У Сумській області середній розмір виводка становив $5,7 \pm 0,1$ (Кныш, 2003).

Дорослі птахи вигодовують пташенят у гнізді протягом 13–18 днів (Пекло, 1987; Смогоржевский, Смогоржевская, 1990; Кныш, 2003). У Канівському заповіднику залишають їх вони зазвичай протягом першої і другої декад червня, зрідка – у третій декаді, а іноді навіть на

початку липня (рис. 2). Середня дата й медіана початку вильоту пташенят – 12.06 (табл. 1). Гнізда залишало від 2 до 8 пташенят, у середньому – $5,6 \pm 0,2$, медіана – 6,0 (табл. 4). У 2,0% випадків їх було 8, 26,0% – 7, 24,0% – 6, 30,0% – 5, 14,0% – 4, по 2,0% – 2 і 3.

Білошия мухоловка має один репродуктивний цикл (Пекло, 1987). У Канівському заповіднику другі кладки також не відмічені.

Загальна успішність розмноження білошиїї мухоловки в заповіднику становить 62,4% (табл. 5). Середня продуктивність – 3,8 пташеняти на гніздову пару.

Причини загибелі кладок і пташенят в основному такі ж, як і для інших дрібних птахів-дуплогніздників. Найбільшу шкоду мухоловкам приносять вовчки, хоча бувають і інші проблеми. 26.05.2021 р. я був свідком, як самка великого строкатого дятла (*Dendrocopos major*) повикидала гніздовий матеріал мухоловок зі свого старого дупла. Пара птахів трималася поряд, але нічого не могла вдіяти.

Загальна тривалість циклу розмноження білошиїї мухоловки в Канівському заповіднику від початку побудови гнізда до вильоту пташенят 40 днів за середніми датами (3.05 – 12.06) і 70 – за крайніми (25.04 – 4.07).

Фенологічні частотні графіки у білошиїї мухоловки (рис. 2) мають істотні відмінності від графіків у великої синиці (рис. 1). У мухоловки вони також гостровершинні з добре вираженими максимумами, але протяжність їх значно менша. Відкладання яєць, вилуплення і виліт пташенят проходить у більш стислі терміни. Це пов'язано з відсутністю другого репродуктивного циклу.

Сіра мухоловка (*Muscicapa striata*). Регулярно гніздиться на садибі заповідника. В окремі роки тут налічувалося до 13 пар (Смогоржевский, Смогоржевская, 1986). Сірі мухоловки поселяються в нішах крутосхилів, під корінням дерев, напівдуплах і неглибоких дуплах, на будівлях, можуть займати гнізда сільських (*Hirundo rustica*) і міських (*Delichon urbica*) ластівок, причому не тільки старі. 1.06.1960 р. вони захопили гніздо сільської ластівки, в якому вже знаходилося 5 яєць. До присутності людей ставляться спокійно. Одного разу гніздо було влаштоване у приміщенні літньої кухні, де готували їжу й постійно перебувало багато студентів (Смогоржевский, Смогоржевская, 1986). Охоче займають штучні гніздівлі – напівдуплянки й цементні гніздівлі для ластівок. Протягом 6 років сірі мухоловки гніздилися у старому западку, який висів на вікні кімнати автора (див. Грищенко, 2022).

До гніздування сіра мухоловка приступає пізно, ще пізніше за білошию. Початок побудови гнізда реєструвався з 4 до 24.05, середня дата – 10.05, медіана – 9.05 (табл. 1). За літературними даними, будують гніздо обидва птахи 5–10 днів (Пекло, 1987). За моїми спостереженнями за гніздуванням мухоловок у западку за вікном, побудова гнізда тривала від 4 до 9 днів, здебільшого 5–6 днів. Основу його птахи робили за 2–3 дні, потім ще кілька днів «доводили». Починалося будівництво зазвичай через 5–8 днів після прильоту, але двічі були значні затримки (Грищенко, 2022).

Відкладання яєць починалося в більшості випадків протягом другої і третьої декад травня, зрідка – у першій

декаді червня. Середня дата – 20.05, медіана – 19.05 (табл. 1). Самка відкладала по одному яйцю в день, зазвичай кожного дня, вранці.

У повній кладці знаходили від 4 до 6 яєць, у середньому – $5,1 \pm 0,1$, медіана – 5,0 (табл. 2). Найчастіше в ній налічувалося 5 яєць – 65,6% кладок, рідше – 6 (21,9%) або 4 (12,5%). Але в окремі роки могли переважати кладки з 6 яєць (Смогоржевский, Смогоржевская, 1986).

У западку за вікном самка починала часткове насиджування після відкладання 3-го яйця, але щільно сідала на кладку лише після її завершення (Грищенко, 2022). За літературними даними, самка насиджує яйця від 11 до 15 днів, зазвичай 12–14 (Пекло, 1987). За моїми спостереженнями – 12–13 днів.

Насиджування починалось у другій половині травня, рідше – в першій половині червня. Середня дата 25.05, медіана – 23.05. Пташенята з'являлись у гніздах наприкінці травня – в першій половині червня, зрідка – у другій половині цього місяця. Середня дата – 8.06, медіана – 7.06 (табл. 1).

У виводках налічувалося від 2 до 6 пташенят, у середньому – $4,5 \pm 0,2$, медіана – 5,0 (табл. 3). Найчастіше їх було 5 (43,3%) або 4 (36,7%), значно рідше – 6 (10,0%), 3 (3,3%) чи 2 (6,7%). Як показало щоденне зважування пташенят, оптимальні темпи росту їх якраз у виводках із 4–5 малят (Смогоржевский, Смогоржевская, 1986).

Вигодували мухоловки пташенят протягом 12–14 днів. За літературними даними, цей процес триває від 11 до 14 днів (Мальчевский, Пукинский, 1983; Пекло, 1987). Виліт пташенят відбувався зазвичай у другій і третій декадах червня, зрідка – в першій декаді липня. Середня дата – 21.06, медіана – 20.06 (табл. 1).

Вилітали з гнізд від 2 до 5 пташенят, у середньому – $4,0 \pm 0,2$, медіана – 4,0 (табл. 4). У 40,7% випадків їх було 5, 29,6% – 4, 18,5% – 3, 11,1% – 2. Продуктивність становила 3,4 пташеняти на гніздову пару.

Загальна тривалість першого циклу розмноження сірої мухоловки в Канівському заповіднику від початку побудови гнізда до вильоту пташенят 42 дні за середніми датами (10.05 – 21.06) і 69 – за крайніми (4.05 – 12.07).

У науковій літературі можна знайти суперечливі твердження про те, чи є друга кладка в сірої мухоловки. Одні орнітологи вважають, що в неї лише один цикл розмноження, наявність другої кладки не доведена, або вона буває лише випадково (Makatsch, 1976; Пекло, 1987; Никифоров и др., 1989). Інші пишуть, що все залежить від регіону, в деяких частинах ареалу другий цикл розмноження все ж буває (Благосклонов, 1954; Stamp, Perrins, 1993). До таких регіонів, зокрема, належить і територія України. Дві кладки в сірої мухоловки в Харківській губернії відмічав ще М.М. Сомов (1897). Реєстрували їх як на заході України (Страутман, 1963), так і на північному сході – на Сумщині (Грищенко, 1996; Матвиенко, 2009). Спостереженнями за закільцьованими птахами наявність другої кладки в окремих пар доведена в національному природному парку «Гомільшанські ліси» в Харківській області (Чаплигіна, Савинська, 2012). У центральній частині Англії другі кладки мають 14% пар сірих мухоловок (Kirby et al., 2005). За іншими даними, їх частка в

англійських птахів становить 20% (Summers-Smith, 1952). Відмічали їх і в Канівському заповіднику у приблизно такого ж відсотка пар (Смогоржевский, Смогоржевская, 1986; Грищенко, 2022).

Початок відкладання яєць у другому циклі розмноження спостерігали у другій половині червня – на початку липня. Середня дата – 25.06, медіана – 26.06 (табл. 1). У повних кладках налічувалося від 3 до 5 яєць, у середньому $4,0 \pm 0,4$, медіана – 4,0 (табл. 2). Співвідношення кладок різної величини було рівним: 3, 4 і 5 яєць – по 33,3%. Середній розмір другої кладки достовірно менший, ніж першої ($p < 0,005$). Пташенята з'являлись у гніздах протягом першої і другої декад липня, середня дата – 9.07, медіана – 8.07. Залишали гнізда вони з середини липня до початку серпня, середня дата – 23.07, медіана – 21.07 (табл. 1).

У виводках відмічали від 3 до 5 пташенят, у середньому – $3,6 \pm 0,4$, медіана – 3,0 (табл. 3). Частіше всього їх було 3 – 60,0%, по одному випадку (по 20,0%) – 4 і 5. Вилітало з гнізд від 2 до 5 пташенят, у середньому – $3,4 \pm 0,5$, медіана – 3,0 (табл. 4). У 40,0% випадків їх було 3, по 20,0% – 2, 4 і 5. Достовірної різниці між кількістю пташенят у першому і другому циклах розмноження не виявлено, але для остаточних висновків є занадто мало даних по других виводках. Продуктивність розмноження у другому циклі – 2,8 пташенята на гніздову пару.

Загальна успішність розмноження в сірої мухоловки становила 66,3% в першому циклі і 70,8% – у другому. Гнізда розоряли вовчки, сойки (*Garrulus glandarius*). У 1978 р. 10-денні пташенята були побиті до смерті миською ластівкою, яка намагалася зайняти штучну гніздову. Були випадки загибелі пташенят від кліщів і личинок мух-кровососок (Смогоржевский, Смогоржевская, 1986). Але в добре захищених від хижаків місцях успішність розмноження може бути дуже високою. Так, у згаданому вже не раз гнізді за вікном вона була майже стопроцентною – за 6 випадків гніздування кудись пропало лише одне яйце, жодне пташеня не загинуло (Грищенко, 2022). Тому гніздування мухоловок біля людського житла з точки зору безпеки цілком виправдане.

ЛІТЕРАТУРА

- Благосклонов К.Н. (1954): Семейство мухоловковые. - Птицы Советского Союза. Москва: Сов. наука. 6: 73-118.
- Бондарець Д.І., Чаплигіна А.Б. (2014): Терміни розмноження та розмір кладки у *Parus major* та *P. caeruleus* у Харківській та Сумській областях. - Вісник Дніпропетр. ун-ту. Біологія, екологія. 22 (2): 115-121.
- Воинственский М.А. (1949): Пищуи, поползни, синицы УССР. Биология, систематика, хозяйственное значение. К.: Изд-во Киевского гос. ун-та им. Т.Г. Шевченко. 1-122.
- Грищенко В.Н. (1994): Структура населения птиц грабовой дубравы Каневского заповедника. - Мат-ли 1-ї конфер. молодих орнітологів України. Чернівці. 70-72.
- Грищенко В.Н. (1996): Материалы по срокам и успешности размножения некоторых видов птиц Сумского Посеймья. - Беркут. 5 (1): 56-60.
- Грищенко В.М. (2022): Спостереження за гніздуванням сірої мухоловки (*Muscicapa striata*) в Канівському природному заповіднику. - Авіфауна України. 10: 61-66.
- Грищенко В.М. (2023): Канівський заповідник – сто років історії. - Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття на природно-заповідних територіях. Мат-ли конфер., присвяч. 100-річчю Канівського природного заповідника. Чернівці: Друк Арт. 3-13.
- Грищенко В.Н., Гаврилюк М.Н. (2006): Материалы по экологии серой неясны в Каневском заповеднике. - Запов. справа в Україні. 12 (2): 51-53.
- Кныш Н.П. (2003): Экология размножения мухоловки-белошейки в лесостепных дубравах Сумской области. - Беркут. 12 (1-2): 100-111.
- Лакин Г.Ф. (1990): Биометрия. Москва: Высшая школа. 1-352.
- Мальчевский А.С., Пукиский А.Б. (1983): Птицы Ленинградской области и сопредельных территорий. История, биология, охрана. Ленинград: Изд-во ЛГУ. 2: 1-504.
- Матвеев М.Д. (1996): Особливості розмноження великої синиці на Поділлі. - Мат-ли II конфер. молодих орнітологів України. Чернівці. 123-126.
- Матвиенко М.Е. (2009): Очерки распространения и экологии птиц Сумской области (60-е годы XX столетия). Сумы: Университетская книга. 1-210.
- Никифоров М.Е., Яминский Б.В., Шкляров Л.П. (1989): Птицы Белоруссии. Справочник-определитель гнезд и яиц. Минск: Высшая школа. 1-479.
- Нумеров А.Д. (1987): Популяционная экология большой синицы в Окском заповеднике. - Орнитология. Москва: МГУ. 22: 3-21.
- Пекло А.М. (1987): Мухоловки фауны СССР. К.: Наук. думка. 1-180.
- Промптов А.Н., Лукина Е.В. (1938): Опыты по изучению биологии и питания большой синицы (*Parus major* L.) в гнездовой период. - Зоол. журн. 17 (5): 777-782.
- Руденко В.М. (2012): Математична статистика. К.: Центр учбової літератури. 1-304.
- Савинська Н.О., Чаплигіна А.Б. (2011): Оологічні показники мухоловки білошійої природних і трансформованих ландшафтів Північно-Східної України. - Бранта. 14: 134-142.
- Смирнов О.П., Тюрин В.М. (1981): К биологии размножения большой синицы в Ленинградской области. - Орнитология. Москва: МГУ. 16: 185-188.
- Смогоржевский Л.А., Смогоржевская Л.И. (1986): Синантропные птицы Каневского заповедника (Сообщение 1). - Деп. в ВИНТИ 4.06.1986 г. № 4067-B86. 1-187.
- Смогоржевский Л.А., Смогоржевская Л.И. (1987): Синантропные птицы Каневского заповедника (Сообщение 2). - Деп. в ВИНТИ 7.12.1987 г. № 8591-B87. 1-138.
- Смогоржевский Л.А., Смогоржевская Л.И. (1988): Синантропные и полусинантропные птицы Каневского заповедника (Сообщение 3). - Деп. в ВИНТИ 22.04.1988 г. № 3134-B88. 1-111.
- Смогоржевский Л.А., Смогоржевская Л.И. (1989): Синантропные и полусинантропные птицы Каневского заповедника (Сообщение 4). - Деп. в ВИНТИ 19.06.1989 г. № 4290-B89. 1-80.
- Смогоржевский Л.А., Смогоржевская Л.И. (1990): Синантропные и полусинантропные птицы Каневского заповедника (Сообщение 5). - Деп. в ВИНТИ 11.05.1990 г. № 2576-B90.
- Смогоржевская Л.И. (1981): До біології великої синиці (*Parus major*) в Канівському заповіднику. - Вісник Київськ. ун-ту. Біологія. 23: 76-79.
- Сомов Н.Н. (1897): Орнитологическая фауна Харьковской губернии. Харьков: Тип. А. Дарре. 1-680.
- Страутман Ф.И. (1963): Птицы западных областей УССР. Львов: Изд-во ЛГУ. 2: 1-182.
- Чаплигіна А.Б., Савинська Н.О. (2012): Особливості гніздування мухоловки сірої (*Muscicapa striata* Pallas) в рекреаційній зоні НПП «Гомільшанські ліси» (Харківська область). - Бранта. 15: 35-45.
- Шарлемань М. (1933): Матеріали до орнітології Державного лісостепоного заповідника ім. Т. Шевченка та його околиць. - Журн. біо-зоол. циклу ВУАН. 2 (6): 93-108.
- Cramp S., Perrins C.M. (Eds.) (1993): Birds of Europe, the Middle East and North Africa. Vol. VII. Flycatchers to Shrikes. Oxford: Oxford Univ. Press. 1-577.
- Grischtschenko V. (1992): Brutunterbrechung bei der Kohlmeise *Parus major*. - Orn. Mitteilungen. 44 (12): 322.
- Keutsch S. (1977): Untersuchung zur Frage der Zweitbruten bei der Kohlmeise (*Parus major* L.) in einem Revier im Bezirk Gera. - Thüringer orn. Mitt. 23: 37-42.
- Kirby W., Black K., Pratt S., Bradbury R. (2005): Territory and nest-site habitat associations of Spotted Flycatchers *Muscicapa striata* breeding in central England. - Ibis. 147 (2): 420-424.
- Makatsch W. (1976): Die Eier der Vögel Europas. Leipzig – Radebeul: Neumann Verlag. 2: 1-460.
- Summers-Smith D. (1952): Breeding biology of the Spotted Flycatcher. - Br. Birds. 45 (5): 153-167.

Міграції	Беркут	32	Вип. 1-2	2023	93 - 102
----------	--------	----	----------	------	----------

ФЕНОЛОГІЯ МІГРАЦІЙ ЗОЛОТИСТОЇ БДЖОЛОЇДКИ (*MEROPS APIASTER*) В УКРАЇНІ

В.М. Грищенко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ННЦ «Інститут біології та медицини», Канівський природний заповідник;
вул. Шевченка, 108, м. Канів, Черкаська обл., 19003, Україна

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Biology and Medicine, Kaniv Nature Reserve; Shevchenko str. 108, Kaniv, 19003, Ukraine
✉ aetos.ua@gmail.com; Vitaly Grishchenko <https://orcid.org/0000-0002-0872-3444>

Phenology of migrations of the European Bee-eater (*Merops apiaster*) in Ukraine. - V.N. Grishchenko. - Berkut. 32 (1-2). 2023. - I summarised and analysed the data on the timing of spring and autumn migrations for 60 years – 1964–2023. In the spring, individual cases of the appearance of the first bee-eaters were registered already in the second decade of April. However, intensive migration began only in the third decade and increased rapidly. In general, in Ukraine, arrivals were most often observed from May 1 to 12, these days account for 4.1 to 6.3% of registrations. After that, the number of sightings of the first birds fast decreased. The latest dates of arrival were observed in the third decade of May. First of all, bee-eaters were observed, as a rule, in the North-Western Black Sea Area – in Odesa region and the Crimea. Then the flow of migrants spread widely, but the main part of it went to the northeast, to a lesser extent – to the north along the Dnipro river and the northwest along the Carpathian ridge. The bee-eaters began to meet in the northwest at the latest, the intensity of migration here was low. Such a picture is connected with the peculiarities of the distribution of the European Bee-eater. Not far from the north-western part of Ukraine is already the border of its range. The average and median dates of arrival in most regions fell on the first decade of May. The spring migration ended in the second half of May and the first decade of June. Autumn migration began earliest in the third decade of July and the first decade of August. The average dates in most regions fell on the first half of August, the latest – on the second half of this month and early September. The last bee-eaters were observed sometimes already in the middle of August, but more often the end of migration was registered from the end of the second decade of this month. The frequency of registrations of the last birds gradually increased until early September, and from the second half of the first decade began to rise rapidly. Most often, migration ended between September 7 and September 17. These days account for more than 3% of the total number of registrations. By regions, the earliest dates of the last observation of bee-eaters fell in most cases on the third decade of August – the first decade of September, less often – on the second decade of August, average dates and medians most often – on the second and third decades of September. Bee-eaters are characterized by the long delays of migrants in autumn – both single birds and flocks. They can be found until November and even early December. Such late observations were not taken into account when calculating average dates. These delays are usually associated with prolonged cold weather. The timing of arrival and departure of the European Bee-eater varied widely, but no tendency to change during the period of research was found. [Ukrainian].

Key words: timing, first arrival, last departure, variation, flyway.

Узагальнені та проаналізовані дані по строках весняної й осінньої міграцій за період у 60 років – 1964–2023 рр. Весною поодинокі випадки появи перших бджолоїдок реєструються вже у другій декаді квітня, але інтенсивна міграція починається лише у третій декаді й темпи її швидко наростають. Загалом по Україні найчастіше приліт спостерігається з 1 по 12.05, на ці дні припадає від 4,1 до 6,3% випадків реєстрації. Після цього кількість спостережень перших птахів швидко зменшується. Найбільш пізні дати прильоту відмічаються у третій декаді травня. Раніше всього перших бджолоїдок зустрічають, як правило, у Північно-Західному Причорномор'ї – в Одеській області та Криму. Далі потік мігрантів розтікається вище, але основна його частина йде на північний схід, у меншій мірі – на північ уздовж Дніпра й на північний захід уздовж пасма Карпат. Найпізніше бджолоїдки починають зустрічатися на північному заході, інтенсивність міграції тут невисока. Пов'язана така картина з особливостями поширення золотистої бджолоїдки. Неповдалі від північно-західної частини України вже знаходиться межа ареалу. Середні дати й медіани прильоту в більшості областей припадають на першу декаду травня. Закінчується весняна міграція у другій половині травня – першій декаді червня. Осіння міграція починається раніше всього у третій декаді липня – першій декаді серпня. Середні дати в більшості областей припадають на першу половину серпня, найбільш пізні – на другу половину цього місяця й початок вересня. Останніх бджолоїдок спостерігають іноді вже в середині серпня, але частіше закінчення міграції відмічається, починаючи з кінця другої декади цього місяця. Частота реєстрацій останніх птахів поступово збільшується до початку вересня, а з другої половини першої декади починає наростати швидкими темпами. Частіше всього міграція закінчується в період із 7 до 17.09. У ці дні відмічають більше 3% реєстрацій від загальної їх кількості. По регіонах найбільш ранні дати останнього спостереження бджолоїдок припадають у більшості випадків на третю декаду серпня – першу декаду вересня, рідше – на другу декаду серпня, середні дати й медіани частіше всього – на другу і третю декади вересня. Для бджолоїдок характерні тривалі затримки мігрантів восени – як поодиноких птахів, так і зграй. Їх можуть зустрічати до листопада й навіть початку грудня. Такі пізні спостереження при розрахунках середніх дат не враховувалися. Пов'язані ці затримки зазвичай із тривалою холодною погодою. Строки прильоту і відльоту золотистої бджолоїдки коливаються в широких межах, тенденції до їх зміни за період досліджень не виявлено.

Ключові слова: строки міграції, приліт, відліт, варіація, пролітний шлях.

Золотиста або звичайна бджолоїдка (*Merops apiaster*) поширена на всій території України, крім високогір'я Карпат і Криму (Страутман, 1963; Костин, 1983; Гаврись, 2003; Кузьменко та ін., 2021). Під час міграцій зустрічається і в гірській місцевості (Страутман, 1963; Костин, 1983). На заході та північному заході України ці птахи порівняно нечисленні (Страутман, 1963; Новак, Савчук, 1991; Бокотей та ін., 2010; Майхрук, Бокотей, 2019), оскільки цей регіон знаходиться неподалік від межі ареалу виду. Вона проходить через Словаччину, Польщу, Білорусь.* У Польщі бджолоїдка рідкісна й поширена спорадично, регулярно гніздиться тільки на південному сході країни

(Tomiałojć, Stawarczyk, 2003). У Білорусі також гніздиться спорадично, вперше виявлена на гніздуванні в 1980 р. (Никифоров и др., 1989). З 1990-х рр. відмічається зростання чисельності, проте вид занесений до національної Червоної книги (Никифоров, Таранович, 2006). У 1993 р. знайдена найбільш північна гніздова колонія – в Шумілінському районі Вітебської області (Івановський, 1998). Далі на схід межа ареалу істотно зміщується на північ. У європейській частині росії золотиста бджолоїдка гніздиться до Смоленської, Московської, Рязанської областей, гирла р. Кама, Башкортостану. Поширення її в багатьох місцях «плямисте» з різкими коливаннями чисельності. Біля межі ареалу бджолоїдка гніздиться взагалі спорадично. Є відокремлені гніздові осередки, які можуть бути значно від-

* <https://www.iucnredlist.org/species/22683756/155512816>

Таблиця 1

Строки прильоту золотистої бджолоїдки в Україні в 1964–2023 рр.
по областях

Timing of the European Bee-eater arrival in Ukraine in 1964–2023 by regions

Область	n	M	Me	SE	SD	Lim
Вінницька	29	6.05	7.05	1,0	5,6	25.04 – 16.05
Волинська	17	14.05	14.05	1,7	6,9	3.05 – 28.05
Дніпропетровська	83	5.05	5.05	0,8	6,9	20.04 – 22.05
Донецька	38	5.05	5.05	0,9	5,3	25.04 – 19.05
Житомирська	47	11.05	11.05	0,9	6,4	23.04 – 23.05
Закарпатська	23	6.05	6.05	1,1	5,3	26.04 – 18.05
Запорізька	26	4.05	5.05	1,3	6,9	22.04 – 21.05
Івано-Франківська	16	9.05	10.05	1,3	5,3	30.04 – 19.05
Київська	78	8.05	8.05	0,6	5,4	27.04 – 21.05
Кіровоградська	54	3.05	4.05	0,9	6,2	18.04 – 14.05
АР Крим	56	2.05	3.05	0,9	6,6	18.04 – 16.05
Луганська	19	8.05	7.05	1,4	6,3	26.04 – 20.05
Львівська	29	10.05	10.05	1,2	6,3	28.04 – 26.05
Миколаївська	45	4.05	3.05	0,9	6,0	24.04 – 17.05
Одеська	114	30.04	30.04	0,6	6,0	14.04 – 19.05
Полтавська	71	8.05	8.05	0,7	6,1	25.04 – 22.05
Рівненська	33	12.05	12.05	1,2	6,6	30.04 – 24.05
Сумська	87	9.05	9.05	0,6	5,6	22.04 – 21.05
Тернопільська	20	11.05	10.05	1,6	7,0	29.04 – 29.05
Харківська	76	7.05	8.05	0,8	7,3	16.04 – 23.05
Херсонська	23	3.05	3.05	1,1	5,2	25.04 – 14.05
Хмельницька	47	11.05	11.05	0,8	5,5	30.04 – 24.05
Черкаська	84	7.05	8.05	0,6	5,5	25.04 – 18.05
Чернівецька	24	7.05	6.05	1,3	6,5	27.04 – 22.05
Чернігівська	28	10.05	11.05	1,2	6,5	22.04 – 21.05
Всього	1167				6,1 ± 0,1	14.04 – 29.05

далені від основної області поширення. Зимують ці птахи в Африці на південь від Сахари. Зокрема, європейських бджолоїдок знаходили в ПАР (Cramp, Simmons, 1985; Glutz von Blotzheim, 1994; Fry, 2001; Приклонский, 2005).

Строки міграцій бджолоїдки вивчені недостатньо. У науковій літературі можна знайти лише описові або фрагментарні дані. Узагальнюючих робіт не було.

Мета цієї статті – узагальнення й аналіз наявних даних про строки весняної й осінньої міграцій бджолоїдки на території України.

Матеріал і методика

Для цієї роботи були використані дані за період у 60 років – з 1964 по 2023 рр. Оскільки, як показав аналіз, строки міграцій у бджолоїдки не змінюються (див. нижче), велика його тривалість не впливає на середні дати, зате дає змогу залучити дещо більше інформації. За перші два десятиліття цього періоду фенодат є дуже мало, основна частина масиву даних починається з 1980-х рр. Найбільшу кількість інформації по строках прильоту бджолоїдки вдалося зібрати у 2018–2023 рр., коли проводилися акції по залученню до спостережень широкого кола аматорів через Фейсбук.

Джерелами даних для аналізу строків міграцій були особисті спостереження в різних областях України, наукові публікації (Сезонная жизнь..., 1980; Костин, 1983; Назаренко, Амонский, 1986; Бескаравайный, 1987, 1995, 1999, 2008; Головушкин, 1992; Книш, 1992, 1994, 2006; Лебідь та ін., 1992; Марисова и др., 1992; Роговой, 1992; Волове очко, 1993; Грищенко, 1993, 2008; Камінецький, 1993; Орн. спостереження, 1993; Горай и др., 1994; Коцюрuba, Шупова, 1994; Роговий, 1994, 2008; Потапов, 1995; Корзюков, 1996; Пекло, 1997; Афанасьев, 1998; Мироненко, 1998; Очеретный, 1998; Полюшкевич, 1998; Кныш, 1999; Тарина, Костин, 1999; Грищенко, Гаврилюк, 2000; Слюсар, 2000; Гаврилюк, 2002; Новак, 2002; Архипов, Фесенко, 2004; Бескаравайный и др., 2006; Редінов, 2006, 2016; Баник и др., 2007а, 2007б, 2010а, 2010б, 2014а, 2014б; Гаврис та ін., 2007; Домашевский, 2008; Шевцов, 2008, 2022; Дядичева и др., 2009; Євтушенко, Литвиненко, 2009; Матвиенко, 2009; Матеріали..., 2010, 2013, 2015; Надточий, Чаплыгина, 2010; Яковлев и др., 2013; Гаврилюк та ін., 2014; Новак, Новак, 2014; Редінов, Петрович, 2014; Ільчук, 2015; Матвійчук та ін., 2015; Клестов та ін., 2016; Панченко, 2016; Севастьянов, 2016; Волошин, 2017; Белик, Москаленко, 2018; Майхрук, Бокотей, 2019; Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2020; Очеретный, 2021; Бабійчук, 2022; Bronskov, 2022; Viter, 2022; Chernichko et al., 2023; Smirnov, 2023),

деякі дані з Літописів природи Біосферного заповідника «Асканія-Нова» та Карадазького природного заповідника, інформація про зустрічі бджолоїдок у Фейсбукі та інших соціальних мережах, електронних базах даних, на сайтах бьордвочерів і фотографів-анамілістів (aves.org.ua, ebird.org, gbif.org, inaturalist.org, groups.yahoo.com/group/ukrainianbirds, north.eurasia.birds.watch, rbcu.ru/forum, ru-birds.ru, springalive.net, uabirds.org), неопубліковані матеріали О.М. Архипова, М.М. Борисенка, В.А. Волошина, М.Н. Гаврилюка, С.В. Галуценка, В.М. Глеби, О.В. Гриба, М.П. Книша, А.І. Корзюкова, О.С. Мезінова, І.А. Мироненка, Ю.О. Москаленка, В.О. Новака, Л.Л. Покритюка, І.М. Полюшкевича, Ю.Ф. Рогового, І.В. Скільського, Н.А. Смірнова, А.І. Стативи, А.О. Шевцова, М.В. Яковлева та інших науковців, орнітологів-аматорів і бьордвочерів, за надання яких висловлюю щирі вдячність. У 2018–2023 рр. проводилися акції по збору інформації про строки прильоту золотистої бджолоїдки через Фейсбук та інші соцмережі, аналогічні тим, що були організовані для вивчення міграцій білого лелеки (*Ciconia ciconia*) (див. Грищенко, 2018, 2019, 2020 та ін.).

Зібрані таким чином дані після попереднього аналізу й відбраковування сумнівних фенодат були згруповані по ад-

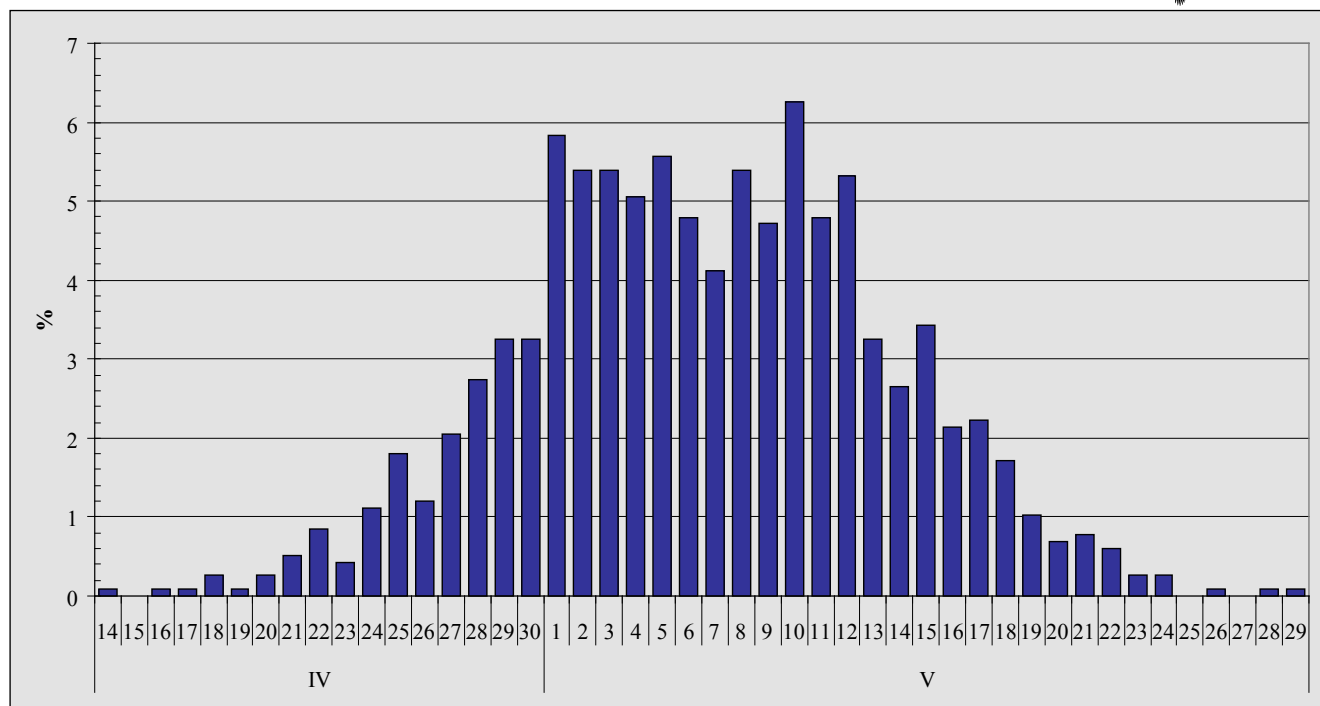

Рис. 1. Частотний розподіл дат прильоту золотистої бджолоїдки в Україні в 1964–2023 рр. (n = 1167).

Fig. 1. Frequency distribution of arrival dates of the European Bee-eater in Ukraine in 1964–2023 (n = 1167).

міністративних областях України. Інформацію для Києва й околиць об'єднували з матеріалами по Київській області, Севастопольської міськради – по АР Крим. Для кожної з цих вибірок розраховані основні статистичні параметри: середня дата (M), стандартна похибка (SE), стандартне відхилення (SD), медіана (Me), крайні значення (Lim). Наведені в дужках позначення використані в таблицях. Для аналізу змін строків міграцій обчислювалися середні дати по роках для України в цілому. При цьому бралися до уваги тільки ті роки, для котрих є не менше 3 фенодат. Такі показники характеризують строки міграції всієї популяції й дають змогу абстрагуватися від особливостей окремих регіонів чи пунктів спостережень.

За зібраними даними побудована фенологічна карта прильоту золотистої бджолоїдки на території України. Зроблена вона методом площ, коли середня дата приписується географічному центру певної території (див. Грищенко, 1994). Такими територіями були в даному разі адміністративні області.

Статистичні розрахунки проводилися за загальноживаними методами (див. Лакин, 1990; Руденко, 2012 та ін.). Перевірка на нормальність проводилася за критеріями Колмогорова-Смірнова з поправкою Ліллієфорса (K-S) та Шаніро-Вілکا (W). Середні значення в усіх випадках подані зі стандартною похибкою.

Результати

Весняна міграція

Золотиста бджолоїдка – один із найбільш пізніх наших мігрантів. Прилітають ці птахи в більшості випадків аж у кінці квітня – першій половині травня.

Загальний масив зібраних даних по прильоту бджолоїдки налічує 1167 фенодат (табл. 1). Середня дата появи перших птахів для України в цілому $7.05 (6.6 \pm 0.2)$, медіана – 6.05, крайні дати – 14.04 – 29.05. Стандартне відхилення вибірки становить 6,9 дня. Розподіл відрізняється від нормального (K-S = 0,046, $p < 0,001$). Вибірка симетрична, коефіцієнт асиметрії близький до нуля ($-0,004$), є незначний негативний ексцес ($-0,148$).

Частотний розподіл дат прильоту загалом має куполоподібну форму, але без вираженого максимуму в середній частині (рис. 1). За формою він нагадує діаграму для строків прильоту білого лелеки в Україні у 2018–2023 рр. (Грищенко, 2023). Поодинокі випадки появи перших бджолоїдок реєструються вже у другій декаді квітня, але інтенсивна міграція починається лише у третій декаді й темпи її швидко наростають. Найчастіше приліт спостерігається з 1 по 12.05, на ці дні припадає від 4,1 до 6,3% випадків реєстрації. Загалом це майже дві третини (62,6%) всіх фенодат. Після цього кількість спостережень перших птахів швидко зменшується. Найбільш пізні дати прильоту відмічаються у третій декаді травня. У переважній більшості випадків (87,7%) приліт реєструється з 27.04 до 17.05, на ці дні припадає більше 2% спостережень.

Раніше всього перших бджолоїдок зустрічають, як правило, в Північно-Західному Причорномор'ї – в Одеській області та Криму. Найбільш ранні дати появи перших птахів у більшості областей України припадають на третю декаду квітня, рідше їх зустрічають у другій декаді квітня й лише на Волині – в перших числах травня (табл. 1). Середні дати прильоту й медіани здебільшого припадають на першу декаду травня. Найбільш пізня поява перших мігрантів майже скрізь реєструється у другій половині травня. Стандартне відхилення вибірок по областях ко-

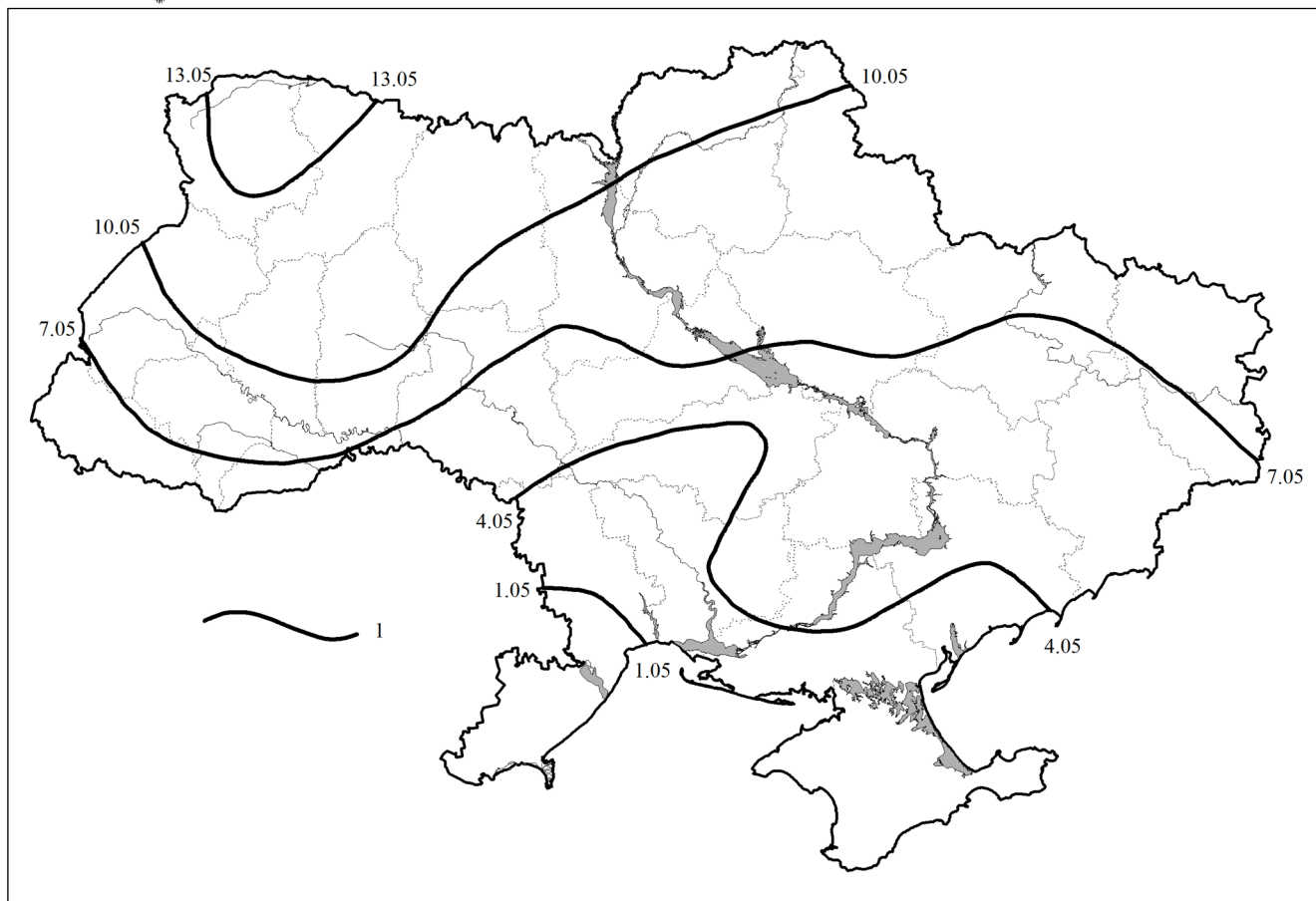

Рис. 2. Фенологічна карта весняного прильоту золотистої бджолоїдки в Україні в 1964–2023 рр.

Fig. 2. Phenological map of the spring arrival of the European Bee-eater in Ukraine in 1964–2023.

1 – ізофени (isophenes).

ливається від 4,8 до 7,3 дня, в середньому воно становить $6,1 \pm 0,1$ дня.

Особливості ходу весняної міграції бджолоїдок в Україні добре показує фенологічна карта прильоту (рис. 2). З Північно-Західного Причорномор'я птахи спочатку летять двома основними потоками на північний схід – через центральну частину України та Північне Приазов'я. Поступово ці потоки розширюються, охоплюючи більшу частину території країни. Найпізніше бджолоїдки починають зустрічатися на північному заході, інтенсивність міграції тут невисока. Пов'язана така картина з особливостями поширення виду, описаними вище. На північний захід цим птахам просто нема куди летіти, бо неподалік знаходиться вже межа ареалу, а от на північний схід від України розташована значна його частина. Якраз туди і спрямований основний потік мігрантів. Чому перші бджолоїдки в Україні зазвичай реєструються в Одеській області та Криму можна зрозуміти, подивившись на карту Євразії. Через західну частину Чорного моря веде найкоротший шлях від африканських зимівель через Малу Азію до місць гніздування в Європі. А Кримський півострів ще й дає можливість птахам скоротити тривалість польоту над відкритим морем.

Завдяки залученню спостережень широкого кола аматорів у 2018–2023 рр. вдалося зібрати велику кількість даних. Це дає змогу проаналізувати хід міграції за

окремі роки, що доповнює загальну картину. Найбільше інформації було отримано у 2021 р. – 133 реєстрації дат прильоту бджолоїдок у всіх регіонах України (рис. 3). Тут використаний той же підхід, що й на картах прильоту білого лелеки – позначення декад різними кольорами (див. Грищенко, 2018, 2019, 2020).

Найбільш ранні зустрічі бджолоїдок у 2021 р. – 24.04 на півдні Одеської області, на півдні Миколаївської області та у східній частині Криму. Протягом третьої декади квітня перші птахи були відмічені в 9 областях (12,0% реєстрацій прильоту). Ця карта прильоту за один рік підтверджує узагальнені багаторічні дані фенологічної карти (рис. 2). Сині точки добре показують два основні напрямки переміщення бджолоїдок на початку міграції: з Північно-Західного Причорномор'я на північний схід через центральну частину України і також на північний схід через Крим і південно-східні області. Прямо на північ і на північний захід вони почали летіти тільки з початку травня. Основна міграція проходила протягом першої декади цього місяця (добре видно, що на карті переважають зелені точки). За цей період відмічено більш як три чверті випадків прильоту (77,4%). У другій декаді травня приліт спостерігали здебільшого в північних областях України, передусім – на північному заході (9,0% реєстрацій). Найбільш пізні зустрічі перших птахів – 24.05 (північ Рівненської області) і 28.05 (Волинська область).

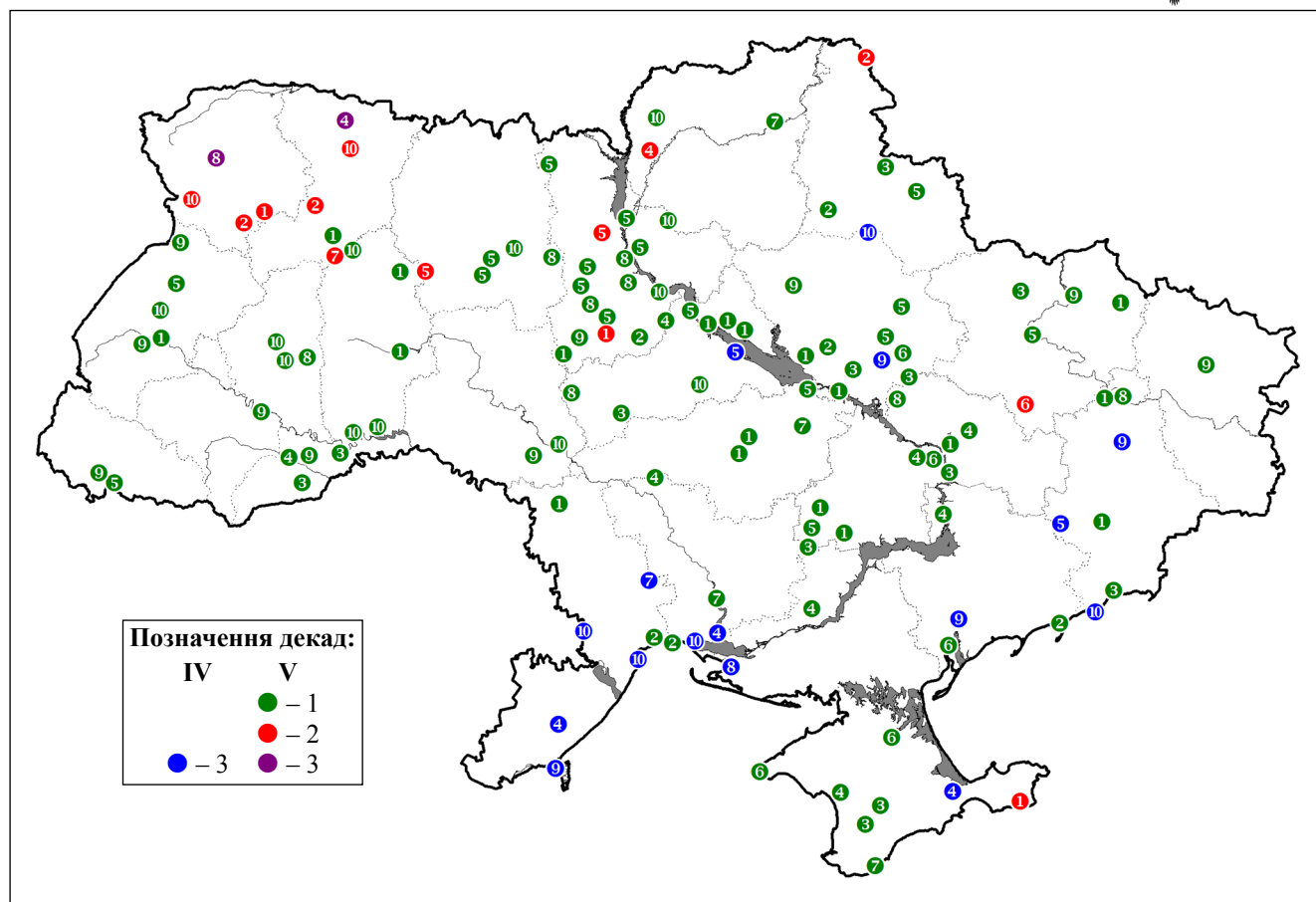

Рис. 3. Хід прильоту золотистої бджолоїдки в Україні у 2021 р.

Точками на карті показані пункти спостережень. Колір точки означає декаду, цифра – дату (тобто 4 на синьому фоні – 24.04, на зеленому – 4.05, на червоному – 14.05 і т.д.).

Fig. 3. Course of the European Bee-eater arrival in Ukraine in 2021.

Dots on maps show the points of observations. The colour of a dot means the decade, numeral – the date (i.e. 4 on blue – 24.04, on green – 4.05, on red – 14.05, etc.).

Середня дата прильоту в цілому по Україні – 5.05 ($5,3 \pm 0,5$), медіана – 5.05, стандартне відхилення – 5,4 дня.

В інші роки за цей 6-річний період міграція проходила подібним чином. Середні дати прильоту загалом по Україні коливались у межах 4–8.05, найбільш ранні реєстрації – 20–25.04, найбільш пізні – 21–28.05, стандартне відхилення вибірок – 5,4–7,4 дня.

За весь період досліджень (1964–2023) середньорічні дати коливаються у значно ширших межах – від 30.04 до 14.05, але для багатьох років є зовсім мало даних. Якщо ж взяти для аналізу лише ті з них, для яких є більше 10 фенодат, то розмах цих коливань зменшується в зовсім незначній мірі – від 1 до 14.05 (1983–2023 рр., $n = 35$). Середня багаторічна дата й медіана, розраховані по середньорічних датах, у всіх випадках залишаються стабільними – 7.05. На відміну від окремих дат прильоту, середньорічні дати розподілені нормально як для років, для яких є не менше 3 фенодат (1965–2023 рр., $n = 54$, $K-S = 0,072$, $p > 0,20$; $W = 0,984$, $p > 0,70$), так і для тих, по яких їх більше 10 (1983–2023 рр., $n = 35$, $K-S = 0,066$, $p > 0,20$; $W = 0,985$, $p > 0,91$).

Строки прильоту золотистої бджолоїдки залишаються стабільними. Статистично достовірна лінійна регресія відсутня в обох випадках розрахунків.

Закінчується весняна міграція у другій половині травня – першій декаді червня. Конкретних дат у літературі майже нема. У Криму пролітні птахи зустрічалися до 22–30.05 (Костин, 1983). У лісостеповій частині Сумської області середня дата закінчення транзитного прольоту 28.05, медіана – 28.05 (1987–2011 рр., 20.05–6.06, $n = 18$, $SD = 5,2$) (Кныш, 1999; М.П. Книш, неопубл. дані). У районі Канівського природного заповідника (Черкаська область), за нашими спостереженнями, середня дата – 30.05, медіана – 31.05 (1995–2023 рр., 22.05–5.06, $n = 8$, $SD = 4,9$).

Осіння міграція

Розділити післягніздові кочівлі місцевих птахів і появу перших мігрантів удається далеко не завжди, тому дати початку осіннього прольоту бджолоїдки реєструються набагато рідше, ніж його закінчення. Все ж починаючи з третьої декади липня вже зустрічаються зграї з добре вираженою міграційною поведінкою, саме про них і йде мова.

Даних про строки початку осінньої міграції бджолоїдки в Україні мало (табл. 2), тому охарактеризувати їх

Таблиця 2

Строки початку осінньої міграції золотистої бджолоїдки в Україні в 1964–2023 рр. по областях

Timing of start of the autumn migration of the European Bee-eater in Ukraine in 1964–2023 by regions

Область	n	M	Me	SE	SD	Lim
Вінницька	1	9.08	–	–	–	–
Дніпропетровська	7	11.08	11.08	3,2	8,4	2.08 – 25.08
Донецька	14	10.08	9.08	1,2	4,5	5.08 – 21.08
Житомирська	1	8.08	–	–	–	–
Закарпатська	4	16.08	15.08	4,9	9,8	4.08 – 28.08
Запорізька	8	7.08	8.08	2,2	6,3	28.07 – 16.08
Київська	10	6.08	7.08	1,3	4,0	29.07 – 12.08
Кіровоградська	6	3.08	4.08	2,4	6,0	26.07 – 10.08
АР Крим	16	17.08	16.08	2,5	10,4	1.08 – 4.09
Луганська	1	15.08	–	–	–	–
Львівська	2	13.08	–	–	–	10.08 – 16.08
Миколаївська	11	8.08	7.08	2,9	9,6	29.07 – 30.08
Одеська	10	8.08	10.08	2,5	8,0	29.07 – 22.08
Полтавська	5	14.08	15.08	4,7	10,5	2.08 – 29.08
Рівненська	4	10.08	9.08	1,6	3,2	8.08 – 15.08
Сумська	26	12.08	12.08	2,0	10,1	22.07 – 28.08
Тернопільська	1	31.07	–	–	–	–
Харківська	5	8.08	6.08	5,3	11,9	24.07 – 21.08
Херсонська	6	12.08	14.08	2,9	7,2	3.08 – 21.08
Хмельницька	2	7.08	–	–	–	3.08 – 10.08
Черкаська	32	4.08	5.08	0,9	5,1	26.07 – 15.08
Чернівецька	13	9.08	9.08	1,7	6,1	30.07 – 18.08
Чернігівська	4	3.08	2.08	5,3	10,6	23.07 – 16.08
Всього:	189				7,7 ± 0,6	23.07 – 4.09

можна тільки в загальних рисах. До того ж можливі певні неточності через відсутність чіткої вираженості цього

явища. Найбільш ранні зустрічі пролітних зграй відмічаються у третій декаді липня – першій декаді серпня. Середні дати в більшості випадків припадають на першу половину серпня, найбільш пізні – на другу половину цього місяця й початок вересня. Стандартне відхилення вибірок по областях коливається від 3,2 до 11,9 дня, в середньому воно становить $7,7 \pm 0,6$ дня.

Останніх бджолоїдок спостерігають іноді вже в середині серпня, але частіше закінчення міграції відмічається, починаючи з кінця другої декади цього місяця (рис. 4). Частота реєстрацій останніх птахів поступово збільшується до початку вересня, а з другої половини першої декади починає наростати швидкими темпами. Частіше всього міграція закінчується в період із 7 до 17.09. На ці дні припадає більше 3% реєстрацій від загальної їх кількості. Загалом це 42,4% випадків. Максимум добре виражений – 15.09 останніх бджолоїдок спостерігали у 5,5% випадків, дещо менше – 14 і 16.09: відповідно 4,4% і 4,9%. У період із 5 до 28.09 відмічено майже три чверті випадків закінчення міграції – 74,0%. На ці дні припадає 2% і більше реєстрацій. У другій половині вересня кількість зустрічей останніх бджолоїдок поступово йде на спад, а в першій половині жовтня міграція відмічається вже досить рідко.

Для бджолоїдок характерні тривалі затримки мігрантів восени – як поодиноких птахів, так і зграй. Наприклад, у 2013 р. на півдні України пролітних

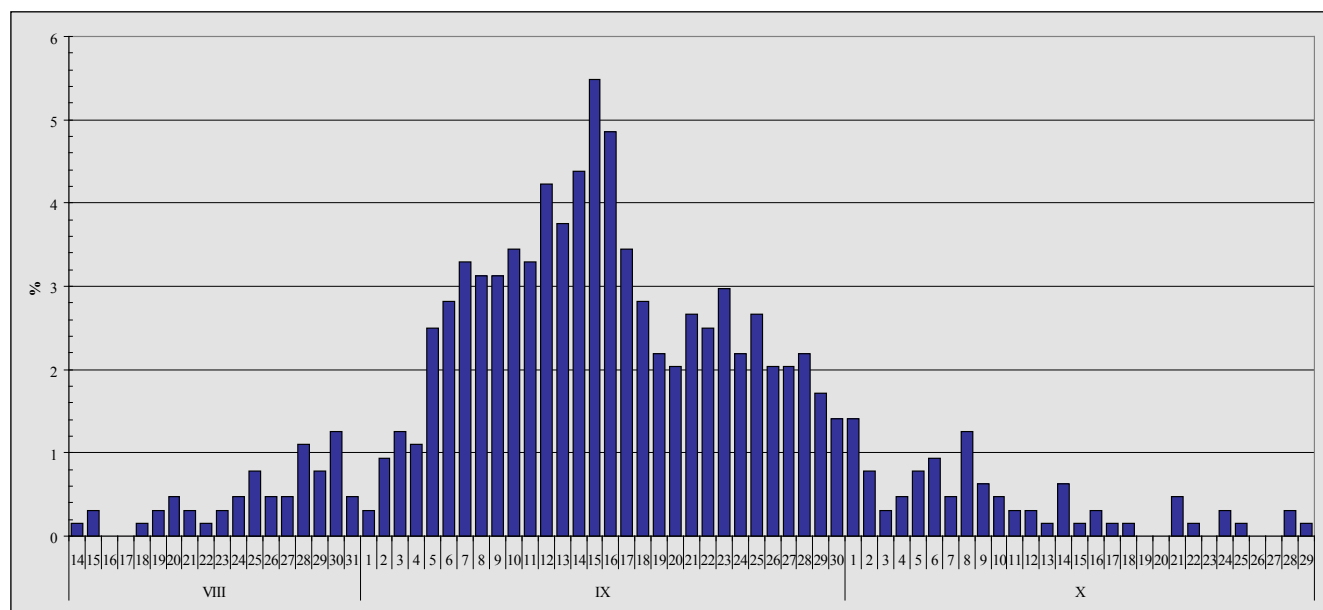

Рис. 4. Частотний розподіл дат останнього спостереження золотистої бджолоїдки в Україні в 1964–2023 рр. (n = 639).
Fig. 4. Frequency distribution of last departure dates of the European Bee-eater in Ukraine in 1964–2023 (n = 639).

Таблиця 3

бджолоїдок зустрічали аж до початку грудня (Редінов, Петрович, 2014). Дуже розтягнутим відліт був і у 2022 р. Навіть на півночі України бджолоїдок спостерігали подекуди до жовтня. А найбільш пізня зустріч – 28.10. Поодинокого птаха сфотографували біля історико-культурного заповідника «Тустань» у Стрийському районі на Львівщині.* В інших країнах Європи також відомі дуже пізні зустрічі бджолоїдок – у листопаді й навіть на початку грудня (Glutz von Blotzheim, 1994).

Пов'язані такі затримки зазвичай із тривалою холодною погодою. Птахи, що живляться здебільшого комахами, яких ловлять у польоті, не можуть знайти достатньої кількості їжі для продовження міграції. Якраз затримка міграції через холодну погоду була добре виражена у вересні 2022 р.** Аналогічна ситуація склалася й у 2013 р. (Редінов, Петрович, 2014). Можуть затримуватися з відльотом і бджолоїдки з пізніх виводків (Glutz von Blotzheim, 1994). Дослідження в Ізраїлі показали, що зупинки під час міграції частіше роблять більш слабкі птахи, зазвичай це молоді особини (Yosef et al., 2006). До того ж тепла погода дає змогу бджолоїдкам використовувати енергетично «дешевший» ширяючий спосіб польоту (Sapir et al., 2011a, 2011b).

Постає питання про те, які дати брати до уваги при розрахунках. Дуже пізні спостереження є аномаліями, причому вони значно впливають на статистичні показники вибірок, особливо при невеликому їх розмірі. На допомогу тут приходять загальний масив даних, який показує частоти спостережень. Бачимо, що у другій половині жовтня фенодати ще утворюють майже суцільний ряд, проміжки між ними невеликі (рис. 4). А от для листопада є лише поодинокі спостереження, які розкидані далеко одне від одного. Такі дані вже не враховувались.

Загалом масив даних налічує 639 фенодат. Середня дата останнього спостереження золотистої бджолоїдки для України в цілому 17.09 ($16,6 \pm 0,5$), медіана – 15.09, крайні дати – 14.08 – 29.10. Стандартне відхилення вибірки становить 12,2 дня. Розподіл відрізняється від нормального ($K-S = 0,080$, $p < 0,001$). Вибірка має правосторонню асиметрію (коефіцієнт асиметрії 0,432) і позитивний ексцес (0,848).

Таким чином, середня тривалість перебування золотистої бджолоїдки в Україні 133 дні при розрахунку за середніми датами – з 7.05 до 17.09 і 132 дні при розрахунку за медіанами – з 6.05 до 15.09.

Строки останнього спостереження золотистої бджолоїдки в Україні в 1964–2023 pp. по областях

Timing of the last departure of the European Bee-eater in Ukraine in 1964–2023 by regions

Область	n	M	Me	SE	SD	Lim
Вінницька	25	14.09	14.09	2,3	11,3	15.08 – 14.10
Волинська	1	26.08	—	—	—	—
Дніпропетровська	35	21.09	22.09	2,0	11,6	28.08 – 10.10
Донецька	12	18.09	16.09	4,2	14,7	3.09 – 28.10
Житомирська	34	10.09	9.09	1,8	10,4	18.08 – 29.09
Закарпатська	8	15.09	16.09	2,0	5,6	8.09 – 23.09
Запорізька	13	29.09	28.09	4,7	16,9	30.08 – 29.10
Івано-Франківська	3	11.09	10.09	6,9	12,0	30.08 – 23.09
Київська	21	14.09	15.09	2,3	10,4	22.08 – 30.09
Кіровоградська	38	16.09	15.09	1,2	7,4	5.09 – 8.10
АР Крим	36	22.09	21.09	2,1	12,5	5.09 – 21.10
Луганська	8	21.09	21.09	4,9	13,8	28.08 – 15.10
Львівська	15	11.09	10.09	4,5	17,5	20.08 – 28.10
Миколаївська	27	19.09	17.09	2,6	13,3	24.08 – 21.10
Одеська	62	25.09	23.09	1,5	11,5	29.08 – 25.10
Полтавська	43	17.09	15.09	1,5	9,7	28.08 – 6.10
Рівненська	8	17.09	17.09	3,4	9,5	1.09 – 30.09
Сумська	60	12.09	11.09	1,5	11,8	19.08 – 16.10
Тернопільська	2	2.09	—	—	—	25.08 – 9.09
Харківська	41	12.09	12.09	1,8	11,4	14.08 – 8.10
Херсонська	14	20.09	20.09	4,6	17,2	15.08 – 11.10
Хмельницька	28	11.09	10.09	2,0	10,8	19.08 – 2.10
Черкаська	78	17.09	16.09	0,9	8,4	2.09 – 21.10
Чернівецька	12	14.09	12.09	3,1	10,8	30.08 – 9.10
Чернігівська	15	9.09	9.09	3,1	12,1	23.08 – 28.09
Всього	639				11,8 ± 0,6	14.08 – 29.10

Строки останнього спостереження бджолоїдки коливаються в широких межах, тенденція до зміни середньорічних дат за період досліджень відсутня. Відліт проходить незалежно від термінів прильоту, кореляції між середньорічними датами нема.

По регіонах найбільш ранні дати останнього спостереження бджолоїдок припадають у більшості випадків на третю декаду серпня – першу декаду вересня, рідше – на другу декаду серпня, середні дати й медіани частіше всього – на другу і третю декади вересня (табл. 3). Найбільш пізні зустрічі мігрантів реєструються у третій декаді вересня – жовтні. Найдовше бджолоїдки затримуються зазвичай на півдні України. Стандартне відхилення вибірок по областях коливається від 5,6 до 17,5 дня, в середньому становить $11,8 \pm 0,6$ дня.

Обговорення

Зібрані дані по прильоту й відльоту золотистої бджолоїдки в Україні цілком вписуються в загальну картину міграцій цих птахів у Європі.

Африканські місця зимівлі бджолоїдки починають залишати в кінці лютого – березні. Перші мігранти можуть

* <https://www.inaturalist.org/observations/191417471>

** <https://www.facebook.com/groups/314374912088175/posts/2207909976067983/>

з'являтися на узбережжі Середземного моря вже в середині березня, але в нормі весняна міграція бджолоїдок на півдні Європи починається в середині квітня, а до початку травня перші птахи досягають вже й північної частини ареалу. Триває міграція до кінця травня, але пролітні зграї можуть зустрічатися ще й у червні. Кочівлі зграй починаються з середини – кінця липня, основна частина осінньої міграції триває з середини серпня до кінця вересня, запізнилі мігранти зустрічаються до жовтня (Glutz von Blotzheim, 1994). У східній частині Європи приліт бджолоїдок реєструється з кінця квітня до двадцятих чисел травня (Приклонский, 2005).

Золотисті бджолоїдки перетинають пустелі й моря широким фронтом, але водночас можуть утворюватися концентровані потоки мігрантів вздовж узбережжя, зокрема Чорного моря (Fry, 2001). Саме з цим пов'язані особливості фенології весняного прильоту в Україні, які показує фенологічна карта (рис. 2): перші птахи насамперед з'являються у Північно-Західному Причорномор'ї, бо потік мігрантів іде вздовж західного узбережжя Чорного моря. На південному сході України міграція бджолоїдок починається вже дещо пізніше.

Подяки

Висловлюю щиро вдячність усім, хто брав участь у спостереженнях за міграціями бджолоїдок і допомагав у пошуку необхідної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

- Архипов А.М., Фесенко Г.В. (2004): Гнездящиеся птицы Кучурганского лимана и его окрестностей (Северо-Западное Причерноморье). К. 1-51.
- Афанасьев В.Т. (1998): Птицы Сумщины. К. 1-93.
- Бабійчук О.В. (2022): Знахідки видів, занесених до Червоної книги України та резолюції 6 Бернської конвенції, на території Волинської області. - Поширення раритетних видів біоти України. Чернівці: Друк Арт. 1: 9-10.
- Банник М.В., Атемасова Т.А., Атемасов А.А. и др. (2007а): Результаты наблюдений за периодическими явлениями в жизни птиц в Харьковской области в 2005 году. - Птицы бас. Сев. Донца. Харьков. 10: 64-75.
- Банник М.В., Атемасова Т.А., Атемасов А.А. и др. (2007б): Результаты наблюдений за периодическими явлениями в жизни птиц в Харьковской области в 2006 году. - Птицы бас. Сев. Донца. Харьков. 10: 76-88.
- Банник М.В., Атемасова Т.А., Атемасов А.А. и др. (2010а): Результаты наблюдений за периодическими явлениями в жизни птиц Харьковской области в 2007 году. - Птицы бас. Сев. Донца. Донецк. 11: 118-128.
- Банник М.В., Атемасова Т.А., Атемасов А.А. и др. (2010б): Результаты наблюдений за периодическими явлениями в жизни птиц Харьковской области в 2008 году. - Птицы бас. Сев. Донца. Донецк. 11: 129-141.
- Банник М.В., Атемасова Т.А., Атемасов А.А. и др. (2014а): Результаты наблюдений за периодическими явлениями в жизни птиц в Харьковской области в 2009 году. - Птицы бас. Сев. Донца. Харьков. 12: 68-85.
- Банник М.В., Атемасова Т.А., Атемасов А.А. и др. (2014б): Результаты наблюдений за периодическими явлениями в жизни птиц в Харьковской области в 2010 году. - Птицы бас. Сев. Донца. Харьков. 12: 86-104.
- Белик В.П., Москаленко В.М. (2018): Авифаунистические раритеты Сумского Полесья. 2. Non-Passeriformes. - Беркут. 27 (1): 1-38.
- Бескаравайный М.М. (1987): Птицы. - Карадагский государственный заповедник АН УССР. Летопись природы, 1987. Симферополь. 4 (2): 64-74.
- Бескаравайный М.М. (1995): Птицы заповедника «Мыс Мартыан». - Запов. справа в Україні. 1: 30-38.
- Бескаравайный М.М. (1999): Некоторые особенности миграции птиц в Юго-Восточном Крыму. - Фауна, экология и охрана птиц Азово-Черноморского региона. Симферополь. 12-17.
- Бескаравайный М.М. (2008): Птицы морских берегов Южного Крыма. Симферополь: Н. Оріанда. 1-160.
- Бескаравайный М.М., Костин С.Ю., Цвельх А.Н. (2006): Предварительные итоги инвентаризации орнитофауны мыса Казантип и Казантипского природного заповедника (Крым). - Запов. справа в Україні. 12 (1): 37-46.
- Бокотей А.А., Дзюбенко Н.В., Горбань І.М., Кучинська І.В., Башта А.-Т.В., Пограничний В.О., Бучко В.В., Сенник М.А. (2010): Гніздова орнітофауна басейну Верхнього Дністра. Львів. 1-400.
- Волове очко. Troglodytes. Каталог орнітофауни західних областей України. Орнітологічні спостереження за 1991–1992 рр. Луцьк, 1993. 3: 1-69.
- Волошин В.А. (2017): Матеріали по фенології весняної міграції птахів у Криничанському районі Дніпропетровської області. - Авіфауна України. 8: 71-76.
- Гаврилюк М.Н. (2002): Строки сезонных миграций птахів у Черкаському Подніпров'ї в 1991–2002 рр. - Авіфауна України. 2: 86-96.
- Гаврилюк М.Н., Ілюха О.В., Борисенко М.М. (2014): Строки сезонных миграций птахів у районі Кременчуцького водосховища у 2003–2012 рр. - Авіфауна України. 5: 67-81.
- Гаврись Г.Г. (2003): Бджолоїдка звичайна. - Птахи України під охороною Бернської конвенції. К. 161-162.
- Гаврись Г.Г., Кузьменко Ю.В., Мішта А.В., Коцержинська І.М. (2007): Фауна хребетних тварин національного природного парку «Деснянсько-Старогутський». Суми: Козацький вал. 1-120.
- Головущин М.И. (1992): Фенология весеннего прилета птиц в окрестностях Киева. - Сез. миграции птиц на территории Украины. К.: Наук. думка. 242-249.
- Горай Л.Ф., Кошелев А.И., Черничко И.И. (1994): Золотистая щурка в северо-западном Причерноморье. - Соврем. орнитология. 1992. Москва: Наука. 161-171.
- Грищенко В.М. (1993): Фенологічні спостереження за осінньою міграцією птахів у Житомирській області. - Беркут. 2: 49.
- Грищенко В.Н. (1994): Фенологическое картирование в изучении миграций птиц. - Беркут. 3 (1): 30-37.
- Грищенко В.Н. (2008): Материалы по фенологии миграции птиц Сумского Посеймья. - Авіфауна України. 4: 71-83.
- Грищенко В.М. (2018): Хід прильоту білого лелеки (*Ciconia ciconia*) в Україні у 2018 р. - Беркут. 27 (1): 59-67.
- Грищенко В.М. (2019): Весняна та осіння міграції білого лелеки (*Ciconia ciconia*) в Україні у 2019 р. - Беркут. 28 (1-2): 65-71.
- Грищенко В.М. (2020): Міграції та літні кочівлі білого лелеки (*Ciconia ciconia*) в Україні у 2020 р. - Беркут. 29 (1-2): 70-79.
- Грищенко В.М. (2023): Приліт білого лелеки *Ciconia ciconia* в Україні у 2018–2023 рр. - Біорізноманіття, екологія та експериментальна біологія. 25 (2): 68-76.
- Грищенко В.Н., Гаврилюк М.Н. (2000): Фенология миграций птиц в районе Каневского заповедника во второй половине XX в. - Запов. справа в Україні. 6 (1-2): 67-76.
- Грищенко В.М., Яблонівська-Грищенко Є.Д. (2020): Фенологія міграцій птахів у районі Канівського природного заповідника у 2001–2020 рр. - Авіфауна України. 9: 99-120.
- Домашевский С.В. (2008): Материалы по фенологии миграций птиц в окрестностях Киева. - Авіфауна України. 4: 84-94.
- Дядичева Е.А., Максалон Л., Бусел В.А. (2009): Начальный период осенней миграции птиц на полуострове Тарханкут (2006–2007 гг.). - Бранта. 12: 92-109.
- Євтушенко Г.О., Литвиненко С.П. (2009): Особливості сезонних міграцій птахів на території Станично-Луганського рибкомбінату. - Вісн. Луганського нац. ун-ту. Сер. Біол. науки. 2: 48-57.
- Ивановский В.В. (1998): Гнездование золотистой щурки в Северной Белоруссии. - Роль охороняемых природных территорий в збереженні біорізноманіття. Мат-ли конфер., присвяч. 75-річчю Канівського природного заповідника, м. Канів, 8–10 вересня 1998 р. Канів. 187-188.
- Ільчук В.П. (2015): Матеріали по фенології міграції птахів у південній частині Рівненської області. - Авіфауна України. 6: 66-72.
- Камінецький Л. (1993): Гніздування бджолоїдки (*Merops apiaster* L.) в Пустомитівському районі на Львівщині. - Волове очко. 3: 54-55.

- Клестов М.Л., Гальченко Н.П., Прядко О.І., Химин М.В., Башта А.-Т.В., Некрасова О.Д., Старовойтова М.Ю., Конограй В.А. (2016): Рослинний та тваринний світ пониззя річки Сули. К.: Фітосоціоцентр. 1-240.
- Книш М.П. (1992): Фенологія весняної міграції птахів в околицях м. Суми за даними спостережень 1967–1992 рр. - Проблеми охорони і рац. використання природних ресурсів Сумщини. Суми. 95-112.
- Книш М.П. (1994): Матеріали по фенології осінньої міграції птахів у лісостеповій частині Сумської області (за даними спостережень 1966–1993 рр.). - Беркут. 3 (2): 136-140.
- Книш М.П. (2006): Фенологія весняної міграції птахів у лісостеповій частині Сумської області за даними спостережень 1967–2006 рр. - Авіфауна України. 3: 77-92.
- Кныш Н.П. (1999): О миграциях золотистой шурки *Merops apiaster* в лесостепной части Сумщины. - Экологичні аспекти охорони птахів. Мат-ли 7 наради орнітологів Західної України присвяч. пам'яті Володимира Дзедушицького. Львів. 53.
- Корзюков А.И. (1996): Фенология весеннего прилета птиц в Северо-Западное Причерноморье (по материалам 1995–1996 годов). - Экосистемы дикой природы. 5: 24-27.
- Костин Ю.В. (1983): Птицы Крыма. Москва: Наука. 1-241.
- Коцюрба В.В., Шупова Т.В. (1994): К фауне ракшеобразных Кривбаса. - Мат-ли 1-ї конф. молодих орнітологів України. Чернівці. 54-55.
- Кузьменко Т.М., Струс Ю.М., Бронсков О.І. та ін. (2021): Атлас гніздових птахів України. К.: Українське товариство охорони птахів. 1-296.
- Лакін Г.Ф. (1990): Биометрия. Москва: Высшая школа. 1-352.
- Лебідь Є.О., Книш М.П., Хоменко С.В. (1992): Фауна та екологія куликів Сумської області. - Проблеми охорони і рац. використання природних ресурсів Сумщини. Суми. 76-94.
- Майхрук М.І., Бокотей А.А. (2019): Птахи Тернопілля. Львів: Простір-М. 1-244.
- Марисова И.В., Самофалов М.Ф., Бабко В.М. (1992): История изучения и фенология миграций птиц на Черниговщине. - Сез. миграции птиц на территории Украины. К.: Наук. думка. 221-240.
- Матвиенко М.Е. (2009): Очерки распространения и экологии птиц Сумской области (60-е годы XX столетия). Сумы: Университетская книга. 1-210.
- Матвійчук О.А., Пірхал А.Б., Ремінний В.Ю. (2015): Кадастр наземних тетрапод Вінницької області. Вінниця: Нілан-ЛТД. 1-436.
- Матеріали орнітологічних спостережень на території західних областей України за 1997 рік. - Troglodytes. 2010. 1: 88-128.
- Матеріали орнітологічних спостережень на території західних областей України за 2000 рік. - Troglodytes. 2013. 4: 103-129.
- Матеріали орнітологічних спостережень на території західних областей України за 2001–2003 роки. - Troglodytes. 2015. 5-6: 126-159.
- Мироненко И.А. (1998): Фенология весенней миграции птиц на территории Волчанского района Харьковской области. - Птицы бас. Сев. Донца. Харьков. 4-5: 40-42.
- Надточий А.С., Чаплыгина А.Б. (2010): Долговременные изменения сроков прилета птиц в Харьковскую область. - Бранта. 13: 50-61.
- Назаренко Л.Ф., Амонский Л.А. (1986): Влияние синоптических процессов и погоды на миграцию птиц в Причерноморье. К. - Одесса: Вища школа. 1-183.
- Никифоров М.Е., Тарантович М.В. (2006): Золотистая шурка. - Красная книга Республики Беларусь. Животные. 2-е изд. Минск: Беларуская Энцыклапедыя імені Петруся Бровкі. 150-151.
- Никифоров М.Е., Яминский Б.В., Шкляров Л.П. (1989): Птицы Белоруссии. Справочник-определитель гнезд и яиц. Минск: Вышэйшая школа. 1-479.
- Новак В.О. (2002): Матеріали по фенології міграцій птахів на Поділлі. 1. Non-Passeriformes. - Авіфауна України. 2: 73-86.
- Новак В.О., Новак В.В. (2014): Нові матеріали по фенології міграцій птахів на Поділлі. 1. Non-Passeriformes. - Авіфауна України. 5: 56-66.
- Новак В.О., Савчук А.В. (1991): Ракшеобразные Ровенской области. - Мат-лы 10 Всес. орнитол. конф., Витебск, 17–20 сент. 1991 г. Минск: Наука і техника. 2 (2): 124-125.
- Орнітологічні спостереження на території західних областей України за 1992 р. - Troglodytes. 1993. 3: 31-49.
- Очеретный Д.Г. (1998): Материалы по фенологии миграций птиц в Тульчинском районе Винницкой области. - Авіфауна України. 1: 74-82.
- Очеретный Д.Г. (2021): Міграція птахів восени 1998 року на півдні Вінницької області. - Сучасні дослідження птахів України. Мелітополь: ВІЩ «Люкс». 94-98.
- Панченко С.Г. (2016): Птицы Луганской области. 2-е изд. Харьков: Коллегиум. 1-324.
- Пекло А.М. (1997): Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 2. Неворобьиные Non-Passeriformes (Ржанкообразные Charadriiformes – Дятлообразные Piciformes). К. 1-236.
- Полошкевич И.М. (1998): Матеріали по фенології міграцій птахів у Коростишівському районі Житомирської області. - Авіфауна України. 1: 62-74.
- Потапов О.В. (1995): Птицы озера Кугурлуй и прилегающих территорий. - Экосистемы дикой природы. Одесса. 2: 13-30.
- Приклонский С.Г. (2005): Золотистая шурка. - Птицы России и сопредельных регионов. Москва: КМК. 242-258.
- Редінов К.О. (2006): Орнітофауна природного заповідника «Сланецкий степ». - Запов. справа в Україні. 12 (1): 46-56.
- Редінов К.О. (2016): Матеріали по фенології міграцій птахів на заході Миколаївської області. - Авіфауна України. 7: 69-77.
- Редінов К.О., Петрович З.О. (2014): Пізня осіння міграція золотистої бджолоїдки (*Merops apiaster*) у Північно-Західному Причорномор'ї у 2013 р. - Беркут. 23 (2): 92-95.
- Роговий Ю.Ф. (1994): До фенології міграцій птахів у долині р. Кагамлик. - Мат-ли 1-ї конф. молодих орнітологів України. Чернівці. 104-106.
- Роговий Ю.Ф. (2008): До фенології міграцій птахів у долині р. Кагамлик (Полтавська область). - Авіфауна України. 4: 100-106.
- Роговий Ю.Ф. (1992): Особенности пролета птиц в долине реки Сухой Кагамлык. - Сез. миграции птиц на территории Украины. К.: Наук. думка. 127-133.
- Руденко В.М. (2012): Математична статистика. К.: Центр учбової літератури. 1-304.
- Севастьянов В.И. (2016): Материалы по орнитофауне природного заповедника «Михайловская целина» в 1990-е гг. - Авіфауна України. 7: 10-29.
- Сезонная жизнь природы Русской равнины. Календари природы южной части Европейской территории СССР. Ленинград: Наука, 1980. 1-112.
- Слюсар М.В. (2000): Анотований список наземних чотириногих хребетних околиць біостаніонару «Лучки» Полтавського педагогічного університету. Полтава. 1-47.
- Страутман Ф.И. (1963): Птицы западных областей УССР. Львов: Изд-во ЛГУ. 1: 1-200.
- Тарина Н.А., Костин С.Ю. (1999): Орнитологические наблюдения на Лебяжьих островах в 1996 г. - Фауна, экология и охрана птиц Азово-Черноморского региона. Симферополь. 38-42.
- Шевцов А.О. (2008): Фенологія весняної міграції птахів в Олександрійському районі Кіровоградської області. - Авіфауна України. 4: 94-100.
- Шевцов А.О. (2022): Фенологія осінньої міграції птахів у Олександрійському районі Кіровоградської області. - Авіфауна України. 10: 93-102.
- Яковлев М.В., Корзюков А.И., Гайдаш А.М. (2013): Поздние регистрации птиц на юге Одесской области в осенне-зимний период 2010–2013 годов. - Птицы и окружающая среда. Одесса: Апрель. 198-202.
- Bronskov O. (2022): Findings of birds (Aves) in the Northern Azov region (Ukraine) during 2004–2022. Version 1.2. Ukrainian Nature Conservation Group (NGO). Occurrence dataset <https://doi.org/10.15468/abmssk>.
- Chernichko I.I., Andryushchenko Y.O., Belashkov I.D. et al. (2023): Results of bird surveys in the North-Western Azov region in 1988–2000. Azov-Black Sea Ornithological Station. Occurrence dataset <https://doi.org/10.15468/trtj25>.
- Cramp S., Simmons K.E.L. (1985): The Birds of the Western Palearctic. Oxford: Oxford University Press. 4: 1-960.
- Fry C.H. (2001): Family Meropidae (Bee-eaters). - Handbook of the Birds of the World. Barcelona: Lynx Edicions. 6: 286-341.
- Glutz von Blotzheim U. (Hrsg.) (1994): Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Wiesbaden: AULA-Verlag. 9: 1-1148.
- Sapir N., Horvitz N., Wikelski M., Avissar R., Mahrer Y., Nathan R. (2011a): Migration by soaring or flapping: numerical atmospheric simulations reveal that turbulence kinetic energy dictates bee-eater flight mode. - Proc. Royal Soc. B. 278 (1723): 3380-3386.
- Sapir N., Wikelski M., Avissar R., Nathan R. (2011b): Timing and flight mode of departure in migrating European bee-eaters in relation to multi-scale meteorological processes. - Behav. Ecol. Sociobiol. 65 (7): 1353-1365.

Smirnov N. (2023): Some records of animals in Ukraine. Ukrainian Nature Conservation Group (NGO). Occurrence dataset <https://doi.org/10.15468/729mkr>.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. (2003): Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław: „pro Natura”. 2: 441-870.

Viter S. (2022): Some finds of birds, mammals, insects, amphibians and reptiles within the Donetsk administrative region of Ukraine in 1997–2011.

Version 1.3. Ukrainian Nature Conservation Group (NGO). Occurrence dataset <https://doi.org/10.15468/edt8pz>.

Yosef R., Markovets M., Mitchell L., Tryjanowski P. (2006): Body condition as a determinant for stopover in bee-eaters (*Merops apiaster*) on spring migration in the Arava Valley, southern Israel. - J. Arid Environments. 64 (3): 401-411.

Замітки	Беркут	32	Вип. 1-2	2023	102
---------	--------	----	----------	------	-----

ПЕРШЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЖОВТОНОГО КОЛОВОДНИКА (*TRINGA FLAVIPES*) В УКРАЇНІ

The first observation of Lesser Yellowlegs (*Tringa flavipes*) in Ukraine. - M.N. Gavrilyuk, O.O. Riznyk, A.O. Alabina, D.A. Buzovska. - Berkut. 32 (1-2). 2023. - Lesser Yellowlegs in Europe is a rare vagrant species. During December 3–6, 2023, a young bird was observed in Cherkasy on the coast of the Kremenchuk Reservoir (Dnipro River) (49.449° N, 32.078° E). Every day, the bird actively fed by chironomid's larvae. The daytime temperature during these days ranged from +5 °C to –2 °C. This is the first observation of the species in Ukraine and the easternmost find of the species in continental Europe. [Ukrainian].

Жовтоногий коловодник (*Tringa flavipes*) гніздиться на півночі Північної Америки – від Аляски до Лабрадору. Зимує на великій території від півдня США та Мексики до Чилі й Аргентини. Молоді птахи мігрують пізніше дорослих. Регулярно трапляються зальоти до Європи, більшість із них припадає на її західну частину – Велику Британію та морські узбережжя інших країн. У глиб континенту залітає рідко (Glutz von Blotzheim, 1986; van Gils, Wiersma, 1996). Найближчі до України зустрічі були в Угорщині (Glutz von Blotzheim, 1986) й Польщі (Tomiałojć, Stawarczyk, 2003).

3.12.2023 р. молодого жовтоногого коловодника було виявлено в м. Черкаси на березі Кременчуцького водосховища (49,449° N, 32,078° E). На момент спостереження денна температура повітря становила до +5 °C, нічна – +1 °C. Більша частина акваторії водосховища була без льодового покриву, тонкий лід утворився незадовго до цього

на мілководдях. Птаха спостерігали протягом близько двох годин, він підпускав до себе спостережників на відстань декількох метрів, що дозволило добре роздивитись діагностичні ознаки та зробити якісні фото. Коловодник виглядав цілком здоровим, він активно годувався вздовж берегової лінії.

Протягом 4–6.12.2023 р. птаха на цьому місці спостерігали щодня. Судячи з поведінки, він ночував в іншому місці та прилітав на дану локацію після 9 год. ранку й активно годувався протягом дня. Візуальні спостереження засвідчили, що його основний корм – личинки хірономід, які він діставав із піщаного ґрунту. Птах тримався однієї ділянки – місця впадіння тимчасового струмка до водосховища. 6.12.2023 р. температура повітря знизилась (вдень вона була до –1 °C), і коловодник перемістився на інше місце приблизно за пів кілометра. 7.12.2023 р., попри ретельні пошуки, птаха в цьому районі протягом дня виявлено не було. Більшу частину цього дня йшов сніг, тому, швидше за все, коловодник відлетів через погіршення погодних умов. Протягом чотирьох днів його спостерігали на цьому місці понад 30 орнітологів і любителів птахів з різних регіонів країни.

Привертають увагу досить пізні строки цієї зустрічі, адже міграція жовтоногого коловодника територією США зазвичай триває з середини липня до середини вересня (van Gils, Wiersma, 1996).

Спостереження жовтоногого коловодника в Центральній Україні є на даний час найбільш східною точкою зустрічі в межах Європи.*

ЛІТЕРАТУРА

- van Gils J., Wiersma P. (1996): Lesser Yellowlegs (*Tringa flavipes*). - Handbook of the Birds of the World. Barcelona: Lynx Editions. 3: 520.
Glutz von Blotzheim U. (Hrsg.) (1986): Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Wiesbaden: AULA-Verlag. 7 (2): 1-895.
Tomiałojć L., Stawarczyk T. (2003): Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław: „pro Natura”. 1: 1-439.

**М.Н. Гаврилюк, О.О. Різник,
А.О. Алабіна, Д.А. Бузовська**

М.Н. Гаврилюк,

*Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,*

бул. Шевченка, 81, м. Черкаси, 18031, Україна (Ukraine).

E-mail: gavrilyuk.m@gmail.com

Жовтоногий коловодник. 3.12.2023 р., м. Черкаси.

Фото О.О. Різника.

Lesser Yellowlegs in Cherkasy city.

* <https://www.gbif.org/uk/species/2481721>

ГНІЗДУВАННЯ ГОГОЛЯ (*BUCEPHALA CLANGULA*) У ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Р.О. Рись¹, О.Л. Пономаренко²

¹ Всеукраїнська екологічна ліга; вул. Європейська, 11А, кв. 46, м. Павлоград, Дніпропетровська обл., 51412, Україна

All-Ukrainian Environmental League; Europeiska str., 11A/46, Pavlohrad, Dnipropetrovsk region, 51412, Ukraine

² Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, кафедра зоології та екології; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна
Oles Honchar Dnipro National University, dep. of zoology and ecology; Gagarin Avenue, 72, Dnipro, 49010, Ukraine

✉ О.Л. Пономаренко (O.L. Ponomarenko), e-mail: ponomar1501@gmail.com; Olexandr Ponomarenko <https://orcid.org/0000-0002-2417-4510>

Nesting of the Goldeneye (*Bucephala clangula*) in Dnipropetrovsk region. - R.O. Rys', O.L. Ponomarenko. - Berkut. 32 (1-2). 2023. - The Goldeneye in Dnipropetrovsk region now has the status of a migrating and wintering species, previously it may have nested in the floodplains of the Dnipro river in Nikopol district. On June 28, 2023, a brood of a female and 4 young birds was found in the floodplain of the Samara river between Ternivka and Boguslav (48.5250° N, 36.0258° E). It is quite likely that this is the first case of Goldeneye nesting in the territory of the Dnipropetrovsk region, at least in the 21st century. [Ukrainian].

Key words: distribution, breeding, rare species, expansion.

Гоголь у Дніпропетровській області зараз має статус пролітного й зимуючого виду, раніше, можливо, гніздився у плавнях Дніпра в Нікопольському районі. 28.06.2023 р. був знайдений виводок із самки й 4 молодих птахів у заплаві р. Самара між смт Тернівка й с. Богуслав (48,5250° N, 36,0258° E). Цілком імовірно це перший випадок гніздування гоголя на території Дніпропетровської області, як мінімум, у XXI ст.

Ключові слова: поширення, гніздування, рідкісний вид, розселення.

Гоголь (*Bucephala clangula*) у Дніпропетровській області зараз має статус пролітного й зимуючого виду. Раніше, можливо, гніздився у плавнях Дніпра в Нікопольському районі (Булахов, Губкин, 1996; Губкін та ін., 1996; Булахов та ін., 2008; Коцюруба, 2011). Занесений до Червоної книги України як рідкісний вид (Лисенко, 2009).

Інформація про гніздування гоголя в минулому досить суперечлива. Б.С. Вальх (1900, 1911) писав, що в Катеринославській губернії він є численним під час весняної та осінньої міграції та рідкісним зимуючим видом. За даними О.П. Даниловича (1939), гоголь гніздився на нижньому Дніпрі в Новоронцовському районі тодішньої Миколаївської (пізніше Херсонської) області. Цей колишній район був розташований на правому березі Дніпра й межував з Апостолівським районом Дніпропетровської області. Можна зробити висновок, що гоголь гніздився в досить вузькій смузі прибережних плавнів, і, можливо, в устьових частинах байраків, які виходять у цьому районі до русла Дніпра. Пізніше цю інформацію наводив Ю.О. Ісаков (Ісаков, 1952).

В.І. Лисенко (Лысенко, 1991) писав, що до створення Каховського водосховища гоголь був звичайним гніздовим птахом у плавнях між Запоріжжям і Нікополем, причому подекуди належав до найбільш численних видів качок. Цьому сприяла велика кількість дуплистих дерев у плавнях. Тут варто зауважити на декілька обставин. По-перше значна частина правого берега Дніпра в цій місцевості входить до складу Запорізької області. По-друге, автор посилається на згадану вище публікацію О.П. Даниловича (1939) про гніздування гоголя у Новоронцовському районі (Херсонська область), роботу О.Б. Кістяківського (1957) по птахів Каховського водосховища загалом і статтю П.П. Орлова (1941) по птахів Великого Лугу, який був розташований між Запоріжжям і Нікополем, але на лівому березі Дніпра поза межами Дніпропетровської області. Тому чи не єдиною вказівкою на поширення гоголя на її території в цій монографії є згадка про гніздування його в Базавлуцьких плавнях за даними О.Б. Кістяківського

(1957). Більша частина їх дійсно входила в межі сучасної Дніпропетровської області. Автор детально проаналізував дані по роках гніздування, вказавши, що, імовірно, після 1970 р. гоголь у районі Каховського водосховища вже не гніздився. Цікавим є й той факт, що у Ю.О. Ісакова (1952) даних про гніздування гоголя в районі саме Великого Лугу не наводиться взагалі, а популяція Нововоронцовського району називається ізольованою.

Тому становить інтерес знахідка гоголя у гніздовий період на середній течії р. Самари на відстані 70–80 км від русла Дніпра та 100–150 км від колишніх місць реального чи можливого гніздування.

28.06.2023 р. один із авторів (Р.О. Рись) під час польових спостережень і фотографування тварин зустрів виводок гоголя (фото 1, 2). Самка з чотирма молодими особинами знаходилася на плесі лісової стариці (50 м північніше оз. Сороче) в долині р. Самара між смт Тернівка й с. Богуслав (Павлоградський район). Координати місця спостереження: 48,5250° N, довгота 36,0258° E.

Біотоп – стариця на ділянці мертвого дубового лісу, яка з усіх боків оточена високими заростями очерету (фото 3), близько 50 м за рештками вцілілого лісу знаходяться підсолені заплавні луки, на яких розташоване заплавне озеро Сороче (місцева назва) з бордюрним типом заростання. На озері є занурена вища водна рослинність, що тягнеться смугою вздовж берега. Сам берег озера вкритий заростями повітряно-водної вищої рослинності, переважно очерету. Деревна рослинність (передусім дуб) не займає великих площ уздовж берегової лінії озера і знаходиться на північному березі ближче до русла р. Самара, також невелика (вціліла) ділянка деревостану розташована на схід від озера. Поряд із цим озером, здебільшого на південь, розташована ділянка заплавних луків, яка межує з невеликими заплавними водоймами, що тягнуться вздовж русла р. Самара. Зазвичай у посушливі роки всі ці дрібні озера та лісові стариці до середини літа повністю пересихають, перетворюючись на ділянки густого очерету, комишу та осоки.

Фото 1, 2. Виводок гоголя в долині р. Самара між смт Тернівка й с. Богуслав. 28.06.2023 р.

Тут і далі автор фото – Р.О. Рись.

Photo 1, 2. Brood of Goldeneye in the floodplain of Samara river in Dnipropetrovsk region.

Першорядні махові пера в молодих птахів у момент спостереження були ще недорозвинутими, тому скоріше всього цей виводок вилупився з яєць саме в долині Самари десь неподалік. Повторний виїзд на місце спостереження 30.06.2023 р., на жаль, результату не дав. Виводок знайдено не було, але під час проведення спостережень на сусідніх дрібних озерах і в районі заплавлених луків на одному з озер, розташованому близько 300 м на північ від першого місця фіксації, було помічено молодого гоголя. Птах тримався разом із попелюхом (*Aythya ferina*). Пізніше ця особина спостерігалася на цьому місці протягом двох тижнів. Решту птахів із виводка не було виявлено, але обережність птаха та наявність інших великих водойм поряд дає змогу припустити, що виводок просто розосередився на них.

Враховуючи все наведене вище, вважаємо, що в даному разі цілком імовірно був зафіксований перший випадок гніздування гоголя на території Дніпропетровської області, як мінімум, у ХХІ ст. Протягом останніх десятиліть він гніздився на нижньому Дніпрі в Херсонській області (Роман, 1996; Костюшин и др., 2008; Лисенко, 2009),

можливо, відбувається поступове розселення вверх по течії. Цьому можуть сприяти, зокрема, бойові дії в низині річки.

ЛІТЕРАТУРА

- Булах В.Л., Губкін А.А. (1996): Современное состояние орнитофауны Днепропетровщины. - *Праці Укр. орнітол. т-ва*. К. 1: 3-18.
- Булах В.Л., Губкін А.А., Пономаренко О.Л., Пахомов О.С. (2008): Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Птахи: Негоробцеподібні (Aves: Non-Passeriformes). Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ. 1-624.
- Вальх Б.С. (1900): Материалы для орнитологии Екатеринославской губернии. Наблюдения 1892–1897 г. - *Тр. об-ва испыт. природы при Харьковском ун-те*. 34: 1-90.
- Вальх Б.С. (1911): Материалы для орнитологии Екатеринославской губернии. Перечень птиц, найденных в губернии с 1882 по 1910 г. - *Орн. вестн.* 3-4: 240-271.
- Губкін А.А., Булах В.Л., Губкін О.А. (1996): Загальна характеристика сучасного стану видів птахів Дніпропетровщини, занесених до Червоної книги України. - *Мат-ли конфер.* 7–9 квітня 1995 р., м. Ніжин. К. 58-62.
- Данилович А.П. (1939): Гнездование гоголя и лутка в низовьях Днепра. - *Природа*. 4: 63-64.
- Исаков Ю.А. (1952): Подсемейство утки. - *Птицы Советского Союза*. Москва: Сов. наука. 4: 344-635.
- Кістяківський О.Б. (1957): Фауна птахів Каховського водоймища. - *Зб. праць Зоол. музею*. 28: 96-132.
- Костюшин В.А., Попенко В.М., Сіохин В.Д. (2008): Орнитологическое обследование Нижнего Днепра в 2006–2007 гг. - *Дніпровський екологічний коридор*. К.: Wetlands International Black Sea Programme. 169-172.
- Коцюруба В.В. (2011): Гоголь. - *Червона книга Дніпропетровської області*. (Тваринний світ). Дніпропетровськ: ТОВ «Новий Друк». 327.
- Лисенко В.И. (1991): Фауна Украины. Т. 5. Птицы. Вып. 3. Гусеобразные. К.: Наук. думка. 1-208.
- Лисенко В.И. (2009): Гоголь. - *Червона книга України*. Тваринний світ. К.: Глобалконсалтинг. 413.
- Орлов П.П. (1941): Замітки про птахів Великого Лугу. - *Наук. зап. Черкаського пед. ін-ту*. 1: 103-106.
- Роман Е.Г. (1996): Гоголь обыкновенный в Нижнем Приднепровье. - *Экосистемы дикой природы*. 5: 30-31.

Фото 3. Озеро в заплаві р. Самара, на якому знайдений виводок гоголя.

Photo 3. Lake in the floodplain of Samara river, where the brood of Goldeneye was found.

ПЕРША ЗУСТРІЧ ВЕЛИКОГО ПОБЕРЕЖНИКА (*CALIDRIS TENUIROSTRIS*) В УКРАЇНІ

О.І. Бронсков

Національний природний парк «Тузлівські лимани»; вул. Партизанська, 2, м. Татарбунари, Білгород-Дністровський р-н, Одеська обл., 68100, Україна

Tuzlivski Lymany National Park; Partizanska str. 2, Tatarbunary, Bilgorod-Dnistrovsky district, Odesa region, 68100, Ukraine

✉ albron2015@gmail.com; Oleksandr Bronskov <https://orcid.org/0000-0002-3265-3810>

The first record of the Great Knot (*Calidris tenuirostris*) in Ukraine. - O.I. Bronskov. - *Berkut*. 32 (1-2). 2023. - The Great Knot nests in northeastern Siberia, winters mainly in Australia, as well as on the coast of Asia west to the coast of the Arabian Peninsula. There are known cases of bird encounters on the sea coasts of Europe, including 2–15.09.2021 on the Black Sea coast of Bulgaria. In Ukraine, it was registered for the first time in the shallow waters of the Shagany liman (45.6860° N, 29.9008° E) on 20.05.2023, which is a part of the Tuzlivsky Lymany National Park (Odesa region). [Ukrainian].

Key words: fauna, distribution, vagrant, rare species, South Ukraine.

Великий побережник гніздиться в Північно-Східному Сибіру, зимує переважно в Австралії, а також на узбережжі Азії на захід до узбережжя Аравійського п-ова. Відомі випадки зустрічей птахів на морських узбережжях Європи, у тому числі 2–15.09.2021 р. на чорноморському узбережжі Болгарії. В Україні вперше зареєстрований 20.05.2023 р. на мілководді лиману Шагани (45,6860° N, 29,9008° E), який входить до національного природного парку «Тузлівські лимани» (Одеська область).

Ключові слова: фауна, поширення, заліт, рідкісний вид, Південна Україна.

Великий побережник (*Calidris tenuirostris*) гніздиться в Північно-Східному Сибіру, зимує переважно в Австралії, а також на узбережжі Південно-Східної Азії й на узбережжі Індії, Бангладеш, Пакистану та східного узбережжя Аравійського півострова (BirdLife International, 2019). Періодично вид реєструється в Європі, Північній Америці, Африці (Great Knot..., 2023). У своєму зимовому ареалі він зустрічається в захищених прибережних місцях існування, таких, як затоки, естуарії та лагуни з великою кількістю мулу та піщаними плесами. Молоді особини, які не розмножуються, часто залишаються в місцях зимівлі на період розмноження. Великий побережник у Червоному списку видів МСОП, що перебувають під загрозою, віднесений до списку видів, що знаходяться під загрозою зникнення (Endangered) відповідно до критеріїв A2bc+3bc+4bc (BirdLife International, 2019).

У Європі окремі випадки зустрічей великого побережника реєструються переважно на морських узбережжях у

її північній і західній частинах, набагато рідше по берегах внутрішніх водойм (Great Knot..., 2023). Відома єдина зустріч на великій відстані від моря одного молодого птаха 15–19.09.2001 на Туравському водосховищі в Південній Польщі (Stasiak et al., 2018). На узбережжі Чорного моря цей побережник відмічений тільки в Болгарії біля м. Бургас у Поморійському водно-болотному угідді (Pomorie Wetland Complex), де він тримався 2–15.09.2021 р. (Great Knot..., 2023).

Вперше в Україні великий побережник (фото 1) виявлений 20.05.2023 р. в південно-східній частині лиману Шагани (45,6860° N, 29,9008° E), який входить до складу національного природного парку «Тузлівські лимани» (Одеська область). Один нестатевозрілий птах, який линяв у дорослий наряд, харчувався на мілководді (до 5 см) за 70 м від пересипу між морем і лиманом. Він тримався (фото 2) разом із побережниками ісландським (*C. canutus*), чорногрудим (*C. alpina*) та червоногрудим (*C. ferruginea*) і морськими сивками (*Pluvialis squatarola*). У польових умовах на відстані 70 м птах здавався схожим на ісланд-

Фото 1. Великий (праворуч) та ісландський (ліворуч) побережники на мілководді лиману Шагани.

Тут і далі фото автора.

Photo 1. Great (right) and Red (left) Knots in the shallow waters of the Shagany liman.

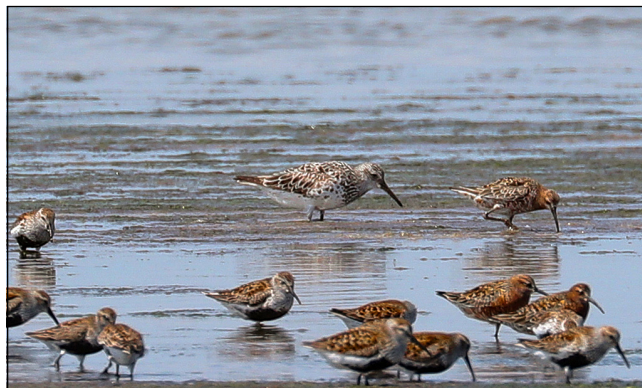

Фото 2. Побережники великий (у центрі), червоногруді (праворуч) і чорногруді (внизу) живляться на мілководді.
Photo 2. Great Knot (center), Curlew Sandpipers (right) and Dunlins (below) feeding in shallow water.

ського побережника, але виглядав більш строкатим і трохи темнішим, з помітно довшим дзьобом. При повторному відвідуванні цього місця наступного дня разом із М. Яковлевим і О. Бурковським птах не був знайдений.

ЛІТЕРАТУРА

BirdLife International. (2019): *Calidris tenuirostris* (amended version of 2016 assessment). The IUCN Red List of Threatened Species 2019:

e.T22693359A155482913. <https://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2016-3.RLTS.T22693359A155482913.en>. (Accessed on 15 October 2023).
Great Knot *Calidris tenuirostris*. (2023): <https://ebird.org/species/grekno>. (Дата звернення 15.10.2023).
Stasiak J., Zawadzki M., Leszczynski M. (2018): Ptaki Zbiornika Turawskiego w latach 1992–2017. - Ptaki Śląska. 25: 5-42.

САДОВА ОЧЕРЕТЯНКА (*ACROCEPHALUS DUMETORUM*) – НОВИЙ ВИД ДЛЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

П.М. Гринюк

Західноукраїнське орнітологічне товариство; вул. Почаївська, 1, с. Батьків, Дубенський р-н, Рівненська обл., 35563, Україна
West-Ukrainian Ornithological Society; Pochaivska str., 1, Batkiv, Dubno district, Rivne region, 35563, Ukraine
✉ petrohryniuk10@gmail.com; Petro Hryniuk <https://orcid.org/0000-0003-2548-1202>

Blyth's Reed Warbler (*Acrocephalus dumetorum*) is a new species for West Ukraine. - P.M. Hryniuk. - Berkut. 32 (1-2). 2023. - A singing male was observed in Zolochiv town (Lviv region) on 11–19.06.2021. The bird was in the coastal zone of the lake among thickets of wetland and shrub vegetation. This is the first reliable registration of the species for West Ukraine. [Ukrainian].

Key words: West Ukraine, fauna, migration, vagrant.

Співаючого самця спостерігали в м. Золочів Львівської області 11–19.06.2021 р. Птах перебував у прибережній смузі озера серед заростей водно-болотяної та чагарникової рослинності.

Ключові слова: Західна Україна, фауна, міграція, заліт.

Деякі види горобиних птахів проявляли чи проявляють значну експансію ареалу в широтному напрямку до країн Північної Європи, це насамперед – тайговий синьохвіст (*Tarsiger cyanurus*), звичайна чечевиця (*Carpodacus erythrinus*), дібровник (*Emberiza aureola*). До цієї групи також належить садова очеретянка (*Acrocephalus dumetorum*), яка з 1930-х рр. розширила свій ареал на захід до Фенноскандії та країн Балтії. У теперішній час її ареал охоплює південь Фінляндії, північні країни Балтії, південь Сибіру і простягається на схід до верхів'я р. Лени, на південь – до північної та південно-східної частин Казахстану, півночі Тянь-Шаню. Зимує вона в Індостані, Шрі-Ланці, М'янмі (Shirihai, Svensson, 2018). До Фінляндії прилітає з кінця травня, більшість – у середині червня; самки прилітають у середньому на 8 днів пізніше самців (Dyrce, 2020). Залітні особини реєструються набагато західніше й долітають до Великої Британії. Садова очеретянка не завжди спостерігається в безпосередній близькості від води, як багато її родичів, і цей вид не полюбляє очеретяних заростей. Як правило, зустрічається на узліссях або галявинах із підліском і пишними луками з чагарниками та розрізненими листяними деревами (Shirihai, Svensson, 2018).

У білоруській частині заплави р. Льва 28.06.1979 р. на відстані кількох кілометрів від українського кордону здобули самця, який активно співав (Кузьменко та ін., 2021). У Польщі за період 1967–2009 рр. відомо 79 реєстрацій, переважна більшість спостережень (94%) стосуються співу самців навесні (Neubauer et al., 2009). Перший випадок гніздування відмічений у 2011 р. поблизу с. Домбрувки (Dąbrówka) Підляського воєводства (Tumiel, Grygoruk, 2011). Садова очеретянка вперше зареєстрована у Словаччині у 2003 р.

(Trnka, 2004), а в Угорщині – у 2014 р. (Hadarics, 2015).

Для України, зокрема, для північно-східної частини – це рідкісний гніздовий, нечисленний перелітний/пролітний і залітний вид (Фесенко, Бокотей, 2007). За інформацією М.П. Книша (1994), йому тричі трапилася садова очеретянка в Сумській області за 25-річний період спостережень. Новий випадок зальоту для цього регіону відмічений 1.06.1997 р. Як і в попередніх реєстраціях, трапився співаючий птах (Книш, 1997). Для Харківської області ця очеретянка має статус рідкісного гніздового виду (Надточий, 1999). До того ж, згідно даних онлайн-ресурсу «Птахи України»*, вона спостерігалась у Київській і Чернігівській областях.

У червні 2022 р. на території Полонського парку у Хмельницькій області відмічено співаючого самця та самку садової очеретянки, а також знайдено повністю збудоване гніздо (Кушнарьов, 2023). Хоча в цій публікації наведена детальна характеристика гнізда та зроблені фотографії, але інформація щодо реєстрації цього виду сумнівна з огляду на низку причин. По-перше, садова очеретянка виявлена далеко поза межами ареалу та відноситься до видів, яких дуже складно ідентифікувати, більш-менш надійними джерелами є наявність якісних записів (фотографій, аудіо- чи відеофайлів). По-друге, на даний момент в Україні відсутня орнітофауністична комісія, але своєрідним заміномником цього виступають онлайн бази даних, у яких аматори та орнітологи-науковці можуть викласти підтверджуючі факти реєстрації і при цьому не виникатиме додаткових запитань у інших дослідників (у центральноєвропейських країнах, напри-

* <https://uabirds.org/v2taxgal.php?s=454&l=ru&p=0>

Фото 1. Самець садової очеретянки в м. Золочів Львівської обл., 11.06.2021 р.

Тут і далі фото автора.

Photo 1. Male of Blyth's Reed Warbler in Zolochiv.

клад, у Польщі, Словаччині, Угорщині, діють такі комісії й садова очеретянка обов'язково потрапляє на їх розгляд). Ми переглянули онлайн бази даних, але жодної інформації про це спостереження не знайшли. По-третє, у матеріалі деталізовані параметри гнізда, його розташування, є фотографії (яйця відсутні), але розміри гнізда цього птаха перекриваються з іншим близьким видом – чагарниковою очеретянкою (*A. palustris*); яка до того ж нерідко населяє культурний ландшафт – парки, запущені сади, що дуже заросли ягідними чагарниками, кропивою тощо.

Під час польового виїзду з вивчення біорізноманіття міського парку «Здоров'я» та його озера у м. Золочів Львівської області 11.06.2021 р. об 11²⁵ ми відмітили співаючого самця, який перебував у прибережній смузі водойми зі східної сторони* (фото 1). Нам вдалося його ідентифікувати за класичною шлюбною піснею, яку він виконував, сховавшись у гушавині водно-болотної рослинності, сформованої з очерету, кропиви, рогузу, злакових і бузини (фото 2). Відразу нами були зроблені фото-, аудіо- та відеофайли, а потім для стимулювання включено спів з онлайн-ресурсу Xeno-Canto** (науковий проєкт і онлайнове сховище, в яке волонтери завантажують та анують записи співів та інших звукових сигналів птахів). На запис співу птах реагував тим, що розпочинав підійматися вище по стеблах надводної рослинності й активніше співати (інтенсивніше та гучніше). Крім того, поряд із цією локацією перебували 2 ос. очеретянки чагарникової та 1 ос. великої (*A. arundinaceus*). Після цієї знахідки деякі бьордвочери теж спостерігали цю особину в даному місці до 19.06***, до того ж птах перебував у заростях чагарникового комплексу.

Таким чином, зважаючи на сучасні дані щодо численності реєстрацій садової очеретянки й тенденцій розширення її ареалу на широтах північніше західних об-

Фото 2. Водойма, на якій спостерігали садову очеретянку в м. Золочів Львівської обл., 11.06.2021 р.

Photo 2. The lake where the Blyth's Reed Warbler was observed in Zolochiv.

ластей України, ми припускаємо зростання кількості спостережень співаючих самців у цьому регіоні, особливо в північних районах.

ЛІТЕРАТУРА

- Книш М.П. (1994): Зальоти садової очеретянки на північний схід України. - Беркут. 3 (2): 102.
- Книш М.П. (1997): Новий випадок зальоти садової очеретянки на північний схід України. - Беркут. 6 (1-2): 32.
- Кузьменко Т.М., Струс Ю.М., Бронсков О.І. та ін. (2021): Атлас гніздових птахів України. К.: Українське товариство охорони птахів. 1-296.
- Кушнарьов І.О. (2023): Гніздування очеретянки садової *Acrocephalus dumetorum* у Хмельницькій області. - Troglodytes. 11-12: 122.
- Надточий А.С. (1999): Садовая камышевка на северо-востоке Украины. - Бранта. 2: 193-195.
- Фесенко Г.В., Бокотей А.А. (2007): Анований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів). К. – Львів. 1-112.
- Dyrce A. (2020): Blyth's Reed Warbler (*Acrocephalus dumetorum*), version 1.0. In Birds of the World (J. del Hoyo, A. Elliott, J. Sargatal, D.A. Christie, and E. de Juana, Editors). Cornell Lab of Ornithology, Ithaca, NY, USA. <https://doi.org/10.2173/bow.blrwar1.01>
- Hadarics T. (2015): New species in the Hungarian avifauna in 2014. - Ornis Hungarica. 23 (2): 156-162.
- Neubauer G., Sikora A., Stawarczyk T. (2009): Występowanie, elementy ekologii i metody wykrywania zarosłówek *Acrocephalus dumetorum* w Polsce. - Not. Orn. 50: 251-267.
- Shirihai H., Svensson L. (2018): Handbook of Western Palearctic Birds. Vol. 1. Passerines: Larks to Warblers. London: Bloomsbury Publishing. 1-656.
- Trnka A. (2004): Výskyt trsteniarika krovinného (*Acrocephalus dumetorum*) v Európe – posúva sa hranica jeho rozšírenia ďalej na západ? - Sylvia. 40: 119-123.
- Tumiel T., Grygoruk G. (2011): Pierwsze stwierdzenie lęgu zarosłówek *Acrocephalus dumetorum* w Polsce. - Ornis Polonica. 52: 288-291.

* <https://ebird.org/checklist/S90003445>

** <https://xeno-canto.org/>

*** <https://ebird.org/checklist/S90534260>

CONTENTS

Fauna and communities

Bradbeer P., Nastachenko O.S., Syzhko V.V. Revision of the status of some rare species and new taxa of birds in the fauna of Dnipropetrovsk region	1
Bronskov O.I. Renewal of nesting of colonial hydrophilic birds on the Bilosarayska Spit of the Sea of Azov, Ukraine	47
Ghryb O.V. Winter fauna and communities of birds in the south-western part of Zhytomyr region and adjacent territories	53
Kovalenko Yu.O., Prychepa M.V., Lubchenko S.S. New data about rare and insufficiently known birds of Kyiv (the Nyvka fish farm)	64

Ecology

Knysh M.P. Materials to distribution and biology of the Wren (<i>Troglodytes troglodytes</i>) in the north-east of Ukraine (Sumy region)	67
Redinov K.A., Petrovich Z.O. Sparrows in Mykolaiv region (South Ukraine)	72
Grishchenko V.N. Materials on timing and success of breeding of some hollow-nesting bird species in the Kaniv Nature Reserve (Central Ukraine)	83

Migrations

Grishchenko V.N. Phenology of migrations of the European Bee-eater (<i>Merops apiaster</i>) in Ukraine	93
--	----

Short communications

Rys' R.O., Ponomarenko O.L. Nesting of the Goldeneye (<i>Bucephala clangula</i>) in Dnipropetrovsk region	103
Bronskov O.I. The first record of the Great Knot (<i>Calidris tenuirostris</i>) in Ukraine	105
Hryniuk P.M. Blyth's Reed Warbler (<i>Acrocephalus dumetorum</i>) is a new species for West Ukraine	106

Notes

Hryniuk P.M. About Short-toed Treecreeper (<i>Certhia brachydactyla</i>) in the central part of Small Polissia	66
Gavrilyuk M.N., Riznyk O.O., Alabina A.O., Buzovska D.A. The first observation of Lesser Yellowlegs (<i>Tringa flavipes</i>) in Ukraine	102

Book shelf	52, 82
-------------------------	--------

Редактори В.М. Грищенко, І.В. Скільський
Технічний редактор В.М. Грищенко
Коректор С.Д. Яблоновська-Грищенко
Відповідальний за випуск І.В. Скільський

Журнал надруковано за власні кошти засновників

Підписано до друку 26.02.2024. Формат 60x84/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 12,56. Тираж 100 прим. Зам. 240320.

Видавець і виготовлювач ТОВ «Друк Арт»
58018 Чернівці, вул. Малоокзальна, 2Д, т/ф 585-432
Ліцензія про державну реєстрацію ДК № 2741 від 15.01.2007 р.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ

1. **“Беркут”** публікує матеріали з усіх проблем орнітології. Приймаються статті до 40 тис. знаків комп’ютерного тексту, короткі повідомлення, замітки, окремі спостереження. Більші за обсягом роботи можуть бути опубліковані після попереднього узгодження з редакцією. У першу чергу друкуються роботи по птахів Євразії, але можлива публікація матеріалів і по інших регіонах. Публікація в журналі безкоштовна. Рукописи рецензуються.
2. Матеріали друкуються українською або англійською мовами. До робіт українською додається резюме англійською мовою та анотація українською. Резюме повинно відтворювати головні результати досліджень і цифровий матеріал. До статей англійською мовою додається українське резюме й анотація англійською. Після резюме й анотації наводяться ключові слова (до 5–7).
3. Текст приймається в електронному вигляді (краще всього *.doc формат). До файла повинна додаватися контрольна роздруковка статті (PDF). Після прізвищ авторів указуються місця їх роботи та адреси (службові чи домашні) українською та англійською мовами, ORCID кожного з авторів, а також електронна пошта автора, який веде листування. Ті, хто не працює в наукових установах, можуть указувати громадські організації (орнітологічні товариства, робочі групи і т.п.) та домашню адресу. Щоб правильно оформити “шапку” статті, дивіться попередні випуски журналу.
4. Рисунки і фотографії повинні висилатися у вигляді окремих файлів. Таблиці, рисунки й фотографії нумеруються, на них повинні бути посилання в тексті. Уникайте занадто великих таблиць, краще розділяти їх на кілька менших. Додаткові пояснення наводяться у примітках під таблицею.
5. При першій згадці виду в тексті наводиться його латинська назва (в дужках). Автор вказується лише в роботах, присвячених систематиці. Назви птахів у таблицях подаються тільки латиною. Коли у статті наводяться повидові нариси, латинські назви в їх заголовках указуються, навіть якщо вживалися раніше.
6. Цифровий матеріал обов’язково повинен супроводжуватися необхідною статистичною інформацією: число особин або вимірювань, похибка середньої або середньоквадратичне відхилення, достовірність різниці і т.д. При аналізі цифрових даних – порівняння середніх, кореляція, регресія і т.п. – обов’язково треба робити оцінку статистичної достовірності.
7. До списку літератури повинні входити лише цитовані джерела, розташовані в алфавітному порядку. Роботи одного автора подаються у хронологічній послідовності. При посиланнях у тексті вказуються автор і рік публікації.
8. Редакція залишає за собою право скорочувати і правити надіслані матеріали та відхиляти ті, що не відповідають даним вимогам.

Більш детально див.:

http://aetos.kiev.ua/pravt_u.htm

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

1. **“Berkut”** publishes original papers, review articles, short communications, and notes on all aspects of ornithology. We accept manuscripts up to 40 thousand characters. Larger works can be published after prior agreement with the editors. Papers on the birds of Eurasia are preferred, but the publication of works on other regions is also possible. Our journal neither has article processing charges (APCs) nor article submission charges. Manuscripts are reviewed.
2. Works publishes in Ukrainian with English summary or in English with Ukrainian summary. Papers are also accompanied by a short abstract in the language of the manuscript. Captions for tables and illustrations are duplicated in another language. English text of summaries and captions can be translated into Ukrainian by the editors. After the summary and abstract, keywords are given (up to 5–7). The metric system should be used.
3. Manuscripts should be sent as files (*.doc format is preferable) to the editorial e-mail. A printout of the paper (PDF) should be attached to the file. On the title page of the manuscript, you have to indicate the affiliation with the full addresses and ORCIDs of all authors and e-mail of the corresponding author. To correctly design the “head” of the paper, see previous issues of the journal.
4. Pictures and photos should be sent as separate files. All illustrations and tables are numbered, they must be referenced in the text. Avoid too large tables. If numerous data are to be presented, an attempt should be made to divide them into two or more tables. Additional explanations essential for the understanding of the table should be given as footnotes at the bottom of the table.
5. The first mention of any species must include the scientific name (in brackets). The Latin names are italicised. The author name and the year of publication are given only in works on systematics. The names of birds in the tables are given only in Latin.
6. The numerical data must be accompanied by the necessary statistical information: the number of individuals or measurements, standard error or standard deviation, the significance of differences, etc. When analysing digital data (comparison of means, correlation, regression, etc.), it is necessary to evaluate statistical significance.
7. The list of references must include only cited sources, arranged in alphabetical order. The works of one author are given in chronological order. We use “an author and a year” system.
8. The editors reserve the right to shorten and edit the received manuscripts and reject those that do not meet these requirements.

See also:

<http://aetos.kiev.ua/rules.htm>

ЗМІСТ

Фауна і населення

Bradbeer P., Настаченко О.С., Сижко В.В. Ревізія статусів деяких рідкісних видів та нові таксони птахів у фауні Дніпропетровської області	1
Бронсков О.І. Відновлення гніздування колоніальних гідрофільних птахів на Білосарайській косі Азовського моря	47
Гриб О.В. Зимові фауна й населення птахів південно-західної частини Житомирської області та прилеглих територій	53
Коваленко Ю.О., Причепя М.В., Любченко С.С. Нові дані про рідкісних та маловивчених птахів Києва (рибне господарство «Нивка»)	64

Екологія

Книш М.П. Матеріали до поширення та біології волового очка (<i>Troglodytes troglodytes</i>) на північному сході України (Сумська область)	67
Редінов К.О., Петрович З.О. Горобці в Миколаївській області	72
Грищенко В.М. Матеріали по строках та успішності розмноження деяких видів птахів-дуплогнізників у Канівському природному заповіднику	83

Міграції

Грищенко В.М. Фенологія міграцій золотистої бджолоїдки (<i>Merops apiaster</i>) в Україні	93
---	----

Короткі повідомлення

Рись Р.О., Пономаренко О.Л. Гніздування гоголя (<i>Bucephala clangula</i>) у Дніпропетровській області	103
Бронсков О.І. Перша зустріч великого побережника (<i>Calidris tenuirostris</i>) в Україні	105
Гринюк П.М. Садова очеретянка (<i>Acrocephalus dumetorum</i>) – новий вид для Західної України	106

Замітки

Гринюк П.М. Про короткопалого підкоришника (<i>Certhia brachydactyla</i>) в центральній частині Малого Полісся	66
Гаврилук М.Н., Різник О.О., Алабіна А.О., Бузовська Д.А. Перше спостереження жовтоногого коловодника (<i>Tringa flavipes</i>) в Україні	102
Книжкова полиця	52, 82

